

**ДЕРЖАВНИЙ ЕКОНОМІКО-ТЕХНОЛОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ТРАНСПОРТУ
НВО ГШПРОТРАНС**

Б.І. Торопов

**СЛОВНИК
ОСНОВНИХ ТРАНСПОРТНИХ
ТА СУМІЖНИХ ТЕРМІНІВ**

**Київ
«Основа»
2013**

УДК 625.1 + 629.4 + 656.2
Т61

*Рекомендовано до видання Науковою радою
Державного економіко-технологічного університету транспорту
(протокол № 9 від 07.06.2012 р.)*

Рецензенти:

В.М. Самсонкін – д-р техн. наук, Державний науково-дослідний центр залізничного транспорту ДНДЦ УЗ;

В.О. Шиш – канд. техн. наук, начальник головного управління розвитку і технічної політики Укрзалізниці;

В.К. Мироненко – д-р техн. наук, завідувач кафедри організації перевезень і управління на залізничному транспорті Державного економіко-технологічного університету транспорту.

Науковий редактор – канд. техн. наук, доцент Д. В. Зеркалов

Словник основних транспортних і суміжних термінів / Уклад. Б.І. Торопов. — К.: Державний економіко-технологічний університет транспорту, НВО ГППРОТРАНС, 2013. — 200 с.

ISBN 978-966-699-713-8

Словник містить понад 2000 термінів, які вживаються в галузі залізничного транспорту. Він побудований на основі законодавчих і нормативно-правових документів, які регламентують проектування, будівництво та експлуатацію залізничного транспорту. Крім того у ньому наведені визначення понять, запропоновані іншими авторами в галузевій літературі.

Для фахівців, діяльність яких пов'язана з проектуванням, будівництвом та експлуатацією залізничного транспорту, а також аспірантів і студентів навчальних закладів залізничного профілю.

УДК 625.1 + 629.4 + 656.2

ISBN 978-966-699-713-8

© Торопов Б. І., 2013

Передмова

Головною метою цього видання є впорядкування визначень широковживаних термінів у галузі залізничного транспорту, що може бути в нагоді для фахівців, студентів та аспірантів.

При розробленні цього видання ставилося завдання, що зібрані та запропоновані визначення термінів мають відображати сучасний рівень розвитку всіх складових залізничного транспорту, сприяти встановленому вживанню та розумінню термінів при виданні науково-технічних і навчальних матеріалів та ін.

На даному етапі це видання вважається лише попереднім варіантом протоколу нормативного документу. Тому наведені терміни не претендують на виключну і безумовну правильність і вичерпність, однак можуть бути використані в наведеній редакції чи з певним корегуванням при розробленні нормативних документів залізничної транспортної галузі. Враховуючи, що це видання є початковою спробою у створенні нормативного документу і потребує подальшого дороблення, всі зауваження і пропозиції будуть з вдячністю прийняті.

Словник не претендує на досконалість. Сподіваємось отримати зауваження і доповнення від фахівців у галузі залізничного транспорту, щоб згодом урахувати їх і створити повноцінний нормативний документ. Виходячи з неофіційного статусу Словника, укладач і видавництво не несуть відповідальності за правові наслідки його використання.

Зауваження і пропозиції надсилати на адресу: 03049, Київ, вул. Миколи Лукашевича, 19, Державний економіко-технологічний університет транспорту.

Структура словника

Основна частина словника побудована за алфавітно-гніздовим принципом. В одному гнізді об'єднані визначення понять, утворені на основі законодавчих і нормативно-правових документів, які регламентують проектування, будівництво та експлуатацію залізничного транспорту, а також інші визначення понять, наведені в галузевій літературі. Кожне визначення позначається жирною цифрою з дужкою, наприклад: **1)**, **2)**, на першому місці розміщене найбільш точне, з точки зору укладача, визначення. Якщо визначення має синоніми, вони наведені після основного терміну через кому. У словнику використовуються загальноприйняті в даній галузі скорочення на мові оригіналу, список яких наведено нижче. Якщо скорочення зустрічається інколи у деяких авторів, воно наведене у дужках після реєстрового слова.

Прийняті скорочення та умовні позначки

АБ	—	автоматичне блокування
АЕС	—	атомна електростанція
АЛСО	—	автоматична локомотивна сигналізація
АПС	—	апаратно-програмна інформаційна система
АРМ	—	автоматизоване робоче місце
АС	—	автостоп
АСУ	—	автоматизована система управління
АТ	—	акціонерне товариство
БЖД	—	безпека життєдіяльності
ВВП	—	валовий внутрішній продукт
ВМД	—	вантажна митна декларація
ВНП	—	валовий національний продукт
ВОФ	—	виробничі основні фонди
ВПД	—	військовий перевізний документ
ГОСТ	—	Держстандарт
ДАІ	—	Державна автоінспекція Міністерства внутрішніх справ
МВС		
ДБН	—	Державні будівельні норми
ДНЦ	—	поїзний диспетчер
ДСП	—	черговий станції
ДТМ	—	диспетчерський термінал
ДЦ	—	диспетчерська централізація
ЕОМ	—	електронно-обчислювальна машина
ЕП	—	ескізний проект
ЕРС	—	електричний рухомий склад
ЕЦ	—	електрична централізація
ЄРОР	—	єдині районні одиничні розцінки
ЗПП	—	запірно-пломбувальний пристрій
ЗПС	—	злітно-посадкова смуга
ІП	—	інвестиційний проект
ІТО	—	інтермодальна транспортна одиниця
к. к. д.	—	коефіцієнт корисної дії
КТ	—	контейнерний термінал
ЛС	—	логістична система
ЛТЛ	—	логістичний транспортний ланцюг
МЕВ	—	міжнародне експрес-відправлення
МЛС	—	митний ліцензійний склад
МТК	—	міжнародні транспортні коридори
МШС	—	Міністерство шляхів сполучення
НАБ	—	напівавтоматичне блокування
НВ	—	небезпечний вантаж

ОВНС	— оцінка впливів на навколишнє середовище
ОДБ	— Об'єднане дорожнє бюро з розподілу місць на пасажирські поїзди
ОМП	— оператор мультимодальних перевезень
ООН	— Організація Об'єднаних Націй
ОФ	— основні фонди
П	— проект
ПВР	— проект виконання робіт
ПОБ	— проект організації будівництва
ПОР	— проект організації робіт
ППЗ	— проект повторного застосування
ПР	— поточний ремонт
ПС	— повітряне судно
ПС	— продуктивна сила
ПТЕ	— правила технічної експлуатації
ПТЭ	— правила технічної експлуатації залізниць Російської федерації
Р	— робоча документація
РГР	— рівень голівок рейок
РЕД	— ремонтно-екіпірувальне депо
РК	— рейкова колія
РП	— робочий проект
РСС	— регіональна сортувальна станція
СВ	— спальний вагон
СЕП	— спеціальне експлуатаційне положення
СН	— будівельні норми
СНД	— союз незалежних держав
СНіП	— будівельні норми і правила
СЦБ	— сигналізація, централізація і блокування
ТЕО	— транспортно-експедиційна організація
ТЕО	— техніко-економічне обґрунтування
ТЕО	— транспортно-експедиційна організація
ТЕР	— техніко-економічний розрахунок
ТЕУ (TEU)	— одиниця, еквівалентна двадцятьом футам
ТЗ	— транспортний засіб
ТЗ	— технічне завдання
ТРА	— технічно-розпорядчий акт
ТСН	— технічні будівельні норми
ТУ	— технічні умови
УКН	— укрупнені кошторисні норми
ЦСС	— центральна сортувальна станція
ЧНП	— чистий національний продукт

ETOPS	—	польоти підвищеної дальності
IL	—	показник текучості
ISO	—	Міжнародна організація з стандартизації
MEL	—	перелік мінімального обладнання
MMEL	—	основний перелік мінімального обладнання
RNAV	—	зональна навігація
RNP	—	необхідні навігаційні характеристики
RoLa	—	рухомий шлях
UIC	—	Міжнародний союз залізниць

А

Аварійна картка (АК) — документ установленної форми, що регламентує первинні оперативні дії працівників залізничного транспорту та спецформувань, причетних до ліквідації наслідків аварійних ситуацій з небезпечними вантажами при перевезенні їх магістральним залізничним транспортом.

Аварійна ситуація — 1) ситуація, яка не відповідає умовам нормального перевезення вантажів, наприклад, випадки, пов'язані із загорянням, витіканням, розсипанням небезпечного вантажу, пошкодженням тари або рухомого складу з небезпечним вантажем, і які можуть призвести чи призвели до вибуху, пожежі, отруєння, опромінення, захворювань, опіків, обморожень, загибелі людей і тварин, небезпечних для природного середовища наслідків, а також випадки, коли в зоні аварії на залізниці виявилися вагони, контейнери або вантажні місця з небезпечними вантажами; 2) стан будівлі, споруди чи їх частин, що характеризується порушенням меж та умов безпечної експлуатації, але ще не перейшов у аварію.

Аварійна смуга автопроїзду — суміжна смуга, розташована праворуч в напрямку руху, яка дає змогу у разі необхідності виконати повну або часткову аварійну зупинку автомобілів.

Аварійний острівок — розширення тунелю для аварійної зупинки автомобілів, яке облаштовується через певні відрізки шляху.

Аварійний прохід, аварійний шлях — комунікаційний простір в тунельній тубі для проходу осіб (учасників руху та робітників підприємства, що експлуатує споруду), який слугує як шлях до порятунку, як під'їзний шлях до входів евакуаційних шляхів, SOS кабін, гідрантів пожежного водоводу, а також для проведення сервісних робіт.

Аварійний стан — технічний стан будівельної конструкції або будівлі і споруди в цілому, що характеризується пошкодженнями і деформаціями, які свідчать про вичерпання несучої спроможності і небезпеку руйнування (обвалення); потребує проведення термінових протиаварійних заходів.

Аварійні пошкодження будівель — руйнівні процеси, викликані нерівномірним осіданням, просадкою, деформацією або обваленням ґрунтових підвалін. Захист будівель, споруд, територій у складних інженерно-геологічних і сейсмічних умовах, запобігання аваріям та катастрофам через розвиток таких гравітаційних та водно-гравітаційних процесів є важливою проблемою, яка може вирішуватися тільки на державному рівні.

Аварійно-відбудовні роботи — комплекс заходів, які здійснюються спеціальними підрозділами залізничного транспорту і спрямовані на остаточну ліквідацію наслідків аварійної ситуації.

Аварійно-відновлювальні роботи — 1) роботи, що виконуються з метою локалізації осередку руйнування, який виник внаслідок дестабілізуючих факторів, стихійного лиха, техногенних аварій і катастроф;

2) тимчасове відновлення повністю або частково зруйнованих об'єктів для створення у найкоротші терміни мінімальних умов життєдіяльності населення міст чи інших населених пунктів, що потрапили в зону надзвичайних ситуацій, з подальшим відшкодуванням збитків.

Аварійно-рятувальні роботи — роботи, що виконуються в зруйнованих будівлях або на заражених чи затоплених територіях для рятування та евакуації потерпілих із небезпечних для їх життя і здоров'я зон.

Аварія (італ. *avaria* — пошкодження, шкода) — **1)** пошкодження, вихід з ладу, руйнування, що сталося з техногенних (конструктивних, виробничих, технологічних, експлуатаційних) або природних причин; **2)** надзвичайна подія, яка відбувається з техногенних (конструктивних, виробничих, технологічних та експлуатаційних) причин або в результаті випадкових зовнішніх впливів і полягає в пошкодженні, виході з ладу, руйнуванні технічних пристроїв, будівель та споруд; **3)** небезпечна подія техногенного характеру, що спричиняє загибель людей, або створює на об'єкті чи окремій території загрозу їх життю та здоров'ю, призводить до руйнування будівель, споруд, обладнання і транспортних засобів, порушення виробничого або транспортного процесу чи завдає шкоди довкіллю.

Аварія будівлі — **1)** вихід з ладу, руйнування, пошкодження, обвалення будинку (споруди) повністю або його частини, окремого конструктивного елемента в період експлуатації; **2)** досягнення конструкціями деформацій, що перевищують гранично допустимі показники (значення) в процесі будівництва або експлуатації і загрожують безпеці людей, а також пошкодження (обвалення) в результаті природно-кліматичного впливу (землетрусу, вітрового навантаження, зсуву тощо).

Авіаційна вантажна накладна — документ, який свідчить про укладення договору про повітряне перевезення товарів та інших предметів, умови перевезення, а також прийняття товарів та інших предметів до перевезення.

Авіаційна техніка — повітряні судна та їх компоненти.

Авіаційний перевізник, авіаперевізник — будь-яка юридична чи фізична особа, що виконує повітряні перевезення та має права експлуатанта авіаційної техніки.

Авіаційні роботи — польоти ПС, під час яких ПС використовується для забезпечення спеціалізованих видів робіт у таких галузях, як сільське господарство, фотографування, топографічне знімання, будівництво, медична допомога, нагляд та патрулювання, пошук та рятування, повітряна реклама, гасіння лісових пожеж та ін.

Автобус — **1)** великий закритий автомобіль, призначений для одночасного перевезення значної кількості пасажирів; **2)** пасажирський автомобіль з кількістю місць для сидіння більше дев'яти, включаючи місце водія.

Автобусна станція, автостанція — **1)** комплекс споруд для обслуговування пасажирів кінцевих і транзитних пунктів міжміських автобусних перевезень; **2)** споруда або комплекс будівель, споруд, стоянок та під'їздів для прийняття, від-

правління, управління рухом автобусів та з персоналом для одночасного обслуговування до 150 пасажирів.

Автобусний маршрут загального користування, автобусний рейс загального користування — визначений уповноваженим органом шлях проходження автобуса між відповідно обладнаними пунктами для перевезення пасажирів у встановленому порядку.

Автовокзал — комплекс будівель, споруд, стоянок та під'їздів для прийняття, відправлення, управління рухом автобусів та з персоналом для одночасного обслуговування 150 і більше пасажирів.

Автодорожній міст, автошляховий міст — міст, призначений для руху безрейкових транспортних засобів (автомобільного транспорту) та пішоходів.

Автодорожній тунель — лінійна підземна або підводна споруда, призначена для влаштування автомобільної дороги через гірські масиви, під водними перешкодами, забудованими територіями, екологічно цінними місцевостями тощо, яка забезпечує безперебійний та безпечний проїзд автомобілів.

Автозамки — нові запірні пристрої для автоматичного замикання/відмикання люків піввагонів.

Автоматизована система — 1) сукупність керованого об'єкта й автоматичних керуючих пристроїв, у якій частину функцій керування виконує людина; 2) управління продажем проїзних документів і бронювання місць на поїзди далекого сполучення, яка функціонує в єдиному транспортному просторі країн СНД і Балтії.

Автоматизована система управління (АСУ) — система, що ґрунтується на комплексному використанні технічних, інформаційних та організаційних засобів для управління складними технічними, організаційними та економічними об'єктами. АСУ забезпечує передачу, збереження і переробку інформації за допомогою комп'ютерів. За призначенням АСУ поділяють на диспетчерські, інформаційно-пошукові, інформаційно-логічні, інтегровані системи обробки даних, оптимізації, а також прогнозувальні та цільові.

Автоматизоване робоче місце (АРМ) — програмно-технічний і технологічний комплекс, що забезпечує роботу користувача. АРМ створюються з метою підвищення продуктивності, оптимізації роботи і поліпшення умов праці працівників залізничного транспорту — керівників всіх рівнів управління, оперативно-диспетчерського персоналу, операторів тощо.

Автоматична локомотивна сигналізація, як самостійний засіб сигналізації та зв'язку (АЛСО) — система, за якої рух поїзда на перегоні здійснюється за сигналами локомотивних світлофорів, а роздільними пунктами є позначені межі блок-ділянок.

Автоматична світлофорна сигналізація — система, що складається з переїзних світлофорів, акустичних сигналів, електричних рейкових кіл (ділянка наближення) і апаратури керування, яка забезпечує під час заняття поїздом ділянки наближення автоматичну подачу сповіщення на переїзд і автоматичне вмикання звукової та світлофорної сигналізації.

Автоматичне блокування (АБ) — 1) технічний засіб інтервального руху поїздів на міжстанційних перегонах за сигналами прохідних і локомотивних світлофорів; 2) система, призначена для регулювання руху поїздів на перегонах за сигналами прохідних світлофорів. Для цього перегін поділяється на декілька блок-ділянок, на кінцях яких встановлюються прохідні світлофори, що подають сигнали про закриття блок-ділянки, якщо вона зайнята іншим поїздом або має пошкодження рейкової лінії, і про відкриття перегону при його звільненні.

Автоматичне відключення — засіб автоматичного захисту від ураження електричним струмом в електроустановках, що здійснюється в аварійних випадках у разі пробивання струму на корпус обладнання.

Автомобілі вантажні — засоби безрейкового транспорту з власним двигуном, які є основним транспортним засобом для перевезення вантажів, наприклад будівельних.

Автомобіль (грецьк. auto — сам і лат. mobiles — рухливий) — самохідна машина з двигуном внутрішнього згорання, призначена для перевезення пасажирів та вантажів безрейковими шляхами.

Автомобіль вантажний загального призначення — вантажний автомобіль з бортовою платформою відкритого або закритого типу, який не обладнаний засобами самонавантаження-саморозвантаження чи іншим спеціальним устаткуванням.

Автомобіль вантажний спеціалізований — вантажний автомобіль, обладнаний засобами самонавантаження-саморозвантаження або іншим спеціальним устаткуванням і призначений для перевезення вантажів певних категорій.

Автомобіль самоскид — спеціалізована транспортна машина з перекидним кузовом, що базується на шасі вантажного автомобіля. Призначений для перевезення сипких (гравій, пісок, щебінь, глина, ґрунт), брилоподібних (бутовий камінь, скельний ґрунт) і напіврідких (розчин, товарний бетон) вантажів. Вивантажування може здійснюватися механічно (за рахунок використання маси вантажу) або примусово (скидання вантажу).

Автомобільна дорога — дорога (шлях), споруджена для руху автомобільного транспорту, яка складається із земляного полотна, проїжджої частини з узбіччям, дорожнього покриття та штучних споруд (мости, тунелі тощо).

Автомобільна магістраль, автомагістраль — автомобільний шлях для високоінтенсивного та швидкісного руху автомобільного транспорту.

Автомобільний кран, автокран — вантажно-розвантажувальний самохідний пристрій, змонтований на автомобільному шасі.

Автомобільний поїзд, автопоїзд — автотранспортний засіб (автомобіль чи спеціальний тягач) з одним або кількома причепами чи з одним напівприцепом. В англійській мові для його позначення іноді використовується термін «drawbar-trailer combination» — «тягач із причепом».

Автомобільний транспортний засіб — дорожній транспортний засіб, за допомогою якого здійснюється перевезення пасажирів і вантажів автомобільними дорогами чи виконання спеціальних робочих функцій.

Автомобільно-залізничні перевезення — комбіновані перевезення залізничним і автомобільним транспортом. В англійській мові термін «контрейлерні перевезення» стосується не комбінованих перевезень взагалі, а конкретно — перевезень автомобільних напівпричепів залізницею.

Автомобіль-тягач — автомобіль, який за своєю конструкцією та обладнанням призначений виключно для буксирування транспортних засобів, за винятком напівпричепа.

Автомотриса — автономний моторний самохідний вагон з двигуном внутрішнього згорання. На початку розвитку тепловозної тяги автомотриси створювалися і використовувалися для власних вантажних і пасажирських перевезень персоналу залізниці.

Автопроїзд — технологічний проїзд (під'їзд) для автотранспортних засобів в зоні розташування технологічних будівель, складів, майданчиків тощо.

Авторський договір — договір, укладений архітектором з відповідною організацією чи приватною особою та оформлений в установленому порядку, на створення конкретного твору архітектури — споруди, будинку.

Авторський нагляд — контроль за будівництвом, який здійснюється автором проекту або його представником з метою суворого дотримання рішень, передбачених проектом (проектною документацією).

Автостоп (АС) — комплекс пристроїв на локомотиві, призначений для автоматичної зупинки поїзда перед заборонним сигналом світлофора у випадку втрати пильності машиністом.

Автостоянка — споруда для упорядкованого розміщення автотранспортних засобів, які на цей час не приймають участі в дорожньому русі.

Автостроп — автоматизований захват, яким облаштовується електрокозловий кран, що спеціалізується на навантаженні-розвантаженні контейнерів.

Агент-експедитор, експедитор — посередник, який організовує перевезення вантажів і/або надання супутніх послуг за дорученням вантажовідправника.

Агрегація — в проектному аналізі операція складання витрат або вигод, понесених чи отримуваних всіма суб'єктами, що беруть участь в проекті або зачепленими ним.

Агрегування — з'єднання окремих показників в єдиний загальний показник. Наприклад, зведення цін (їх динаміки) окремих товарів в показник загального рівня цін (індекс цін).

Агресивне середовище — середовище, яке чинить корозійний вплив на розташовані в ньому експлуатовані конструкції.

Агрохімікати — органічні, мінеральні і бактеріальні добрива, хімічні меліоранти, регулятори росту рослин та інші речовини, що застосовуються для підвищення родючості ґрунтів, урожайності сільськогосподарських культур і поліпшення якості рослинницької продукції.

Адаптивність — самоорганізація ЛС.

Адміністративне правопорушення — провина працівника, протиправна дія (умисна або з необережності) чи бездіяльність, що зашкодила громадському

порядку (приватній власності, правам і свободам громадян, встановленому порядку), за яку законом передбачено адміністративну відповідальність.

Адміністративні будівлі — будівлі, призначені для розміщення державних установ і громадських організацій.

Адміністративно-управлінський персонал — керівники, працівники апарату управління організацій, підприємств та їхніх структурних підрозділів.

Адміністративно-управлінські видатки — видатки на утримання та обслуговування апарату управління.

Адміністрація (лат. administrate — управління) — **1)** керівний орган державної установи, закладу, підприємства, організації; **2)** посадові особи, відповідальні за керівництво будівельною організацією, підприємством, установою тощо; **3)** державний керівний орган.

Адміністрація проекту — функціональна діяльність в управлінні проектом, що передбачає управлінські процеси і відповідні функції.

Аеродром — земельна ділянка з комплексом споруд та устаткування, що забезпечують зліт, посадку, розміщення і обслуговування літаків та інших літальних апаратів.

Акведук (лат. aqua — вода і ducō — веду) — споруда у вигляді мосту (або естакади) з водогоном — лотком або трубою, яким пропускають водовід через річки, шляхи або яри. Будують у місцях перетину водогону з яром, ущелиною, річкою або дорогою.

Акт-допуск — **1)** нормативний документ з охорони праці, що дає право на виконання будівельно-монтажних робіт на території діючого підприємства. Оформляється перед початком робіт за установленою формою в трьох примірниках замовником і генпідрядником за участю субпідрядних будівельно-монтажних організацій. Один примірник А.-д. зберігається у замовника, другий — у субпідрядній організації, а третій — у генпідрядника; **2)** документ, що визначає умови виконання робіт працівниками однієї юридичної особи (підрядника) на території (об'єкті) іншої юридичної особи (замовника), констатуючий перелік узгоджених організаційних і технічних заходів, які забезпечують безпеку праці працівників обох юридичних осіб, що є письмовим дозволом замовника на виконання робіт підрядником, і підписаний повноваженими представниками обох юридичних осіб.

Акт загальної форми — документ, який засвідчує факт неправильного зазначення відправником відомостей про товар (вантаж) та інші предмети.

Акт нормативний — документ державного органу або громадської організації, в якому конкретизуються правові норми. Такий акт базується на законах і не може їм суперечити, тобто є підзаконним. Він має пряму дію. Розрізняють А. н. тривалої дії і тимчасової.

Акт-повідомлення — документ, що складається у разі виявлення будь-яких розбіжностей при прийнятті портом вантажу від судна. Підписується представниками порту, митниці, уповноваженим представником адміністрації судна.

Акт приймання схованих робіт — офіційний документ, один з видів виконавчої документації в будівництві, яка встановлена чинними будівельними нормами й правилами і складається після огляду і приймання уповноваженими представниками підрядника, технічного нагляду замовника і авторського нагляду проектної організації, виконання завершених робіт і конструктивних елементів, що приховуються подальшими роботами.

Активний захист від пожежі — засоби виявлення і гасіння пожежі: автоматична пожежна сигналізація, водна система пожежогасіння, переносні та ручні засоби гасіння пожежі, спеціальні режими вентиляції.

Активний інвестор — інвестор, що вкладає засоби в таких розмірах і в такі титули власності, які дозволяють йому брати участь в ухваленні рішень, а інколи і визначати їх.

Акції — коштовні папери, що засвідчують володіння паєм в капіталі акціонерного товариства і дають право на отримання частини прибутку у вигляді дивідендів.

Акціонерне товариство (АТ) — господарське суспільство, статутний капітал якого розділений на певне число акцій. Акціонери не відповідають по зобов'язанням АТ і несуть ризик збитків в межах вартості акцій, що належать їм. АТ буває відкритим і закритим. Відкритим визнається АТ, учасники якого можуть відчужувати акції, що належать їм, без згоди інших акціонерів (підписка на акції і їх вільний продаж), закритим — АТ, акції якого розподіляються лише серед його засновників або іншого заздалегідь визначеного кола осіб.

Альтернатива — **1)** необхідність вибору між взаємовиключними можливостями (варіантами рішень); **2)** (у логіці) відношення, що встановлюється диз'юнктивними судженнями; **3)** кожна можливість, що виключає іншу; **4)** поняття в дослідженні операцій, теорії ігор, теорії рішень — можливий варіант розв'язування задачі, розуміється і як саме рішення, і як результат його реалізації.

Амортизаційний фонд — спеціальний фонд підприємства (фірми), який слугує для фінансування відтворювальних капіталовкладень, тобто покликаний підтримувати господарський об'єкт в працездатному стані.

Амортизаційні відрахування, амортизаційні списання — **1)** суми нарахованої і відображеної в бухгалтерському обліку амортизації всіх основних засобів (включаючи житловий фонд), нематеріальних активів та інших необоротних матеріальних активів; **2)** фінансове віддзеркалення зносу і старіння основного капіталу (основних фондів).

Амортизація — поступова виплата або списання деякої первинної вартості, що відображає її знос. Зазвичай, термін А. використовується для позначення амортизаційних нарахувань на знос нематеріальних активів, таких як ціна фірми, копірайт, патенти і тому подібне. Завдяки віднесенню на витрати частини первинної вартості основного капіталу в кожен звітний період вся вартість основного капіталу того або іншого об'єкта врешті-решт виявляється повністю списаною за термін його служби. Інколи списання можна виконувати так, щоб в кінці тер-

міну служби об'єкт основного капіталу володів кінцевою оцінною вартістю (ліквідаційною вартістю). Існує два основні методи А.: а) метод прямолінійного списання вартості, при якому вартість основного капіталу відноситься на витрати рівними амортизаційними сумами кожен звітний період; б) метод прискореного списання, коли первинна вартість в початкові звітні періоди списується великими амортизаційними сумами і меншими — в пізніші звітні періоди.

Амортизація основного капіталу — процес його фізичного зносу і морального старіння (зносу).

Амортизація позики — встановлення лімітів, що знижуються, які виплачуються окремими внесками позики (подальші внески зменшуються на величину поступового погашення раніше отриманих сум).

Аналіз беззбитковості — визначення обсягу операцій (виробництва або продажів), починаючи з якого надходження перевищують витрати (визначення точки беззбитковості).

Аналіз виробничо-господарської діяльності — елемент системи управління будівельним виробництвом, що являє собою сукупність методів формування та обробки даних, які характеризують виробничо-господарську діяльність підприємств будівельних організацій, їхніх об'єднань та структурних підрозділів.

Аналіз ефективності витрат — метод аналізу, який застосовується зазвичай при оцінці програм і проектів в соціальному секторі (охорона здоров'я, освіта і т. д.), коли вигоди від проекту не можуть бути визначені в грошовому вираженні. Існує два варіанта А. е. в.: 1) метод «постійного ефекту», коли отримувані вигоди від декількох даних проектів приймають рівними і для вибору використовується критерій найменших витрат; 2) метод «постійних витрат», що передбачає розрахунок витрат на одиницю отримуваних вигод в негрошовому відображенні (за умови, що можуть бути знайдені такі негрошові одиниці вигод). В цілому А. е. в. не дозволяє визначити цінність проекту з точки зору віддачі від вкладених ресурсів і може використовуватися лише для порівняння взаємовиключних проектів.

Аналіз найменших витрат — метод оцінки проектів, корисні ефекти яких повністю однакові (напр., виробництво електроенергії) або носять характер невідчутних вигод (напр., в освіті, охороні здоров'я).

Аналіз ризиків і невизначеності — методи оцінки ризиків, до яких належать аналіз чутливості, аналіз беззбитковості, аналіз вірогідності, метод сценаріїв і т. д.

Аналіз статистичний — заключна стадія статистичних досліджень, які визначають характерні особливості структури, зв'язок явищ, тенденції, закономірності розвитку соціально-економічних явищ на рівні народного господарства, галузі, об'єднання, підприємства тощо.

Аналіз чутливості — метод оцінки ризиків, що полягає у визначенні впливу можливих відхилень окремих параметрів проекту від розрахункових значень (напр., падіння цін на продукцію, що випускається, затримка пуску в експлуатацію і т. п.) на кінцеві цінові показники проекту.

Анкер (нім. Anker, букв. — якір) — деталь конструкції, яка з'єднує її з суміжною конструкцією і протидіє її перекиданню, зсуву або відриву.

Анкерна ділянка — ділянка контактної підвіски, межами якої є анкерні опори. Поділ контактної мережі на А. д. необхідний для включення в проводи пристроїв, що підтримують їх натяг в заданих межах при зміні температури, і для здійснення поздовжнього секціонування (механічного і у разі необхідності електричного).

Анкерування проводів — прикріплення проводів контактної підвіски через включені в них ізолятори і арматуру до анкерної опори з передачею на неї їх натягу. А. п. буває некомпенсованим (жорстке) і компенсованим через компенсатор, що корегує довжину проводу у випадку зміни його температури при збереженні заданого натягу.

Антикорозійне покриття (грецьк. anti — проти і лат. corrosio — роз'їдання) — тонкошарове покриття на виробках для захисту від корозійної дії зовнішнього середовища і надання їм декоративного вигляду. Розрізняють — металеві, лакофарбові, склоемалеві, оксидні плівки, пластмасові та бітумні мастила, гумування.

Антикорозійний захист — первинний і вторинний захист будівельних конструкцій від дії агресивних середовищ.

Антикорозійні роботи — захист металевих конструкцій від шкідливої дії корозії.

Анулювання Сертифіката — офіційна процедура в системі Укравіатрансу, що визнає Сертифікат експлуатанта недійсним з огляду на певні причини, після чого відновлення Сертифіката експлуатанта проводиться за тими самими процедурами, які передбачені при отриманні Сертифіката вперше.

Анулювання Сертифіката організації — офіційна процедура Укравіатрансу, внаслідок якої Сертифікат як юридичний документ визнається недійсним з огляду на певні причини.

Артезіанський колодязь — шахтний колодязь або водозабірна свердловина, яка забирає воду з напірних водоносних шарів.

Аспекти проектного аналізу — розділи або напрями, за якими проводиться опрацювання і подальша оцінка проекту. Зазвичай розрізняють комерційний, фінансовий, економічний (народногосподарський), технічний, екологічний, соціальний, та інституційний аналізи.

Атмосфера — газове (повітряне) середовище навколо Землі.

Б

Багаж — 1) речі, товари, предмети та інші матеріальні цінності, що відправляються пасажиром за окрему плату при наявності проїзних документів у багажному вагоні, який прямує в тому самому напрямку, що й пасажир; 2) товари та інші предмети, що переміщуються пасажиром, членами екіпажу ПС або іншими фізичними особами і перевозяться за угодою з авіаційним перевізником; 3) речі пасажиром, прийняті в установленому порядку для перевезення в пасажирському або поштово-багажному поїзді до залізничної станції призначення, вказаної в проїзному документі (квитку).

Багажна каса — станційне приміщення, призначене для документального оформлення багажних і вантажобагажних перевезень пасажирською швидкістю (включаючи знімання платежу за перевезення, зберігання і оформлення видачі прибулого на станцію вантажу і вантажобагажу).

Багажна квитанція — документ, призначений для оформлення перевезень багажу пасажиром.

Багажний вагон — спеціальний вагон пасажирського парку, придатний для прямування в пасажирському поїзді зі встановленою швидкістю. Має одне відділення для перевезення вантажу, також обладнаний для проїзду обслуговуючого персоналу.

Багажний тунель — штучна споруда на залізничній станції, призначена для доставки багажу і вантажобагажу від багажної комори до місця навантаження в багажний вагон.

Багажно-поштовий вагон — вагон, одне із відділень якого пристосоване для перевезення багажу, а друге — для перевезення пошти.

Багатогруповий поїзд — поїзд, який складається з вагонів кількох призначень, підібраних у групи для зменшення подальшого обсягу маневрових робіт при їх відчеплюванні.

Багатопроволочний провід — провід, сплетений з декількох окремих провідів (проволок).

Багатосекційний склад — склад, поділений на окремі секції (як у поздовжньому плані, так і в поперечному) за рахунок введення в нього додаткових колій.

Базисні ціни — ціни, встановлені проектно-кошторисною документацією.

Базовий момент ($t = 0$) — початок відліку часу в даному ІП. При розрахунку ефективності окремого ІП як Б. м. пропонується вибирати момент початку проекту (початок кроку 0), який визначається в завданні на розрахунок ефективності ІП. Як Б. м. при порівняльному розрахунку ефективності декількох проектів рекомендується приймати найбільш ранній з моментів початку цих проектів.

Балансова вартість — зафіксована в балансі компанії вартість її активів (основних засобів) за вирахуванням амортизації. Зазвичай Б. в. відображає істо-

ричну вартість активів (тобто вартість на момент їх придбання) і може не збігатися з ринковою вартістю активів на даний момент.

Баласт (гол. ballast) — **1)** щебінь, пісок, гравій, доменний шлак та інші матеріали, що застосовуються для утворення баластного шару, який є важливою частиною верхньої будови колії і служить для сприйняття тиску шпал та рівномірного його розподілу на земляне полотно; **2)** вантаж, яким урівноважують підйом вантажу баштовим краном.

Баласт азбестовий — піщано-щебенева суміш з невеликим вмістом волокон азбесту із відсівів дроблення серпентинітів (незбагачені відходи азбестового виробництва). Б. а. не можна вважати перспективним матеріалом для баластування головних колій.

Баластер — залізнична колійна машина, що розподіляє баласт під шпалами у вигляді шару заданої висоти на всій ширині баластної призми і надає йому потрібного обрису. Б. здійснює підйом і рихтування (пресування) колії та інші роботи під час реконструкції, ремонту й будівництва залізничних колій.

Баластний шар, баластна призма — елемент верхньої будови колії з баласту (мінерального сипучого матеріалу), що укладається на основну площадку земляного полотна. Б. ш. забезпечує вертикальну і горизонтальну стійкість колії при впливі динамічних навантажень від рухомого складу і змінних температур.

Баластування — роботи з укладання, заміни і ремонту баласту, що сприяють збереженню залізничної колії і рухомого складу. Б. здійснюється за допомогою баластерів, повітродувок, пневмоелектропідійників.

Банкет — невисокий земляний вал вздовж верхнього краю виїмки, що служить для захисту брівки і укусу виїмки від стікання в неї води. Б. влаштовують із розташованого поблизу ґрунту при розробці укусу виїмки зі скатом 0,01 — 0,02 в напрямку від колії; укіс в напрямку виїмки виконується з ухилом 1:1 або 1:1,5. Між верхнім ребром укусу виїмки і підосви укусу залишають смугу шириною не менше 1 м.

Банки — організації, що здійснюють універсальні операції з кредитування промислових, торговельних та інших підприємств, головним чином за рахунок тих грошових коштів, які вони отримують у вигляді вкладів.

Банківський кредит — кредит, що надається власниками грошових коштів, переважно банками, у вигляді грошових позик.

Безбаластна конструкція колії — тип колії, при якому рейкова колія кріпиться безпосередньо до бетонної основи.

Безвідчипний ремонт вагонів — поточний ремонт і обслуговування вагонів поїзда на станційних коліях.

Безпека — **1)** відсутність непередбачуваного ризику, пов'язаного з можливістю завдання шкоди життю, здоров'ю та майну громадян, а також навколишньому природному середовищу; **2)** відсутність неприпустимого ризику, пов'язаного з травмуванням або загибеллю людей, заподіянням збитків майну та навколишньому середовищу; **3)** властивість будівельного об'єкта при нормальній експлуатації і аваріях обмежувати несприятливі для здоров'я та життя

людини або для цілісності навколишнього середовища наслідки встановленими кордонами; 4) стан діяльності, при якому із певною імовірністю виключені прояви небезпеки, або відсутність надмірної небезпеки.

Безпека виробничого процесу — властивість виробничого процесу зберігати відповідність вимогам безпеки праці в умовах, які встановлені нормативно-технічною документацією.

Безпека виробничого устаткування — властивість виробничого устаткування зберігати відповідність вимогам безпеки праці при виконанні заданих функцій в умовах, які встановлені нормативно-технічною документацією.

Безпека життєдіяльності (БЖД) — 1) область наукових знань, що вивчає небезпеки та засоби захисту від них людини у будь-яких умовах її перебування; 2) стан, при якому життєдіяльності людини не загрожує небезпека або є захист від небезпеки. При цьому забезпечується захищеність життєво важливих процесів не тільки окремої людини, але і всього суспільства від загроз, створених антропогенним або природним впливом на навколишнє середовище.

Безпека життєдіяльності на транспорті — система знань, що включає відомості про небезпеку природного, виробничого, соціального характеру, які загрожують людині в транспортних процесах, а також заходи, методи і засоби захисту від небезпеки.

Безпека праці — стан умов праці, при якому відсутня дія на працюючих небезпечних і шкідливих виробничих факторів.

Безпека руху — стан даного процесу, що відображає ступінь захищеності його учасників від транспортних пригод і їх наслідків.

Безпека руху поїздів — комплекс організаційних і технічних заходів, спрямованих на забезпечення безаварійної роботи та утримання в постійній справності залізничних споруд, колій, рухомого складу, обладнання, механізмів і пристроїв.

Безпечне місце — на перегоні — місце за межами населених пунктів, тунелів, мостів, віадуків та інших споруд; на станції — місце на окремій колії, яке найбільш віддалене від головної колії, будинків, споруд, вагонів, зайнятих людьми і небезпечними вантажами.

Безповоротне водоспоживання — водоспоживання без повернення води у постачальний водний об'єкт. Вода, що не відводиться у водоприймач, втрачається у зв'язку з випаровуванням, фільтрацією або стає частиною створеної продукції.

Безпровисне положення контактного проводу — відсутність провисань контактного проводу.

Безстикова колія — залізнична колія, що складається зі зварних рейкових ланок, довжина яких настільки велика, що температурні сили, які виникають в них при максимальних коливаннях температури за рік, не в змозі подолати сил опору повздовжньому зсуву на всій довжині ланок.

Берма — уступ земляного полотна, що відділяє його тіло від водовідвідної споруди. Б. розділяє також частини укосів насипів і виїмок, які мають різну

крутизну; служить для віддалення від тіла насипу води, що тече у водовідвідній канаві або колійному резерві, чи від тіла кавальєру води в нагірній канаві, а також сприяє підвищенню стійкості укосів.

Бетонні і залізобетонні укріплення — штучні споруди, що застосовуються для захисту від хвилевого впливу. Найбільш поширені укріплення індустриального типу — бетонні плити (збірні і вільно лежачі), залізобетонні розрізні плити і монолітні залізобетонні покриття.

БІГ-БЕГ (торгова марка) — змінний мішок, вкладений у ІТО, досить міцний для піднімання і перевезення масових вантажів різного типу.

Бізнес-купе — спеціально обладнане у м'якому вагоні купе із місцем для лежання для однієї особи.

Бізнес-план — документ, що складається для обґрунтування вигідності інвестицій в створення майбутнього підприємства (фірми) або розвитку існуючого. Виконує двояку роль: визначає програму дій підприємця (керівника фірми) на перспективу і використовується при зверненні його до кредиторів (банків та інших кредитних установ) і можливих інвесторів з проханням про надання засобів для вкладення. Фактично — це план розвитку діяльності компанії, у тому числі інвестиційного. Зазвичай складання Б.-п. характерне для малих і середніх компаній при невеликих обсягах інвестицій. Для крупних інвестиційних проєктів даний термін, як правило, не застосовується.

Біmodalний напівпричіп, залізнично-автомобільний напівпричіп — автомобільний напівпричіп, який після оснащення його залізничними візками може бути перетворений на залізничний вагон.

Благоустрій — сукупність робіт і заходів, які здійснюються для приведення території до стану, придатного для будівництва або нормального використання за призначенням, створення здорових, зручних і естетичних умов для проживання людини.

Блок-ділянка — частина міжстанційного перегону за умови автоблокування або автоматичної локомотивної сигналізації, що застосовується як самостійний засіб сигналізації та зв'язку, обмежена прохідними світлофорами (межами Б.-д.) або прохідним світлофором (межею Б.-д.) і станцією.

Блочність ґрунтів — характеристика, яка визначається за шкалою відстаней між тріщинами: до 3 см — тонка блочність; від 3 до 15 — дрібна блочність; від 15 до 80—90 см — середня блочність; > 90 см — крупна блочність.

Блукаючий струм — електричні токи в землі, що утворюються в результаті витоку току з різних електроенергетичних пристроїв і ліній електропередач через недостатність або відсутність ізоляції відносно землі чи при використанні землі як однієї з фаз системи передачі електроенергії споживачам. Шляхи розповсюдження Б. с. у землі різноманітні (звідси назва). Вони протікають не тільки в землі, але і в металевих частинах підземних споруд.

Бокова колія — колія, рухаючись якою, рухомий склад відхиляється стрілочним переводом.

Бригада спеціального рухомого складу — працівники (бригада), призначені керувати й обслуговувати спеціальний рухомий склад, а саме: машиніст і помічник машиніста або водій і помічник водія дрезини.

Брівка колії — верхня кромка укусу земляного полотна або канави. На насипах Б. к. називають лінію пересічення основної площадки земляного полотна і її укусу, у виїмках — лінію пересічення основної площадки і лінійного укусу кювета. В виїмках також розрізняють брівку земляного полотна — лінію пересічення укусу виїмки і обрізу.

Бронювання місць — закріплення на підставі разового замовлення або договору певної кількості місць з відстрочкою реалізації замовнику на визначений термін.

Будівельне облаштування тунелю — допоміжні будівельні конструкції у комплексі автодорожнього тунелю, які призначені для інсталяції частини технічного обладнання тунелю.

Будівельний генеральний план, будгенплан — архітектурні креслення, на яких нанесено заплановані до забудови будівлі, транспортні під'їзди до них, ділянки озеленення, штучні та природні водойми, різні елементи благоустрою, малі архітектурні форми, а також, крім проєктованих та наявних будівель і споруд, майданчики для зберігання будівельних конструкцій, деталей і матеріалів, всі тимчасові споруди, необхідні для будівельників (приміщення для відпочинку, прийняття їжі та ін.), всі тимчасові комунікації, які забезпечують будівельний майданчик водою, електроенергією тощо, а також місця підключення цих комунікацій до постійних мереж.

Будівельний паспорт — документ, що видається замовником проєктній організації на додаток до завдання на проєктування при розміщенні будівництва на території міста. Будівельний паспорт містить умови проєктування (назва, призначення, об'єм будинку тощо), технічні дані на відведений майданчик, а також відомості, необхідні для проєктування організації будівництва.

Будівельні норми і правила — державні нормативні документи (ДБН) України у галузі проєктування і будівництва. Б. н. і п. встановлюють: вимоги до організації, управління й економіки при проєктуванні, інженерних розвідках і будівництві; норми проєктування населених пунктів, підприємств промислового, сільськогосподарського та іншого призначення, будинків та інженерних споруд, будівельних конструкцій, основ і фундаментів; правила організації, управління, виконання і приймання робіт; правила ціноутворення у будівництві і кошторисні норми; норми витрат матеріальних і трудових ресурсів. Система нормативно-правового забезпечення будівництва постійно вдосконалюється з метою приведення її у відповідність до останніх досягнень науково-технічного прогресу в будівництві, а також до змін у виробничих відносинах при вдосконаленні або перетворенні виробничо-правових форм господарювання.

Будівельні процеси — виробничі процеси, що відбуваються у межах будівельного майданчика (напр., екскавація ґрунту, монтаж збірних конструкцій, фарбування стін) і спрямовані на одержання будівельної продукції. Б. п. скла-

даються з окремих операцій і поділяються за кваліфікаційними ознаками: за складністю виконання, технологічними ознаками, характером виробництва, значенням у виробництві тощо. Б. п. являють собою єдину взаємозумовлену і взаємозв'язану сукупність цілеспрямованих дій, регламентованих певною послідовністю у вигляді встановлених правил чергування окремих дій і режимами їх виконання (точно встановлений розпорядок, тривалість та значення допустимих параметрів окремих дій). За складністю виконання Б. п. поділяються на робочі операції та на робочі, прості й складні (комплексні) трудові процеси.

Будівельні роботи — об'єднання будівельних процесів різної складності в єдину впорядковану сукупність, результатом виконання яких є створення певного виду будівельної продукції. За типом перероблюваних матеріалів Б. р. поділяються на земляні, мурувальні та ін.; за конструктивними елементами — на палеві і покрівельні; за виконуваним процесом — на монтажні, транспортні та ін. Розрізняють загальнобудівельні Б. р. (земляні, улаштування фундаментів) і спеціальні (сантехнічні, електромонтажні та ін.). Існують Б. р. із зведення нових, а також з реконструкції, відбудови й технічного переоснащення наявних будинків і споруд.

Будівлі промислові — будівлі хімічної, металургійної, машинобудівної промисловості, а також транспортні, складські та ін.

Будівля — споруда, будівельна система, яка складається з тримальних і огорожувальних або суміщених конструкцій, що утворюють наземний замкнутий об'єм, призначений для проживання чи перебування людей, а також для виконання різноманітних виробничих процесів

Будівництво — 1) галузь матеріального виробництва, продукцією якої є закінчені і підготовлені до експлуатації виробничі підприємства, житлові будинки, громадські будівлі і споруди та інші об'єкти. Б. створює нові і реконструює діючі основні фонди виробничого і невиробничого призначення (будівлі, споруди та їхні комплекси); 2) процес спорудження будівель; 3) об'єкт, що будується разом з територією для виконання робіт; 4) у широкому розумінні — процес творення; 5) багатофункціональна система з великою кількістю зв'язків і залежностей, що є самостійною галуззю народного господарства і охоплює нове будівництво, реконструкцію, ремонт і реставрацію будинків і споруд.

Будівництво капітальне — спорудження нових промислових будинків і споруд, а також реконструкція і розширення діючих підприємств.

Будівництво незавершене — обсяг фактично освоєних капітальних вкладень на незавершених і не доведених до ладу будовах.

Будівництво «під ключ» — будівництво споруд, будинків, підприємств за контрактом або угодою між замовником і підрядником, при якому підрядник несе повну відповідальність перед замовником за проектування, будівництво і введення в експлуатацію об'єктів у встановлений строк.

Будова — 1) сукупність будинків та споруд (об'єктів) різного призначення, будівництво, розширення або реконструкція яких здійснюється, як правило, за єдиною проектно-кошторисною документацією у обсязі, визначеному зведеним

кошторисом або зведенням витрат; **2)** сукупність будинків та споруд (об'єктів), будівництво та реконструкція яких здійснюється, як правило, за єдиною проектно-кошторисною документацією із зведеним кошторисним розрахунком вартості будівництва, на яку у встановленому порядку затверджується титул будови.

Будувати — **1)** споруджувати, відбудовувати, зводити будівлю; **2)** створювати населені пункти (напр., для переселенців з чорнобильської зони), організувати будівництво житлових секторів у містах (будувати житлові будинки); **3)** (у переносному значенні) щось влаштовувати: будувати сімейне життя, будувати своє майбутнє; **4)** доводити істинність, обґрунтовувати, створювати (напр., будувати теорію, будувати систему доказів).

Бути рівнонадійними — забезпечення необхідних експлуатаційних характеристик при заданих навантаженнях.

В

Ваги, терези — прилад, призначений для визначення маси тіл. За принципом побудови ваги поділяються на важельні, пружинні, гідравлічні, гідростатичні та електричні.

Вагова норма поїзда — найбільша маса поїзда, встановлена для даної залізниці або окремих її ділянок.

Вагомір — пристрій, встановлений на рейці, для визначення навантаження від коліс вагонів на рейкову колію.

Вагон (англ. wagon — фургон, візок) — **1)** транспортний засіб, яким на залізниці перевозять пасажирів або товари; **2)** несамохідна одиниця рухомого складу, якою перевозять вантажі та пасажирів.

Вагон безпересадковий — пасажирський вагон, який прямує до станції призначення з двома або більше поїздами без пересадки пасажирів.

Вагон-ваги — самохідний електричний вагон з механічним або електромеханічним ваговим пристроєм.

Вагон з кишнями — залізничний вагон з передбаченими в його підлозі заглибинами-кишнями для коліс напівпричепів.

Вагон зі змінним трафаретом — вагон, обладнаний двома маршрутними дошками (трафаретами), продаж проїзних документів у який здійснюється не далі станції зміни трафарету і окремо від станції зміни трафарету. На першій вказується маршрут від станції відправлення поїзда до станції зміни трафарету, на другій — маршрут від станції зміни трафарету до станції призначення поїзда. Залежно від пасажиропотоку від станції відправлення (зміни трафарету) до певної станції призначення може виділятися не вагон, а визначена кількість місць.

Вагон зі зниженою підлогою — залізничний вагон зі зниженою вантажною площадкою, виготовлений спеціально для перевезень ІТО.

Вагон ізотермічний — вагон, оснащений холодильною установкою, призначений для перевезення вантажів, що швидко псуються.

Вагон кошикового типу — залізничний вагон, обладнаний пристосуваннями для вертикального перевантаження, зі знімним підрамником, який дозволяє навантаження в нього і вивантаження з нього напівпричепів або автотранспортних засобів завдовжки не більше 12 м.

Вагон пасажирський спеціальний — пасажирський вагон, який в установленому порядку призначено в рейс за замовленням будь-якої юридичної або фізичної особи для перевезення групи пасажирів, багажу чи вантажобагажу.

Вагон «рухомий шлях» — залізничні вагони з низькою підлогою, які утворюють у зчепленні «рухомий шлях».

Вагон типу «спайн» — залізничний вагон із центральним шасі, призначеним для перевезень напівпричепів.

Вагон штабний — вагон для перевезення пасажирів, обладнаний радіостанцією і радіовузлом, в якому знаходиться начальник поїзда і поїзний електромонтер.

Вагонетка (фр. wagonnet — зменш. від wagon) — невеликий відкритий вагон, яким вузькоколійними коліями перевозять на недалеку відстань вантажі, а іноді й людей.

Вагони вантажні — вагони, призначені для перевезення вантажів.

Вагони пасажирські — вагони призначені для перевезення пасажирів. До В. п. належать також поштові, багажні, вагони-ресторани, службово-технічні (службові, клуби, санітарні, випробувальні та вимірювальні лабораторії та інші спеціальні вагони пасажирського типу).

Вагон-колієвимірювальник — вагон, оснащений пристроями контролю стану рейкової колії. Перевірка колії В.-к. забезпечує виміри з навантаженням на рейки в русі зі швидкістю поїзда безперервно на всій довжині колії.

Вагонна відправка — пред'явлений за однією залізничною накладною вантаж, для перевезення якого використовується окремий вагон.

Вагонний прискорювач — пристрій для розгону і переміщення груп вагонів (відчепів) на насувній частині сортувальної гірки або на сортувальних коліях.

Вагонний уповільнювач — стаціонарний гальмівний пристрій, встановлений на залізничній колії для зниження швидкості руху вагонів (відчепів) при маневровій роботі. Забезпечує механізоване гальмування відчепів, які рухаються, що дозволяє виключити непродуктивну і небезпечну ручну працю. В. у. встановлюють на коліях сортувальних гірок, а також на похилих під'їзних коліях промислових підприємств.

Вагонні візки — пристрої, на які опирається кузов вагона. В. в. належать до ходових частин вагона, служать для направлення руху вагона рейковою колією, розподілу і передачі всіх навантажень на колію, сприйняття тягових і тормозних сил і забезпечення руху вагона з мінімальним опором і необхідною плавністю руху.

Вагонобудування — галузь залізничного машинобудування, підприємства якого виробляють різні типи залізничних вагонів.

Вагоно-колісна майстерня — майстерня з ремонту колісних пар зі зміною елементів.

Вагоноосаджувач — пристрій, призначений для осаджування вагонів (відчепів) на підгіркових коліях крупних сортувальних станцій. Найбільш поширені В. з канатною тягою каретного і візкового типу (в основному, на залізницях Німеччини, Швеції, Швейцарії).

Вагоноперекидач — вантажопідіймальна споруда або пристрій, за допомогою якого розвантажують вагони з насипним вантажем, нахилиючи або перекидаючи вагони відносно поздовжньої (поперечної) осі на кут, що перевищує кут штучного нахилу (уклопу) транспортованого матеріалу.

Вагонопотік — потік вантажних вагонів.

Важкозаймисті конструкції — конструкції, виготовлені з матеріалів, які під дією вогню обвуглюються лише за наявності джерела вогню, а в разі його зникнення горіння чи тління припиняється.

Важкозаймисті матеріали — матеріали, що тільки при наявності вогню і під дією високих температур займаються, тліють та обвуглюються (фіброліт, асфальтовий бетон та ін.).

Валовий внутрішній продукт (ВВП) — **1)** додана вартість всього об'єму товарів і послуг у всіх сферах економіки країни, незалежно від національної приналежності підприємств, розташованих на території даної країни; **2)** додана вартість всього об'єму продукції і послуг у всіх сферах національної економіки, незалежно від територіального місцерозташування національних підприємств (у своїй країні чи за кордоном).

Валовий прибуток, прибуток від продажів, валова оцінка — те саме, що і Sales margin. Термін, частіш за все вживається по відношенню до доходів, отриманих в оптовій і роздрібній торгівлі.

Валютна частина витрат — **1)** валютні витрати на реалізацію проекту (вартість куплених за кордоном послуг і устаткування); **2)** валютна складова планованих витрат виробництва товарів і послуг з проекту, що реалізовується (імпортні матеріали, комплектуючі, запасні частини і т. д.).

Валютний курс — співвідношення обміну двох грошових одиниць або ціна однієї грошової одиниці, виражена в грошовій одиниці іншої країни. Курс обміну іноземної валюти на національну.

Валютний ризик — ризик, пов'язаний з можливістю несприятливої зміни валютного курсу.

Вантаж — **1)** матеріальні цінності, які перевозяться залізничним транспортом у спеціально призначеному для цього вантажному рухомому складі; **2)** об'єкт (у тому числі вироби, предмети, корисні копалини, матеріали, сировина, відходи виробництва і споживання), прийнятий у встановленому порядку для перевезення у вантажних вагонах, контейнерах; **3)** будь-які товари та інші

предмети, що переміщуються через митний кордон України під митним контролем, крім транспортних засобів, що їх перевозять.

Вантаж експрес-перевізника — консолідовані за єдиним транспортним документом МЕВ або МЕВ, які не ввійшли до складу цих консолідованих МЕВ за своїм характером чи розмірами або з інших причин, і переміщуються експрес-перевізниками через митний кордон України.

Вантажна автомобільна станція — комплекс будівель, споруд, призначених для виконання вантажних, складських і комерційних робіт з вантажами та надання транспортно-експедиторських послуг перевізникам.

Вантажна декларація — документ, який містить відомості про вантаж, що перебуває на судні.

Вантажна колія — залізнична колія, на якій здійснюються операції з навантаження і вивантаження ІТО, а також їх перевалка з вагона на рампу чи на автотранспортні засоби.

Вантажна митна декларація (ВМД) — заява, що містить відомості про товари та інші предмети і транспортні засоби та мету їх переміщення через митний кордон України або про зміну митного режиму щодо цих товарів, а також інформацію, необхідну для здійснення митного контролю, митного оформлення, митної статистики, нарахування митних платежів.

Вантажна одиниця — контейнер або знімний кузов.

Вантажна операція — навантаження вантажів зі складів в транспортні засоби (вагони, судна, автомобілі та ін.) і розвантаження з них в склади, перевантаження вантажів із вагонів у вагони при перевезенні залізницею з різною шириною колії, перевантаження вантажів з одного виду транспорту на інший, переміщення

Вантажна станція — роздільний пункт, призначений в загальному випадку для приймання до перевезення, зважування, короткочасного зберігання, навантаження, розвантаження, сортування та видачі вантажів; оформлення перевізних документів, приймання, розформування, формування і відправлення вантажних поїздів і передач вагонів; виконання маневрової роботи з подачі вагонів на вантажні fronti і їх прибирання; обслуговування під'їзних колій і організації транспортно-експедиційного обслуговування клієнтури.

Вантажне відправлення — **1)** вантаж, відправлений на підставі одного договору про перевезення. У комбінованих перевезеннях термін може використовуватися з метою статистичного підрахунку вантажних одиниць або автотранспортних засобів. Під об'єднанням кількох В. в. у повну партію мається на увазі концентрація й укрупнення вантажних партій; **2)** транспортні засоби (номерні вузли чи агрегати), що надходять в Україну на адреси громадян, які не перебували за кордоном, або транспортні засоби (номерні вузли чи агрегати), що відправляються за межі України на адреси фізичних чи юридичних осіб і власники яких не в'їжджають в Україну.

Вантажний великоваговий поїзд — вантажний поїзд, вага якого для відповідних серій локомотивів на 100 тонн і більше перевищує визначену графіком руху вагову норму на ділянці проходження цього поїзда.

Вантажний двір, вантажний район — 1) частина території дільничної або вантажної залізничної станції з обмеженим доступом, оснащена комплексом технічних засобів і пристроїв для виконання вантажно-розвантажувальних робіт у великих обсягах, для сортування і зберігання вантажів та для комерційних операцій; 2) єдина ділянка великих розмірів із розміщеними на ній терміналом, іншими технічними пристроями й адміністративними будівлями (агентські фірми, вантажовідправники, митниця) для комбінованих перевезень, а також представництвами компаній, зайнятих цими перевезеннями.

Вантажний довгосоставний поїзд — вантажний поїзд, довжина якого (в умовних вагонах) перевищує максимальну норму, встановлену графіком руху на ділянці проходження цього поїзда.

Вантажний з'єднаний поїзд — поїзд, складений з двох і більше зчеплених між собою вантажних поїздів, з діючими локомотивами в голові кожного поїзда.

Вантажний поїзд — поїзд, призначений перевозити вантажі, маса та довжина якого не перевищує максимальну норму, встановлену графіком руху поїздів на ділянці проходження цього поїзда.

Вантажний термінал — комплекс будівель, споруд, обладнаних навантажувальними засобами, призначений для виконання вантажних, складських і комерційних робіт з вантажами, надання технічних послуг дорожнім транспортним засобам, транспортно-експедиторських та інших послуг перевізникам.

Вантажний фронт — частина складської споруди, на якій проводяться операції з навантаження і розвантаження залізничних вагонів, з прилеглою ділянкою навантажувально-розвантажувальної колії.

Вантажні габарити для залізниць — профіль залізничних колій, через який повинен пройти залізничний рухомий склад з вантажем (вагони з ІТО), обмежений розмірами тунелів і габаритами наближення будівель. Є три міжнародні габарити, визначені UIC.

Вантажні документи — коносаменти, маніфести, каргоплани.

Вантажні і транспортно-складські роботи — сукупність технологічних процесів підймання, переміщення й опускання вантажних одиниць на складах, транспорті та внутрішньо-будівельних майданчиках споруджуваних об'єктів.

Вантажні операції — навантаження вантажу на залізничний рухомий склад, вивантаження вантажу із залізничного рухомого складу, сортування дрібних відправок та контейнерів, перевантаження, перевалка на транспортні засоби іншого виду транспорту.

Вантажні перевезення — транспортні послуги з переміщення матеріальних цінностей, пов'язані з їх схоронністю, збереженістю і своєчасністю доставки.

Вантажно-розвантажувальні машини — машини для навантаження штучних вантажів і сипучих матеріалів на транспортні засоби, для розвантажування їх із транспортних засобів та для переміщення у сховища при складуванні.

Вантажно-розвантажувальні роботи — 1) складова частина технологічного процесу будівельного виробництва; 2) процес завантаження і розвантаження транспортних засобів.

Вантажобагаж — 1) вантаж, що перевозиться в пасажирських і поштово-багажних поїздах; 2) вантажні матеріальні цінності, що перевозяться в пасажирських і поштово-багажних поїздах при оформленні перевезення за заявою (без пред'явлення проїзного документа). Всі матеріальні цінності масою понад 200 кг, незалежно від наявності проїзного документа, відносяться до В., а при пред'явленні проїзного документа вони можуть оформлятися як багаж; 3) об'єкт, прийнятий від фізичної або юридичної особи в установленому порядку для перевезення в пасажирському, поштово-багажному або вантажопасажирському поїзді.

Вантажовідправник, відправник, відправник вантажу, вантажовласник — 1) особа (фізична чи юридична) або компанія, які передають вантажі у віддання інших осіб чи компаній (агент-експедитор/експедитор, перевізник/оператор перевезення) для його доставки одержувачу; 2) фізична або юридична особа, яка за договором перевезення виступає від свого імені або від імені власника вантажу, багажу, вантажобагажу і вказана в перевізному документі; 3) зазначена у документі на перевезення вантажу (накладній) юридична чи фізична особа, яка довіряє вантаж залізниці для його перевезення.

Вантажообіг нетто — корисна робота транспорту, що враховує переміщення лише вантажу.

Вантажооборот — 1) загальний обсяг вантажної транспортної роботи, який дорівнює сумі добутків перевезеного вантажу на відстань перевезення для кожної партії вантажу, вимірюється в тонно-кілометрах (на морському транспорті — у тонно-милях); 2) основний умовно-натуральний економічний показник продукції транспорту як особливої галузі матеріального виробництва.

Вантажоодержувач, одержувач, одержувач вантажу, вантажовласник — 1) особа, котра має право отримати доставлені вантажі; 2) фізична або юридична особа, уповноважена на отримання вантажу, багажу, вантажобагажу; 3) зазначена у документі на перевезення вантажу (накладній) юридична чи фізична особа, яка за дорученням вантажовідправника отримує вантаж.

Вантажопідйомний пристрій — з'єднувальна ланка між робочим органом підйомно-транспортної машини і вантажем при його пересуванні. В. п. бувають з гнучким або жорстким підвісом, з ручним, автоматичним і дистанційним керуванням. За взаємодією з вантажем вирізняють — підтримувальні, затискні, притягувальні й зачерплювальні В. п.

Вантажопідйомні машини — машини циклічної дії для переміщення сипучих і масово затарених вантажів лінійними і просторовими трасами.

Вантажопідйомність — максимальне корисне навантаження, на яке розраховані залізничний вагон, вантажний автомобіль, судно, літак тощо.

Вантажопідйомність крана — максимальна маса вантажу, яку може підняти кран при заданому режимі роботи без порушення нормальних умов експлуатації.

Вантажопотік — маса вантажу, що відправляється у певному напрямку за одиницю часу.

Вантажосортувальна платформа — комплекс технічних засобів і пристроїв для виконання вантажних і комерційних операцій при сортуванні вантажів, що перевозяться залізницею дрібними відправленнями.

Варант — вид цінних паперів, що дає право покупцю облігацій або привілейованих акцій придбати звичайні акції за певну ціну.

Варіант (лат. *varians* — змінний) — **1**) одна з можливостей розв'язку, комбінації чи композиції (напр., варіант архітектурно-планувального рішення будівлі); **2**) видозміна, різновид, різночитання в тексті.

Варіанти проектних рішень — розробка проекту з кількома проектними рішеннями у разі дотримання умов порівнювання вартісних і натуральних показників ефективності.

Варта військова — озброєний підрозділ, споряджений для виконання бойового завдання з метою охорони та оборони військових об'єктів, майна або осіб, що супроводжуються для утримання на гауптвахті чи у дисциплінарному батальйоні. В. в. для проїзду залізницею забезпечується посвідченнями встановленої форми та військовими перевізними документами (ВПД) форми 1.

Вартість грошей у часі — **1**) концепція, яка впливає з розуміння того факту, що грошові суми, отримані або виплачувані в поточний момент, мають в очах їх володарів більшу цінність, чим такі самі суми, що підлягають отриманню або виплаті в майбутньому. Інструментом, що дозволяє визначити сьогоднішню, або поточну, вартість майбутніх сум є дисконтуванням; **2**) поняття, яке означає, що гривня, отримана раніше, коштує більше, ніж гривня, отримана пізніше.

Вартість місцевих ресурсів — відношення витрат в місцевій валюті, вкладених в проект, до сум в іноземній валюті, які даний проект дозволяє отримати або заощадити. Якщо це співвідношення менше, ніж офіційний або ринковий обмінний курс іноземної валюти, то проект вважається прийнятним з фінансової точки зору. У народногосподарському аналізі як критерій використовується тіньовий обмінний курс.

Введення об'єкта в експлуатацію — юридичне оформлення замовником (користувачем об'єкта), шляхом реєстрації в місцевих органах виконавчої влади, прийнятого в установленому порядку від виконавця закінченого будівництвом об'єкта.

Ведення поїзда з особливою пильністю — постійна, підвищена увага локомотивної бригади до умов руху поїзда.

Великотоннажний контейнер — контейнер масою брутто 10—30 т.

Великоуламкові ґрунти — валуно- і гравійно-гальковий матеріал з піщаним заповнювачем, рідше з піщано-глинистим, яким зміцнюють дно і укоси канав. Це незв'язний мінеральний ґрунт, в якому маса частинок розміром більше 2 мм складає понад 50%.

Велосипед — транспортний засіб, крім інвалідних колясок, що приводиться в рух мускульною силою людини, яка перебуває на ньому.

Венчурні підприємства, ризикові підприємства — дрібні і середні підприємства, зайняті науковими дослідженнями, конструкторськими розробками і їх впровадженнями у виробництво, у тому числі за замовленням крупних фірм і державних органів. Діяльність В. п. характеризується підвищеним ступенем ризику.

Вертикальне ешелонування — інтервал, який встановлюється між повітряними суднами у вертикальній площині для запобігання зіткненню.

Вертикальний метод навантаження і розвантаження («LO-LO» — lift-on-lift-off) — навантаження і вивантаження ІТО з використанням піднімального устаткування.

Вертикальний транспорт — транспорт у будівництві, що входить у виробничий процес і забезпечує підймання матеріалів і конструкцій на різну висоту (яруси, поверхи). Прикладом В. т. можуть бути крани баштові, мостові, на гусеничному і колісному ході, лебідки, конвеєри, підйомники тощо.

Вертикальні криві — криві, які створюють на переломах профілю для зменшення вертикальних прискорень і забезпечення плавності руху. Величина радіуса В. к. залежить від швидкості руху.

Вертушка — склад вантажного поїзда з вагонів спеціалізованого типу, що використовується для вивозу насипного вантажу з місць масового навантаження постійним одержувачам цього вантажу. Як правило, В. обертається на постійних маршрутах, що і визначило її назву.

Верхня будова колії — частина конструкції залізничної колії, призначена для напрямку руху рухомого складу, сприйняття тиску від коліс рухомого складу і передачі його земляному полотну. 1) В. б. к. складається з баластного шару, шпал, рейок, скріплень, протиугінних пристроїв, стрілочних переводів з перевідними брусами і глухих перетинів. 2) В. б. к. звичайної конструкції складається із рейкошпальної решітки, утвореної рейками, з'єднаними між собою стиковими накладками, а зі шпалами — проміжними кріпленнями, заглибленими в баластний шар, який зовні штучних споруд спирається на основну площадку земляного полотна.

Вибухо- або пожежонебезпечні вантажі — вантажі, які завдяки своїм властивостям, за певних умов при перевезенні, виконанні маневрових, вантажно-розвантажувальних робіт і зберіганні можуть стати причиною вибуху чи пожежі.

Виготовлювач — підприємство, установа, організація або громадянин-підприємець, які виробляють товари для реалізації.

Видалення — будь-яка операція, зазначена у розділі А додатка 1 до Положення про контроль за транскордонними перевезеннями небезпечних відходів та їх утилізацією/видаленням.

Види планів на залізничному транспорті: стратегічні (перспективні, довгострокові) на 5—10 і більше років; поточні (річні); оперативні (квартальні і місячні).

Видимі сигнали — сигнальні пристрої: світлофори, диски, ліхтарі, прапори і т.п. В. с. підрозділяються на денні, що подаються в світлий період доби (для подачі таких сигналів використовуються диски, щитки, прапори і сигнальні покажчики), нічні, що подаються в темний період доби (вогні встановлених кольорів в ручних і в поїзних ліхтарях, ліхтарях на жердинах і сигнальних покажчиках) і цілодобові, які подаються і в світлий, і в темний час доби (вогні ліхтарів установлених кольорів, маршрутні та інші світлові покажчики, постійні диски зменшення швидкості, червоні диски із світловідбивачами для позначення хвоста поїзда).

Виїмка — заглиблена лінійна споруда, збудована на трасі колії шляхом зняття ґрунту на задану глибину, яка забезпечує розміщення верхньої будови колії на заданих в проекті залізниці відмітках нижче поверхні землі. Елементи В.: основна площадка, кювети, закюветні полки (при необхідності), укоси, банкетети або відповідні планування ґрунтової поверхні (з нагірної сторони), забанкетна і нагірна канава.

Викиди — короткочасні або такі, що тривають певний час (доба, рік), потрапляння в навколишнє природне середовище забруднюючих речовин і фізичних випромінювань. Величина В. нормується. За нормований показник приймається гранично допустимий В., тимчасово узгоджений з організаціями охорони природи.

Виконавець — підприємство, установа, організація або громадянин-підприємець, які виконують роботи або надають послуги.

Вилковий навантажувач — транспортний засіб, обладнаний вилковими пристосуваннями з силовим приводом, які входять у кишені ІТО чи під піддоном, і переміщують або штабелюють такі вантажні одиниці в порту або на складі.

Вимога — сформульовані потреби чи очікування, загальнозрозумілі чи обов'язкові.

Вимоги безпеки — вимоги, встановлені законодавчими актами, нормативно-технічною документацією, правилами, настановами та інструкціями, виконання яких забезпечує належний рівень безпеки.

Вимоги безпеки праці — вимоги, встановлені законодавчими актами, нормативно-технічною документацією, правилами та інструкціями, виконання яких забезпечує безпеку працюючих.

Випереджаюча постановка завдань — постановка попереджуючих завдань на основі аналізу зовнішнього і внутрішнього середовища; своєчасна розробка механізмів їх рішення.

Випрямно-інверторні перетворювачі — пристрої, які використовуються для перетворення постійного струму рекуперації (надмірний струм, що виникає при гальмуванні ЕРС) в змінний, який повертається в зовнішню систему електропостачання.

Виробник — 1) організація, що несе відповідальність за виробництво, поставку та забезпечення відповідності кожного виготовленого нею екземпляра авіаційної техніки схваленій типовій конструкції; 2) те саме, що виготовлювач.

Виробник відходів — будь-яка особа, діяльність якої призводить до утворення відходів, або, якщо ця особа невідома, то особа, яка володіє цими відходами та/або здійснює над ними контроль.

Виробнича безпечність — це властивість засобів і умов виробництва зберігати відповідність вимогам безпеки праці, встановлених нормативно-технічною документацією.

Виробнича система — сукупність технологічних систем і систем забезпечення їх функціонування (технічного обслуговування і ремонту, метрологічного забезпечення і т.п.), призначена для виготовлення продукції певного найменування (виду).

Виробнича травма — 1) порушення анатомічної цілісності організму людини або його функцій внаслідок дії виробничих факторів; 2) пошкодження органу, тканини людини в результаті зовнішнього впливу, отримане ним на виробництві і викликане недотриманням вимог безпеки праці, недостатньою кваліфікацією працівника або незадовільною організацією трудового процесу.

Виробнича функція — економіко-математичний метод аналізу господарської діяльності як на макро-, так і на мікрорівні, який дає змогу прогнозувати економіку.

Виробнича функція Кобба—Дугласа — функція, що визначає взаємозамінність праці і капіталу, виведена в 20-х роках ХХ ст. американськими ученими К. Коббом і П. Дугласом.

Виробниче навчання — підготовка кваліфікованих працівників масових професій для різних галузей народного господарства.

Виробниче освітлення — штучне освітлення будівельного майданчика і робочих місць, що створює умови для безпечного і якісного виконання робіт. Поділяється на: робоче, загальне рівномірне, охоронне й евакуаційне.

Виробниче приміщення — 1) закритий простір у спеціально призначених будинках або спорудах, де постійно або періодично здійснюється трудова діяльність людей, пов'язана з участю у різних видах виробництва, організацією контролю і управлінням виробництвом; 2) замкнутий простір в соціально призначених будівлях і спорудах, де постійно (змінами) або періодично (протягом робочого дня) здійснюється трудова діяльність людей.

Виробниче середовище — сукупність фізичних, хімічних, біологічних, соціальних факторів, що діють на людину в процесі її трудової діяльності.

Виробничий контроль — 1) контроль виробничого процесу і його результатів на стадії виготовлення продукції. Поділяється на: виробничий, вхідний,

операційний і приймальний контроль якості, інспекційний контроль якості; 2) контроль, здійснюваний на стадії виготовлення продукції.

Виробничий контроль якості — контроль, який здійснюють під час підготовки і виконання будівельно-монтажних робіт, спрямований на отримання об'єктивної й повної інформації щодо фактичної якості вихідних будівельних матеріалів, робочої документації, технології і техніки виконання будівельних процесів з метою виявлення причин відхилення від вимог нормативно-проектної документації і ухвалення рішень щодо виправлення та попередження їх у майбутньому. В. к. я. охоплює: вхідний контроль робочої документації, будівельних матеріалів, виробів і напівфабрикатів та обладнання; операційний контроль окремих будівельних процесів і операцій; приймальний контроль закінчених робіт і конструкцій.

Виробничий потенціал, виробничі потужності — здатність підприємства за якийсь час виробити певну кількість потрібного асортименту і якості.

Виробничий ризик — ймовірність заподіяння шкоди залежно від науково-технічного стану виробництва.

Виробничий травматизм — 1) сукупність виробничих травм; сукупність виробничих травм, що виникають в окремих групах, професіях робітників; 3) явище, що характеризується сукупністю виробничих травм і нещасних випадків на виробництві.

Виробничі норми — витрати матеріальних, сировинних або паливно-енергетичних ресурсів на одиницю (обсяг) продукції або роботи. В. н. широко використовують для визначення потреби матеріальних ресурсів і оборотних коштів при організації раціонального ведення господарства, обліку, аналізу і контролю господарської діяльності.

Виробничі основні фонди (ВОФ) — фонди, що неодноразово беруть участь у матеріальному виробництві, зношуються поступово і переносять свою вартість на створюваний продукт частинами у вигляді амортизаційних відрахувань.

Виробничо-зумовлені захворювання — захворювання, перебіг яких ускладнюється умовами праці, а частота їх перевищує частоту подібних захворювань у працівників, які не зазнають впливу певних професійних шкідливих факторів.

Виснаженість автогальм — перевищення можливостей автогальм на затяжних спусках.

Висновки аудиту, висновки спостереження — результат оцінки зібраних свідоцтв аудиту на відповідність критеріям аудиту.

Високий рівень води — ситуація, яка виникає при повенях, паводках, затопленнях, коли можливе затоплення понижених ділянок місцевості в населених пунктах, автомобільних і залізничних доріг, пошкодження крупних промислових і транспортних об'єктів.

Витрати на виробництво продукції робіт, послуг — витрати (у фактично діючих цінах), пов'язані з виробництвом продукції (робіт, послуг). За економічними елементами поділяються на матеріальні витрати, амортизаційні відраху-

вання, витрати на оплату праці, відрахування на соціальні заходи, інші операційні витрати.

Витрати на оплату праці — заробітна плата за окладами, тарифами, премії, матеріальна допомога та заохочення, компенсаційні виплати, оплата відпусток та іншого невідпрацьованого часу, інші В. н. о. п.

Витрати приведені — один з основних показників, який використовували до кінця 80-х років ХХ ст. у вітчизняній теорії і практиці при визначенні ефективності капітальних вкладень. В. п. є сумою поточних витрат (собівартості) і капітальних вкладень, приведених до однакової розмірності відповідно до нормативного коефіцієнта порівняльної ефективності.

Витрати релевантні — витрати, що мають відношення до реалізації даного інвестиційного проекту, які необхідно брати до уваги при оцінці його ефективності.

Витяжна гіркова колія — колія, призначена для витягування на неї состава (і подальшого його розформування на гірці) з приймального парку при паралельному розташуванні приймального та сортувального парків.

Витяжна колія — 1) станційна або внутрішньо-майданчикова, як правило, тупикова залізнична колія, що слугує для витягування составів і окремих вагонів при маневрах з сортування або перестановки їх з однієї колії на іншу; 2) станційна колія, яка є продовженням групи сортувальних, навантажувально-вивантажувальних, інших колій станції і призначена для виконання маневрової роботи з сортування вагонів, формування составів поїздів та передач вагонів усередині залізничного вузла, перестановки вагонів з однієї колії на іншу, а також іншої маневрової роботи, яка має бути ізольована від маршрутів приймання і відправлення поїздів, пропуску поїзних локомотивів. Сортування вагонів на В. к. виконується методом осаджування, а за відповідних умов — поштовхами локомотивом з врахуванням сили тяжіння вагонів.

Відведення ділянки в натурі — виділення земельної ділянки на місцевості у певних межах та відповідно до рішення місцевого органу влади з видачею замовнику-забудовнику документа (акта) на земельну ділянку для будівництва.

Відеотермінал — елемент системи промислового телебачення: пункт спостереження, на якому розташовуються телевізійні приймачі зображення від відеокамер та пульт дистанційного керування.

Відкладення мокрого снігу — результат налипання снігу, який вимірюється на проводах стандартного ожеледного станка шаром снігу діаметром не менше 35 мм. Сильні снігопади призводять до налипання снігу на днища залізничних вагонів і пошкодження устаткування при проходженні составів засніженими районами.

Відкритий дренаж — дренаж у вигляді каналів завглибшки до 1,5 м, що мають похилі (1:2) відкоси і необхідний для течії води ухил. В окремих випадках канали можна заповнювати дренажними матеріалами (щебінь, гравій, крупний пісок).

Відмова — порушення працездатності конструкцій будинку або споруди, що виникає внаслідок зміни міцнісних та інших параметрів конструкції в цілому або її частини під впливом внутрішніх фізико-хімічних процесів і дії зовнішнього середовища.

Відмова від Сертифіката — офіційна процедура, за якою власник Сертифіката за власним бажанням відмовляється від діяльності, зазначеної в Сертифікаті.

Відмова від Сертифіката організації — офіційна процедура, в результаті якої власник Сертифіката складає свої владні повноваження щодо цього документа.

Відновлення — **1)** комплекс заходів і робіт, спрямованих на відновлення функціональної діяльності об'єктів, що постраждали внаслідок надзвичайних ситуацій, у заданих обсягах (масштабах тощо); **2)** комплекс заходів, що забезпечують підвищення експлуатаційних якостей конструкцій, які прийшли в обмежено працездатний стан, до їх первинного рівня.

Відомість під'їзної колії — бланк встановленої форми, який містить відомості про найменування, приналежність, місце примикання, межі, довжину, максимальний ухил колій під'їзної колії і серії локомотивів, швидкість руху, максимальний состав, потребу включення автогальм, порядок подавання/прибирання вагонів, що є дозволом заїзду/виїзду, порядок закріплення вагонів на під'їзній колії та особливі вказівки.

Відправка — **1)** товари, прийняті до перевезення від одного відправника за однією дорожньою відомістю на одній станції відправлення одному одержувачу на одну станцію призначення; **2)** товар (вантаж) та інші предмети, прийняті до перевезення від одного відправника за однією залізничною накладною на одній станції відправлення на адресу одного одержувача на одну станцію призначення.

Відправлення вантажів — загальний обсяг вантажів у тоннах (брутто), прийнятий до перевезення.

Відправлення експортних вантажів — відправлення вантажів, вироблених у межах України, за кордон.

Відправлення пасажирів — загальна кількість пасажирів, прийнятих до перевезення.

Відправник небезпечного вантажу — зазначена в перевізних документах юридична (резидент і нерезидент) або фізична особа (громадянин України, іноземець, особа без громадянства), яка готує та подає небезпечний вантаж для перевезення.

Відрахування на соціальні заходи — відрахування, що здійснюються відповідно до чинного законодавства, на пенсійне забезпечення, на соціальне страхування, страхові внески на випадок безробіття, відрахування на соціальне страхування персоналу підприємства, відрахування на інші соціальні заходи.

Відсівна колія — залізнична колія в сортувальному парку станції, призначена для накопичення вагонів, що потребують повторного сортування.

Відсмоктуючий трансформатор — трансформатор, встановлений з боку змінного струму, що перешкоджає пропуску частоти 50 Гц в лінію відсмоктування системи постійного струму та зменшує магнітний вплив на суміжні комунікації.

Відсмоктуючі лінії тягових підстанцій — проводи, що сполучають рейкові ланцюги з тяговою підстанцією.

Відтворювальна структура інвестицій — співвідношення між вкладеннями в нове будівництво, в розширення існуючих підприємств, в технічне переоснащення і реконструкцію існуючих підприємств.

Відтік реальних грошей — показник, вживаний при визначенні комерційної ефективності інвестиційного проекту; сума всіх затрат за термін життя проекту, включаючи інвестиційні витрати, поточні витрати, податки і платежі, дивідендні виплати.

Відходи — 1) будь-які речовини, матеріали і предмети, що утворюються у процесі людської діяльності і не мають подальшого використання за місцем утворення чи виявлення та яких їх власник позбувається, має намір або повинен позбутися шляхом утилізації чи видалення; 2) будь-які речовини, матеріали чи предмети, від яких їх виробник або власник позбувається, має намір або повинен позбутися шляхом утилізації чи видалення.

Відходи виробництва — залишки сировини, матеріалів, напівфабрикатів, що утворюються при виготовленні продукції, виконанні робіт і частково або повністю втратили початкові споживчі властивості.

Відходи споживання — вироби і матеріали, які втратили свої споживчі властивості в результаті фізичного і морального зношення.

Відчеп — вагон або група зчеплених між собою вагонів одного призначення, що відділяється від складу в процесі його розформування.

Відчуження — продаж, дарування, обмін.

Військовий комендант гарнізону — посадова особа, що відповідає за підтримання дисципліни військовослужбовцями у громадських місцях, організацію та несення служби вартами й патрулями.

Військовий комендант залізничного відділку та станції, військовий комендант залізничної станції (ЗКУ, ЗК) — представник Міністерства оборони України, уповноважений вирішувати у межах свого відання з військовим командуванням і органами залізничного транспорту всі питання, що стосуються військових перевезень на залізничному відділку (станції).

Військовий пасажир — особа, яка оформила проїзд в обмін на ВПД, а також особа, що придбала проїзні документи за готівку, але має розпорядження або відпустковий квиток відповідних міністерств та інших центральних органів виконавчої влади України, а також члени її сім'ї, вписані в ці документи.

Військовий перевізний документ (ВПД) форми 1 — документ установленого зразка, який видається відповідними міністерствами та відомствами для оформлення військового проїзного документа для перевезень.

Військовий перевізний документ (ВПД) форми 2 — документ установленого зразка, який видається відповідними міністерствами та відомствами для оформлення перевезення багажу і вантажобагажу.

Військові залізничні перевезення — залізничні перевезення військових частин і підрозділів, військових вантажів, військових команд і окремих осіб, що проходять військову службу, службу в органах внутрішніх справ, установах і органах кримінально-виконавчої системи, співробітників органів федеральної державної служби безпеки.

Вікна між відчепами — відстань між відчепами (вагонами) на коліях сортувального парку, яка утворюється в результаті неточного регулювання (заниження) швидкості виходу окремих відчепів з паркових гальмівних позицій, що призводить до неповного заповнення сортувальних колій і викликає необхідність проведення додаткових маневрових робіт з осаджування вагонів.

Вікно — час, протягом якого призупиняють рух поїздів на перегоні, окремих коліях перегону або станції для проведення ремонтно-будівельних робіт.

Вікова структура основних фондів — розбиття основних фондів за віковими категоріями і їх співвідношення.

Вільна економічна зона — відособлена територія держави, де встановлені пільгові валютно-фінансовий, митний і податковий режими, що заохочують спільну з іноземним капіталом підприємницьку діяльність. В. е. з. створюється з метою залучення іноземних інвестицій, впровадження прогресивних технологій, розширення експортних можливостей, розвитку окремого регіону, збільшення числа робочих місць.

Вільне використання — розпорядження без митного контролю в Україні або за її межами товарами та іншими предметами, пропущеними через митний кордон України.

Вістряк стрілочного переводу — відрізки звичайних рейок або спеціальних профілів, обструганих на одному кінці для забезпечення щільного прилягання до рамної рейки, і призначені для напряму рухомого складу на пряму або бічну колію.

Вітропослаблюючі лісонасадження — лісонасадження на ділянках залізниць, що перешкоджають щорічній дії сильних вітрів (із швидкістю 15 м/с і вище), в місцях утворення ожеледиці і занесення колії мілкоземом.

Власник — фізична чи юридична особа, якій належить підприємство, або призначений ним орган, що представляє інтереси власника.

Власник залізничної колії незагального користування — юридична особа або індивідуальний підприємець, що мають на правах власності чи на іншому праві залізничну колію незагального користування, а також будівлі, будови і споруди, інші об'єкти, пов'язані з виконанням транспортних робіт і наданням послуг залізничного транспорту.

Власник інфраструктури — юридична особа або індивідуальний підприємець, що мають інфраструктуру на правах власності чи на іншому праві і надають послуги з її використання на підставі відповідної ліцензії і договору.

Вловлюючий тупик — тупикова колія, призначена для зупинки поїзда, що втратив керування, або частини поїзда при русі зтяжним спуском.

Внутрішньогалузева конкуренція — суперництво між підприємцями, зайнятими виробництвом і реалізацією однакової або взаємозамінної продукції.

Внутрішньодержавне залізничне сполучення — перевезення пасажирів, вантажів, вантажобагажу, багажу та пошти в межах залізниць України.

Внутрішньодобова нерівномірність руху поїздів — нерівномірний рух поїздів у межах однієї доби, обумовлений нерівномірністю поїздутворення вантажних поїздів і нерівномірними потребами в пасажирських перевезеннях пасажирськими і приміськими поїздами в різні часи доби.

Внутрішньодобові коливання розмірів руху — зміна кількості поїздів, що знаходяться одночасно у стадії руху в різні періоди однієї доби.

Внутрішньоміські перевезення — перевезення пасажирів або вантажів у межах міста.

Внутрішньостанційний диспетчерський зв'язок — прямий зв'язок між черговим по станції, маневровим диспетчером, черговим гірки, черговим парку, оператором стрілочного поста, оператором пункту технічного обслуговування вагонів.

Внутрішньостанційні з'єднувальні колії — колії, що ведуть до контейнерних терміналів, вантажних районів, баз, сортувальних платформ, пунктів очищення, промивки і дезінфекції вагонів, пунктів ремонту рухомого складу і виконання інших технологічних операцій.

Внутрішньостанційні перевезення — перевезення вантажу з однієї під'їзної колії на іншу в межах однієї станції.

Внутрішня норма прибутковості, внутрішня норма прибутку, внутрішня норма окупності, внутрішня норма ефективності, внутрішня норма повернення інвестицій — один з показників оцінки ефективності інвестиційних проектів. В н. п. є тією нормою дисконту, при якій величина виражених у вартісній формі результатів дорівнює капітальним вкладенням. При цьому ті й інші приймаються приведеними до початкового моменту часу за розрахунковий період. У випадку, коли В. п. н. дорівнює або більше необхідної інвестором норми прибутку на капітал, інвестиції в даний проект вважаються виправданими.

Внутрішня організація — організація, зареєстрована в Україні.

Вогнегасна речовина — речовина (вода хімічна або легко-механічна піна, інертні гази, пісок, щільні і пожежостійкі тканини та ін.), при дії якої на матеріали, що горять, при пожежі припиняється горіння.

Вогнетривкість — **1)** властивість матеріалу (виробу) протистояти дії високих температур, вогню і гарячої води (в умовах пожежі), витримуючи дію вогню без значної втрати тримальної здатності і руйнування; **2)** здатність матеріалу витримувати довгодію високої температури, не деформуючись і не розплавляючись; **3)** здатність будівельної конструкції протистояти впливу високої температури в умовах пожежі.

Вогнетривкість будівлі — ступінь займистості матеріалів і конструкцій, з яких вона споруджена. Прийнято п'ятиступеневу класифікацію В.б.

Вогнетривкість конструкції — здатність конструкції зберігати тримальні й/або огорожувальні функції і в межах вимог зберігати міцність, теплопровідність і суцільність в умовах пожежі.

Вогонь — процес горіння, що супроводжується полум'ям або світінням.

Вододіл — найвища точка на місцевості або в системі водовідведення, яка розподіляє напрями стоку поверхневих вод.

Водозабезпечення району проектування — наявність місцевих джерел водопостачання (річок, водосховищ, розвіданих підземних запасів питної води тощо).

Водокористування — використання водних об'єктів для задоволення будь-яких потреб населення і виробництва.

Водопрпускна труба — штучна споруда, влаштована в тілі насипу для пропуску невеликої кількості води; укладається поперек осі залізничної колії.

Водостік — штучний пристрій (споруда) для відведення води від інженерних споруд.

Водотік — природний або штучний водний потік, ложе для його переміщення.

Вокзал — 1) будівля або комплекс будівель, споруд і пристроїв, призначених для обслуговування пасажирів, управління рухом поїздів та розміщення службового персоналу. (Термін «вокзал» походить від англ. Vauxhall — назва парку з концертним залом для розважальної естрадної програми, що знаходився в XVII ст. у передмісті Лондону і належав Джейн Вокс; в російській мові вперше це слово було віднесено до станційної будівлі в м. Павловськ); 2) комплекс спеціальних споруд, приміщень, обладнання, призначений для обслуговування пасажирів, надання їм платних та безплатних послуг та розміщення персоналу. До складу вокзального комплексу входять: посадкові платформи, пішохідні тунелі та мости, переходи через залізничні колії, багажні приміщення, частина прилеглої до споруди привокзальної площі. Залежно від обсягів роботи з відправлення пасажирів В. бувають позакласні, 1-го, 2-го та 3-го класу.

Вокзал морський — 1) комплекс будинків і споруд, призначених для обслуговування пасажирів закордонних, каботажних, а інколи й місцевих морських ліній у морських портах, а також для розміщення відповідних служб; 2) комплекс споруд для обслуговування пасажирів внутрішніх морських ліній.

Вокзал об'єднаний — будівля (або комплекс будівель і споруд), призначена для обслуговування пасажирів двох або кількох видів транспорту.

Вплив — привнесення в навколишнє середовище чи вилучення з нього будь-якої матеріальної субстанції або інші дії, що викликають зміни його стану.

Вплив нормативний — вплив на навколишнє середовище, що здійснюється в допустимих межах і не викликає понаднормативних змін.

Вплив об'єктів залізничного транспорту на навколишнє середовище — вплив на навколишнє середовище, спричинений різними факторами: механіч-

ними (тверді відходи, механічний вплив на ґрунт будівельних, дорожніх, колійних і інших машин); фізичними (теплові випромінювання, електричні поля, електромагнітні поля, шум, інфразвук, ультразвук, вібрація, радіація та ін.); хімічними речовинами і сполуками (кислоти, луги, солі металів, альдегіди, ароматичні вуглеводні, фарби і розчинники, органічні кислоти і сполуки, антисептики для шпал і т.д.), які поділяються на надзвичайно небезпечні, високонебезпечні, небезпечні і малонебезпечні; біологічними (макро- і мікроорганізми, бактерії, віруси, найпростіші і їх похідні).

Встановлені вимоги — положення, викладені в рекомендаціях, інструкціях, керівництвах, нормах льотної придатності та інших нормативних документах, що регулюють експлуатацію цивільних повітряних суден, рівень професійної підготовки авіаційного персоналу, фінансово-економічну спроможність, розробку, будівництво та експлуатацію авіаційної техніки, аеропортів і цивільних аеродромів, а також у правилах польотів, перевезень пасажирів, багажу, вантажу, пошти, використання авіації для виконання авіаційних робіт.

Втома — сукупність тимчасових змін у фізіологічного стану людини, які з'являються внаслідок напруженої чи тривалої діяльності і призводять до погіршення її кількісних та якісних показників.

Г

Габарит А — загальна висота вагона і ІТО, що складає 3,85 м над рівнем голівок рейок (РГР) і 1,28 м з обох боків від осі колії.

Габарит В — загальна висота вагона і ІТО, що складає 4,08 м над РГР і 1,28 м з обох боків від осі колії.

Габарит С — загальна висота вагона і ІТО, що складає 4,65 м над РГР і 1,45 м з обох боків від осі колії. Іншим габаритом, який має особливе значення для комбінованих перевезень, є габарит У+: загальна висота вагона і ІТО складає 4,18 м над рівнем рейок і 1,36 м з обох боків від осі колії. Взагалі, існує багато інших габаритів, визнаних залізницями (МСККПі «Інтерконтейнер»).

Габарит наближення будівель — граничний поперечний (перпендикулярний до осі колії) контур, всередину якого не повинні заходити ніякі частини споруд та пристроїв. Виняток можуть становити лише пристрої, призначені для безпосередньої взаємодії їх із рухомим складом (вагонні уповільнювачі в робочому стані, контактні проводи з деталями кріплення, поворотна частина колонки при набиранні води тощо). При цьому необхідно, щоб положення пристроїв і споруд у внутрішньогабаритному просторі було ув'язане з частинами рухомого складу, з якими вони можуть взаємодіяти не доторкуючись до інших елементів рухомого складу.

Габарит проїзду — поперечний обрис у площі, перпендикулярній осі смуги руху автодороги, до якого неможливо ні в якому разі вторгтися частинами конструкції тунелю та його обладнанням.

Габарит рухомого складу — граничний поперечний (перпендикулярний до осі колії) контур, в якому, не виходячи назовні, повинен розміщуватися як навантажений, так і порожній рухомий склад, встановлений на прямій горизонтальній колії.

Габіони — конструкції, що представляють собою дротяний остов, заповнений каменем. Г. застосовуються як для захисту від розмивів укосів підтоплених і підтоплюваних насипів, берегів, конусів і опор мостів, так і для створення різних підтримуючих споруд.

Газоподібні викиди — сірчаний ангідрид, діоксид вуглецю, оксид і діоксид азоту, фтористі сполуки, сірковуглець, сірководень, хлор, синильна кислота, аміак, фенол і ін.

Галузевий ризик — ризик, який для окремої галузі промисловості, наприклад в секторі побутового газопостачання, порівняно невеликий, тоді як ризик інвестицій в галузях оброблювальної промисловості значно вищий.

Гальмівна позиція — ділянка колії сортувальної гірки, на якій виконується регулювальне гальмування відчепів з надлишковою швидкістю руху. Розрізняють Г. п. ручні (за допомогою тормозних башмаків) і механізовані (шляхом дистанційного керування вагонними уповільнювачами).

Гальмова путь — відстань, яку проходить поїзд за час від моменту переводу ручки крана машиніста або крана екстреного гальмування в гальмове положення до повної зупинки.

Гальмовий башмак — 1) пристрій для гальмування рухомих груп вагонів (відчепів) і інших видів рухомого складу. Г. б. використовується як гальмівний засіб на сортувальних коліях сортувальних гірок, а також для закріплення вагонів на станційних і під'їзних коліях; 2) пристрій, що застосовується для закріплення рухомого складу від можливого виходу.

Гальмування екстрене — гальмування, що використовується для негайної зупинки поїзда шляхом екстреної розрядки магістралі і реалізації максимальної гальмівної сили.

Гальмування службове — гальмування рівнями будь-якої величини для плавного зниження швидкості або зупинки поїзда в заздалегідь передбаченому місці.

Гарант — уповноважені Держмиткомом в установленому порядку банк чи страхова компанія, що бере на себе відповідальність щодо внесення обов'язкових платежів за невивезені з території України товари в разі порушення перевізником умов транзиту в формах та розмірах, установлених законодавством.

Гарантійний лист — письмове зобов'язання гаранта перед митними органами щодо внесення передбачених законодавством обов'язкових платежів у разі порушення перевізником зобов'язань, взятих у зв'язку з переміщенням товарів транзитом через територію України.

Гасячі опори — опори, що гасять надмірну енергію рекуперації.

Генеральна декларація — 1) документ, що містить загальні відомості про судно та відомості про наявність на борту вогнепальної зброї, боєприпасів і наркотиків, які є в судновій аптеці, а також відомості про суднову касу; 2) документ, який містить у собі інформацію щодо власника повітряного судна або виконавця рейсу, а також реєстраційного номера повітряного судна або його військового знака, номера рейсу, дати виконання рейсу, аеропортів відправлення, проміжних посадок і прибуття тощо.

Генеральний акт — документ, що визначає кількість місць і вагу переданого судном та прийнятого портом вантажу.

Геологічна зйомка — комплекс робіт з вивчення геологічної будови певної ділянки земної поверхні для виявлення мінерально-сировинних ресурсів та складання її геологічної карти.

Геологічний розріз — графічне зображення вертикального профілю геологічної будови місцевості, залягання геологічних порід та геологічних структур. Зображення Г. р. здійснюється за даними геологічних спостережень з використанням геологічних карт та матеріалів виконання гірничих і бурових робіт, геофізичних досліджень тощо.

Георешітка — конструкція з полімерних стрічок, які скріплюються між собою і створюють стільникову структуру, яка служить для об'ємного армування ґрунту.

Геотекстиль — нетканий термоскріплений або голкопробивний водопроникний матеріал з високими міцнісними, гідравлічними властивостями і значним терміном служби. Застосовується для розділення шарів ґрунту, влаштування дренажів, армування насипів, а також замість традиційного зворотного фільтру з гравійно-піщаної суміші для запобігання вимивання ґрунту з-під основи споруди або з боку зворотної засипки.

Геофізичні методи — основа сучасної системи діагностики земляного полотна, що базується на вивченні закономірностей змінення різних фізичних полів в ґрунтах земляного полотна і залежності від їх складу, властивостей і стану.

Гігієна праці — комплекс заходів і засобів щодо збереження здоров'я працівників, профілактики несприятливого впливу виробничого середовища і трудового процесу.

Гігієнічне нормування факторів навколишнього середовища — визначення безпечних для організму людини меж інтенсивності та тривалості впливу на організм факторів навколишнього середовища.

Гігієнічний норматив — кількісний показник, який характеризує оптимальний чи допустимий рівень фізичних, хімічних, біологічних факторів навколишнього та виробничого середовищ.

Гігієнічні регламенти — науково обґрунтовані параметри факторів навколишнього середовища, які виключають їх шкідливий вплив на організм.

Гігієнічні рекомендації — комплекс науково обґрунтованих заходів, виконання яких виключає шкідливий вплив на здоров'я людини та навколишнє середовище об'єктів та факторів, що вивчаються.

Гіркова горловина — колійний розвиток від вершини гірки до кінця захрестовинних кривих на підгіркових коліях. Г. г. має бути короткою, забезпечувати найменший час курсування для більшості відцепів і найменшу суму кутів повороту кривих на маршрутах скочування.

Гіркова колія — станційна колія, призначена для забезпечення технології роботи гірки з насуву, розпуску і формуванню составів.

Гірковий сортувальний парк — сортувальний парк, в складі якого є сортувальна гірка.

Гірковий шляхопровід — шляхопровідна розв'язка, споруджена під горбом сортувальної гірки для розділення в різних рівнях маршрутів пересувань поїздів локомотивів і маневрових составів; застосовується при відповідному техніко-економічному обґрунтуванні і великих обсягах переробки вагонів на станції.

Гнучка поперечина — підтримуючий пристрій для підвішування і фіксації проводів контактної мережі, розташованих над декількома коліями. Г. п. представляє собою систему тросів, натягнених між опорами поперек електрифікованих колій.

Гнучке планування і постійне коригування — гнучка адаптація заходів з врахуванням змін середовища і економічної кон'юнктури.

Головна колія станції — продовження колій прилеглих перегонів в межах залізничної станції, яка, як правило, не має відхилень на стрілочних переводах. Г. к. с. слугує для пропуску всіх видів поїздів, прямуючих без зупинки із встановленими швидкостями, а також пасажирських поїздів з короткочасними зупинками у місці розташування пасажирських платформ для посадки і висадки пасажирів.

Головні колії — колії перегонів, а також колії станцій, що є безпосереднім продовженням колій суміжних перегонів і, як правило, не мають відхилень на стрілочних переводах.

Горизонт розрахунку — період, в межах якого здійснюється оцінка майбутніх витрат і результатів при визначенні ефективності інвестиційного проекту. Г. р. приймається з врахуванням тривалості створення, експлуатації і (при необхідності) ліквідації проекту; середньозваженого нормативного терміну служби основного технологічного обладнання; досягнення заданих характеристик прибутку; вимог інвестора. Г. р. включає певну кількість кроків розрахунку.

Горизонтальний метод навантаження та розвантаження («RO-RO» — roll-on-roll-off) — навантаження чи розвантаження автотранспортних засобів або ІТО з вагона на судно або з судна на їхніх власних колесах або колесах, якими вони оснащуються для цієї мети. У випадку «рухомого шляху» самі автотранспортні засоби в'їжджають на залізничну платформу чи з'їжджають з неї.

Горловина станції, горловина парку — вхідна (вихідна) частина колійного розвитку залізничної станції з групою стрілочних переводів, що з'єднують паркові колії між собою витяжними, з'єднувальними і під'їзними коліями.

Горючість — здатність речовини до самостійного горіння після займання.

Господарчий поїзд — поїзд, сформований з діючого локомотива або спеціального самохідного рухомого складу, який використовується як локомотив; вагонів, що виділені для спеціальних і технічних потреб залізниць; спеціального самохідного й несамохідного рухомого складу, призначеного для виконання робіт з утримання, обслуговування й ремонту споруд і пристроїв залізниць.

Град — атмосферні опади у вигляді округлих частинок льоду. Небезпеку становлять градини діаметром не менше 20 мм.

Гранична прибутковість ресурсу — приріст доходу фірми за рахунок використання додаткової одиниці даного ресурсу.

Граничний аналіз, маржинальний аналіз — економічний аналіз, інструментом якого є розгляд приростів одного з показників (витрат, цін, доходу) залежно від тривалих або негативних приростів інших (обсягів виробництва, продажів, вкладень, ресурсів і т. д.).

Гранично допустиме відхилення — величина, визначена в проектній документації, на яку можливо збільшити або зменшити геометричний розмір конструкції тунелю, сума абсолютних величин відхилень становить допуск.

Гранично допустимий викид — норматив, який встановлюється для кожного конкретного джерела, виходячи з умов, що від джерела і всієї сукупності оточуючих його джерел в місті або промисловому комплексі приземна концентрація шкідливих речовин з урахуванням їх розсіювання і фону не перевищує нормативів якості повітря.

Гранично допустимий рівень виробничого фактора — рівень виробничого фактора, дія якого при роботі, що триває певний термін протягом всього трудового стажу, не призводить до травми, захворювання або розладів у стані здоров'я нинішнього і наступного покоління.

Гранично допустимі концентрації шкідливих речовин — максимальна концентрація шкідливих речовин в атмосфері, віднесена до певного часу усереднення, яка при періодичній дії або протягом всього життя людини не спричинює шкідливого впливу, включаючи і віддалені наслідки на оточуюче середовище в цілому.

Грант, безвідплатна виплата грошей — виплата певної суми коштів урядом країни індивідуальній особі (напр., фермерові, ученому) або компанії з метою заохочення інвестицій з їхнього боку в певний проект.

Графік руху поїздів — 1) нормативно-технологічний документ, що регламентує роботу усіх підрозділів залізничного транспорту з організації руху поїздів; 2) основний нормативно-технологічний документ, що регламентує роботу всіх підрозділів залізничного транспорту з організації руху поїздів. Г. р. п. визначає технологію експлуатаційної діяльності всієї мережі залізниць, об'єднує й організовує роботу всіх структурних підрозділів, дільниць і напрямків залізниць в єдиний транспортний конвеєр. Рівень виконання Г. р. п. відображає ступінь реалізації технології перевізного процесу та якість роботи всіх структурних підрозділів залізниць. Виконання графіка руху пасажирських, приміських

та вантажних поїздів забезпечує безпеку руху, більш ефективно використання рухомого складу, провізної і пропускної спроможності залізниць, поліпшення обслуговування пасажирів і має важливе економічне і соціальне значення. Аналіз виконаного Г. р. п. дає змогу виявити недоліки, що виникли з організаційних причин, через відхилення від нормативів технологічних процесів, відмови технічних засобів та комерційні браки; **3)** графік, що погоджує роботу і визначає завантаження всіх підрозділів залізничного транспорту, зайнятих експлуатаційною роботою.

Громадяни — громадяни-резиденти та громадяни-нерезиденти.

Громадяни-нерезиденти — іноземні громадяни, особи без громадянства, громадяни України, які постійно проживають за кордоном, у тому числі ті, що тимчасово перебувають на території України.

Громадяни-резиденти — громадяни України, іноземні громадяни, а також особи без громадянства, які постійно проживають в Україні, у тому числі ті, що тимчасово перебувають за кордоном.

Гроші — особливий товар, що виконує функції міри вартості, засоби обороту, засоби утворення скарбів, накопичень і зберігань, засоби платежу.

Густина ґрунту — маса 1 м^3 ґрунту у природному стані. Густина піщаних та глинистих ґрунтів становить $1,5\text{—}2 \text{ т/м}^3$; напівскельних — від 2 до $2,5 \text{ т/м}^3$, скельних — понад $2,5 \text{ т/м}^3$.

Густота шляхів сполучення — довжина шляхів сполучення у розрахунку на одиницю площі території України.

Г

Ґрунт (нім. Grund, англ. Ground, пол. grunt — основа) — **1)** самостійне природне історичне органо-мінеральне тіло, що виникло на поверхні Землі в результаті тривалого впливу біотичних, абіотичних і антропогенних факторів; **2)** узагальнена назва гірських порід, які залягають на поверхні землі в так званій зоні вивітрювання і є об'єктом інженерно-будівельної діяльності людини; **3)** місцевий природний матеріал, різні гірські породи, які залягають переважно в межах зони вивітрювання земної кори; **4)** вивітрені гірські породи, що утворюють кору землі; **5)** гірські породи, земля, техногенні утворення, які являють собою багатокомпонентну і багатовидову геологічну систему і є об'єктом інженерно-господарської діяльності людини; **6)** другий, основний шар штукатурного накиду, який служить для вирівнювання оштукатуреної поверхні і утворює основний товстий шар штукатурки; **7)** гумусний родючий шар поверхні землі, придатний для культивування рослин.

Ґрунти глинисті — зв'язані ґрунти, число пластичності яких перевищує одиницю.

Ґрунти крупноуламкові — незцементовані ґрунти, що містять понад 50% за масою уламків кристалічних або осадових порід з розміром частинок понад 2 мм.

Ґрунти лесові — ґрунти, в яких переважають пилюваті частинки розміром 0,05—0,004 мм. Глинисті пилюваті ґрунти характеризуються підвищеною пористістю, що перевищує, як правило, 40%, і відрізняються наявністю крупних пор, видимих неозброєним оком.

Ґрунти тугопластичної консистенції — ґрунт, консистенція якого характеризується вологістю, і показник текучості I_L якого знаходиться в інтервалі 0,25—0,50.

Д

Двобічний парковий зв'язок — зв'язок, призначений для керування роботою станційних працівників на сортувальних гірках, парках сортування, дільничних, вантажних, пасажирських станцій і депо, а також оповіщення пасажирів на вокзалах і платформах.

Двоколійна вставка — двоколійна ділянка на вантажонапружених одноколійних залізничних лініях, обладнаних автоматичним блокуванням або диспетчерською централізацією, яка забезпечує безупинне схрещення поїздів. При поетапному збільшенні пропускної спроможності лінії Д. в. подовжуються на весь перегін, а потім на всю лінію.

Двоярусний вагон — залізничний вагон, призначений для перевезень контейнерів у два яруси.

Декларант — 1) юридична або фізична особа, яка здійснює декларування товарів та інших предметів у митниці відправлення з метою перевезення їх у митницю призначення. Д. може бути: власник товарів або, за його дорученням, відправник чи одержувач; митний брокер; експедитор; перевізник; 2) юридична чи фізична особа, яка здійснює декларування товарів або інших предметів.

Декларація на ввезення/вивезення, транзит транспортного засобу індивідуального користування, вузла чи агрегату (декларація форми МД-7) — документ, у якому містяться відомості про власника транспортного засобу, транспортний засіб та мету переміщення транспортного засобу через митний кордон України (додаток 2). У декларації також містяться зобов'язання про зворотне ввезення/вивезення, транзит та доставку транспортного засобу з одного митного органу в інший. Застосовується для здійснення митного оформлення транспортних засобів, що переміщуються через митний кордон України фізичними особами, контролю за виконанням зобов'язань про зворотне ввезення/вивезення, транзит та доставку з одного митного органу в інший.

Декларування — 1) обов'язкова заява за встановленою формою точних даних про мету переміщення через митний кордон України товарів та інших предметів і про самі товари та інші предмети, а також будь-яких відомостей,

необхідних для митного контролю та митного оформлення; **2)** заявлення митному органу в установленій формі відомостей про товари (вантажі) та інші предмети, які переміщуються через митний кордон України.

Демонтаж — розбирання на окремі частини машини, агрегату, споруди.

День залізничника — свято, в яке відмічаються досягнення залізничного транспорту і професіональні заслуги працівників галузі. Постановою ЦВК СРСР від 28 червня 1936 р. встановлено як Всесоюзний день залізничного транспорту Радянського Союзу. У 1940 р. СНК СРСР встановив щорічне святкування Дня залізничника в першу неділю серпня.

Дерев'яний антисептичний брус — дерев'яний брус, просочений антисептиком.

Державне регулювання — цілеспрямований вплив держави на економічну систему з метою підтримки визначеного напрямку і пріоритетів розвитку.

Державне територіально-галузеве об'єднання (залізниця) — основна організаційна ланка на залізничному транспорті, що здійснює забезпечення перевезень пасажирів і вантажів у визначеному регіоні транспортної мережі, виробничу та комерційну діяльність з метою одержання прибутку (доходу).

Державний бюджет — річний план державних витрат і джерел їх фінансового покриття, який охоплює витрати і доходи не лише центрального уряду, але і властей всіх рівнів.

Державний кредит — сукупність кредитних стосунків, в яких позичальниками або кредиторами виступають держава і місцеві органи влади.

Державні будівельні норми (ДБН) — **1)** документ з нормування, проектування і виконання робіт у будівництві, розроблений за згодою більшості зацікавлених сторін і прийнятий компетентним органом — Держбудом України. Цей документ встановлює для загального та багаторазового застосування загальні принципи, правила, норми і характеристики, що стосуються певних об'єктів нормування в галузі будівництва; **2)** те саме, що й будівельні норми і правила.

Державні капітальні вкладення — кошти Державного бюджету України, місцевих бюджетів, державних цільових фондів та кошти державних підприємств.

Дефект (лат. defectus — недолік) — **1)** будь-яка невідповідність техніки встановленим до неї вимогам; **2)** відхилення якості, форми або фактичних розмірів елементів та конструкцій від вимог нормативно-технічної чи проектно-конструкторської документації, що виникає при проектуванні, виготовленні, транспортуванні та монтажі; **3)** окрема невідповідність конструкцій будь-якому параметру, встановленому проектом або нормативним документом (СНіП, ГОСТ, ТУ, СН і т. д.); **4)** пошкодження, недолік, недовершеність; **5)** нерівності при розпилюванні лісоматеріалів; **6)** негативна риса; **7)** (у медицині) патологія (напр., дефект зору); **8)** кожна окрема невідповідність продукції встановленим вимогам.

Дефлятор ВВП — індекс цін, який використовується для визначення реального обсягу ВВП.

Деформаційні властивості ґрунтів основи — властивості, які визначають поведіння ґрунтів під зовнішнім навантаженням.

Деформація (лат. *deformatio* — спотворення, викривлення) — зміна форми або розмірів тіла під дією фізичних чинників (зовнішніх сил, нагрівання й охолодження тощо). За ознаками Д. поділяються на стійкі й нестійкі; за часовим фактором — на миттєві (пружні та пластичні) і запізнілі; за зв'язками з силовими факторами — на лінійні і нелінійні; за енергетичними ознаками — на зворотні й незворотні.

Деформація гранична — середнє відносне укорочення чи видовження в момент руйнування зразка, який випробовують на осьове стискання або розтягування.

Деформація ґрунтів — деформація окремих шарів ґрунтової підоснови (підвалини), зумовлена зведенням на поверхні ґрунту споруди, що в підсумку проявляється у вигляді осідання.

Деформація залишкова — частина запізнілої деформації, яка не зникає навіть з часом після зняття навантажень або впливів, які її зумовили.

Деформація конструкції — зміна форми та розмірів конструкції або її частини під дією навантаження чи впливів.

Деформованість ґрунтів — характеристика можливої деформації ґрунтів у частині неперевищення допустимих значень рівномірного морозного здимання і пружних просідань насипу на болотах.

Джерела впливу — техногенні та природні об'єкти (або їх складові частини), процеси і явища, що впливають на навколишнє середовище.

Джерела забруднення — 1) виробнича і побутова діяльність людини, а також прояви природних факторів, у результаті яких навколишнє середовище зазнає забруднення шкідливими речовинами; 2) забруднення, спричинене дією факторів шуму, випромінювання, нагрівання тощо.

Джерела інформації маркетингових досліджень пасажирських перевезень — дані статистичної звітності (галузевої і позагалузевої) і результати соціологічних обстежень (анкетування, опитування та ін.).

Дивіденд — величина виплат за акціями, яка залежить від прибутку, і вказана в балансі акціонерного товариства. Д. являє собою частину доходів компанії, призначену для розподілу між акціонерами пропорційно кількості акцій, що знаходяться в їх власності.

Дизель-поїзд, дизельний поїзд — 1) постійно сформований состав, що має дизельну силову установку, і складений з моторного головного та моторного хвостового вагонів, в яких встановлено автономні тягові машини, а також причіпних вагонів, і призначений для перевезення пасажирів; 2) тип автономного самохідного пасажирського рухомого складу, що складається з моторних (маючих власну дизельну енергетичну установку) і причіпних пасажирських вагонів, у якого в обох кінцевих вагонах розташовані кабіни машиніста з постами управління, що забезпечує можливість човникової роботи поїзда на дільниці (без повороту або причіпки в пунктах обороту).

Димопоглинаючий пристрій — технологічний пристрій, що використовується: для очищення диму від пилових фракцій, які утворюються при виконанні технологічних процесів; зниження рівня небезпечних хімічних сполук, що утворюються при згоранні палива або пального, до рівня, який відповідає вимогам технічних нормативів із захисту навколишнього середовища.

Директива льотної придатності — документ, що видається Державним повноважним органом авіаційної влади держави та визначає необхідні зміни, обмеження, перевірки та/або інші дії, за умови виконання яких може бути продовжена безпечна експлуатація авіаційної техніки.

Дирекція залізничних перевезень — основна виробнича ланка дороги — філіал залізниці, що не є юридичною особою і здійснює свою діяльність відповідно до Положення, затвердженого залізницею на основі типового Положення про відділення залізниці, затвердженого МШС.

Дисконтування — приведення різночасних (що відносяться до різних кроків розрахунку) витрат, результатів і ефектів до їх цінності на визначений момент часу, який називається моментом приведення.

Диспетчеризація (англ. dispatch — відсилати, швидко виконувати) — **1)** комплекс централізованих організаційно-технологічних заходів, спрямованих на забезпечення оперативного контролю і керування виробничими процесами будівництва; **2)** система централізованого оперативного керівництва будівельним виробництвом.

Диспетчерська централізація (ДЦ) — **1)** система управління стрілками і сигналами, за допомогою якої дільничний диспетчер з одного пункту управляє стрілками і сигналами роздільних пунктів і перегонів на певній ділянці залізничних колій і контролює їх положення; **2)** система централізованого (з одного пункту) керування об'єктами за допомогою механічного, електричного або електромеханічного засобів; **3)** комплекс пристроїв, що включає апаратуру телеуправління з одного диспетчерського пункту пристроями електричної централізації (ЕЦ) низки лінійних станцій дільниці залізниці та засоби контролю за станом пристроїв ЕЦ і систем інтервального регулювання руху поїздів на прилеглих до цих станцій перегонах.

Диспетчерський зв'язок — оперативний зв'язок між нерухомими й рухомими об'єктами, охопленими системою диспетчеризації.

Диспетчерський з'їзд — з'їзд між головними коліями на двоколійних ділянках, призначений для регулювання руху поїздів (подач).

Диспетчерський термінал (ДТМ) — комплект термінального обладнання для видачі місць при ручному оформленні проїзних документів на місце, отримане з автоматизованої системи.

Диспетчерського управління автоматизація — організація диспетчеризації за допомогою засобів комплексної автоматизації.

Дистанція колій, околоток і робочий відділок — технологічні підрозділи колійного господарства.

Дисципліна виробнича — вимога до керівників про своєчасну видачу виробничих завдань, своєчасне забезпечення працівників кресленнями, технологічними картами, матеріалами, конструкціями, машинами, інструментом, а також виконання завдань робітниками і дотримання тими й іншими правил охорони праці і техніки безпеки.

Дисципліна праці — дотримання кожним працівником вимог і обов'язків (правила виконання робіт, використання матеріалів і експлуатації машин, техніка безпеки тощо), що впливають з його місця у виробничому процесі.

Дисципліна працівників залізничного транспорту — найважливіша умова нормального функціонування роботи залізниці, що забезпечує безпеку руху поїздів і маневрової роботи, збереження вантажів, що перевозяться, багажу і довіреного майна, а також запобігає ситуаціям, що загрожують життю і здоров'ю пасажирів.

Діагностика — встановлення і вивчення ознак, які характеризують стан будівельних конструкцій будівель і споруд для визначення можливих відхилень і запобігання порушенням нормального режиму їх експлуатації.

Діловодство — діяльність, яка охоплює документування й організацію роботи з документами в процесі здійснення управлінських функцій.

Ділянка наближення до переїзду — ділянка колії, обладнана рейковими колами, що розташована перед переїздом і слугує для завчасного автоматичного сповіщення на переїзд про наближення до нього поїзда, автоматичного керування переїзною сигналізацією й шлагбаумами, якщо переїзд ними обладнаний. Довжину Д. н. д. п. визначають розрахунком залежно від швидкості руху поїздів і довжини проїзної частини переїзду.

Дільниця обертання локомотивів — частина залізничної мережі, обмежена пунктами обертання локомотивів.

Діяльність — специфічна людська форма активного відношення до навколишнього світу, зміст якої складає його доцільне змінювання та перетворення. Будь-яка Д. містить у собі мету, засіб, результат та сам процес Д. Форми Д. різноманітні. Вони охоплюють практичні, інтелектуальні, духовні процеси, що протікають у побуті, громадській, культурній, трудовій, науковій, учбовій та інших сферах життя.

Довговічність — властивість рухомого складу і його складових частин зберігати працездатність до настання граничного стану при встановленій системі технічного обслуговування і ремонту. При досягненні граничного стану експлуатація рухомого складу повинна бути призупинена із-за неусувного порушення вимог безпеки або більших витрат експлуатаційних матеріалів. Д. рухомого складу оцінюється строком служби.

Довгострокові цільові програми — збалансовані за ресурсами, виконавцями і термінами програми здійснення комплексу соціально-економічних, організаційно-господарських та інших завдань і заходів, спрямованих на реалізацію народногосподарських завдань найбільш ефективними шляхами.

Довготривала стоянка вагонів — стоянка вагонів на приймально-відправних коліях понад одну добу.

Довжина колії — відстань між стиками рамних рейок стрілочних переводів, що обмежують дану колію (повна довжина наскрізної колії), або відстань від стику рамної рейки стрілочного переводу, що веде на дану колію, до упору (повна довжина тупикової колії).

Довжина тунелю — відстань між зовнішніми лицьовими поверхнями обох порталів тунелю, яка вимірюється віссю туби тунелю в рівні проїзної частини.

Довідка — відомості, які надаються приватним особам (напр., про стан здоров'я) або юридичним особам за потребою чи на вимогу.

Довідник тарифно-кваліфікаційний — довідник, що містить перелік і тарифно-кваліфікаційні характеристики робіт.

Договір — 1) згода двох або більше сторін, які встановлюють для учасників певні правила і обов'язки про їх дотримання; 2) угода про права та обов'язки між державами (договір про ненапад); 3) контракт між підприємствами, установами (про виконання замовлень чи поставок товарів) або між окремими особами (шлюбний контракт). Д. бувають цивільно-правові, колективні, Д. на виконання проектних і дослідних робіт, підряду, поставок, субпідряду, трудовий, господарський та ін.; 4) основний організаційно-правовий документ, який регламентує взаємовідносини між замовником та проектувальником; 5) усна чи письмова угода між споживачем і продавцем (виконавцем) про якість, терміни, ціну та інші умови, за якими здійснюються купівля-продаж, роботи та послуги. Письмова угода може оформлятися квитанцією, товарним чи касовим чеком або іншими документами.

Договір підряду — угода, контракт, документ, що визначає взаємні права, обов'язки й відповідальність, згідно з яким одна сторона (підрядник) зобов'язується виконати певну роботу за завданням другої сторони (замовника) з його або своїх матеріалів, а замовник зобов'язується прийняти і оплатити виконану роботу.

Додана вартість — вартість, створена в процесі виробництва на даному підприємстві, яка відображає реальний вклад підприємства в створення вартості конкретного продукту, що випускається.

Додаток до Сертифіката — юридичний документ, у якому обумовлені права та обмеження. Додається до Сертифіката організації, використовується для доповнення загальних положень Сертифіката і не діє окремо без нього.

Дозвіл на будівництво — документ, що видається органами архітектурно-будівельного нагляду на право виконання будівельно-монтажних робіт із зведення об'єктів виробничого і невиробничого призначення після подання встановлених чинними положеннями документів, матеріалів, які підтверджують готовність до виконання робіт з дотриманням нормативних вимог.

Дозоване змащування — змащування (лубрикація) бічної робочої грані зовнішніх рейок в кривих радіусом менше 500—600 м з застосуванням лубрикативів — стаціонарних, а також встановлених на локомотивах, дрезинах, ваго-

нах. При дуже сильному змашуванні бічний знос рейок може бути зведено до нуля.

Доказова документація — документація, що містить об'єктивні докази відповідності встановленим вимогам.

Документ — матеріальний об'єкт, що містить у зафіксованому вигляді інформацію, оформлену у встановленому порядку, яка має, відповідно до чинного законодавства, правове значення.

Документ контролю за доставкою товарів між митницями, документ контролю за доставкою товарів між залізничними станціями (ДКД) — **1)** митний документ (провізна відомість, четвертий основний аркуш ВМД або роздрукований витяг з електронної копії попереднього повідомлення, порядок заповнення якого встановлюється Держмитслужбою), що містить відомості про характеристики товарів, відправника, одержувача, транспортний засіб тощо, необхідні для надійного контролю за доставкою цих товарів між митницями; **2)** документ (попередня вантажна митна декларація на підакцизні товари, попереднє повідомлення тощо), що містить відомості про переміщувані товари (вантажі) та інші предмети, відправника, одержувача, транспортний засіб, необхідний для здійснення контролю за переміщенням цих товарів між митницями, тощо.

Документація — **1)** письмова реєстрація (фіксація) окремих зведень або господарських операцій на бланках документів; **2)** сукупність первинних облікових документів; **3)** один з елементів методу бухгалтерського обліку.

Документація дозвільна — комплекс документів, що визначають технічну можливість і доцільність здійснення проектування, будівництва і реконструкції об'єкта.

Документація з безпеки — єдина та наглядна форма частини проектної документації, яка вирішує питання безпечності та охорони людей, будівлі та прилеглих до споруди територій. Як правило, Д. з б. включає оцінку ризиків, огляд окремих оцінок і обґрунтування рішень з точки зору ризиків, рішення щодо пожежної безпеки, пожежну стійкість будівельних конструкцій та спосіб випробування, оцінку впливу на навколишнє середовище, охорону пам'яток природи, історії та археології. Розробляється на всіх стадіях проектування і підлягає постійній актуалізації, в тому числі і після введення будови в експлуатацію.

Документація нормативна — нормативні документи, інструкції, правила, положення обов'язкового або рекомендаційного характеру, що відображають специфіку окремих видів виробництва. В будівництві України діють Державні будівельні норми (ДБН) та інші нормативні документи, затверджені Держбудом України, органами державного нагляду, Державними будівельними корпораціями, а також окремі норми (колишні СНіПи), які дотепер ще не перероблені і не затверджені як ДБН.

Документація організаційно-технологічна — складова частина проектів підприємств, будинків і споруд. При одностадійному проектуванні розробляють проект виконання робіт (ПВР), при двостадійному проектуванні на першій

стадії розробляють проект організації будівництва (ПОБ), на другій стадії — ПВР. Склад і зміст ПВР і ПОБ визначаються Державними будівельними нормами. До Д. о.-т. входять календарні плани або сіткові графіки будівництва, будівельний генеральний план, технологічні карти, вказівки з виробництва складних будівельно-монтажних робіт, відомості про обсяги робіт, розрахунки потреб у будівельних конструкціях, матеріалах, машинах, робочих кадрах.

Документація проектно-кошторисна — сукупність проектних і кошторисних документів, у яких відображено прийняті проектні рішення та визначено вартість будівництва нових.

Документація технічна — документація на будівництво будинків і споруд або їх комплексів, а також на реконструкцію і капітальний ремонт. Розробляється проектною організацією за угодою із замовником. Виконується в одну або дві стадії залежно від складності робіт. До її складу входять техніко-економічні розрахунки або обґрунтування, проектні матеріали, включаючи альбоми типових вузлів та деталей, специфікації, всі види кошторисної документації, окремими розділами є проект організації будівництва (ПОБ) і проект виконання робіт (ПВР).

Документи, що підтверджують правомірність володіння ТЗ: придбаними (отриманими) у фізичних та юридичних осіб — нотаріально засвідчені, або засвідчені в консульських установах чи посольствах України в країні придбання, договори купівлі-продажу, обміну чи дарування; придбаними в торговельних організаціях (фірмах, установах), оформлені на відповідних бланках і завірені печатками оригінали рахунків, чеків, рахунків-фактур, інвойсів та ін. У цих документах зазначаються дата продажу, марка, модель ТЗ, рік виготовлення, технічні дані ТЗ (номери кузова, шасі, двигуна), а також прізвище, ім'я, по батькові особи, що придбала ТЗ.

Документи, що підтверджують правомірність користування (в тому числі з правом розпорядження) ТЗ — **1)** нотаріально засвідчені доручення на право користування транспортним засобом (видані як фізичними, так і юридичними особами), належним чином оформлені договори найму, прокату, оренди тощо; **2)** нотаріально засвідчені доручення на право користування ТЗ, належним чином оформлені договори найму, оренди, прокату тощо.

Домашній транспортний документ — індивідуальний номерний транспортний документ на кожне МЕВ у консолідованому вантажі, у якому наведено дані про відправника, одержувача, а також загальний опис товарів (предметів) у МЕВ. Д. т. д. є водночас угодою між відправником МЕВ та експрес-перевізником про перевезення і пред'явлення МЕВ митниці для проведення митного оформлення.

Допоміжний пост — пост на перегоні, що не має колійного розвитку та призначений тільки для обслуговування пункту примикання під'їзної колії (для поїздів, що проїжджають всім перегonom, роздільним пунктом бути не може).

Дорожній лист — **1)** документ встановленого законодавством зразка для визначення та обліку роботи автомобільного транспортного засобу; **2)** документ,

що видається для кожного маршруту поштового вагона і містить дані про кількість та види пошти, яка обробляється у поштовому вагоні. У Д. л. записуються прізвища та ініціали членів роз'їзної бригади, інших осіб, які прямують в поштовому вагоні.

Дорожньо-транспортна пригода — подія, що виникла в процесі руху дорогою транспортного засобу і з його участю, при якій загинули або поранені люди, пошкоджено транспортні засоби, споруди, вантажі, або спричинено інші матеріальні збитки.

Дорожня багажна відомість, дорожня вантажобагажна відомість — перевізний документ установленної форми, який є письмовою угодою між відправником і залізницею про перевезення багажу чи вантажобагажу. Д. б. в. супроводжує багаж чи вантажобагаж на всьому шляху перевезення до кінцевої станції призначення.

Доручення на навантаження — документ, що надається вантажовласником або уповноваженою ним особою і містить відомості про відправника, одержувача, назву й характеристики товару. Після засвідчення його митницею є підставою для навантаження судна.

Доступність для моніторингу — можливість перевірки виконання; розробка цільових і контрольних показників за кожним напрямком.

Дохід — чистий потік товарів, послуг або грошових коштів, що надходять у розпорядження індивідуальної особи, компанії або всього національного господарства. У бухгалтерському сенсі Д. — чистий прибуток після сплати податків.

Доходи від приросту капіталу — доходи, що виникають як наслідок зростання курсу акцій компанії, а також в результаті реінвестування нерозподіленого прибутку або продажу частини активів (напр., землі), ринкова ціна яких зросла порівняно з тією, за якою ці активи отримувалися.

Дренаж — **1)** система труб (дрен), шпар та інших пристроїв для збирання і відведення ґрунтових вод з метою зниження їх рівня, осушування масиву ґрунту під будинком (спорудою), зменшення фільтраційного тиску; **2)** спосіб осушування земель за допомогою водотоків; **3)** комплексні пристрої, призначені для зниження вологості ґрунтів, пониження рівня або перехвату ґрунтових вод.

Дренаж гідротехнічних споруд — пристрій у вигляді отворів у фундаменті споруди або свердловин і порожнин у ґрунті основи, з'єднаних з нижнім б'єфом, що мають незначний опір порівняно з ґрунтовим опором руху фільтраційної води.

Дренажна система — **1)** система, що призначається для підтримання оптимального водоповітряного режиму ґрунтового шару і вилучення залишків мінеральних солей методом промивання ґрунту; **2)** відповідна споруда в інженерних мережах.

Дренуючі ґрунти — ґрунти, що мають при максимальній щільності за стандартним ущільненням коефіцієнт фільтрації не менше 0,5 м/добу і які містять менше 10% за масою частинок розміром менше 0,1 мм.

Дрібна відправка — пред’явлена за однією залізничною накладною партія товарів, обмежена вагою й обсягом, для перевезення якої не потрібне надання окремого вагона (контейнера).

Е

Евакуаційний вихід — вихід, що веде у безпечну від пожежі зону.

Евакуація людей — вимушений процес руху людей із зони, де є можливість впливу на них небезпечних факторів (пожежі, затоплення тощо).

Еквіфінальність — здійсненність ЛС, здатність ЛС досягати бажаного стану незалежно від її початкових умов, що визначається виключно параметрами самої системи.

Екологічна експертиза — вивчення спеціалістом (експертом), групою спеціалістів або спеціалізованою установою питань екологічної безпеки проекту, виробничої діяльності підприємства, випадків порушення екологічних вимог тощо.

Екологічний контроль — перевірка дотримання на об’єктах залізничного транспорту природоохоронних правил, визначення впливу виробничої діяльності об’єктів на якісні і кількісні характеристики природних комплексів і природних ресурсів. В рамках Е. к. проводяться спостереження за змінами в природному середовищі, а також перевірки виконання програм і планів з охорони навколишнього середовища і використання природних ресурсів, оздоровлення природних комплексів.

Екологічно обґрунтоване поведження — вжиття всіх практично можливих заходів для забезпечення захисту довкілля та здоров’я людини від можливого негативного впливу під час поведження з відходами.

Економіка залізничного транспорту — наука, яка досліджує дію у транспортній сфері в цілому і на залізничному транспорті зокрема об’єктивних економічних законів, властивих усім суспільно-економічним формаціям: закону вартості, закону економії часу, закону неухильного росту продуктивності праці і розподілу благ відповідно до кількості праці і її якості, закону відповідності виробничих відносин, характеру продуктивних сил, що розвиваються, та інших законів. Е. з. т. широко спирається на знання його техніки і технології, розміщення виробництва, планування й організації діяльності у взаємодії з іншими конкуруючими видами транспорту.

Економічна безпека підприємства — наявність конкурентних переваг, обумовлених відповідністю матеріального, фінансового, кадрового та техніко-технологічного потенціалу організаційній структурі, яка відповідає стратегічним цілям і завданням підприємства.

Економічна доцільність ремонту та реконструкції — оцінка ефективності вкладення фінансових ресурсів у часткове відтворення основних фондів для відновлення їх доцільності при повній або частковій втраті працездатності окремих елементів внаслідок їх різної довговічності.

Економічна ефективність — орієнтація при плануваннях і реалізаціях заходів на оптимізацію ресурсів при дотриманні необхідних стандартів.

Економічна система — сукупність економічних процесів, які відбуваються в суспільстві на основі стосунків власності і організаційно-правових норм, що склалися.

Економічне зростання — критерій економічного розвитку, що виражається зростанням ВВП (ВНП) як в абсолютній величині, так і на душу населення.

Економічний термін служби елементів основного капіталу (будівель, споруд, устаткування) — період часу, протягом якого обладнання або споруди можуть забезпечити повернення вкладених в них кошти. Відрізняється від фізичного терміну служби, в принципі більш тривалого, протягом якого об'єкт може функціонувати, не дивлячись на високі експлуатаційні витрати і моральний знос.

Економічні ресурси — всі види ресурсів, які використовуються в процесі виробництва товарів і послуг.

Економія фонду заробітної плати — економія, зумовлена випередженням підвищення продуктивності праці порівняно зі збільшенням заробітної плати.

Експертиза (фр. expertise, лат. expertus — досвідчений) — дослідження спеціалістом (експертом) певних питань, вирішення яких потребує спеціальних знань в галузі науки, техніки, мистецтва тощо. Е. буває вибіркова, державна, державна позавідомча, державна у сфері науки, державна умов праці, державна екологічна, локальна, громадська, повторна та Е. прогнозування катастроф тощо.

Експертиза в системному аналізі, експертне оцінювання в системному аналізі — операція чи процедура використання досвіду, знань, інтуїції, інтелекту експертів для дослідження або моделювання підсистем досліджуваної системи, що погано структурується і погано формалізується.

Експертиза проектів будівництва — аналіз і комплексна незалежна оцінка проектних рішень техніко-економічних обґрунтувань і проектів на будівництво, реконструкцію, реставрацію, розширення і технічне переозброєння підприємств, а також відтворення будинків і споруд, не пов'язаних з реалізацією основних напрямків інвестиційної політики держави, з метою недопущення будівництва економічно і соціально не вигідних об'єктів, створення і використання яких не відповідає вимогам державних будівельних норм та інтересам громадян, юридичних осіб і країни.

Експертиза проекту — 1) експертиза рішень, що приймаються, яка здійснюється на основних ключових етапах проекту, а також за результатами планування, контролю, змін проекту, складання бюджету проекту, аналізу витрат-вигод, оцінок процесів закупівель і постачання та укладання контрактів; 2) визначення еколого-соціально-економічної ефективності пропонованого будівництва порівняно з виробленою нормативною базою або існуючими зразками.

Експертна оцінка — в проектному аналізі оцінка проекту з метою визначення його прийнятності відповідно до прийнятих критеріїв.

Експертний висновок — документальна форма вираження результатів експертизи, підготовлена висококваліфікованим спеціалістом-експертом.

Експертний супровід — одна з форм діяльності експертних органів (фірм, організацій), при якій експертиза бере участь у процесі техніко-економічного обґрунтування інвестицій, розробці завдань на проектування, проектуванні, будівництві об'єкта аж до введення його в експлуатацію.

Експертні оцінки — кількісні або порядкові оцінки певного об'єкта, що ґрунтуються на висновках спеціалістів, оскільки звичайним вимірюванням об'єкт безпосередньо не піддається.

Експертні системи — автоматизовані системи, орієнтовані на розв'язання складних завдань, що важко піддаються однозначному та формалізованому опису і зазвичай вирішуються на основі досвіду і неформального діалогу (евристичних методів), як правило, із залученням висококваліфікованих експертів.

Експлуатаційна надійність — надійність логістичного транспортного ланцюга (ЛТЛ), ланкою якого є контейнерний термінал. Під Е. н. розуміється вірогідність доставки вантажу не пізніше заданого терміну. Взагалі, термін доставки вантажів розглядається як один з найбільш значимих параметрів якості транспортного обслуговування, а тому ризик невчасної доставки вантажу має бути зведений до мінімуму або ж повністю ліквідований.

Експлуатаційні показники будівлі — сукупність технічних, об'ємно-планувальних, санітарно-гігієнічних, економічних і естетичних характеристик будівлі, що обумовлюють його експлуатаційні якості.

Експлуатація залізниць — виробнича діяльність залізниць, їхніх підприємств і підрозділів, пов'язана з організацією і здійсненням перевізного процесу. Е. з. поєднує і реалізує діяльність всіх елементів і підсистем залізничного транспорту.

Експорт, експорт товарів — продаж товарів іноземним суб'єктам господарської діяльності та вивезення товарів через митний кордон України, включаючи реекспорт товарів, окрім передачі майна суб'єктом зовнішньоекономічної діяльності іноземному суб'єкту господарської діяльності за кордоном, як натуральної частки участі у формуванні статутного капіталу при спільній господарській діяльності.

Експорт відходів — будь-яке вивезення відходів за межі національної території з інших причин, ніж транзит.

Експортер — будь-яка особа, яка перебуває під юрисдикцією держави експорту та здійснює експорт відходів.

Експрес-перевізник — транспортна або транспортно-експедиційна компанія, створена відповідно до чинного законодавства України, яка здійснює прискорене перевезення міжнародних вантажів згідно з Конвенцією для уніфікації деяких правил, які стосуються міжнародних повітряних перевезень (Варшава, 1929 р.).

Екстенсивний тип економічного зростання — зростання, засноване на кількісному збільшенні трудових і матеріальних ресурсів, що залучаються до виробництва.

Екстракція — вилучення зі стічних вод цінних речовин за допомогою екстрагентів.

Еластичність — міра реакції однієї економічної величини на зміну іншої.

Еластичність попиту за доходом — відношення зміни величини попиту на товар (у відсотках) до зміни доходів споживачів (у відсотках).

Електрифікація малонавантаженої ділянки залізниці — ділянка з незначним обсягом поїзної роботи. Е. м. д. з. має певні технологічні особливості порівняно з ділянками із значним обсягом поїзної роботи.

Електрична мережа — сукупність пристроїв, якими передають на відстань і розподіляють між споживачами електричну енергію.

Електрична станція — промислове підприємство або установка, де виробляють електричну або електричну й теплову енергію.

Електрична схема — графічний конструкторський документ, на якому за допомогою графічних позначень зображені електричні складові частини об'єкта і зв'язки між ними. На деяких типах Е. с. зв'язки можуть не зображуватись.

Електрична централізація стрілок і сигналів (ЕЦ) — станційний комплекс пристроїв залізничної автоматики, що забезпечує централізоване управління стрілками і світлофорами та автоматичний контроль на апараті управління за положенням централізованих стрілок, станом світлофорів та рейкових кіл.

Електричний з'єднувач — відрізок проводу з струмопровідною арматурою, призначений для електричного з'єднання проводів контактної мережі. Розрізняють поперечні, поздовжні і обвідні Е. з. Їх виконують із неізолюваних проводів так, щоб вони не перешкождали поздовжньому переміщенню проводів контактної підвіски.

Електричний прилад — прилад для вимірювання електричних (струму, напруги, потужності, опору, ємності тощо) і технічних (температури, тиску та ін.) величин, дія якого ґрунтується на використанні електричних явищ.

Електробезпека — система законодавчих, організаційних і технологічних заходів і засобів, що забезпечують захист працівників від шкідливої дії електричного струму, електромагнітних полів і статичної електрики.

Електробезперервна мережа — мережа, яка не має перешкод (розривів) в передачі електричної енергії.

Електровоз — локомотив, що приводиться в рух тяговими електродвигунами, які отримують електроенергію від стаціонарного джерела — енергосистеми через тягові підстанції і тягову мережу від контактної проводу або від власних тягових акумуляторних батарей.

Електродіаліз — процес сепарації іонів солей в мембранному апараті, що здійснюється під дією постійного електричного струму. Е. застосовується для демінералізації стічних вод.

Електродренажний захист — електрохімічний захист від руйнування конструкцій блукаючими струмами.

Електрожезлова система — комплекс пристроїв, за допомогою якого здійснюється контроль стану перегону, а правом виїзду на перегін є отримання машиністом жезла від чергового станції відправлення. Подальше відправлення інших поїздів на перегін неможливе до отримання цього жезла черговим станції прийому.

Електрозв'язок — вид зв'язку, при якому повідомлення передають і приймають за допомогою електричних сигналів.

Електроізоляція — захист електроенергетичного, електротехнічного і радіоелектронного устаткування від небажаного переміщення електричного заряду між елементами з різним електричним потенціалом.

Електрокозловий кран — вантажопідйомний кран з електроприводом у вигляді моста на жорстких опорах, що пересувається рейковою колією або бетонною основою.

Електронавантажувач — підйомно-транспортна машина перервної (циклічної) дії з електричним приводом.

Електропоїзд — залізничний пасажирський поїзд, сформований із моторних вагонів і причіпних вагонів моторної тяги. Моторні вагони отримують електроенергію від тягової мережі через струмоприймач або від власних акумуляторів (на магістральних залізницях) чи від контактної рейки (на лініях метрополітена).

Електропостачальні організації Мінпаливенерго — підприємства Мінпаливенерго (електростанції різних типів), які виробляють електричну енергію для споживання мережею залізниць.

Електроприймачі (першої категорії) — Е., які забезпечуються електропостачанням від двох незалежних взаємно резервуючих джерел живлення, і перерва їх електропостачання від одного з джерел живлення може бути допущена лише на час автоматичного відновлення живлення; **(другої категорії)** — Е., які рекомендується забезпечувати електроенергією від двох незалежних взаємно резервуючих джерел живлення. Для Е. другої категорії при порушенні електропостачання від одного з джерел живлення допустимі перерви електропостачання на час, необхідний для включення резервного живлення діями чергового персоналу або виїзної оперативної бригади.

Електроспоживання — постачання споживачів електроенергією.

Елементи залізничної колії — земляне полотно, верхня будова колії і штучні споруди.

Емерджентність — властивість системи виконувати задану цільову функцію, що реалізовується лише ЛС в цілому, а не окремими її елементами.

Енергодиспетчер — оперативний керівник з електропостачання контактної мережі, підстанцій, засобів зв'язку і СЦБ.

Ерозія ґрунту — процес руйнування і видалення шару ґрунту під дією вітру (вітрова ерозія) або води (водна ерозія). Цей процес повільно відбувається в

природних умовах, а в разі впливу антропогенної діяльності може прискорюватися і завдавати великих економічних збитків природі та сільському господарству. В результаті Е. г. на нашій планеті на сьогодні вилучено із сівозміни понад 50 млн. га родючих земель.

Ефект економічний — різниця між результатами, вираженими у вартісній формі і витратами (поточними і одноразовими) на виконання проекту.

Ефект переливу, побічний ефект — вигоди або витрати, пов'язані з реалізацією проекту, які отримує або вимушена оплачувати сторона, не залучена в даний проект. Наприклад, місцеві жителі повинні оплачувати (перевитратою палива і часу) перевантаженість автодороги, викликану будівництвом поблизу нового заводу. У фінансовому аналізі Е. п. не враховується, однак, народногосподарський аналіз має на меті по можливості врахувати всі Е. п. шляхом надання його вартісної форми і включення в розрахунок цінності проектів.

Ефективність — показник, що відображає співвідношення між результатами і пов'язаними з їх отриманням витратами.

Ефективність бюджетна — характеристика ефективності, що відображає фінансові наслідки здійснення інвестиційного проекту для державного, регіонального або місцевого бюджету.

Ефективність економічна — характеристика ефективності інвестиційного проекту, що враховує пов'язані з його реалізацією витрати і результати, які виходять за межі прямих фінансових інтересів учасників інвестиційного проекту. Е. е. визначається при оцінці великомасштабних проектів, що зачіпають інтереси міста, регіону або всієї країни (у тому числі інтереси соціального і екологічного характеру).

Ефективність загальна, ефективність абсолютна — показник, що застосовувався в плановій економіці і визначався в народному господарстві в цілому, а також в його галузях як відношення приросту національного доходу до капіталовкладень, що викликали його. За галузями і комплексними програмами капітального будівництва Е. з. — показник приросту обсягу чистої продукції до капіталовкладень, що викликали його. Розрахункові значення показників Е. з. повинні порівнюватися з нормативами, затверджуваними державними органами.

Ефективність інвестиційного проекту — категорія, відповідність інвестиційного проекту, що відповідає цілям і інтересам його учасників. Для різних учасників проекту його ефективність може бути різною. Е. і. п. може оцінюватися як кількісними, так і якісними характеристиками. При аналізі інвестиційних проектів, залежно від їх характеру і цілей, використовуються показники загальної і порівняльної ефективності. Показники загальної ефективності дозволяють оцінити ефективність інвестицій за конкретним проектом при обліку всіх витрат і результатів. Показники порівняльної ефективності дають можливість вибрати найбільш раціональні рішення з числа аналізованих варіантів при обліку витрат, які лише змінюються за варіантами частин, і результатів, що знижує трудомісткість оптимізації рішення. Показники як загальної, так і порівня-

льної ефективності можуть мати форму: 1) показники суспільної (соціально-економічної) ефективності, які застосовуються, як правило, для народногосподарських і крупномасштабних проектів і враховують витрати і результати, що допускають вартісну зміну наслідків здійснення інвестиційного проекту для суспільства в цілому, в тому числі — безпосередні результати і витрати проекту, витрати і результати в суміжних секторах економіки, а також екологічні, соціальні і інші зовнішньоекономічні ефекти, що виходять за межі прямих фінансових інтересів учасників інвестиційного проекту; 2) показники комерційної (галузевої або об'єктивної) ефективності, які використовуються для обґрунтування більшості інвестиційних проектів на транспорті і враховують фінансові наслідки в припущенні, що учасник, який реалізовує інвестиційний проект, виконує всі необхідні для реалізації проекту витрати і користується всіма його результатами.

Ефективність комерційна, ефективність фінансова — характеристика ефективності, що відображає фінансові наслідки здійснення інвестиційного проекту для його безпосередніх учасників.

Ефективність порівняльна — термін, який застосовувався в умовах планового господарства в теорії і практиці порівняння варіантів господарських і технічних рішень, пов'язаних з капіталовкладеннями. Показником найкращого варіанту був мінімум приведених витрат. При визначенні Е. п. порівнювані варіанти приводилися до співставного виду за всіма параметрами (обсягу продукції, якості, соціальним умовам і т. д.), окрім параметра, ефективність якого оцінювалася.

Є

Єдиний корпоративний підхід — концентрація і повне узгодження зусиль незалежно від функціональної підпорядкованості підрозділів холдингу; розробка і реалізація спільних програм.

Єдиний митний тариф України — систематизований звід ставок мита, яким обкладаються товари та інші предмети, що ввозяться на територію України або вивозяться за її межі.

Єдиний транспортний документ — транспортний документ, за яким здійснюється перевезення вантажу. Як Є. т. д. можуть використовуватися загальні авіанакладні (AWB — airwaybill, MAWB — master airwaybill), CMR, BILL OF LADING (коносамент) тощо.

Ж

Життєвий цикл проекту — проміжок часу між моментами розробки проекту і його завершення (ліквідації).

Життєвий цикл технологічної системи — час від моменту виникнення й обґрунтування необхідності створення системи до моменту недоцільності її експлуатації. Такий цикл проходять усі технічні і технологічні системи, і кожного разу вони повинні бути економічно обґрунтованими і прив'язаними до конкретних умов будівельного виробництва. Ж. ц. т. с. характеризується періодами, ефектами й ефективністю.

Життєдіяльність — енергійне, діяльне існування людини, її активна праця, що сприяє підтриманню життя.

Жорстка поперечина — пристосування, яке слугує для підвищення провідів контактної мережі, розташованих над декількома (2—8) коліями. Ж. п. виконується у вигляді блочної металевої конструкції (ригеля), встановленої на двох опорах.

З

«З проектом — без проекту» — прийом в проектному аналізі, що базується на порівнянні майбутньої прибутковості фірми при двох альтернативах: а) фірма здійснила проект; б) фірма не здійснила проект.

Забанкетна канава — заглиблення між банкетом і укосом кавальєру, що збирає і відводить від виїмки атмосферну воду.

Забезпечення експрес-перевізника — пластикова одноразова номерна пломба експрес-перевізника.

Забезпечення якості — усі заплановані і систематичні дії, необхідні для створення достатньої впевненості у тому, що продукція буде задовольняти вимогам до якості.

Забруднені води — вода, забруднена сторонніми рідкими, газоподібними, твердими розчиненими речовинами внаслідок регулярного скидання у водні джерела стічних вод, а також від поверхневого і дренажного стоку із сільсько-господарських угідь.

Забруднення атмосферного повітря — збільшення концентрації фізичних, хімічних і біологічних компонентів понад таку, що виводить природні системи із стану рівноваги. Забруднення можуть бути природними або такими, що виникають під впливом діяльності людини, тобто антропогенними.

Заводська собівартість, операційні витрати — всі види витрат на виробництво і підтримку нормального функціонування підприємства, у тому числі амортизацію. Зазвичай З. с. не включає фінансові витрати (виплату відсотка на позикові засоби), витрати за маркетингом і збутом, а також накладні витрати з управління всією компанією.

Загальна митна декларація — документ, який використовується при оформленні іноземних суден закордонного плавання й у якому наводяться відомості про наявність у членів екіпажу товарів та інших предметів, валюти і ціннос-

тей. Можуть використовуватися валютний список (money list) й зведена митна декларація (crew effects declaration).

Загальні логістичні витрати — сума всіх витрат (витрат на вантажопереробку, транспортування, складування, інформаційну підтримку і т. д.) з врахуванням витрат на логістичне адміністрування в даній логістичній системі.

Загороджувальна сигналізація — загороджувальні (для поїздів і маневрових составів) світлофори, які встановлюються перед переїздом та керуються черговим переїзду.

Заготівельно-складські витрати — кошти, що включаються в кошторисну вартість матеріалів, виробів і конструкцій, а також обладнання для оплачування витрат будівельно-монтажних організацій і замовника з утримання заготівельного апарату (управління виробничо-технологічної комплектації, контор і відділів постачання) і матеріальних базисних дільничних та приоб'єктних складів.

Задоволеність замовника — сприйняття замовником ступеня виконання його вимог.

Заземлення — навмисне електричне з'єднання металевого корпусу електроустановки з землею або її еквівалентом (водопровідними трубами, залізобетонними балками та ін.).

Займистість — здатність речовини займатися під впливом джерела запалювання.

Закон ринкової рівноваги — сума грошей, що знаходяться в обігу, помножена на число їх оборотів, має дорівнювати сукупному набору товарів і послуг, помноженому на їх ціну.

Закони ринкового ціноутворення — **1)** ціна прагне до такого рівня, при якому попит дорівнює пропозиції; **2)** якщо під впливом нецінових чинників станеться підвищення попиту при незмінній пропозиції або скорочення пропозиції при незмінному попиті, то ціна зростає. Якщо навпаки, при незмінній пропозиції попит скоротиться або при незмінному попиті пропозиція збільшиться, то ціна знизиться.

Закордонна організація — організація, зареєстрована за межами України.

Залізниця — **1)** основна адміністративно-господарська одиниця в системі транспорту, що має у своєму складі усі види споруд, пристроїв і устаткування для виконання державних планів перевезення пасажирів і вантажів, а також для експлуатації і ремонту рухомою складу; **2)** прокладена на місцевості лінійна комунікація; **3)** статутне територіально-галузеве об'єднання, до складу якого входять підприємства, установи та організації залізничного транспорту і яке, при централізованому управлінні, здійснює перевезення пасажирів та вантажів у визначеному регіоні транспортної мережі.

Залізнична колія — **1)** дві рейкові нитки, укладені одна від однієї на визначеній відстані і прикріплені до шпал (брусів); **2)** комплекс інженерних споруд і облаштувань, що створюють дорогу з направляючою рейковою колією, призначений для безперебійного цілорічного обертання рухомого складу; є одним з важливіших технічних засобів залізниць. З. к. складається з нижньої і верхньої

будови. До нижньої належить земляне полотно з укріплюючими, водовідвідними, регуляційними і іншими захисними спорудами в смузї відведення, а також штучні споруди, що будуються на пересічені залізниць з різними перепонами (мости, водопропускні труби, тунелі та ін.). Верхня будова З. к. звичайної конструкції складається із рейкошпальної решітки, утвореної рейками, з'єднаними між собою стиковими накладками а зі шпалами — проміжними кріпленнями, заглибленими в баластний шар, який зовні штучних споруд спирається на основну площадку земляного полотна; **3)** будівельна система, що безпосередньо взаємодіє з рухомим складом і забезпечує заданий трасою напрямом руху, приймання і передачу на природну основу навантажень, які при цьому виникають.

Залізнична накладна, накладна — основний перевізний документ установленної форми, відповідно оформлений і наданий залізниці відправником разом з вантажем. З. н. є формою обов'язкової двосторонньої письмової угоди про перевезення вантажу, яка укладається відправником і залізницею на користь третьої сторони — вантажоодержувача. Вона одночасно є договором на заставу вантажу для забезпечення гарантії, внесення належної провізної плати та інших платежів за перевезення. З. н. супроводжує вантаж на всьому шляху перевезення до станції призначення.

Залізнична станція — пункт, який розділяє залізничну лінію на перегони або блок-ділянки, забезпечує функціонування інфраструктури залізничного транспорту, має колійний розвиток, що дозволяє виконувати операції з прийому, відправленню та обгону поїздів, операції з обслуговування пасажирів і прийому, видачі вантажів, багажу, вантажобагажу, а при розвинених колійних пристроях виконувати маневрові роботи з розформування і формування поїздів і технічні операції з поїздами.

Залізнична станція відправлення — залізнична станція на території України, з якої починається переміщення товарів, що перебувають під митним контролем.

Залізнична станція призначення — залізнична станція на території України, де закінчується переміщення товарів, що перебувають під митним контролем.

Залізничне перевезення — переміщення в просторі людей і вантажів за допомогою залізничного транспортного засобу.

Залізничний вокзал — **1)** комплекс будівель і пристроїв з єдиним адміністративним підпорядкуванням, розташованих на одній залізничній станції і призначений для обслуговування пасажирів; **2)** комплекс споруд для обслуговування залізничного транспорту.

Залізничний вузол — **1)** комплекс технологічно зв'язаних між собою споруд і облаштувань у місці розгалуження декількох (не менше трьох) залізничних ліній загального використання або на їх перетині; **2)** пункт злиття або перетину не менше трьох залізничних ліній.

Залізничний міст — 1) міст для руху залізничного рухомого складу; 2) штучна споруда, якою залізниця пересікає перешкоду (річку, протоку, ущелину, яр) або іншу дорогу.

Залізничний переїзд — 1) дорожнє обладнання в місці перетину залізничної колії з автомобільною дорогою в одному рівні; 2) місце перетину автомобільної дороги з залізничними коліями в одному рівні, обладнане необхідними пристроями, що забезпечують безпеку руху та покращують умови пропуску поїздів і транспортних засобів; 3) місце перетину дороги із залізничними коліями в одному рівні, обладнане потрібними пристроями, які забезпечують безпеку руху, поліпшують умови пропускання поїздів і транспортних засобів, проходження пішоходів, а також проганяння худоби.

Залізничний роз'їзд — роздільний пункт на одноколіній залізничній лінії, який влаштовується з метою забезпечення потрібної пропускної спроможності. На залізничному роз'їзді виконується перетин і обгін поїздів, а також посадка і висадка пасажирів і, в деяких випадках, навантаження-розвантаження навалочних вантажів у невеликій кількості.

Залізничний транспорт — 1) вид транспорту, що виконує перевезення пасажирів і вантажів рейковими коліями у вагонах за допомогою локомотивної або моторвагонної тяги. З. т. представляє собою єдиний виробничо-технологічний комплекс з централізованим управлінням федеральним органом влади — Міністерством шляхів сполучення; 2) вид транспорту, що здійснює перевезення вантажів і пасажирів рейковими коліями у вагонах за допомогою локомотивної або електричної тяги; 3) виробничо-технологічний комплекс організацій і підприємств, призначений для забезпечення потреб суспільного виробництва і населення країни в перевезеннях у внутрішньому і міжнародному сполученнях та надання інших транспортних послуг усім споживачам без обмежень за ознаками форми власності та видів діяльності тощо; 4) багатогалузеве господарство з величезною кількістю різних підприємств. У складі Державної адміністрації залізничного транспорту України функціонує шість залізниць — Донецька, Придніпровська, Південна, Південно-Західна, Одеська, Львівська, рух на яких забезпечується двома видами тяги — електровозною, частка якої становить 86 %, та тепловозною (її частка 14 %). До складу залізниць входять 24 регіональних дирекції залізничних перевезень. У межах залізниць, станом на 01.06.2003 р., функціонувало 1645 роздільних пунктів, у тому числі дев'ять обгінних пунктів і 133 роз'їзди, які мають колійний розвиток. Із них 1503 станції різного класу, в тому числі 18 пасажирських, 36 сортувальних, 274 вантажних, 87 дільничних та 1088 проміжних.

Залізничний транспорт загального користування — одна з базових галузей економіки України, що забезпечує її внутрішні та зовнішні транспортно-економічні зв'язки і потреби населення у перевезеннях.

Залізничний транспортний засіб — технічний засіб, який приводиться в рух джерелом енергії (несамохідний), призначений для руху рейковими доро-

гами (залізницями), і слугує для переміщення в просторі людей, вантажів і обладнання, що використовується для виконання спеціальних функцій.

Залізничний тунель — протяжна підземна штучна споруда на залізниці, призначена для пропуску залізничного рухомого складу на ділянках висотних або контурних перешкод.

Залізничні війська — спеціальні війська, призначені для відновлення, будівництва, експлуатації, технічного прикриття і загородження залізничних колій з метою забезпечення бойової діяльності Збройних сил і безперебійної роботи залізничного транспорту як в мирний, так і в воєнний час.

Залізничні колії загального користування — залізничні колії на територіях залізничних станцій, відкритих для виконання операцій з прийому і відправлення поїздів, прийому і видачі вантажів, багажу, вантажобагажу, з обслуговування пасажирів і виконання сортувальних і маневрових робіт, а також залізничні колії, що сполучають такі станції.

Залізничні колії незагального користування — залізничні під'їзні колії, що примикають безпосередньо або через інші залізничні під'їзні колії до залізничних колій загального користування і призначені для надання певним користувачам послуг залізничного транспорту на умовах договорів або виконання робіт для власних потреб.

Залізнично-будівельні машини — один з видів спеціального рухомого складу, що має один або декілька робочих органів, які виконують роботи з будівництва, усіх видів ремонту, утримання й технічного обслуговування споруд і пристроїв залізниць.

Замовник — інвестор або інша юридична (фізична) особа, яка за дорученням інвестора видає замовлення на виконання проектно-вишукувальних робіт і на будівництво об'єкта, укладає договори (контракти), контролює хід будівництва, здійснює технічний нагляд, приймає закінчені роботи (послуги), проводить розрахунки та здає об'єкт в експлуатацію.

Занесення колії мілкоземом — занесення колії пиловими фракціями ґрунту під час пилових хуртовин.

Занулення — електричне з'єднання металевих частин електричного пристрою з заземленою точкою джерела живлення електроенергією за допомогою нульового захисного провідника.

Запірно-пломбувальний пристрій (ЗПП) — пристрій, призначений для блокування й пломбування дверей і люків вагонів та контейнерів.

Заплавна частина отвору моста — підхідні заплавні насипи.

Запобіжний тупик — тупикова колія, призначена для запобігання виходу рухомого складу на маршрути проходження поїздів.

Засіб індивідуального захисту — засіб, призначений для захисту одного працюючого.

Засіб колективного захисту — засіб, призначений для одночасного захисту двох і більше працюючих.

Засоби виконання робіт — технологічне обладнання, оснащення, інструмент, засоби вимірювання, контролю та випробовування.

Засоби захисту рослин — хімічні, біологічні та інші засоби, які використовуються для захисту рослин від шкідників, хвороб і бур'янів.

Засоби сніго- і піскозахисту — комплекс заходів, направлений на захист колій від снігових і пилових занесень.

Засоби транзиту — механічні засоби, контейнери, що використовуються учасниками транзиту для надання (виконання) транзитних послуг (робіт).

Застарілість, моральний знос — втрата корисності активів в результаті появи на ринку досконалішого устаткування, зміни екологічних, ергономічних вимог і через інші причини, що не мають відношення до фізичного стану.

Захисна смуга — смуга влаштована вздовж бічних стін тунелю (у разі відсутності тротуарів) для запобігання удару транспортних засобів об стіни.

Захисне відключення — система захисту, що забезпечує безпеку завдяки швидкому автоматичному відключенні електроустановки при виникненні на її корпусі небезпечної напруги. Тривалість спрацювання 3. в. складає 0,1 — 0,2 с.

Захисні смуги озеленення, лісонасадження — штучно створювані ліси, лісосмуги для захисту сільськогосподарських угідь, доріг, населених пунктів від впливу вітрів, газодимних забруднень, для поліпшення кліматичних і гідрогеологічних умов місцевості.

Захисні території — території, що виконують у містобудуванні роль буферної зони і призначені для погашення шкідливого антропогенного і природно-кліматичного впливу однієї території на іншу за рахунок компенсаційних можливостей ландшафту.

Захист від шуму — комплекс заходів та інженерно-технічних рішень для захисту людини і природного середовища від шкідливого впливу шуму. Для 3. в. ш. використовують зелені насадження, розміщують під землею підприємства, склади, стоянки для автомашин тощо.

Захист довкілля від забруднень — система заходів, спрямованих на захист навколишнього середовища — рослин, тварин і людей, а також матеріальних цінностей від шкідливих впливів забруднювачів. Забезпечується системою законів, правил і норм, оцінкою впливу запроектованих об'єктів на навколишнє середовище та екологічною експертизою.

Захрестовинна крива — крива залізничної колії в плані, розташована безпосередньо за хвостом хрестовини стрілочного перевалу на відстані не більше 40 м від торця хрестовини.

Зацікавлена держава — будь-яка держава експорту, імпорту чи транзиту відходів.

Заявка — офіційне звернення заявника до Укравіатрансу на отримання (продовження терміну дії) Сертифіката, внесення зміни в додаток до Сертифіката.

Заявка на проведення сертифікації — офіційне звернення заявника у відповідній формі до Укравіатрансу на одержання чи продовження дії Сертифіката експлуатанта або внесення змін до спеціальних експлуатаційних положень.

Заявник — юридична або фізична особа, яка подала на адресу Укравіатрансу заявку на отримання (продовження терміну дії) Сертифіката, внесення зміни в додаток до Сертифіката.

Збереженість — властивість рухомого складу і його складових частин підтримувати справний і працездатний стан під час і після зберігання або транспортування. З. оцінюється середнім терміном збереженості.

Збитки — економічний результат господарської діяльності, коли собівартість продукції або послуг вища, ніж сума, за яку їх можна реалізувати.

Збір — не включена в тариф ставка оплати додаткової операції або роботи.

Збір заявковий — плата, встановлена суб'єктом господарювання (начальником залізниці), яку сплачує пасажир за бронювання місць.

Збірник правил перевезення і тарифів залізничного транспорту — офіційне періодичне видання, в якому публікуються затверджені згідно із Статутом залізниць України нормативні акти з питань перевезення.

Збірник правил перевезень залізничним транспортом — інформаційне видання, в якому публікуються затверджені у встановленому законодавством порядку нормативні правові та інші акти.

Збори — цінові ставки, за якими проводяться розрахунки за виконання підприємствами залізничного транспорту робіт та послуг, пов'язаних з перевезенням вантажів, пасажирів, багажу, вантажобагажу.

Звичайна діяльність — будь-яка основна діяльність підприємства, а також операції, що її забезпечують або виникають внаслідок її проведення.

Звичайний кран — піднімальний кран, на якому вантаж утримується стрілою за допомогою троса. Для навантаження або вивантаження ІТО трос повинен бути з'єднаний з кутовими елементами ІТО.

Зворотне засипання ґрунту — виконання робіт при зворотній засипці виїмок, траншей фундаментів, ґрунтових підсіпок під підлоги та ін.

Зворотний виїзд — додаткова послуга пасажиру в пункті початкового відправлення в оформленні виїзду на зворотний шлях.

Зворотні криві — криві, направлені в різні сторони.

Здимання — збільшення об'єму зволжених ґрунтів основи інженерних споруд внаслідок сезонного замерзання, що призводить до їх вертикальних переміщень і негативно впливає на інженерні споруди (підняття поверхні землі, обумовлене збільшенням об'єму замерзлої вологи і льодоутворенням).

Здійснення проекту, будівництво об'єкта — фаза проектного циклу, протягом якої відбувається фізична реалізація проекту, створення необхідної організаційної структури і підготовка початку функціонування. Інколи в цю фазу включають і стадію експлуатації побудованого об'єкта.

Здорові умови життя — умови навколишнього середовища, праці та побуту, які забезпечують збереження та поліпшення здоров'я населення.

Здоров'я — природний стан організму, що характеризується його зрівноваженістю із навколишнім середовищем та відсутністю будь-яких хворобливих змін. В Уставі Всесвітньої організації охорони здоров'я записано: «Здоров'я — це стан повного фізичного, духовного та соціального благополуччя, а не тільки відсутність хвороб та фізичних дефектів».

Земляне полотно — 1) земляна споруда, що служить основою верхньої будови залізничної колії або дорожнього одягу автомобільної дороги; 2) комплекс інженерних споруд з ґрунтових матеріалів, призначених для розміщення на них полотна дороги (автодорога) або верхньої будови колії (залізниці). З. п. — найбільш поширений вид дорожніх інженерних споруд.

Земляне полотно залізниці — комплекс інженерних споруд із ґрунтів, які слугують основою для верхньої будови колії. З. п. з. забезпечує вирівнювання земної поверхні і необхідні план, профіль і стійкість залізничної колії, сприймає навантаження від рейко-шпальної решітки, баласту і рухомого складу, рівномірно розподіляючи їх на природний ґрунт, що знаходиться нижче. Основні земляні роботи виконуються механізованими колонами з застосуванням загальнобудівельних машин і обладнання, що випускають підприємства будівельного і дорожнього машинобудування для масових об'єктів робіт

Земляні роботи, грабарство — 1) сукупність виробничих процесів з розробки виїмок, спорудження насипів та планування територій, пов'язаних з вийманням (розробленням), переміщенням і укладанням ґрунту у відвал або інше визначене місце (при спорудженні земляних гребель, залізниць і автомобільних доріг, каналів, котлованів будинків тощо); 2) вид будівельних робіт, до яких належать: планування майданчика, риття котлованів або траншей під фундаменти, риття траншей для прокладання водопроводу, каналізації, кабелів тощо; 3) розробка ґрунту в траншеях і котлованах, вертикальне і горизонтальне планування ґрунту, засипка та ущільнення ґрунтів.

Земснаряд — баржа, оснащена ґрунтозабірним устаткуванням для вільного всмоктування з одночасним розпушуванням (фрезами, гідророзпушувачами тощо), ґрунтовим насосом, плавучим пультопроводом на понтонах, з'єднаних із береговим пультопроводом, папілонажними палями та лебідками з якорями для фіксування робочого положення. Розроблення ґрунту починають із заглиблення до заданої позначки всмоктувального пристрою. У процесі його заглиблення З. час від часу відводять назад та вбік для розширення вирви, а для подальшого розроблення виїмки З. переміщують у забої.

З'єднувальна колія — станційна колія, що служить для з'єднання основних станційних колій і парків колій один з одним, з вантажними площадками, складами, пунктами ремонту рухомого складу і т.д.

Зіткнення поїзда або рухомого складу залізничного транспорту — зустрічне, попутне чи бокове зіткнення поїзда або рухомого складу залізничного транспорту з іншим, що рухається, зупиненим або залишеним на залізничній колії поїздом, рухомих складом залізничного транспорту чи механічним само-

хідним засобом незалежно від ступеня отриманих при цьому пошкоджень рухомого складу.

Зливна призма земляного полотна — сформований ґрунт, обмежений випуклою поверхнею основної площадки земляного полотна, призначений для швидкого стоку води, що просочується через баластний шар.

Змінні витрати — витрати, розмір яких залежить від обсягу виробництва фірми.

Зміцнюючі і захисні споруди — споруди (підпірні, такі, що підтримують, одягають стіни і т.д.), що захищають земляне полотно від несприятливих природних впливів.

Знак — **1)** матеріальний об'єкт, що має умовне значення для переробки і передачі інформації; **2)** чуттєво сприйманий предмет, що виступає в якості іншого предмета, властивості або відношення; **3)** умовна мітка; **4)** (в картографії) умовні *З.*, що входять до легенди карти — символічні графічні позначення на картах для зображення різних об'єктів та їх характеристик. Розрізняють такі умовні *З.*: масштабні (площинні й лінійні), позамасштабні та пояснювальні.

Знак відповідності в галузі сертифікації — захищений в установленому порядку знак, застосований або виданий згідно з правилами системи сертифікації, який гарантує, що певна продукція, процес або послуга відповідають конкретному стандарту чи іншому нормативному документу.

Знесення будівлі — **1)** роботи, що виконуються при розбиранні старих, непридатних для експлуатації або аварійних будинків та споруд; **2)** цілеспрямована, найчастіше вимушена, діяльність з ліквідації будівельного об'єкта, зумовлена різними причинами, в тому числі фізичним і моральним зношенням споруди.

Знімний кузов — одиниця перевезення вантажу, розміри якої відповідають габаритам автотранспортного засобу, обладнана вантажно-розвантажувальними пристосуваннями, призначеними для її переміщення між різними видами транспорту, як правило, автомобільним і залізничним.

Знімні рухомі одиниці — знімні дрезини, ремонтні вишки на електрифікованих ділянках, колійні вагончики, колієвимірвальні, дефектоскопні та інші візки і рухомі одиниці, що можуть бути зняті з колії вручну працівниками, які їх обслуговують.

Зобов'язання про доставку транспортного засобу з одного митного органу в інший, зобов'язання про зворотне ввезення-вивезення ТЗ, зобов'язання про транзит ТЗ — **1)** письмове зобов'язання, що надається власником транспортного засобу або уповноваженою ним особою митним органам при доставці транспортного засобу (номерного вузла чи агрегату) з однієї митниці в іншу (ввезенні в Україну, вивезенні з України, транзиті), з обов'язковим зазначенням терміну його виконання. Невиконання зобов'язання (у тому числі несвоєчасне виконання) тягне за собою відповідальність, установлену чинним законодавством; **2)** письмове зобов'язання, що надається власником транспортного засобу або уповноваженою ним особою митним органам при тимчасовому

ввезенні в Україну (вивезенні з України) транспортного засобу (доставку транспортного засобу з одного митного органу в інший або транзит транспортного засобу через митну територію України) з обов'язковим зазначенням терміну його виконання. Невиконання зобов'язання (в тому числі несвоєчасне виконання) тягне за собою відповідальність, установлену чинним законодавством; **3)** письмове зобов'язання, що надається власником транспортного засобу або уповноваженою ним особою митним органам при тимчасовому ввезенні транспортного засобу в Україну (вивезенні з України), з обов'язковим зазначенням терміну його виконання. Невиконання зобов'язання (у тому числі несвоєчасне виконання) тягне за собою відповідальність, установлену чинним законодавством; **4)** письмове зобов'язання, що надається власником транспортного засобу або уповноваженою ним особою митним органам при ввезенні транспортного засобу, номерного вузла чи агрегату на митну територію України з метою транзиту, і де обов'язково зазначається термін виконання зобов'язання. Невиконання зобов'язання (у тому числі несвоєчасне виконання) тягне за собою відповідальність, установлену чинним законодавством.

Зовнішня станція технічного обслуговування — лінійна станція організації з технічного обслуговування, розташована за межами країни реєстрації даної організації.

Зовнішньоекономічний контракт — матеріально оформлена угода двох або більше суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності та їх іноземних торгових партнерів, якщо інше не встановлено законом або міжнародним договором України, і спрямована на встановлення, зміну або припинення їх взаємних прав та обов'язків у зовнішньоекономічній діяльності.

Зона відчуження — територія, забруднена радіоактивними речовинами (напр., 30-кілометрова зона навколо Чорнобильської АЕС).

Зона дихання — простір в радіусі до 50 см від обличчя працівника.

Зона зовнішнього транспорту — частина міської території, на якій розміщуються транспортні споруди міжселищного сполучення (пасажирські і вантажні авто- і залізничні станції та вокзали, аеропорти, пристані тощо).

Зона комфорту — оптимальний для існування людського організму простір з поєднанням певної температури, вологості, швидкості руху повітря і впливу променевої теплоти.

Зона митного контролю — **1)** частина пункту пропуску на митному кордоні України або в інших місцях, територія, в межах якої митниця здійснює митний контроль; **2)** чітко визначене в пункті пропуску через державний кордон України або в інших місцях митної території України відокремлене місце, у межах якого митні органи здійснюють митний контроль.

Зона прикордонного контролю — певна територія в пункті пропуску через державний кордон, на якій Прикордонні війська здійснюють прикордонний контроль осіб, транспортних засобів, вантажів та іншого майна. Ця зона включає територію пункту пропуску, потрібну для здійснення прикордонного кон-

тролю осіб, транспортних засобів, вантажів та іншого майна і запобігання незаконному перетину державного кордону України.

Зона небезпечна — частина робочої зони, у межах якої існує небезпека травмування людей, зумовлена їх виробничою діяльністю.

Зона підтоплення — територія, в межах якої підвищується рівень підземних вод у результаті їх підпору водосховищем або іншою гідротехнічною спорудою до неприпустимих, з позиції господарювання, відміток.

Зона робоча — простір, у межах якого виконуються будівельно-монтажні роботи і розміщуються необхідні для цього матеріали, готові конструкції та вироби, машини, механізми і пристосування.

Зона санітарно-захисна — зона простору і рослинності, спеціально виділена між промисловими підприємствами і районом проживання населення з метою охорони здоров'я людей.

Зона транспортної аварії — територія, на якій перебувають пошкоджений рухомий склад, розсипи, розливи вантажу і яка збільшена за периметром на додаткову смугу шириною 15 м і більше.

Зона яроутворень — зона активної ерозії схилів.

Зональна навігація (RNAV) — метод навігації, що дозволяє повітряним суднам виконувати політ за будь-якою бажаною траєкторією в межах зони дії радіомаякових навігаційних засобів чи в межах, визначених можливостями автономних засобів, або їх комбінацій.

Зони транспортування, розвантаження і складування — території, на яких здійснюють відповідно транспортування, розвантаження й складування матеріалів і виробів.

Зонна станція — станція приміської дільниці, основним призначенням якої є обслуговування приміських пасажирів, оборот та відстій составів приміських поїздів.

Зупинка — спеціально обладнаний пункт для очікування автобуса та посадки і висадки пасажирів.

Зчеплення ґрунту — здатність ґрунту зберігати твердий стан, що визначається початковим опором зрушенню і залежить від виду ґрунту та ступеня його вологості.

Зчленований транспортний засіб — автотранспортний засіб з напівпричепом.

I

Ідентифікація небезпеки — процес розпізнавання образу небезпеки, встановлення можливих причин, просторових та часових координат, імовірності прояву, величини та наслідків небезпеки.

Ієрархічність — ієрархічна впорядкованість ЛС, при якій між рівнями і елементами системи існує певна субординація.

Ізольована нейтраль — нейтраль трансформатора або генератора, не приєднана до заземленого пристрою або приєднана до нього через прилади сигналізації, вимірювання, захисту чи подібні пристрої, що мають великий опір.

Ізолятори — пристрої для ізоляції проводів контактної мережі, що знаходяться під напругою. Розрізняють І. за напрямком прикладення навантажень і місця установки — підвісні, натяжні, фіксаторні і консольні; за конструкцією — тарілчасті і стержневі; за матеріалом — скляні, фарфорові і полімерні; до І. відносять ізолюючі елементи секційних І., а також опорні елементи для рогових розрядників секційних роз'єднувачів.

Імітаційна модель — обчислювальна процедура, що описує об'єкт аналізу, його ознаки і дії (процеси), які викликають зміну ознак об'єктів чи появу і зникнення самих об'єктів.

Імпорт, імпорт товарів — закупка в іноземних суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності товарів та їх ввезення на територію України, включаючи закупку товарів, призначених для власного споживання установами та організаціями України, розташованими за її межами.

Імпорт відходів — будь-яке ввезення відходів на національну територію з інших причин, ніж транзит.

Імпортер — будь-яка особа, що перебуває під юрисдикцією держави імпорту та здійснює імпорт відходів.

Інвентаризація шкідливих викидів — визначення видів шкідливих речовин, що потрапляють в атмосферу від об'єктів; оцінка впливу викидів на навколишнє середовище; встановлення гранично допустимих викидів або тимчасово узгоджений з організаціями охорони природи викид; розроблення рекомендацій з організації контролю викидів; оцінка стану очисного обладнання і екологічності технологій та виробничого обладнання; планування черговості повітроохоронних заходів.

Інвестиції — 1) вкладення засобів. Без первинних вкладень неможливий початок виробництва і будь-якої іншої діяльності. Вкладення засобів необхідні і для подальшого розвитку виробництва, його розширення, вдосконалення і диверсифікації. При централізованому управлінні економікою використовується термін «капітальні витрати», яким позначалися засоби, направлені на відтворення основних фондів, будівництво нових об'єктів виробничого і невиробничого призначення, розширення, реконструкцію і технічне переосна-

щення діючих підприємств. Використовуване в світовій економічній практиці поняття «І.» ширше за поняття «капітальні вкладення». Під І. розуміють не тільки довготривалі вкладення в створення і розширення основних фондів, але і фінансові активи; **2)** вкладення засобів в активи тривалого користування, включаючи вкладення в коштовні папери, з метою здобуття прибутку або інших народногосподарських результатів; **3)** майнові та інтелектуальні цінності, що вкладаються в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності, в результаті чого створюється прибуток (доход) або досягається соціальний ефект; **4)** всі види майнових та інтелектуальних цінностей, що вкладаються в об'єкти підприємницької діяльності та інших видів діяльності з метою отримання прибутку або досягнення соціального ефекту; **5)** капітальні вкладення у розвиток виробництва або невиробничу сферу.

Інвестиції в основний капітал — витрати на будівельні роботи всіх видів, монтаж обладнання, придбання обладнання, що потребує чи не потребує монтажу, та інші капітальні роботи і витрати.

Інвестиції інтелектуальні — одноразові витрати на підготовку фахівців на курсах, придбання ліцензій «ноу-хау», результатів наукових розробок.

Інвестиційна політика — складова частина економічної політики, система заходів, що визначає обсяг, структуру і напрям капітальних вкладень, зростання основних фондів і їх оновлення на основі досягнень науково-технічного прогресу.

Інвестиційна програма — сукупність даних про систему інвестиційних проектів або пропозицій з певною цільовою спрямованістю.

Інвестиційна пропозиція — результат техніко-економічних досліджень, передуючих ухваленню рішень про виконання інвестиційного проекту. Інвестиційний проект і інформаційний меморандум, що додається до нього, готуються реципієнтом. Варіантом І. п. є заявка на інвестування, направлена в кредитну організацію.

Інвестиційний клімат — ситуація в країні з точки зору іноземних підприємців, що вкладають в її економіку свої капітали.

Інвестиційний комплекс — комплекс організацій і фірм, які забезпечують інвестиційну діяльність. В складі І. к. розрізняють: інвесторів, підрядників, організації, що забезпечують будівництво матеріально-технічними ресурсами; підприємства та організації-посередники, які забезпечують транспортні послуги; проектні і науково-дослідні організації, навчальні організації різного рівня; організації, пов'язані з інформацією в галузі будівництва

Інвестиційний період — в проектному аналізі період від початку виділення засобів до здачі об'єкта в експлуатацію.

Інвестиційний проект — **1)** справа, діяльність, господарський захід, що передбачає здійснення комплексу якихось дій, які забезпечують досягнення певної мети (здобуття певних результатів); **2)** система організаційно-правових і фінансових документів, необхідних для здійснення якихось дій або описуючих ці дії.

Інвестиційні пільги — пільги, що надаються переважно у вигляді субсидій, зниження і відстрочення сплати податків інвесторам у випадку відповідності їх капіталовкладень цілям і умовам державних економічних програм.

Інвестиційні ризики — невизначеність, пов'язана з можливістю виникнення в ході реалізації проекту несприятливих ситуацій і їх наслідків; можливість відмінності реального майбутнього прибутку від очікуваного.

Інвестований капітал — сума власних коштів і довгострокового позикового капіталу, вкладеного в проект.

Інвестор — **1)** сторона, що вкладає кошти в проект (у деяких випадках — це замовник). Якщо І. і замовник — не одна і та сама особа, І. укладає договір із замовником, контролює виконання контрактів і здійснює розрахунки з іншими учасниками проекту; **2)** юридичні (фізичні) особи України, іноземних держав, а також держави, які приймають рішення про вкладення власних, запозичених або залучених коштів в об'єкти будівництва та забезпечують фінансування їх спорудження.

Індекс вантажного поїзда — спеціальний код із 10 цифр, який надають усім вантажним поїздам на станції їх формування.

Індикативне планування — процес формування цілей діяльності, визначення пріоритетів, засобів і методів їх досягнення для орієнтування та інформування керівництва будівельної організації про прийняті ними рішення з управління виробництвом.

Інерційні ухили — ухили, що перевищують крутість керівного ухилу і можуть бути допущені на локальних ділянках, де поїзд, використовуючи кінетичну енергію (разом з силою тяги), прямує всією довжиною елемента зі швидкістю не нижче її розрахунково-мінімального значення.

Інженерна геодезія — розділ геодезії, який вивчає методи вимірювання та інструменти, що використовуються при розвідувальних роботах і будівництві інженерних споруд; до складу І. г. входять: топографо-геодезична розвідка, інженерно-геодезичне проектування, розмічальні роботи, вивірення конструкцій, спостереження за деформаціями споруди.

Інженерна геологія — галузь геології, яка вивчає верхній горизонт земної кори і його динаміку у зв'язку з інженерною діяльністю людини. Прикладним завданням І. г. є прогноз взаємодії споруди з геологічною обстановкою під час її зведення та експлуатації, а також отримання всіх необхідних геологічних даних для проектування споруди.

Інженерна гідрогеологія — складова частина гідрогеології — науки про підземні води. Підземні води у цьому випадку розглядаються у зв'язку з будівництвом та експлуатацією різних інженерних споруд і господарською діяльністю людини.

Інженерна підготовка території — частина робіт підготовчого періоду, до якої входять: перенесення наявних комунікацій; вертикальне планування будівельного майданчика; відведення поверхневих вод (улаштування дренажу або

каналів, водовідлив); захист території від розмивання або затоплення (намив ґрунту, спорудження дамб тощо).

Інженерне устаткування будинків — комплекс технічних пристроїв, що забезпечують сприятливі (комфортні) умови побуту і трудової діяльності людини. І. у. б. включає в себе (у загальному випадку): водопостачання, каналізацію, вентиляцію, кліматизацію, штучне освітлення, електроустаткування, газопостачання, внутрішній транспорт, засоби сміттевидалення і пилоприбирання, пожежогасіння, телефонізацію, радіофікацію та інші види внутрішнього благоустрою.

Інженерні мережі — трубопровідні, електропровідні і транспортні комунікації, що влаштовуються у складі комплексу споруд населеного пункту, житлового масиву, виробничого підприємства. І. м. включають в себе системи водо-, тепло- і газопостачання, каналізації, пристрої електропостачання, зв'язку і сигналізації, дороги, залізничні колії.

Інженерні споруди — споруди (мости, естакади, переходи, резервуари, водонапірні башти, бункери, силоси, лотки, тунелі тощо), розташовані поза будинками і призначені для транспортних і вантажно-розвантажувальних операцій, переміщення людських потоків, зберігання рідин і сипучих матеріалів тощо.

Інжиніринг — надання клієнту фірмою-консультантом комплексу інжинірингових і консультаційних послуг комерційного характеру з підготовки і забезпечення процесу виробництва, реалізації продукції, з обслуговування будівництва й експлуатації промислових, інфраструктурних та інших об'єктів.

Інспекційний контроль — процедура оцінки відповідності уповноваженим підрозділом (його працівниками) з метою перевірки ефективності раніше виконаного контролю або визначення того, що продукція, процес або послуга продовжують відповідати встановленим вимогам.

Інструктаж працівників — вид навчання працівників гігієні праці, безпечним прийомам виконання робіт і надання першої допомоги потерпілим від нещасних випадків. Здійснюється у всіх будівельних організаціях незалежно від характеру і ступеня небезпечності виробництва.

Інструкція (лат. *instructio* — настанова) — **1)** нормативно-методичний документ, що регламентує принципи і методи управління, визначає зміст і порядок розроблення управлінських рішень; **2)** документ, що містить вказівки про порядок і способи виконання робіт, користування машиною чи приладом; **3)** розпорядження, що видається на доповнення до закону.

Інтенсивний рух поїздів — розміри (частота) руху пасажирських та вантажних поїздів (у сумі) за графіком на двоколіїних ділянках більше ніж 50 пар і одноколіїних — більше ніж 24 пари на добу.

Інтенсивність автомобільного руху — річна середньодобова кількість автомобілів, які проходять тунелем, перерахована для однієї смуги руху, причому кожен автомобіль враховано як одна одиниця.

Інтенсивність перевезення вантажів і пасажирів за видами шляхів сполучення визначається діленням обсягів транспортної роботи на довжину шляхів сполучення.

Інтенсивність руху — кількість транспортних засобів, що проходять певний переріз дороги за одиницю часу.

Інтервал між відчепами на розділовому елементі — сума часу заняття розділового елемента (стрілки, уповільнювача) першим відчепом і часу між моментами звільнення цього елемента першим відчепом і заняття його другим відчепом.

Інтервальне гальмування — зниження швидкості руху відчепів на гальмівних позиціях спускової частини гірки за допомогою вагонних уповільнювачів для забезпечення необхідних інтервалів між відчепами на розділових елементах.

Інтермодальна транспортна одиниця (ІТО) — контейнери, знімні кузови та напівпричепи, придатні для інтермодальних перевезень.

Інтермодальні перевезення — послідовне перевезення вантажів двома і більше видами транспорту в одній і тій самій вантажній одиниці або автотранспортному засобі без перевантаження самого вантажу при зміні виду транспорту.

Інтуїтивні моделі — моделі, побудовані на вербальному (описовому) рівні. І. м. не встановлюють суворі кількісні співвідношення між явищами, що моделюються, обмежуючись тільки аналізом якісних узагальнених понять, що відбивають лише загальні тенденції розвитку явищ і т.п. Такий підхід здійснюється з метою висування різного роду гіпотез поведінки складних систем, формування евристик щодо взаємин між активними елементами системи і їхнього розвитку.

Інформаційна модель вузла — організована за визначеними правилами сукупність інформації про стан $z(ti)$ і функціонування об'єктів управління — $x(ti)$ $y(ti)$.

Інфраструктура (лат. *infra* — під і *structura* — розміщення) — сукупність систем (будинки, споруди, організації тощо), що забезпечують життєдіяльність населення: житлово-комунальне господарство, транспорт і зв'язок, побутове обслуговування, охорона здоров'я та ін. І. створює передумови успішного матеріального і соціального виробництва.

Інфраструктура залізничного транспорту загального користування — технологічний комплекс, що включає залізничні колії загального користування та інші споруди, залізничні станції, пристрої електропостачання, мережі зв'язку, системи сигналізації, централізації і блокування, інформаційні комплекси і систему управління рухом та інші забезпечуючі функціонування цього комплексу будівлі, будови, споруди, пристрої і устаткування.

Інші операційні витрати — витрати операційної діяльності, що пов'язані з виробництвом продукції (робіт, послуг) і не увійшли до складу інших економічних елементів витрат, зокрема, витрати на відрядження в межах встановлених

норм, вартість робіт, послуг сторонніх підприємств (зв'язку, транспорту, освіти, охорони здоров'я та ін.), плата за розрахунково-касове обслуговування, сума податків, зборів, втрати від псування цінностей, сума фінансових санкцій (штрафи, пені, неустойки), орендна плата тощо.

Істотний недолік — недолік, який робить неможливим чи недопустимим використання товару (роботи, послуги) відповідно до його цільового призначення або не може бути усунутий щодо цього споживача, чи для його усунення необхідні великі затрати праці та часу, або він робить товар (роботу, послугу) іншим, ніж передбачено договором, чи проявляється знову після його усунення.

К

Кабіна — 1) невелике приміщення, спеціально обладнане для певних цілей, наприклад санітарно-технічна кабіна; 2) частина вантажної чи іншої машини, де розташовується місце водія.

Кавальєр — земляний вал правильної призматичної форми із ґрунту, вийнятого з виїмки і не використаного при зведенні насипу.

Кадастр (фр. cadastre — систематизація) — систематизовані зведені дані, що складаються періодично або постійно як результат спостереження за відповідним об'єктом чи явищем.

Кадри — основний штатний склад працівників підприємств та організацій, що підбирається на основі кадрової політики залежно від виду діяльності організації.

Кадри робітників — робітники, які пройшли спеціальну підготовку, мають певні знання і практичні навички.

Кадри управління — основний (штатний) склад підготовлених кваліфікованих працівників, чия діяльність пов'язана з виконанням функцій управління підприємством або організацією.

Кадрова служба — самостійний структурний підрозділ підприємства, безпосередньо підпорядкований керівникові, що складається з робітничих та інженерних кадрів, відділу технічного навчання і підготовки кадрів, заступника директора з питань кадрів.

Камера схову — спеціально обладнане приміщення для короткочасного зберігання ручної поклажі, багажу пасажирів.

Кам'яні накиди зі скельних крупноуламкових ґрунтів — присипні до захищуваного укосу або схилу споруди різної форми (як правило одношарові) із каміння різного розміру.

Капітальний ремонт — 1) (виробничих будівель і споруд) роботи, в процесі яких проводиться заміна та підсилення зношених конструкцій і деталей будівель, а також споруд або їх заміна на більш прогресивні і економічні, що поліпшують експлуатаційні можливості об'єктів, за винятком повної заміни або заміни основних конструкцій, строк служби яких є найбільшим (кам'яні і бе-

тонні фундаменти, всі види стін будівлі, всі види каркасів стін, труби підземних мереж, опори мостів та ін.); **2)** комплекс будівельних робіт, пов'язаних з відновленням або покращенням експлуатаційних показників, з заміною чи відновленням несучих або огорожувальних конструкцій та інженерного обладнання без зміни будівельних габаритів об'єкта та його техніко-економічних показників.

Капітальний ремонт будівлі — комплекс будівельних і організаційно-технічних заходів щодо усунення фізичного і морального зносу, які не передбачають зміну основних техніко-економічних показників будівлі або споруди, і, у разі потреби, включають заміну окремих конструктивних елементів і систем інженерного устаткування.

Капітальні вкладення — **1)** інвестиції у відтворення основних фондів і на приріст матеріально-виробничих запасів; **2)** витрати у відтворення основних засобів (фондів), їх збільшення і вдосконалення, тобто витрати на просте і розширене відтворення основних фондів залізничного транспорту. К. в. (довгострокові інвестиції) складаються із витрат на придбання машин, обладнання, інших основних засобів, витрат на придбання споруд, необхідних для використання в інноваційній діяльності, земельних ділянок та об'єктів природокористування, для проведення інноваційної діяльності.

Карго-маніфест — зведена відомість, що містить інформацію про номери авіаційних вантажних накладних, кількість вантажних місць, вагу, найменування товарів та інших предметів, які навантажуються на борт (вивантажуються з борту) повітряного судна під митним контролем.

Каса багажна — окреме спеціально обладнане приміщення для оформлення перевезення багажу та вантажобагажу.

Каса квиткова — спеціально обладнане приміщення для оформлення проїзду пасажирів та повернення платежів за невикористані проїзні документи.

Каса квиткова добова — квиткова каса, у якій оформляють проїзні документи щонайбільше за 24 год до відправлення поїзда.

Катастрофа — великомасштабна аварія, що спричинила численні людські жертви, значну матеріальну шкоду або інші тяжкі наслідки.

Катастрофа екологічна — **1)** природна аномалія, що нерідко виникає в результаті прямого або непрямого впливу людини на природні процеси і призводить до масової загибелі рослин і тварин, економічних втрат та загибелі людей; **2)** аварія на виробничому об'єкті або з технічним пристроєм, що призводить до небезпеки для навколишнього середовища і людини і, як правило, економічних збитків, загибелі живих організмів, а іноді людей.

Категорія II ICAO (CAT II) — точний захід на посадку та посадка за приладами з відносною висотою прийняття рішення менше 60 м (200 футів), але не менше 30 м (100 футів) та при дальності видимості на ЗПС не менше 350 м.

Категорія IIIA ICAO (CAT IIIA) — точний захід на посадку та посадка за приладами: а) з відносною висотою прийняття рішення менше 30 м (100 футів)

або без обмеження відносної висоти прийняття рішення; б) з дальністю видимості на ЗПС не менше 200 м.

Категорія безпеки ТА, ТВ, ТС — категорія з безпеки, яка залежить від довжини тунелю та інтенсивності руху в еквівалентних автомобілях і визначає обсяг обов'язкового та рекомендованого технічного облаштування тунелю.

Категорія вагона — 1) різновид вагонів для перевезення пасажирів залежно від їх облаштування, кількості місць у вагоні та умов проїзду. Вагони бувають: міжобласні — без купе з місцями для сидіння; загальні — з відкритими купе з місцями для сидіння; плацкартні — з відкритими купе з місцями для лежання; купейні — з окремими чотиримісними купе з місцями для лежання; м'які — з окремими одномісними, двомісними (СВ), та трьохмісними купе з місцями для лежання; фірмові — м'які, купейні, плацкартні та міжобласні вагони, що відповідають вимогам Положення про фірмові пасажирські поїзди та групи фірмових пасажирських вагонів, затвердженим Міністерством транспорту та зв'язку України; підвищеного комфорту — м'які або купейні вагони типової або спеціальної конструкції з наданням харчування та особливих умов і послуг; **2)** різновид вагонів для перевезення пасажирів залежно від їх облаштування, кількості місць у вагоні та умов проїзду. Вагони бувають: міжобласні — без купе з місцями для сидіння; загальні — з відкритими купе з місцями для сидіння; плацкартні — з відкритими купе з місцями для лежання; купейні — з окремими чотиримісними купе з місцями для лежання; м'які — з окремими одномісними, двомісними (СВ), та тримісними купе з місцями для лежання; фірмові — м'які, купейні, плацкартні та міжобласні вагони, що відповідають вимогам Положення про фірмові пасажирські поїзди та групи фірмових пасажирських вагонів, затвердженим Міністерством транспорту та зв'язку України; підвищеного комфорту — м'які, купейні вагони пасажирських або швидких поїздів, вагони електро- та дизель-поїздів типової або спеціальної конструкції з наданням харчування, особливих умов і послуг тощо.

Категорія джерела тепла — ступінь надійності, яка визначається категорією споживачів тепла.

Категорія МІВ ІСАО (САТ ШВ) — точний захід на посадку та посадка за приладами; а) з відотною висотою прийняття рішення менше 15 м (50 футів) або без обмеження відносної висоти прийняття рішення; б) з дальністю видимості на ЗПС менше 200 м, але не менше 50 м.

Категорія НІС ІСАО (САТ НІС) — точний захід на посадку та посадка за приладами без обмеження відносної висоти прийняття рішення та дальності видимості на ЗПС.

Категорія пожежної небезпеки будівлі — класифікаційна характеристика рівня пожежної небезпеки об'єкта (споруди, приміщення, пожежного відсіку), що визначається кількістю та пожежонебезпечними властивостями розміщених у ньому речовин і матеріалів, а також особливостями технологічних процесів розміщених у ньому виробництв.

Категорія робіт — розмежування робіт за ступенем загальних енерговитрат в ккал/год (Вт).

Категорія технічного стану — міра експлуатаційної придатності будівельної конструкції або будівлі та споруди в цілому, встановлена залежно від частки зниження несучої спроможності і експлуатаційних характеристик конструкцій.

Квиток абонементний — документ для багаторазового проїзду пасажирів у приміському поїзді на визначений період.

Керівний ухил — 1) найбільший поздовжній ухил залізничної колії, що забезпечує рух з розрахунковою швидкістю поїздів встановленої вагової норми прийнятої вантажопідйомності; 2) найбільший ухил необмеженої довжини, при русі на підйом яким поїзда розрахункової маси з одиночною тягою встановлюється швидкість, рівна розрахунково-мінімальній для даного локомотиву.

Керівник маневрів — працівник, котрий безпосередньо керує діями всіх осіб, які беруть участь у маневрах, і без вказівки якого машиніст локомотива, що проводить маневри, не має права приводити локомотив у рух.

Керівник організованої групи дітей — відповідальна особа, призначена організатором перевезення дітей для їх супроводження.

Керівник робіт — відповідальний, що керує роботами на діючих залізничних коліях, спорудах і пристроях.

Керівник туристської групи — особа, що є представником суб'єкта туристичної діяльності і виступає від його імені, супроводжує туристів, забезпечує виконання умов договору про надання туристичних послуг, володіє фаховими знаннями про державу (місцевість) перебування і, як правило, мовою держави перебування або загальнозрозумілою там мовою.

Керівництво з виконання польотів — документ, який розробляється експлуатантом і містить інформацію стосовно політики, процедур та інструкцій експлуатанта для використання персоналом, що здійснює організацію та виконання польотів.

Керівництво з регулювання технічного обслуговування — документ, який розробляється експлуатантом та слугує інструктивним матеріалом для персоналу, який займається технічним обслуговуванням.

Керівництво організації, керівництво — основний документ організації, відповідно до якого здійснюється технічне обслуговування.

Класність станцій — залізничні станції поділяються залежно від обсягу і складності виконання пасажирських, вантажних і технічних операцій на позакласні, I, II, III, IV і V класів. На мережі Укрзалізниці: позакласних — 59 станцій, у т. ч. 5 пасажирських, 29 сортувальних, 24 вантажних, 1 дільнична; першого класу — 88 станцій, у т. ч. 4 пасажирських, 6 сортувальних, 51 вантажна, 27 дільничних; другого класу — 152 станції, у т. ч. 3 пасажирських, 1 сортувальна, 88 вантажних, 44 дільничних, 16 проміжних; третього класу — 135 станцій, у т. ч. 6 пасажирських, 53 вантажних, 10 дільничних, 66 проміжних; четве-

ртого класу — 333 станції, у т. ч. 45 вантажних, 5 дільничних, 283 проміжних; п'ятого класу — 878 станцій, у т. ч. 19 вантажних, 859 проміжних.

Ключова залежність стрілок та сигналів — система станційної централізації, в якій замикання стрілок забезпечується стрілочними контрольними замками, а відкриття світлофорів на дозволяюче показання можливе при умові замикання в апараті ключової залежності ключів від стрілок, що входять у маршрут, при відкритому сигналі.

Коагуляція — процес з'єднання дрібних частинок коагулюючими іонами, а для негативно заряджених — катіонами. Для К. використовують вапняне молоко, солі алюмінію, заліза, магнію, цинку, сульфат кальцію, вуглекислий газ та ін.

Коефіцієнт готовності — вірогідність того, що об'єкт буде працездатним в довільно вибраний момент часу у встановленому процесі експлуатації.

Коефіцієнт оперативної готовності — вірогідність того, що об'єкт, знаходячись в режимі очікування (наприклад, при перерві в надходженні транспортного потоку), буде працездатним в довільний момент часу у встановленому процесі експлуатації і, починаючи з цього моменту часу, буде працювати безвідмовно протягом заданого інтервалу часу. В момент очікування роботи система повинна бути повністю готова до виконання своїх функцій (характерно для транспортних об'єктів).

Коефіцієнт технічного використання — відношення середнього часу напрацювання об'єкта за деякий період експлуатації до суми середніх значень часу напрацювань (безвідмовної роботи), простою, обумовленого технічним обслуговуванням, і тривалості ремонтів за той самий період. Чим більше значення цього коефіцієнта, тим більш працездатна система, а витрати часу на її технічне обслуговування і відновний ремонт менші.

Коефіцієнт транспортної рухливості — число пасажиро-кілометрів, що припадають на одного громадянина в рік.

Колієвимірювальний візок — пристрій, призначений для безперервної перевірки (вимірювання) ширини рейкової колії та положення рейкових ниток за рівнем з автоматичним записом показників.

Колії спеціального призначення — запобіжні і уловлюючі тупики та під'їзні колії на перегонах і станціях.

Колійний знак — пристрій або умовний знак, який несе інформацію про місцезнаходження колії. К. з. застосовуються для позначення того чи іншого місця залізничної колії; вони необхідні машиністу при веденні поїзда, плануванні і виконанні колійних робіт, фіксування місця розташування споруд, рівня води на ділянках заплачних насипів і в ряді інших випадків. До К. з. відносяться кілометрові, ухилопоказникові, пікетні знаки, репери початку і кінця кругових кривих, особливі К. з. Кілометрові знаки встановлюють з правої сторони колії (в напрямку відліку кілометрів).

Колійний пост — роздільний пункт на залізничних лініях, що не має колійного розвитку.

Колійні огороження — пристрої, які служать головним чином для огороження колій загального користування від колій, що ведуть до майстерень, на заводи, від під'їзних колій, колій відстою рухомого складу і ін. До таких пристроїв належать: башмакоскидачі (наприклад, типу напівхрестовин) з перевідними механізмами, запірні перевідні бруси і вагонні підкладки.

Колія насуву — колія, по якій состав насувається від останнього стрілочного переводу передгіркової горловини приймального парку (при його послідовному розташуванні з сортувальним парком) до вершини гірки.

Комбіновані перевезення — інтермодальні перевезення, у межах яких значна частина європейського рейсу припадає на залізничний, внутрішній водяний або морський транспорт, будь-який початковий і/або кінцевий відрізок шляху, на якому використовується автомобільний транспорт, є максимально коротким.

Комерційне оглядання вагонів — система обслуговування вантажних вагонів та контейнерів, що перебувають у складах або поїздах, а також порожніх вагонів та контейнерів до та після навантаження з огляданням вантажу, його збереженості, правильності розміщення та кріплення, усунення несправностей, які не потребують відчеплення вагонів від состава.

Комерційний акт — документ, складений відповідно до додатка 16 до Згоди про міжнародне залізничне вантажне сполучення (Соглашения о международном железнодорожном грузовом сообщении — СМГС).

Комерційні документи — документи, які дають вартісну, якісну та кількісну характеристику товару. Ці документи оформляє на своєму бланку продавець, а покупець на підставі їх здійснює оплату. Вартісна характеристика товару надається в рахунку та у проформі-рахунку. Окрім рахунків, до К. д. належать специфікація, пакувальний лист, сертифікат якості тощо.

Комісія — постійно діюча комісія Укравіатрансу, що призначається директором Укравіатрансу, яка готує рішення про видачу або припинення дії Сертифіката експлуатанта та подає його на затвердження директору Укравіатрансу.

Компетентний орган — спеціально уповноважений державний орган, який забезпечує виконання положень Базельської конвенції про контроль за транскордонними перевезеннями небезпечних відходів та їх видаленням.

Компетентний орган з перевезення небезпечних вантажів — орган, що таким визнається Кабінетом Міністрів України з метою виконання міжнародних договорів України у сфері перевезень небезпечних вантажів.

Компетентність — доведена здатність застосовувати знання та вміння.

Комплекс автодорожніх тунелів, комплекс тунелів — комплекс, що включає в себе тунель автодорожній (згідно 3.1.1), відповідні та взаємопов'язані підземні, або наземні об'єкти, площадки, технологічні та службові приміщення і шляхи евакуації.

Комплексність — єдине завдання підвищення ефективності діяльності персоналу, яке повинно в оптимальному варіанті вирішуватися одночасно за рахунок: розвитку технічної і технологічної бази виробництва; соціальної сфери; уніфікації нормативних актів; скоординованих програм і заходів у сфері оцінки;

мотивації і оплати праці; оптимізації персоналу; поліпшення умов, характеру і безпеки праці; інформованості і залучення, професійного розвитку і навчання.

Комплектувальний виріб — компонент повітряного судна, виготовлений за самостійним комплектом документації і призначений для застосування у складі іншого виробу авіаційної техніки, що не зазнає ніяких змін у процесі виготовлення виробу, в якому його застосовують.

Компонент повітряного судна — виріб авіаційної техніки, що відзначається конструктивною цілісністю та входить до складу повітряного судна.

Компресорна станція (лат. *compressare* — сильно тиснути) — **1)** стаціонарне обладнання для одержання стиснутого повітря або газу на різних промислових підприємствах і будівельних майданчиках; **2)** стаціонарна інженерна споруда, що складається з виробничої будівлі, в якій розміщуються компресорні установки, щити управління і інші допоміжні технічні пристрої. Основне призначення К. с. — забезпечення стиснутим повітрям споживачів, розташованих на сортувальній гірці (вагонні уповільнювачі, пристрої автоматичної і ручної шлангової очистки стрілок), а також пневматичної пошти для транспортування документів.

Комп'ютерна інформаційно-аналітична система Укравіатрансу — локальна комп'ютерна мережа, встановлена в підрозділах Укравіатрансу, яка містить інформацію про експлуатантів, ПС, персонал авіаційного транспорту України та інше.

Комуникативність — відвертість системи.

Комфорт (англ. *comfort* — заспокоєння) — **1)** сукупність побутових зручностей; **2)** зручність побутової обстановки, затишність.

Комфортність — оптимальне поєднання основних параметрів мікроклімату: температури, відносної вологості і рухливості повітря.

Комфортність середовища — властивість будь-якого середовища (напр., ландшафту) викликати суб'єктивні відчуття і водночас об'єктивний стан задоволення, спокою, сприятливого впливу на організм, його оздоровлення.

Конкорс (англ. *concourse* — площа, до якої сходиться декілька вулиць) — **1)** розподільний зал, улаштований між платформами і основними приміщеннями залізничного вокзалу. Слугує для організації пересування потоків пасажирів, що прибувають і від'їжджають, відповідними виходами і входами, які ведуть до платформ, поїздів або в приміщення вокзалу. В деяких випадках К. використовують як місце очікування для пасажирів перед посадкою їх в поїзд; **2)** розподільчий зал, улаштований між платформами і основними приміщеннями залізничного вокзалу. Слугує для організації руху потоків від'їжджаючих і прибуваючих пасажирів відповідними входами чи виходами, що ведуть до платформ, поїздів або в приміщення вокзалу, а також до виходу в місто. У деяких випадках К. використовують як місце очікування для пасажирів перед посадкою їх в поїзди.

Конкурентоспроможність транспортної послуги — здатність послуги відповідати вимогам конкурентного транспортного ринку в даний момент часу чи

перевершувати за споживчими властивостями транспортні послуги конкурентів.

Конкуренція на транспорті — явище змагальності чи зіставлення відмінних характеристик транспортних послуг щодо обсягу, якості та вартості транспортного обслуговування клієнтури одним видом транспорту (транспортним підприємством), або в змішаному сполученні порівняно з іншими видами транспорту і способами перевезень.

Конкурс — форма розміщення замовлення на проектування на підставі висновків архітектурного К. з метою відбору оптимального проектного рішення та проектувальника для даних умов.

Коносамент — документ, що регулює правовідносини між перевізником та одержувачем вантажу, свідчить про прийняття перевізником вантажу, відомості про який наведено в К., та є одним із документів, що підтверджують наявність і зміст договору морського перевезення.

Консервація — комплекс будівельних робіт, призначених для зберігання визначений час об'єкта, на якому припинено або не ведеться будівництво. К. включає в себе тимчасові та постійно діючі захисні чи конструктивні заходи, які запобігають руйнуванню об'єкта.

Консолідований вантаж — вантаж, що перевозиться одним автотранспортним засобом і складається з двох і більше партій товарів для різних одержувачів.

Консоль — підтримуючий пристрій, закріплений на опорі, що складається з кронштейна і тяги. Залежно від числа колій, що перекриваються, К. може бути одно-, дво- і рідше багатоколійною.

Конструкція тунелю, оправа — будівельна конструкція, яка забезпечує внутрішній простір туби тунелю, протидіє гірському тиску і/або тиску води.

Контактна мережа — 1) сукупність проводів, конструкцій та обладнання, що забезпечують передачу електричної енергії від тягових підстанцій до струмоприймачів електрорухомого складу; 2) комплекс пристроїв для передачі електроенергії від тягових підстанцій до ЕРС через струмоприймачі. Вона є частиною тягової мережі і для рейкового електрифікованого транспорту служить її фазою (при змінному струмі) або полюсом (при постійному струмі); іншою фазою або полюсом служить рейкова мережа. К. м. може бути виконана з контактною рейкою або з контактною підвіскою.

Контактна підвіска — одна з основних частин контактної мережі, що представляє собою систему проводів, взаємне розташування яких, спосіб механічного з'єднання, матеріал і переріз забезпечують необхідну кількість струмознімання.

Контактний провід — найбільш відповідальний елемент контактної підвіски, який безпосередньо здійснює контакт з струмоприймачами ЕРС в процесі струмознімання. Як правило використовують один або два К. п.

Контейнер — 1) (загального призначення) ємність для перевезень вантажу, досить міцна для повторного використання, зазвичай придатна для штабелю-

вання й оснащена пристосуваннями, котрі надають можливість транспортувати її різними видами транспорту; **2)** інвентарний багатооборотний пристрій або об'ємна ємність, яка дає змогу транспортувати вантаж без допоміжної тари і забезпечує механізовану вантажну переробку.

Контейнер підвищеної місткості — стандартний контейнер ISO, висота якого становить 9 футів і 6 дюймів (2,9 м), а не 8 футів (2,44 м).

Контейнерне перевезення матеріалів — перевезення будівельних вантажів у контейнерах від промислових підприємств, баз виробничо-технологічної комплектації до складів будівельно-монтажних організацій або безпосередньо на будівельні об'єкти. Процес перевезення вантажів включає такі операції: підйомно-транспортні, вантажно-розвантажувальні, складські, комплектувальні, транспортні, комерційні і допоміжні.

Контейнерний пункт — комплекс будівель, споруд, обладнаних технічними засобами, призначений для виконання навантажувально-розвантажувальних, складських і комерційних операцій з контейнерами, а також робіт з технічного обслуговування і ремонту контейнерів та надання транспортно-експедиторських послуг перевізникам.

Контейнерний термінал — самостійний господарюючий об'єкт багатоцільового призначення, створений для надання складських і транспортно-експедиційних послуг, на основі формування єдиного організаційно-економічного, фінансового, інформаційного, кадрового і нормативно-правового забезпечення. К. т. повинен мати контейнерні майданчики для проміжного зберігання контейнерів, під'їзні шляхи різних видів транспорту, навантажувально-розвантажувальні механізми і т. д. Завдання К. т. полягають в забезпеченні єдності транспортного процесу, вантажопереробки і тимчасового складування товарів при передачі вантажів з магістрального транспорту на транспорт підвезення-розвезення вантажів і інших перевезеннях в змішаному повідомленні. При цьому на К. т. виконується цикл технологічних операцій, який полягає в комплексі послуг експедиційного сервісу, а також реалізації вимог до вантажу комерційного і адміністративного характеру (митна очистка, страхування тощо). Крім того, необхідно відзначити, що К. т. нового покоління можуть створюватися на основі державної, муніципальної і змішаної форм власності, а також як акціонерні товариства.

Контейнеропотік — потік вагонів з контейнерами.

Контрактна логістика — послуги з комплексної організації перевезення вантажів за принципом «від дверей до дверей» (в міжнародній класифікації — 3PL-провайдери), а також послуги з управління ланцюгами поставок підприємств, оптимізація логістичних бізнес-процесів (в міжнародній класифікації — 4PL-провайдери).

Контрбанкет — насипний масив з каменю, гравію, піску або місцевого ґрунту у вигляді призми біля основи насипу. К. влаштовують для збільшення стійкості укосу насипу чи зсувного косогуру, як правило, при крутому поперечному ухилі основи насипу (понад 1:3), з низової його сторони.

Контруктник — пристрій залізничної колії, що використовується для її посилення в окремих місцях.

Контроль — функція управління, яка полягає у перевірці виконання завдань об'єктами управління, з метою отримання інформації про виконання завдань та вжиття своєчасних заходів щодо досягнення результату.

Контроль транзитних вантажів — діяльність спеціально уповноважених органів виконавчої влади та їх службових осіб у пунктах пропуску через державний кордон України з перевірки відповідності транзитних вантажів і транспортних засобів транзиту вимогам митного, санітарного, ветеринарного, фітосанітарного, радіологічного, екологічного та інших видів контролю, що встановлюються виключно законами та міжнародними договорами України.

Контрольний колійний шаблон — пристосування, призначене для дискретних вимірювань ширини колії і рейкових ниток за рівнем.

Контрольні органи і служби — підрозділи центральних органів виконавчої влади, які в пунктах пропуску через державний кордон контролюють додержання вимог чинного законодавства з питань прикордонного, митного контролю, контролю руху автомобільного транспорту, контролю на безпеку (в авіаційних пунктах пропуску), контролю суден з метою забезпечення безпеки мореплавства, екологічного, ветеринарного, санітарного, фітосанітарного, епідеміологічного, радіологічного та інших державних видів контролю.

Контрольні служби — державні служби (інспекції), які здійснюють контроль за додержанням вимог чинного законодавства з питань екологічного, ветеринарного, санітарного, фітосанітарного, епідеміологічного, радіологічного, інших видів контролю.

Контрфорси — невеликі масиви прямокутного або трапецеїдального перерізу, як правило, вбудовані у насип або укіс виїмки чи прихилені до крутого укосу скельних напіввиїмок. Матеріалами для К. служать каміння, бетон, опалений ґрунт.

Корисна довжина станційної колії — частина повної довжини колії, на якій встановлюється рухомий склад без порушення безпеки руху на суміжних коліях. К. д. може обмежуватися граничними стовпчиками, вихідними або маневровими сигналами, стрілочними переводами і упорами (початком засипки баластної призми упору).

Користувачі транспорту — клієнти (відправники й одержувачі вантажів, посередники-експедитори, пасажери), яких обслуговує транспорт у процесі переміщення товарів (вантажів і багажу) чи людей у просторі.

Кошторис — документ, у якому розраховуються (калькулюються) витрати на будівництво і визначаються елементи його базисної кошторисної вартості. Вірізняють локальні й об'єктні К.

Кошторис капітальних витрат — план намічених напрямів капіталовкладень засобів їх фінансування.

Кошторисна вартість — затверджені згідно з кошторисом, складеним на основі проектних даних, нормативні витрати на будівництво підприємства, інжене-

рної споруди, будинку або їх окремих частин, на виконання окремих видів будівельно-монтажних робіт, а також на закупівлю обладнання і здійснення інших витрат, пов'язаних з проведенням будівництва.

Кошторисна вартість у вітчизняній практиці — «ціна будівництва», розрахована при техніко-економічному обґрунтуванні проекту і узгоджена з замовником і генеральною підрядною будівельною організацією. При визначенні вартості використовуються кошторисні ціни.

Кошторисна документація — документи, що розробляються для визначення кошторисної вартості будівництва (реконструкції, реставрації) на різних стадіях проектування підприємств, будинків і споруд, пам'яток історії, архітектури і матеріальної культури.

Кошторисні ціни — ціни, що застосовуються при обчисленні кошторисної вартості будівництва на будівельні і монтажні матеріали, деталі і конструкції, на роботу машин і обладнання, на перевезення будівельних вантажів.

Кошторисні ціни у вітчизняній практиці — система цін, що включає єдині районні одиничні розцінки (ЄРОР) на будівельні роботи, розцінки на монтажне устаткування, середні ціни на матеріали і конструкції, норми накладних витрат і накопичень.

Кран-балка — легкий однобалковий мостовий кран з ручним або електричним приводом вантажопідйомністю не більше 5 т. Як вантажопідймальний візок застосовують тельфер, що пересувається нижніми полицями двотаврової балки.

Кран баштовий — будівельний кран із стрілою, закріпленою у верхній частині вертикально розташованої башти. К. б. мають різне конструктивне вирішення: з поворотною баштою, неповоротною і горизонтальною стрілою, приставні (стаціонарні), самопідйомні. К. б. використовується як вантажопідймальна машина для спорудження житлових і громадських будинків та виконання вантажно-розвантажувальних робіт на будівельному майданчику.

Кран баштовий приставний — монтажна машина, призначена для механізації будівництва промислових і житлових будинків заввишки до 110—150 м. К. б. п. являє собою стаціонарну машину з поворотним оголовком, який обладнано багатодвигуновим електроприводом з джерелом струму напругою 220/380 В. Складається з таких основних вузлів і систем: башти, противагової консолі з баластом, стріли з вантажною кареткою, крюкової підвіски, монтажної стійки, уніфікованих механізмів, пристроїв безпеки та електрообладнання.

Кран екстреного гальмування, стоп-кран — гальмівний кран, що служить для випуску повітря із магістралі і приведення в дію автогальм у випадку необхідності екстреної зупинки поїзда. К. е. г. встановлюється в тамбурі, а також всередині кожного пасажирського вагона.

Кран козловий — вантажопідймальна машина пролітного типу з пересувним мостом (пролітною спорудою) на високих опорах, кожна з яких через ходові колеса або колісні візки спирається на наземну кранову рейку.

Кран монтажний спеціальний — пересувна рейкова машина з поворотною баштою, нижньою противагою і балочною стрілою з вантажним візком. Відмітною особливістю цих кранів є система навішування стріли і кабіни машиніста на пересувну вздовж башти спеціальну обойму, яка може встановлюватися на різних рівнях висоти башти.

Кран на базі трактора — вантажопідіймальна машина, призначена для робіт в умовах бездоріжжя. Рама трактора зазвичай закріплена на пружних підвісках, кінці гусеничних візків підвищені, внаслідок чого при підйманні вантажу вздовж поздовжньої осі крана стійкість його значно зменшена і вантажопідйомність не перевищує 10 — 12 т.

Кран нульового циклу — монтажна машина, призначена для механізації будівельно-монтажних робіт нульового циклу при зведенні промислових і житлових будинків, а також для вантажно-розвантажувальних робіт. К. н. ц. являє собою повноповоротну самохідну машину на рейковому ході, забезпечену багатодвигуновим електроприводом з живленням від мережі змінного струму напругою 220/380 В.

Кран підйомний — підйомно-транспортна машина для піднімання і опускання вантажів, а також переміщення їх в горизонтальному напрямку на невелику відстань.

Крани автомобільні — самохідні стрілові крани на базі серійно виготовлених вантажних автомобілів.

Крани на спеціальному шасі — крани, що мають спеціальний ходовий пристрій автомобільного типу з окремим двигуном шасі.

Критерії оцінки — встановлене проектом або нормативним документом кількісне або якісне значення параметра, що характеризує міцність, деформативність і інші нормовані характеристики будівельної конструкції

Крок розрахунку — частина розрахункового періоду (горизонту розрахунку), для якої визначаються показники ефекту як доданки сумарного ефекту від реалізації проекту. Зазвичай за К. р. приймається рік (можуть прийматися місяць або квартал).

Купе змішане — купе, в яке здійснено продаж проїзних документів для осіб, незалежно від статі (чоловічої, жіночої).

Купе сімейне — спеціально обладнане купе м'якого вагона з місцем для лежання для трьох осіб.

Купе чоловіче (жіноче) — купе, в яке здійснено продаж проїзних документів тільки для осіб чоловічої (жіночої) статі.

Кутові фітінги — вузли кріплення, розміщені зазвичай у верхніх і нижніх кутах контейнера, в які вводяться твістлоки або інші пристосування, призначені для піднімання, штабелювання та закріплення контейнера. Ці фітінги дедалі частіше використовуються на знімних кузовах, проте не в кутах, а в місцях, які відповідають розташуванню К. ф. на 20- або 40-футових контейнерах.

Кювет — водовідвідна канава у виїмці, розташована по обидві сторони основної площадки земляного полотна; служить для збору води з укосів виїмки та

колії. К. має як правило трапецеїдальний переріз шириною дном (після укріплення) 0,4 м і глибиною 0,6 м.

Л

Лавинозахисні споруди — галереї, дамби, лавиноуловлювачі, клини й інші направляючі і гальмуючі лавинний потік споруди.

Лавинопопереджувальні засоби — пристрої на гребенях для сніговидування, траншеї, забудови навітряних і підвітряних схилів огорожами, створення лісових насаджень на схилах під захистом траншей і огорож.

Ландшафт — 1) територіальна система, що складається з взаємодіючих природних і антропогенних компонентів більш низького таксономічного рангу. П. л. формується під впливом природних процесів; 2) порівняно невелика специфічна ділянка земної поверхні (географічний індивід), обмежена природними рубежами, в межах яких природні комплекси знаходяться в складних взаємодіях і пристосовані один до одного.

Легковий автомобіль — пасажирський автомобіль з числом місць для сидіння не більше дев'яти, включаючи місце водія.

Летючий контроль — контроль у випадковий час.

ЛЕШ («LASH» — lidhter-abord-ship) — судно-ліхтеровоз, на яке навантажуються річкові баржі. Ці баржі об'єднують в склад, який штовхають і транспортують до місця знаходження ліхтеровоза, де їх підіймають на його борт за допомогою підйомних кранів.

Лізинг (англ. to lease — орендувати, або брати в оренду) — вид інвестиційної діяльності з придбання майна і передачі його на підставі договору за певну плату, на певний термін і на певних умовах, обумовлених договором, з правом викупу майна лізингоотримувачем. В основі Л. лежить відокремлення права володіння і права користування.

Ліквідація наслідків аварійної ситуації — комплекс організаційно-технічних заходів, спрямованих на запобігання загрози людям, захист довкілля, збереження вантажу, рухомого складу, споруд, відновлення руху поїздів і маневрових робіт у якомога коротший термін.

Лінійна станція технічного обслуговування — підрозділ організації з технічного обслуговування, створений поза місцем дислокації основної виробничої бази на термін не менше трьох місяців.

Лінійне бюро з розподілу місць на пасажирські поїзди, лінійне бюро — підрозділ відділку залізниці, що виконує централізоване керівництво використанням місць у поїздах, прогнозування і планування пасажиропотоків у межах відділку залізниці.

Ліцензія — документ державного зразка, який засвідчує право ліцензіата на провадження зазначеного в ньому виду діяльності протягом визначеного строку за умови виконання ліцензійних умов.

Логістика — 1) процес організації ланцюга матеріально-технічного забезпечення та керування цим ланцюгом у найширшому розумінні. Даний ланцюг може охоплювати як постачання сировини, необхідної для виробництва, так і керування матеріальними ресурсами на підприємстві, доставку на склади й у розподільні центри, сортування, перероблення, пакування й остаточний розподіл у місцях споживання; 2) наука про управління і оптимізацію матеріальних потоків, пов'язаних з ними потоків інформації і фінансових засобів у визначеній мікро- і макросистемі відповідно до поставленої перед нею мети; 3) універсальний практичний інструментарій міждисциплінарного вивчення закономірностей в організації і перебігу економічних потоків в процесі виробництва, розподілу, обміну і вжитку товарів і послуг, а також нова наукова методологія глобального організаційно-аналітичного вдосконалення складних цілеспрямованих, у тому числі транспортно-вантажних, систем на основі реалізації системного підходу, використання якого дозволяє в комплексі забезпечити: кризну, багаторівневу і багатокритерійну оптимізацію; логістичну координацію і інтеграцію; облік найважливіших критеріїв оптимальності таких показників, як якість транспортного обслуговування і надійність роботи; узгодження результатів стратегічного і тактичного управління на основі використання теорії компромісів і застосування експертних автоматизованих систем ухвалення оптимальних рішень.

Логістичний агрегат — впорядкована безліч модулів логістичної системи, що включає всі логістичні ланцюги, провідні матеріальні потоки від постачальників матеріальних ресурсів до виходу з вузла або від входу у вузол до споживачів.

Логістичний ланцюг — 1) безліч ланок логістичної системи, лінійно впорядкованих за матеріальним (інформаційним, документальним) потоком з метою аналізу або проектування певного набору логістичних операцій; 2) ланцюг, яким проходять товарний, інформаційний і фінансовий потоки від постачальника до споживача. У Л. л. виділяють такі головні ланки: постачання матеріалів, сировини і напівфабрикатів; виробництво товарів; розподіл, включаючи відправку товарів із складу готової продукції; споживання готової продукції.

Логістичний центр — географічне об'єднання незалежних компаній і підприємств, які займаються вантажними перевезеннями (напр., транспортних посередників, вантажовідправників, операторів перевезень, митних органів), а також супутніх послуг (напр., зі збереження, технічного обслуговування та ремонту), що включає щонайменше один термінал. В англійській мові використовується також термін «freight village», а в італійській — «interporto».

Локомотив — 1) тягова самохідна машина, призначена для пересування будь-якого залізничного рухомого складу; 2) самохідна залізнична транспортна

машина, призначена для створення на рейковій колії рушійної сили (сили тяги), під дією якої забезпечується переміщення нею поїздів.

Локомотиви — електровози, тепловози, газотурбовози та паровози.

Локомотивна бригада — працівники, які обслуговують локомотиви, а також моторвагонні поїзди.

Локомотиворемонтний завод — загальна назва заводу, що спеціалізується на ремонті локомотивів.

Лоток — інженерна споруда, що влаштовується в залізничному насипі для пропуску води. Представляє собою водовід незамкненого поперечного перерізу (трапецеїдальної або прямокутної форми) з безнапорним рухом води.

Льотна придатність — характеристика зразка авіаційної техніки, яка забезпечується реалізацією норм Л. п. в його конструкції та характеристиках.

Людський поїзд — вантажний поїзд, у якому знаходиться 10 і більше вагонів, заповнених людьми.

Лютий мороз — критично низьке значення температури повітря, яке встановлюється територіальним управлінням з гідрометеорології і моніторингу довкілля з урахуванням особливостей географічного положення і економіки обслуговуваної території. Л. м. викликає руйнування рейок, знижує надійність дій гальмівних систем рухомого складу.

М

Магістраль (лат. *magistralis* — головний, керівний) — **1)** головний напрямок щодо всіх інших, які відходять від нього, допоміжних ліній і які разом утворюють ту або іншу (транспортну, електричну, інформаційну) комунікаційну мережу; **2)** широка і пряма міська вулиця з інтенсивним рухом транспорту.

Магістральні дороги — залізничні або автомобільні магістралі, що є основними видами загальнодержавних дорожніх мереж.

Майбутня вартість — **1)** грошова сума, що підлягає здобуттю або виплаті в майбутньому; **2)** величина певної грошової суми, приведена до деякого майбутнього моменту часу шляхом нарахування складних відсотків (компаундування).

Маловідхідна технологія — отримання готової продукції при технічно досяжному мінімумі твердих, рідких, газоподібних відходів (стоків, викидів). М. т. передбачає проведення робіт з реутилізації відходів, їх використання для виготовлення нових видів продукції і товарів, необхідних для населення. М. т. дозволяє збільшити обсяг продукції, яка випускається, зменшити витрати природних ресурсів, знизити забруднення навколишнього середовища.

Малодіяльна колія (стрілка) — колія (стрілка), якою протягом 10 діб не пересувалось жодного вагона.

Малодіяльні ділянки — ділянки з розмірами руху пасажирських і вантажних поїздів (у сумі) за графіком не більше 8 пар за добу.

Малоінтенсивні лінії, малоінтенсивні ділянки — залізничні колії загального користування з невисокою вантажнапруженістю і низькою ефективністю роботи.

Маневрова робота, маневри — будь-які пересування рухомого складу залізничного транспорту станційними й іншими коліями для забезпечення поїзної роботи і виробничої діяльності підприємств.

Маневровий локомотив — локомотив, який за технічними характеристиками відповідає вимогам для виконання маневрової роботи.

Маневровий напіврейс — переміщення станційними коліями рухомого складу (робочий напіврейс) або одного локомотива (холостий напіврейс) без зміни напрямку руху, а при маневровій роботі зі зміною напрямку руху.

Маневровий район — 1) частина колій залізничної станції, що обслуговується одним маневровим локомотивом і бригадою складачів поїздів; 2) частина залізничної станції, що включає групу станційних колій і сортувальну гірку або витяжну колію, обслуговувану одним маневровим локомотивом і бригадою складачів поїздів.

Маневровий рейс — 1) переміщення рухомого складу коліями станції при виконанні конкретного плану маневрової роботи; 2) переміщення вагонів або локомотива з однієї станційної колії на іншу зі зміною напрямку руху. Кожний маневровий рейс складається з двох маневрових напіврейсів.

Маневровий состав — 1) група вагонів, зчеплених між собою та з локомотивом, що проводить маневри; 2) маневровий локомотив з одним вагоном або групою вагонів, з якими здійснюється маневрова робота. В процесі маневрової роботи число вагонів може змінюватися.

Маніфест — 1) перелік коносаментів; 2) товаросупровідний документ, у якому заявлено всі МЕВ, що містяться в цьому вантажі, та який може виступати в ролі єдиного транспортного документа при перевезенні консолідованих МЕВ під митним контролем з митниці відправлення до митниці призначення. При МЕВ документального характеру в М. можуть зазначатися загальна кількість місць та загальна вага.

Маркетинг — передбачення, управління і задоволення попиту на товари, послуги і ідеї обміном.

Маркетинг пасажирських перевезень — система управління, метою якої є повне й ефективно задоволення транспортних потреб населення. М. п. п. включає: аналіз стану і динаміки споживчого попиту на ринку транспортних послуг; виявлення і вивчення споживчих переваг; оцінку зовнішнього середовища і рівня конкуренції на транспортному ринку; визначення місткості ринку транспортних послуг населення і ринкової частки залізничного транспорту; проведення сегментації ринку; виявлення існуючих і перспективних сегментів ринку транспортних послуг; цінову політику; розвиток рекламної діяльності; стимулювання попиту на пасажирські перевезення; розробку і застосування нових транспортних послуг населенню.

Маркетингові посередники — фірми, що допомагають компанії у просуванні, збуті та поширенні її товарів серед клієнтури.

Маркування (нім. Markieren — відзначати, ставити знак) — літери, цифри, написи, умовні знаки на продукції, її частинах, ярликах, упаковці.

Маркування багажу, вантажобагажу — розміщення безпосередньо на вантажі спеціальної інформації про станцію, залізницю відправлення і призначення, даних про відправника, одержувача, особливостей поводження з вантажем.

Маршрут — склад поїзда встановленої маси й довжини, сформований вантажовідправником або залізницею відповідно до Правил технічної експлуатації залізниць, затверджених наказом Міністерства транспорту та зв'язку України від 16.01.95 № 27 «Про затвердження Правил технічної експлуатації залізниць України», і плану формування поїздів.

Маршрут приймання (відправлення) поїзда, маршрутний набір — маршрутний принцип управління стрілками та сигналами, що використовується в блочній маршрутно-релейній централізації, при якому встановлення маршруту будь-якої складності та протяжності здійснюється послідовним натисненням на пульті кнопок початку та кінця маршруту, а в окремих випадках — варіантної кнопки.

Маршрут прямування — шлях рухомого складу в межах, що задаються відповідальним працівником залізниці.

Маршрути перевезення небезпечних вантажів — залізничні колії, автомобільні дороги, внутрішні водні шляхи, морський та повітряний простір, де дозволено рух транспортних засобів, які перевозять небезпечні вантажі.

Матеріальний потік — матеріальні ресурси, що знаходяться в стані руху, до яких застосовуються логістичні операції, пов'язані з фізичним переміщенням цих ресурсів в просторі (пропуск, формування, розформування і переміщення вантажопотоків, навантаження, розвантаження і сортування вантажів і т. п.). Якщо продукція не знаходиться в стані руху, то вона переходить в запас. Таким чином, М. п., що розглядається в певному тимчасовому пересіченні, є запасом матеріальних ресурсів.

Матеріальні витрати — вартість витрачених у виробництві сировини і основних матеріалів, напівфабрикатів та комплектуючих виробів, палива і енергії, будівельних матеріалів, запасних частин, тари й тарних матеріалів, допоміжних та інших матеріалів, а також вартість виконаних для підприємства робіт, послуг виробничого та невиробничого характеру.

Машина для очищення щебеню — спеціалізована машина для очищення від засмічення баласту, що знаходиться безпосередньо під залізничною колією.

МЕВ документального характеру — ділові папери, письмова кореспонденція ділова чи приватна, авіаквитки, а також будь-які повідомлення, інформація або дані на будь-яких носіях інформації (паперових чи електромагнітних, у тому числі на дискетах, компакт-дисках, плівках тощо), що не мають промислової цінності та заявленої вартості й не містять інформації, переміщення якої через

митний кордон України заборонено законодавством або на переміщення якої потрібні дозволи відповідних державних органів.

МЕВ недокументального характеру — МЕВ, вмістом якого є товари (предмети) із заявленою вартістю. Таке МЕВ обов'язково супроводжується інвойсом.

МЕВ некомерційного характеру — МЕВ, у товаросупровідних документах на яке зазначено його некомерційний характер, наприклад, «not for sale or resale» («не для продажу чи перепродажу»), «no commercial value» («не має комерційної вартості»), «value is for customs purposes only» («вартість тільки для митниці»).

Медицина праці — розділ медицини, який вивчає здоров'я професійних груп населення та фактори, які його формують, розробляє гігієнічні та лікувально-профілактичні заходи, спрямовані на оздоровлення умов праці, підвищення працездатності людини в процесі трудової діяльності, попередження загальної та професійної захворюваності.

Медичне протипоказання — наявність в організмі анатомо-фізіологічних відхилень або патологічних процесів, які перешкоджають виконанню певної роботи.

Межа відповідальності — максимальна грошова сума, виплачувана перевізником вантажовідправникові за будь-яке пошкодження вантажу чи його втрату, за які перевізник відповідає за договором про перевезення. Гранична сума визначається за домовленістю або відповідно до закону.

Мета — 1) те, що уявляється у свідомості та очікується в результаті певним чином спрямованих дій; 2) бажаний стан системи в майбутньому. М. визначає формування критеріїв для оцінки результативності тих або інших дій, встановлює стандарти, порівняно з якими оцінюється досягнута ефективність, визначає загальний орієнтир діяльності підприємств в майбутньому.

Метрологія — наукова основа контролю якості. Прикладні дисципліни М. дають змогу нормувати кількісні характеристики якості продуктів і процесів, визначати ступінь точності й надійності вимірюваної інформації, необхідної для поелементного контролю якості продукції на всіх етапах її проектування, виготовлення та експлуатації. До основних питань М. належать: загальна теорія вимірювань, одиниці фізичних величин та їхні системи; методи і засоби вимірювань; методи визначення точності вимірювань; основи забезпечення єдності вимірювань і однаковості засобів вимірювань; еталони і зразкові засоби вимірювань; методи передачі розмірів одиниць від еталонів або зразкових засобів вимірювань до робочих засобів вимірювань.

Механізація — процес заміни ручної праці впровадженням будівельних машин і механізмів (у тому числі роботів, маніпуляторів тощо) з використанням для їх дії різних видів енергії і тяги.

Механічний транспортний засіб — транспортний засіб, що приводиться в рух за допомогою двигуна. Цей термін поширюється на трактори, самохідні машини і механізми (крім мопедів).

Механічні властивості ґрунтів — властивості ґрунтів, що характеризують їх здатність чинити опір деформуванню і руйнуванню під впливом механічних сил.

Митна політика — система митних заходів держави стосовно ввозу іноземних товарів та вивозу своїх за кордон, частка торгової політики держави. М. п. відображає інтереси господарства, спрямована на забезпечення активного торгового балансу шляхом обмеження імпорту та збільшення експорту.

Митна територія — територія України, в тому числі території штучних островів, установок та споруд, які створюються в економічній (морській) зоні України, і над якими вона має виключну юрисдикцію щодо митної справи, що становлять єдину М. т.

Митне забезпечення — 1) засвідчення митними органами проведення митного оформлення товарів та інших предметів, щодо яких встановлено відповідний митний режим, яке включає проставлення уповноваженими особами митниці номерного штамп «Під митним контролем», особистої номерної печатки тощо, а також пломбування транспортних засобів, тари та інших видів ємностей, в яких переміщується товар. Зразки М. з. та порядок їх розміщення на документах, транспортних засобах, різних видах тари та ємностей визначаються нормативними актами Державної митної служби України; 2) пломби, печатки, штампи, голографічні мітки та інші засоби ідентифікації, що використовуються митними органами для відображення та закріплення результатів митного контролю та митного оформлення.

Митне законодавство — митна справа в Україні, яка регулюється Законом «Про митну справу в Україні», Законом України про зовнішньоекономічну діяльність України, Митним кодексом України, Законом України про Єдиний митний тариф, іншими законодавчими актами України, прийнятими відповідно до цього Закону.

Митне оформлення — процедура розміщення транспортних засобів, товарів в умови відповідного митного режиму та виконання митницею процедур митного контролю зі справлянням установлених мита, податків, митних та інших зборів і заповненням відповідних документів.

Митне регулювання — заходи, які здійснюються відповідно до кодексу законів України та міжнародних її договорів. Україна може вступати в митні союзи з іншими державами, брати участь у діяльності міжнародних організацій з питань митної справи.

Митний контроль — сукупність заходів, що здійснюються митними органами при переміщенні через митний кордон України товарів (вантажів) та інших предметів і спрямовані на забезпечення дотримання норм Митного кодексу України, міжнародних договорів, законодавчих та інших нормативно-правових актів з митної справи, контроль за виконанням яких покладено на митні органи.

Митний кордон — межі митної території України. М. к. України співпадає з державним кордоном України, за винятком меж спеціальних митних зон. Межі території спеціальних митних зон є складовою частиною М. к. України.

Митний режим — сукупність положень, що визначають з метою митного оформлення статус товарів і транспортних засобів, переміщуваних через митний кордон України.

Митниця відправлення — 1) будь-який митний орган України, з якого для всієї кількості товарів та інших предметів або їх частини починається переміщення; 2) митний орган на території України, з якого починається переміщення товарів, що перебувають під митним контролем.

Митниця призначення — 1) будь-який митний орган України, де закінчується переміщення товарів та інших предметів; 2) митний орган на території України, де закінчується переміщення товарів, що перебувають під митним контролем.

Митні об'єкти — будівлі, споруди та мережі інженерного забезпечення (електро-, тепло-, водо- та газопостачання, каналізація), які знаходяться на балансі митного органу.

Митні обмеження — 1) заборона на відчуження та на видачу доручення на користування (у тому числі з правом розпорядження) іншим фізичним особам (крім батьків, одного з подружжя, дітей, рідних братів і сестер) або юридичним особам, що встановлюється митними органами: при тимчасовому ввезенні транспортних засобів в Україну; при поданні митним органам належним чином не оформлених документів на правомірність володіння чи користування транспортними засобами та технічних (реєстраційних) документів на них або за відсутності таких документів. Після закінчення терміну М. о. втрачають чинність; 2) заборона на відчуження та на видачу доручення на користування (у тому числі з правом розпорядження) іншим фізичним особам (крім батьків, одного з подружжя, дітей, рідних братів і сестер) або юридичним особам, що встановлюється митними органами: при тимчасовому ввезенні транспортних засобів в Україну; при поданні митним органам належним чином не оформлених документів на правомірність володіння чи користування транспортними засобами та технічних (реєстраційних) документів на них або за відсутності таких документів. Після закінчення терміну М. о. втрачають чинність. Документи, що підтверджують правомірність володіння транспортними засобами: придбаними (отриманими) у фізичних та юридичних осіб, нотаріально засвідчені в країні придбання або засвідчені в консульських установах чи посольствах України в країні придбання договори купівлі-продажу, міни чи дарування; придбаними в торговельних організаціях чи інших фірмах, організаціях, установах (або оформленими через торговельні організації, фірми, організації, установи) — оформлені на відповідних бланках і завірені печатками оригінали рахунків, чеків, рахунків-фактур, інвойсів та інших документів, виданих організаціями країни, де здійснювався продаж. У цих документах обов'язково зазначаються дата продажу, номери шасі, кузова, двигуна транспортного засобу, його модель та рік ви-

готовлення, а також прізвище, ім'я, по батькові особи, якій продано транспортний засіб (номерний вузол, агрегат). Документами, що підтверджують правомірність володіння транспортними засобами, також є належним чином оформлені в країні придбання технічні паспорти, технічні талони, сервісні книжки, реєстраційні свідоцтва та інші документи, видані уповноваженими органами країни із зазначенням власника транспортного засобу. Страхові поліси, оформлені на транспортні засоби в країні придбання на власника, товаросупровідні та транспортні документи, засвідчені відповідними органами (митними органами, поліцією тощо) й оформлені на власника, можуть розглядатися як додаткові документи, що підтверджують правомірність володіння.

Митні процедури — **1)** здійснення контролю за дотриманням порядку переміщення товарів, їх огляд, оформлення документів, накладення митного забезпечення, перевірка правильності заповнення вантажної митної декларації, нарахування сум, що підлягають сплаті, підготовка статистичних даних та інші дії, що виконуються митними органами України відповідно до законодавства України в галузі митної справи; **2)** здійснення контролю за дотриманням порядку переміщення товарів та інших предметів, огляд предметів, оформлення митних документів, накладення митного забезпечення, перевірка правильності заповнення вантажної митної декларації, нарахування сум, що підлягають сплаті, та інші дії, які здійснюються митними органами України з метою виконання законодавства України в галузі митної справи.

Мито — податок на товари та інші предмети, які переміщуються через митний кордон України.

Міжзалізничний стиковий пункт — станція на межі між двома залізницями, де відбуваються приймально-здавальні операції вантажів та рухомого складу між двома залізницями.

Міжколійне розширення — збільшення міжколійї відносно її стандартного розміру, виконується в кривих ділянках колійного розвитку залежно від радіусів кривих і значення перевищення відміток зовнішньої рейки над відмітками внутрішньої. Може бути викликане розташуванням в міжколійї інженерних споруд.

Міжколійя — відстань між осями суміжних колій.

Міжміські перевезення — перевезення пасажирів або вантажів на внутрішньообласних і міжобласних маршрутах.

Міжнародне експрес-відправлення (МЕВ) — товари (предмети), належним чином упаковані (крім заборонених законодавством України до переміщення через митний кордон України), що перевозяться експрес-перевізником будь-яким видом транспорту з метою доставки одержувачу у визначений термін.

Міжнародне залізничне сполучення — **1)** перевезення пасажирів, вантажів, багажу, вантажобагажу та пошти між Україною та іноземними державами; **2)** перевезення пасажирів, вантажів, багажу, вантажобагажу та пошти між Україною та іншими державами.

Міжнародне перевезення небезпечних вантажів — перевезення небезпечних вантажів з території України на територію іноземної держави; з території іноземної держави на територію України; транзитом через територію України.

Міжнародні договори України — Україна дотримується зобов'язань, що випливають з її міжнародних договорів. Якщо М. д. У. містять інші правила, ніж ті, що встановлені в законодавчих актах України про митну справу, то застосовуються правила міжнародного договору.

Міжнародні транспортні коридори (МТК) — сукупність найбільш технічно оснащених магістральних транспортних комунікацій, як правило різних видів транспорту, що зв'язують різні країни і забезпечують перевезення пасажирів і вантажів у міжнародному сполученні на напрямках їх найбільшої концентрації. Рішення 2-ї Загальноєвропейської конференції транспорту (о. Крит, 1984 р.) знайшли відображення в створенні дев'яти М. т. к., три з яких — I, II і IX — частково проходять територією Російської Федерації і включають російські комунікації. Пізніше рішенням 3-ї Загальноєвропейської конференції (Хельсінкі, 1997 р.) число коридорів збільшено до 10.

Міжпоїзний інтервал — 1) найменший допустимий інтервал часу між поїздами, що прямують в одному напрямку; 2) мінімальний час, яким розмежовуються поїзди при прямованні в пакетах перегонами на дільницях, обладнаних автоблокуванням (диспетчерською централізацією) і напівавтоматичним блокуванням з блокпостами.

Міжпостовий перегін — перегін, обмежений колійними постами або колійним постом і станцією.

Міжстанційний перегін — перегін, обмежений станціями, роз'їздами та обгінними пунктами.

Мікроклімат — комплекс фізичних факторів навколишнього середовища в обмеженому просторі, який впливає на тепловий обмін організму.

Міністерство транспорту та зв'язку України, Мінтранс України — центральний орган виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України. Мінтранс України є головним (провідним) органом у системі центральних органів виконавчої влади, який забезпечує реалізацію державної політики в галузі транспорту і дорожнього господарства, у сфері використання повітряного простору України та навігаційно-гідрографічного забезпечення мореплавства.

Міра пошкодження — встановлена в процентному відношенні частка втрати проектної несучої спроможності будівельною конструкцією.

Міст наплавний — міст, прогони якого спираються на плавучі опори вздовж усієї водної перешкоди або тільки на перетині її глибоководної частини.

Місце багажу, місце вантажобагажу — кожна окрема річ, підготовлена до відправлення без упакування, або декілька речей, упакованих в окреме відправлення (валіза, ящик, рюкзак тощо) з нанесеним маркуванням після зважування.

Місцеві умови роботи — властиві певному суб'єкту господарювання характерні особливості роботи, що формуються залежно від всебічних факторів

впливу (географічне розташування, переважний характер основної роботи, взаємодія зі структурними підрозділами державних, виконавчих і контролюючих органів та з аналогічними суб'єктами господарювання суміжних держав тощо).

Місця активних процесів на схилах — місця на схилах з наявністю або можливим розвитком зсувів, обвалів, осипів, кам'яних розсипів, снігової лавини, селів, ярів.

Місця анкерування проводів на заземлені конструкції — для захисту від перенапружень на контактній мережі в місцях анкерування проводів на заземлені конструкції передбачається посилена ізоляція.

Місця загального користування — **1)** криті і відкриті склади, а також ділянки, спеціально виділені на території залізничної станції, що належать власникові інфраструктури і використовуються для виконання операцій з навантаження, розвантаження, сортування, зберігання вантажів, у тому числі контейнерів, багажу, вантажобагажу користувачів послугами залізничного транспорту; **2)** криті й відкриті склади, а також площі, спеціально виділені на території залізничної станції, закріплені за залізницею, які використовуються для здійснення операцій з навантаження, вивантаження, перевантаження, сортування та зберігання товарів (вантажів) та інших предметів.

Місця зберігання небезпечних вантажів — спеціально облаштовані місця, майданчики, складські приміщення та споруди, де зберігаються прийняті до/після перевезення небезпечні вантажі.

Місця незагального користування — **1)** залізничні колії незагального користування, криті і відкриті склади, а також ділянки, розташовані на території залізничної станції, що не належать власникові інфраструктури або здані їм в оренду і використовуються для виконання операцій з навантаження, розвантаження вантажів, у тому числі контейнерів, певних користувачів послугами залізничного транспорту; **2)** криті й відкриті склади, а також площі, які належать організаціям та підприємствам і використовуються для здійснення операцій з навантаження, вивантаження, перевантаження, сортування та зберігання товарів (вантажів) та інших предметів.

МЛС ТЕО — митний ліцензійний склад (МЛС), що використовується транспортно-експедиційною організацією (ТЕО).

Мовний інформатор — апаратно-програмна інформаційна система (АПС), призначена для формування та відтворення мовних та музичних сигналів, що забезпечує звукове оповіщення.

Модель — деякий об'єкт, що у визначених умовах заміняє оригінал, відтворюючи цікаві для нас властивості і характеристики оригіналу, маючи при цьому важливі переваги використання (наочність, видимість, доступність іспитів та ін.).

Моделювання — **1)** дослідження будь-яких процесів, чи явищ, систем (об'єктів) шляхом побудови і вивчення їхніх моделей; **2)** використання моделей для визначення чи уточнення характеристик і раціоналізації способів побудови новостворюваних об'єктів; **3)** одна з категорій пізнання. На ідеї М. базується

будь-який метод наукового дослідження, як теоретичний (під час якого використовуються абстрактні моделі), так і експериментальний.

Модернізація (фр. modernisation, від moderne — сучасний, новітній) — **1)** оновлення, удосконалення, надання будь-чому сучасного вигляду; **2)** ремонт будівлі, доповнений впровадженням нових, кращих, ефективніших або додаткових елементів обладнання, що підвищують комфорт; **3)** (у будівництві) оновлення, удосконалення, переобладнання застарілих систем, форм, споруд, забудови відповідно до найновіших вимог; **4)** переробка конструкторської документації серійно виготовлених будівельних машин з метою одержання більш ефективних її техніко-економічних показників (напр., М. обладнання, будинку тощо). Модернізований — новий, найновіший, сучасний.

Модернізація будівлі — окремий випадок реконструкції, що передбачає зміну і оновлення об'ємно-планувального і архітектурного рішення існуючої будівлі старої споруди і його морально застарілого інженерного устаткування відповідно до вимог чинних норм, естетики умов мешкання і експлуатаційних параметрів житлових будинків і виробничих будівель.

Модифікація, доробка — змінення типової конструкції авіаційної техніки, яка не вважається ремонтом.

Модуль — функціонально відособлений об'єкт вузла, що не підлягає подальшій декомпозиції в рамках поставленого завдання аналізу логістичної системи і виконує свою локальну мету. Як М. логістичної системи можуть виступати станції вузла або їх функціональні частини (приймально-відправні і сортувальні парки станцій, об'єкти вантажної роботи, під'їзні колії підприємств — постачальників матеріальних ресурсів, їх підрозділи і т.д.).

Монорейка — підвісна дорога з однією рейкою, якою пересуваються візки з ручною тягою або самохідні, часто забезпечені механізмами — тельферами.

Монорейкова дорога — підйомно-транспортна споруда з однією рейкою-балкою (монорейкою, встановленою на підпорах), якою переміщуються пасажирські вагони або вантажні вагонетки. Різновид: підвісна М. д.; місткість вагона 60—120 чол., швидкість руху до 240 км/год. Поширення М. д. обмежене високою вартістю споруди, підвищеним рівнем шуму. Нині такі дороги функціонують у США, Німеччині, Японії та інших країнах.

Моральний знос будівлі — поступове (у часі) відхилення основних експлуатаційних показників від сучасного рівня технічних вимог експлуатації будівель і споруд.

Морозне здимання ґрунтів — підняття поверхні землі, обумовлене збільшенням об'єму замерзлої вологи і льодоутворення при промерзанні.

Морський контейнер — контейнер, який є досить міцним для штабелювання в комірчастому контейнеровозі та для підймання з зачепленням зверху. Більшість М.к. відповідає нормам Міжнародної організації з стандартизації (ISO).

Морські перевезення на невелику відстань — перевезення вантажів морем між портами, розміщеними в Європі, а також між європейськими портами і

портами, розташованими в неєвропейських країнах, що омиваються замкненими морями, якими проходять кордони європейських країн.

Мостовий перехід — комплекс споруд, зведених при будівництві транспортної магістралі (залізничної або іншої) над водним простором: річкою, суднохідним або зрошувальним каналом, озером, водосховищем, морською акваторією — проливом, затокою, морем.

Моторвагонний рухомий склад — 1) електропоїзди і дизель-поїзди, що, як правило, використовуються для обслуговування приміського пасажирського потоку; 2) моторні та причіпні вагони, із яких формуються моторвагонні поїзди (електропоїзди, дизель-поїзди і автотриси).

Мультимодальні перевезення — перевезення вантажів двома або більше видами транспорту.

Н

Набухаючі ґрунти — ґрунти, які при замочуванні водою або іншою рідиною збільшуються в об'ємі і мають відносну деформацію набухання (в умовах вільного набухання) $\varepsilon \geq 0,04$.

Навантаження на вісь — максимальна вага рухомої одиниці бруто, допустима для даного типу, розділена на кількість її осей.

Навантажувально-розвантажувальна колія — ділянка залізничної колії для розміщення вагонів, що підлягають навантаженню (розвантаженню), а також для переміщення їх в процесі цих операцій.

Навантажувально-розвантажувальний фронт — ділянка залізничної колії, яку використовують для постановки вагонів, з котрими одночасно можуть виконуватися навантаження або розвантаження вантажів.

Навантажувач — машина, призначена для навантаження, розвантаження і штабелювання різних великовагових, довгомірних і сипучих вантажів на складах, будівельних майданчиках тощо.

Навантажувачі вилкові — підйомно-транспортні машини з вертикальним телескопічним підйомником і підвішеними на ньому вантажними вилами.

Навколишнє природне середовище — сукупність природних чинників і об'єктів навколишнього середовища, що мають природне походження або розвиток.

Навколишнє середовище — 1) сукупність природних, соціальних (включаючи середовище життєдіяльності людини) і техногенних умов існування людського суспільства; 2) (по Н.Ф. Реймерсу) — сили і явища природи, її речовина і простір, а також будь-яка діяльність людини, що знаходиться поза об'єктом або суб'єктом, що розглядається. У складі Н. с. виділяють природну, техногенну, побутову і соціальну сфери.

Навколишнє соціальне середовище — сукупність соціально-побутових умов життєдіяльності населення, соціально-економічних відносин між людьми,

групами людей, а також між ними і створюваними ними матеріальними і духовними цінностями.

Навколишнє техногенне середовище — штучно створена частина навколишнього середовища, що складається з технічних і природних елементів.

Нагірна канава — поздовжній водовідвід у виїмці, який влаштовують з верхової сторони на ділянках з поперечним ухилом понад 1:5 в сторону залізничної колії (при меншому ухилі влаштовується з двох сторін). Н. к. перехвачує воду, що стікає косогором, і відводить її до найближчої водопропускної споруди або в понижені місця рельєфу.

Нагляд авторський — функція організацій — авторів проекту об'єктів будівництва, яка здійснюється згідно з положенням про Н. а. проектних організацій і їх працівників за будівництвом підприємств, будинків і споруд, для забезпечення відповідності технологічних, архітектурно-будівельних та інших технічних рішень, техніко-економічних показників об'єктів, що вводяться в експлуатацію.

Нагляд і контроль за охороною праці — одна з функцій державного управління охороною праці, яка виконується спеціально уповноваженими на те державними органами й інспекціями.

Нагляд технічний замовника — функція замовника об'єкта будівництва (дирекція будівництва), здійснювана у встановленому порядку спеціально уповноваженими особами з нагляду за будівництвом будинків і споруд виробничого і невиробничого призначення з метою забезпечення систематичного контролю і прийняття завершених етапів будівельно-монтажних робіт відповідно до їх проектних рішень, будівельних норм і правил щодо якості застосовуваних матеріалів, виробів і конструкцій, а також нагляд за ходом будівництва і введенням в експлуатацію об'єктів у встановленому порядку і в терміни, визначені договором (контрактом).

Надзвичайна ситуація — **1)** порушення нормальних умов життя і діяльності людей на об'єкті або території, спричинене аварією, катастрофою, стихійним лихом або іншими чинниками, що призвели (можуть призвести) до загибелі людей, тварин і рослин, значних матеріальних збитків та (або) завдали шкоди довкіллю; **2)** ситуація, яку характеризує порушення нормальних умов життя й діяльності людей на об'єкті або території, спричинене аварією, катастрофою, стихійним лихом або іншими чинниками, що призвели (можуть призвести) до загибелі людей, тварин і рослин, значних матеріальних збитків та (або) завдали (можуть завдати) шкоди довкіллю; **3)** ситуація на певній території, що склалася в результаті аварії, небезпечного природного явища, катастрофи, стихійного або іншого лиха, які могли спричинити (або уже призвели) людські жертви, завдати шкоди здоров'ю людей чи навколишньому природному середовищу, нанести значні матеріальні втрати і порушити умови життєдіяльності людей.

Надійність — складне поняття, що включає в себе і безвідмовність роботи в системі, і її працездатність. Під Н. системи розуміється властивість виконувати певні завдання у визначених умовах експлуатації.

Надмісткий контейнер — контейнер, розміри якого перевищують стандарти ISO і можуть варіюватися, становлячи, наприклад, за довжиною 45 футів (13,72 м), 48 футів (14,64 м) або 53 фути (16,10 м).

Надра — частина Землі, що включає матеріальні речовини (корисні копалини), що знаходяться у верхній частині земної кори, в межах якої можливе їх видобування для всіх видів діяльності людей.

Найменші витрати — прийом в проектному аналізі, вживаний в тих випадках, коли вигоди від проекту заздалегідь задані, але їх важко оцінити в грошовому вимірі.

Накладна — основний перевізний документ встановленої форми, оформлений відповідно до Статуту залізниць України та Правил і наданий залізниці відправником разом з вантажем. Н. є обов'язковою двосторонньою письмовою формою угоди на перевезення вантажу, яка укладається між відправником та залізницею на користь третьої сторони — одержувача. Вона одночасно є договором на заставу вантажу для забезпечення гарантії внесення належної провізної плати та інших платежів за перевезення. Н. супроводжує вантаж на всьому шляху перевезення до станції призначення.

Напіваавтоматичне блокування (НАБ) — система інтервального регулювання руху поїздів, при якій функції з відправлення і приймання поїздів виконуються як вручну, так і автоматично.

Напіввиїмка — конструкція земляного полотна напівнасип/напіввиїмка: **1)** місце переходу конструкції земляного полотна від насипу до виїмки (поперечний профіль земляного полотна складається частково з насипу і частково з виїмки); **2)** можлива форма земляного полотна на косогорах та в гірській місцевості, коли земляне полотно частково заглиблюється в ґрунти основи, а частково розташовується на нульовому місці або на насипу. Само по собі таке формулювання не може існувати окремо один від одного. Напіввиїмка — це виїмка, а напівнасип — це насип.

Напівкомпенсована ланцюгова підвіска — контактна підвіска, в якій автоматично регулюється натяг тільки контактного проводу.

Напівнапірний режим пропускання води, напівнапірний режим роботи труби — режим, коли на вході труби вода заповнює весь переріз труби, а на частині довжини і на виході має вільну поверхню.

Напівпоздовжній і поздовжній типи — типи розташування різних парків залізничної станції один відносно іншого.

Напівпричіп — транспортний засіб без двигуна, котрий використовується для перевезення вантажів і призначений для зчеплення з автотранспортним засобом таким чином, щоб значна частина його ваги і навантаження передавалася на цей автотранспортний засіб. Н. можуть спеціально обладнуватися для комбінованих перевезень.

Напруженість праці — характеристика трудового процесу, що відображає переважаюче навантаження на центральну нервову систему.

Народногосподарська норма рентабельності — показник, який розраховується різними методами (найчастіше як внутрішня норма рентабельності) на основі даних, отриманих в рамках народногосподарського аналізу (розрахункових, або тіньових цін, заробітної плати, змінного курсу валюти і т. д.).

Наряд-допуск — завдання на виконання робіт, оформлене на бланку встановленої форми, яке визначає зміст, місце роботи, небезпечні і шкідливі виробничі фактори, властиві даній роботі, умови безпечного проведення, часу її початку і закінчення, склад виконавців і працівників, відповідальних за безпечне виконання робіт.

Насип — ґрунтова лінійна споруда, зведена на трасі дороги зазвичай в пониженнях рельєфу, на підходах до мостів і шляхопроводів, яка забезпечує розташування верхньої будови колії на заданому рівні від поверхні землі. Основні елементи Н.: центральна несуча частина (ядро), основна площадка призначена для укладки верхньої будови; укісні частини; основа; укріплюючі і захисні споруди та пристрої.

Натурний лист поїзда — основний технологічний і обліковий документ, який супроводжує поїзд на всьому шляху його прямування і використовується для організації процесу обробки вагонопотоків на станціях.

Начальник вокзалу (ЛВОК) — особа, на яку покладені функції з організації обслуговування пасажирів на вокзалах.

Наявна пропускна спроможність дільниць за деповськими та екіпірувальними пристроями — характеристика, яка визначається із урахуванням найбільшої кількості пар вантажних поїздів розрахункової маси, встановленої кількості пасажирських і приміських поїздів, що можуть бути пропущені через дільницю протягом доби при існуючій технічній оснащеності та прийнятій організації обслуговування поїздів локомотивами, за умови повного забезпечення ремонтними потужностями локомотивів пасажирського, маневрового, вивізного і передаточного руху та моторвагонного рухомого складу.

Наявна пропускна спроможність залізничної дільниці на перегонах — максимальна кількість вантажних поїздів (пар поїздів) встановленої ваги і довжини, яка може бути пропущена через цю дільницю за одиницю часу (доба, година) відповідно до її технічної оснащеності і прийнятого способу організації руху поїздів.

Наявна пропускна спроможність системи тягового електропостачання розрахункової дільниці — найбільша кількість поїздів, яка може бути пропущена через дільницю за добу в кожному напрямку, враховуючи окремо кожний із таких показників навантажувальної спроможності системи тягового електропостачання як потужність силового обладнання тягових підстанцій; нагрівання проводів контактної підвіски; напруга на струмоприймачах електрорухомого складу.

Небезпека — 1) центральне поняття БЖД, під яким розуміють будь-які явища, що загрожують життю та здоров'ю людини. Кількість ознак, що характеризують небезпеку, може бути збільшена або зменшена залежно від мети аналізу.

Дане визначення Н. у БЖД поглинає існуючі стандартні поняття (небезпечні та шкідливі виробничі фактори), тому що є більш об'ємним, таким, що ураховує всі форми діяльності. Н. становлять всі системи, що мають енергію, хімічно та біологічно активні компоненти, а також характеристики, що не відповідають умовам життєдіяльності людини. Н. носить потенційний характер, актуалізація її відбувається за певних умов, які іменуються причинами. Ознаками, що визначають Н., є: загроза життю; можливість нанесення шкоди здоров'ю; порушення умов нормального функціонування органів та систем людини. Н. — поняття відносне; **2)** явища, процеси, об'єкти, властивості предметів, здатні у певних умовах наносити шкоду здоров'ю людини; **3)** загроза або можливість виникнення при певних обставинах шкоди. Під Н. розуміється загроза природної, техногенної, соціальної, воєнної, економічної і іншої направленості, виконання якої може привести до погіршення стану здоров'я або смерті людини, а також нанесенню збитків навколишньому середовищу. Інтенсивність Н. — ступінь її напруженості яка виражається швидкістю можливого настання події, що загрожує, її кількісної і якісної характеристиками.

Небезпечна зона — **1)** зона аварії, у межах якої є загроза ураження від вибуху, пожежі, отруєння, опромінення, опіків, обмороження людей і тварин; **2)** зона об'єкта, який зазнав аварії або знаходиться в аварійному стані, де існує пряма загроза здоров'ю та життю людей, які там знаходяться.

Небезпечний вантаж (НВ) — **1)** речовини, матеріали, вироби, відходи виробничої та іншої діяльності, які внаслідок притаманних їм властивостей за наявності певних факторів можуть під час перевезення спричинити вибух, пожежу, пошкодження технічних засобів, пристроїв, споруд та інших об'єктів, заподіяти матеріальні збитки та шкоду довкіллю, а також призвести до загибелі, травмування, отруєння людей, тварин і які за міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, або за результатами випробувань у встановленому порядку залежно від ступеня їх впливу на довкілля або людину віднесено до одного з класів небезпечних речовин. Зарахування вантажів до небезпечних ґрунтується на відповідних класифікаційних показниках і критеріях (ГОСТ 19433-88); **2)** вантаж, який через характерні для нього властивості за певних умов при перевезенні, виконанні маневрових, навантажувально-розвантажувальних робіт і зберіганні може стати причиною вибуху, пожежі, хімічного або іншого виду зараження чи пошкодження технічних засобів, пристроїв, устаткування і інших об'єктів залізничного транспорту і третіх осіб, а також нанести шкоду життю або здоров'ю громадян та шкоду довкіллю; **3)** речовини, матеріали, вироби, відходи виробничої та іншої діяльності, які через притаманні їм властивості за наявності певних факторів можуть в процесі транспортування, під час проведення вантажних робіт та збереження призвести до вибуху, пожежі, пошкодження технічних засобів, пристроїв, споруд та інших об'єктів транспорту, заподіяння матеріальних втрат і шкоди навколишньому середовищу, а також загибелі, травмування, отруєння, опіків, захворювання людей, тварин.

Небезпечний виробничий фактор — виробничий фактор, вплив якого за певних умов може призвести до травм або іншого раптового погіршення здоров'я працівника.

Небезпечні відходи — 1) відходи, включені до розділу А Жовтого переліку відходів, що затверджується Кабінетом Міністрів України, і мають одну чи більше небезпечних властивостей, наведених у переліку небезпечних властивостей, що затверджується Мінекоресурсів, а також включені до Зеленого переліку, що затверджується Кабінетом Міністрів України, у разі, коли вони містять матеріали, наведені у додатку 2 до Положення щодо контролю за транскордонними перевезеннями небезпечних відходів та їх утилізацією/видаленням, в таких кількостях, що можуть виявляти небезпечні властивості, наведені у зазначеному вище переліку небезпечних властивостей; 2) відходи, фізичні, хімічні чи біологічні характеристики яких створюють чи можуть створити значну небезпеку для навколишнього природного середовища та здоров'я людини та які потребують спеціальних методів і засобів поводження з ними.

Небезпечні і заважаючи впливи — розрізняють впливи небезпечні і заважаючи: небезпечні — впливи, при яких напруга або струми, що виникають в ланцюгах зв'язку, створюють небезпеку для життя технічного персоналу і абонентів, а також можуть пошкодити апаратуру; заважаючи — впливи, при яких в телефонних ланцюгах з'являються шуми, що порушують переговори, а в телефонних ланцюгах — сторонні струми, що спотворюють телеграфну передачу.

Небезпечні речовини — речовини, віднесені до таких класів: клас 1 — вибухові речовини та вироби; клас 2 — гази; клас 3 — легкозаймисті розчини; клас 4.1 — легкозаймисті тверді речовини; клас 4.2 — речовини, схильні до самозаймання; клас 4.3 — речовини, що виділяють легкозаймисті гази при стиканні з водою; клас 5.1 — речовини, що окислюють; клас 5.2 — органічні пероксиди; клас 6.1 — токсичні речовини; клас 6.2 — інфекційні речовини; клас 7 — радіоактивні матеріали; клас 8 — корозійні речовини; клас 9 — інші небезпечні речовини та вироби.

Небезпечні фактори пожежі — фактори, які призводять до травм, отруєнь або загибелі людей, великої матеріальної шкоди. Н. ф. п. є відкритий вогонь та іскри, висока температура повітря, токсичні продукти горіння, дим, понижений вміст кисню в повітрі, обрушення перекриттів і стін будівель, споруд, вибух.

Невизначеність — неповнота або неточність інформації про умови реалізації проекту, здійснюваних витрат і результатах, що досягаються.

Невідшкодовані витрати — витрати, понесені на початку аналізованого проекту, які не можуть бути відшкодовані і прямо не впливають на ухвалення рішень про майбутні інвестиції, і не враховуються при визначенні витрат і вигод за аналізованим проектом. Так, витрати, які були зроблені за яким-небудь проектом, що залишився незавершеним, не повинні враховуватися при аналізі нового проекту, де використовується частина будівлі або споруди, що залишилися від незавершеного проекту.

Недержавні капітальні вкладення — капіталовкладення, що здійснюються за рахунок коштів інвесторів з недержавними формами власності.

Недолік — окрема невідповідність товару (роботи, послуги) вимогам нормативних документів, умовам договорів або вимогам, що пред'являються до нього, а також інформації про товар (роботу, послугу), яка надана виготовлювачем (виконавцем, продавцем).

Недопустимий стан — категорія технічного стану будівельної конструкції або будівлі і споруди в цілому, що характеризується зниженням несучої спроможності і експлуатаційних характеристик, при якому існує небезпека для перебування людей і збереження устаткування (необхідне проведення страховальних заходів і посилення конструкцій).

Недренуючі ґрунти — водонепроникні ґрунти з коефіцієнтом фільтрації менше 0,005 м за добу (легкі і важкі суглинки, глини).

Неелектрифікована залізнична лінія — залізнична лінія з автономною (тепловозною) тягою.

Незавершене виробництво — товари, що знаходяться у стадії виробництва і включаються в товарно-матеріальні запаси на дату складання фінансового звіту.

Незатоплювані берми — берми, які підвищуються над розрахунковим рівнем води не менше, ніж на 0,25 м, при пропуску найбільшого паводку.

Нейтралізація — складова частина заходів з ліквідації наслідків аварійних ситуацій, пов'язана із видаленням, розсіюванням, перетворенням у безпечні форми небезпечних вантажів, їхніх парів, продуктів горіння і розкладання.

Нейтральна вставка — ділянка контактної підвіски між двома повітряними проміжками (ізолюючими сполученнями), на якій нормально відсутня напруга. Н. в. виконується таким чином, що при проходженні струмоприймачів електро рухомого складу забезпечується електрична ізоляція сполучуваних ділянок.

Необхідні навігаційні характеристики (RNP) — показник точності дотримання навігаційних характеристик, необхідний для виконання польотів у межах установленого повітряного простору.

Непрацездатність — втрата загальної або професійної працездатності внаслідок захворювання, нещасного випадку або природженої фізичної вади.

Непряме міжнародне сполучення — перевезення між Україною та іноземними державами з переоформленням транспортного документа в процесі транспортування.

Непрямі вигоди, вторинні вигоди — збільшення доходу постачальників сировини і матеріалів для створеного об'єкту і можливе зниження витрат у покупців продукції, що випускається на цьому об'єкті. У народногосподарському аналізі підрахунок Н. в. є методом, альтернативним використанню тіншових цін.

Нерегульований переїзд — переїзд, не обладнаний пристроями переїзної сигналізації, і який не обслуговується черговим працівником.

Нерівномірність поїздоутворення — нерівномірність у формуванні вантажних поїздів, обумовлена нерівномірністю в потребі на вантажні перевезення,

яка впливає на нерівномірне накопичення складу вантажних поїздів на сортувальних і вантажних станціях. Пасажирські перевезення також підпадають під вплив попиту на перевезення в певні частини доби.

Несанкціонований вихід рухомого складу — мимовільний вихід рухомого складу на станцію або перегін.

Несправжня зайнятість рейкових кіл — відмова в роботі рейкових кіл внаслідок обриву або відсутності стикових з'єднувачів, порушення ізоляції стрілочної гарнітури, порушення ізоляції ізолюючого етика, порушення регулювального режиму обслуговування персоналом та інші відмови.

Несприятливий фактор — причина захворювання, зміни фізіологічних, біохімічних, імунологічних та інших показників стану організму.

Нестационарний коефіцієнт готовності — вірогідність того, що об'єкт буде працездатним в заданий момент часу.

Несупроводжуваний багаж — транспортні засоби (номерні вузли й агрегати), що відправляються їх власником (або за його дорученням іншою фізичною чи юридичною особою, організацією) в Україну окремо від власника.

Несупроводжувані комбіновані перевезення — перевезення автотранспортних засобів або інтермодальних транспортних одиниць (ІТО) без водія з використанням іншого виду транспорту (напр., поромів або поїздів).

Несучий трос — провід ланцюгової підвіски, прикріплений до підтримуючих пристроїв контактної мережі. До Н. т. за допомогою струн підвішується контактний провід — безпосередньо або через допоміжний трос.

Несучі конструкції — будівельні конструкції, що сприймають експлуатаційні навантаження і дії, та що забезпечують просторову стійкість будівлі.

Нетарифний зупинний пункт — роздільний або зупинний пункт, закритий для приймання та видачі багажу.

Нетягові споживачі — споживачі електричної енергії, яка витрачається на інші потреби, окрім електричної тяги поїздів.

Нецентралізована стрілка — стрілка, вістряки якої переводять вручну за допомогою перевідного механізму безпосередньо біля стрілки.

Нещасний випадок на виробництві — раптовий вплив на працівника небезпечного виробничого фактора чи середовища, внаслідок яких заподіяна шкода здоров'ю або наступила смерть.

Нижня будова колії — земляне полотно з укріплюючими, водовідвідними, регуляційними і іншими захисними спорудами в смузї відведення, а також штучні споруди, що будуються на перетині залізниць з різними перепонами (мости, водопропускні труби, тунелі та ін.).

Нове будівництво — 1) будівництво комплексу об'єктів основного, підсобного та обслуговуючого призначення новостворюваних підприємств, будинків, споруд, а також філій і окремих виробництв, що здійснюється на вільних площах із метою створення нової виробничої потужності або надання послуг, які після введення в експлуатацію будуть знаходитись на самостійному балансі; 2) будівництво основних або допоміжних будівель та споруд або їх комплексів із

заданими техніко-економічними показниками та призначенням, які споруджуються за єдиним проектом в першу та наступні черги, на визначених для цього об'єктах, нових майданчиках або звільнених від існуючих будівель.

Номер ООН — порядковий номер, наданий небезпечному вантажу або групі подібних за властивостями небезпечних вантажів на основі Рекомендацій Комітету експертів Організації Об'єднаних Націй з перевезення небезпечних вантажів (документ ST/SG/ AC. 10/1 Rev. 8).

Номерні вузли та агрегати — вузли та агрегати, на які при здійсненні митного оформлення видаються Посвідчення на реєстрацію номерних агрегатів в органах ДАІ МВС України або інших реєстраційних органах і при заміні яких реєстраційними органами в технічних паспортах (свідоцтвах про реєстрацію) робиться відповідна відмітка про заміну.

Норма амортизації — відсоток вартості активів, який відноситься до щорічних витрат. При звичайній амортизації норма розраховується шляхом ділення її на термін служби активів.

Норма прибутку — найважливіший показник ефективності функціонування капіталів, що обчислюється як відношення прибутку до використовуваного капіталу.

Нормальна експлуатація — **1)** експлуатація конструкції або будівлі в цілому, здійснювана відповідно до передбачених в нормах або проекті технологічних або побутових умов; **2)** експлуатація у визначених проектом і нормативно-технічною документацією межах та умовах.

Нормативи — по елементні складові норм, що характеризують питому витрату елементу нормування на одиницю маси, об'єму, площі, продуктивності, чисельності і тому подібне при виконанні виробничих процесів з доставки, переробки і зберігання вантажів. Крім того, існують економічні (розміри відрахувань від прибутку), соціальні та інші Н.

Нормативний документ — **1)** документ, обов'язковий для виконання, який встановлює правила, загальні принципи і характеристики, що стосуються різних видів діяльності або їх результатів; **2)** документ, який містить норми, правила, загальні принципи, процедури чи характеристики, що стосуються різних видів діяльності або їхніх результатів.

Нормативний рівень технічного стану — категорія технічного стану, при якому кількісне і якісне значення параметрів всіх критеріїв оцінки технічного стану будівельних конструкцій будівель і споруд відповідають вимогам нормативних документів (СНіП, ТСН, ГОСТ, ТУ і т. д.).

Нужда — почуття, що відчувається окремою людиною (майбутнім пасажиром, групою людей, організацією, закладом і т.п.) як необхідність поїхати для спілкування з родичами чи у відрядження, бажання подивитися визначні пам'ятки історичних місць або виїхати в якусь країну і т.п.

Нульове місце — **1)** ділянка земляного полотна залізничної колії, на якій низ верхньої будови колії влаштовується у відмітках природної поверхні землі (у тому числі переходу виїмки в насип); **2)** ділянка земляного полотна, робочі від-

мітки якої дорівнюють нулю; зазвичай це місце переходу від виїмки до насипу і навпаки.

О

Обгінний пункт — роздільний пункт на двоколійних лініях, що має колійний розвиток, який допускає обгін поїздів і в необхідних випадках переведення поїзда з головної колії на іншу.

Об'єднане дорожнє бюро з розподілу місць на пасажирські поїзди (ОДБ) — підрозділ залізниці з розподілу, обліку, контролю місць в пасажирських поїздах.

Об'єкт — окремий будинок, споруда з інженерним обладнанням, інженерні мережі та комунікації, а також їх комплекси з визначеними будівельними та виробничими показниками та призначенням, на будівництво (розширення, реконструкцію, реставрацію, капітальний ремонт або консервацію) якого складається окремий проект (самостійний, об'єктний кошторис) та надається дозвіл на виконання будівельно-монтажних робіт.

Об'єкт будівництва — окремий будинок або споруда (з усім устаткуванням, яке до них належить, інструментом і реманентом, галереями, естакадами, внутрішніми інженерними мережами водопостачання, каналізації, газопроводу, теплопроводу, електропостачання, радіофікації, підсобними і допоміжними надвірними будівлями, благоустроєм та іншими роботами і витратами), на будівництво і реконструкцію яких повинні бути складені окремо проект і кошторис. Якщо на будівельному майданчику за проектом (робочим проектом) споруджується тільки один об'єкт основного призначення, то поняття «О. б.» збігається з поняттям «будова».

Об'єкти виробничого призначення — об'єкти матеріального виробництва.

Об'єкти впливу (реципієнти) — об'єкти і компоненти навколишнього середовища чи їх окремі елементи, на які здійснюється вплив планованої діяльності.

Об'єкти цивільного призначення — об'єкти житлового та комунального господарства, заклади охорони здоров'я, фізкультури, соціального забезпечення, освіти, культури, мистецтва, а також науково-дослідні та інші організації, зв'язані з розвитком науки.

Облаштування колії — облаштування залізничної колії: переїзди, колійні і постійні сигнальні знаки, упори, колійні огороження і стаціонарні рейкозмащувачі.

Обмежено працездатний стан — категорія технічного стану конструкцій, при якій є дефекти і пошкодження, що призвели до деякого зниження несучої спроможності, але відсутня небезпека раптового руйнування і функціонування конструкції можливе при контролі її стану, тривалості і умов експлуатації.

Обмежувальний ухил — керівний ухил або найбільший ухил посиленої тяги.

Обмежуючий ухил — максимально допустима величина ухилу на проєктованій ділянці.

Обмін — акт отримання від будь-кого бажаної речі або послуги з пропозицією будь-чого натомість (гроші, другий виріб або послуга).

Обмін пошти — процес приймання, здавання пошти працівниками поштового зв'язку і транспорту.

Обов'язки — нормативно закріплене коло дій, покладених на органи управління або працівників для безумовного виконання.

Оборотний капітал — частина капіталу, який переносить свою вартість на продукцію, виготовлену протягом терміну, що не перевищує одного року.

Обстеження — 1) комплекс заходів щодо визначення і оцінки фактичних значень контрольованих параметрів, що характеризують експлуатаційний стан, придатність і працездатність об'єктів обстеження і що визначають можливість їх подальшої експлуатації або необхідність відновлення і посилення; 2) комплекс робіт із збирання, обробки, систематизації і аналізу даних про технічний стан конструкції, наявні дефекти та пошкодження, оцінку міри зносу.

Обсяг попиту — загальна кількість замовлень (в штуках, тоннах), яка може бути розміщена користувачем протягом визначеного періоду часу на відповідному напрямку перевезень.

Обсяг пропозиції — загальна кількість замовлень, яка може бути прийнята і виконана транспортним підприємством протягом визначеного часу на даному напрямку перевезень.

Обхідна колія — колія, що примикає до перед гіркової горловини приймального парку і гіркової горловини і призначена для виконання маневрових (поїздових) переміщень в обхід сортувальної гірки.

Обчислювальний експеримент — експеримент, здійснюваний за допомогою моделі на ЕОМ з метою розподілу, прогнозу тих чи інших станів системи, реакції на ті чи інші вхідні сигнали.

Огляд залізничного составу — виявлення та усунення технічних і комерційних несправностей вагонів, які загрожують безпеці руху та пасажирів.

Оглядовість — властивість, що визначає видимість водієм дорожньо-транспортної ситуації з його робочого місця. О. визначається розмірами вітрового скла, бокового скла, конструкцією склоочисника, обмивача і щіток, наявністю вентиляції і обігріву в кабіні, дзеркалом заднього виду з пристроєм проти осліплення.

Оголовок опори — верхня частина опори.

Оголошена цінність — фактична вартість багажу, вантажобагажу, оголошена пасажиром при оформленні перевезення.

Огороджувальні дамби — споруда для захисту земляного полотна від затоплення високими паводками.

Одержувач небезпечного вантажу — зазначена в перевізних документах юридична (резидент і нерезидент) або фізична особа (громадянин України, іноземець, особа без громадянства), яка одержує небезпечний вантаж від перевізника.

Одиничний вантаж — вантажна одиниця, котра перебуває на піддоні чи попередньо упакована, розміри якої за периметром відповідають габаритам піддона, і яка може бути вміщена в ІТО.

Однопрогоновий міст — міст з одним прогоном.

Одягаючі стіни — споруди захисту земляного полотна від скельних обвалів і осипів.

Оператор мультимодальних перевезень (ОМП) — будь-яка особа, котра укладає договір мультимодальних перевезень і бере на себе відповідальність за його здійснення як оператор перевезення.

Оператор перевезення, перевізник — особа, безпосередньо відповідальна за перевезення вантажів або така, що використовує для перевезення третю сторону.

Операція переміщення — частина процесу переміщення, що виконується за допомогою одного чи системи сумісно діючих механізмів або вручну.

Оповіщення — доведення сигналів і повідомлень органів управління про загрозу та виникнення надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру, аварій, катастроф, епідемій, пожеж тощо до центральних і місцевих органів виконавчої влади, підприємств, установ, організацій і населення.

Опори контактної мережі — конструкції для закріплення підтримуючих і фіксуючих пристроїв контактної мережі, які сприймають навантаження від її проводів і інших елементів.

Оптимальний варіант — варіант, який забезпечує отримання найбільшого прибутку при умові виконання за даний період часу ресурсних обмежень.

Оптимальність — одна з найважливіших властивостей ЛС. Оптимальні рішення, що приймаються в рамках ЛС, дозволяють зберегти стійкість управління і поліпшити можливість вибору правильного рішення в майбутньому. Причому сума оптимальних рішень в окремих структурних підрозділах не гарантує досягнення оптимізації системи в цілому.

Організаційно-економічний механізм реалізації проекту — форма взаємодії учасників ІІ, зафіксована в проектних матеріалах (а в окремих випадках — в статутних документах) з метою забезпечення проекту, що реалізується, і можливості зміни витрат і результатів кожного учасника, пов'язаних з реалізацією ІІ.

Організація — підприємство, зареєстроване в установленому порядку і одним з основних напрямків діяльності якого є технічне обслуговування авіаційної техніки. Має відповідний Сертифікат на право виконання відповідних видів робіт. О. може бути самостійне підприємство, експлуатант, аеропорт.

Організація безпеки руху — систематичний комплекс заходів з підвищення рівня знань вимог ПТЕ і інших керівних документів працівниками транспорту,

постійне укріплення трудової, службової і громадської дисципліни, а також покращення утримання технічних засобів залізниць.

Організація з технічного обслуговування — організація, зареєстрована у встановленому порядку, одним із основних напрямків діяльності якої є технічне обслуговування авіаційної техніки і яка має Сертифікат на право виконання відповідних видів робіт. О. з т. о. можуть виступати як самостійні підприємства, так і експлуатанти та аеропорти.

Організація охорони праці — система служб, що є структурними органами Державних органів (міністерства і відомства), трестів, будівельно-монтажних організацій і підприємств будівельної індустрії. Завдання служб О. о. п.: здійснення профілактичної роботи для створення здорових і безпечних умов праці; розробка і контроль за виконанням планів номенклатурних заходів з охорони праці, контроль за виконанням правил і норм охорони праці; організація і проведення розслідувань нещасних випадків (причин і обставин); облік виробничого травматизму та ін.

Організація перевізного процесу (принципи) — високопродуктивне й економічне використання технічних засобів, впровадження прогресивних технологій, наукова організація праці і управління у всіх ланках і чітка взаємодія їх на основі єдиного плану-прогнозу; зручне для пасажирів обслуговування; ув'язування з роботою інших видів транспорту.

Організація складського господарства — розрахунок запасів матеріалів, конструкцій і деталей, визначення площ складів, їх розмірів і протяжності вантажно-розвантажувальних фронтів; вибір раціональних типів складів, способів складування і збереження основних будівельних конструкцій; розробка системи приймання, видачі (відпускання) і обліку матеріальних цінностей.

Організація, що експлуатує — організація, утворена або призначена власником для здійснення діяльності підприємства на всіх етапах його життєвого циклу, яка має на це необхідний дозвіл і ліцензії.

Організована група пасажирів — належним чином організована туристичною або будь-якою організацією чи фізичною особою група пасажирів, які здійснюють спільну поїздку поїздом за однаковими маршрутом і метою поїздки. Бувають дитячі, дорослі, змішані групи.

Оренда повітряних суден (ПС) — засноване на договорі строкове платне користування ПС, потрібне орендареві для здійснення підприємницької та іншої діяльності.

Осаджування вагонів — з'єднання на коліях парку відцепів, які не підійшли упритул один до одного і не зчеплені, та пересування накопичених груп вагонів до граничних стовпчиків парку.

Основа насипу — смуга на поверхні землі, призначена для зведення насипу, а також шар (або декілька шарів) нижче границі насипних ґрунтів, що сприймає навантаження від ґрунту насипу, залізничної колії і рухомого складу.

Основна площадка земляного полотна — верхня спланована вздовж залізничної колії поверхня земляного полотна, призначена для розміщення на ній баластної призми.

Основний капітал, основні фонди — засоби праці, до яких належать будівлі, земля, споруди і устаткування, використовувані в виробництві товарів і послуг.

Основний перелік мінімального обладнання (ММЕЛ) — перелік, який складається розробником для конкретного типу повітряних суден, що затверджується державою розробника і визначає компоненти обладнання, несправність одного або декількох з яких не перешкоджає початку польоту. В О. п. м. о. можуть бути надані особливі експлуатаційні умови, обмеження або правила.

Основні завдання залізничного транспорту — 1) задоволення потреб держави щодо перевезень пасажирів та вантажів при безумовному забезпеченні безпеки руху, дотриманні вимог охорони праці і збереженні навколишнього природного середовища; 2) відповідно до закону України «Про залізничний транспорт»: 1. У взаємодії з іншими видами транспорту вчасно і якісно задовольняти у внутрішньому і міжнародному залізничному сполученні потреби населення в перевезеннях і послугах. 2. Забезпечувати життєдіяльність усіх галузей економіки. 3. Забезпечувати національну безпеку держави. 4. Формувати ринок перевезень і пов'язаних з ним послуг. 5. Забезпечувати ефективний розвиток підприємницької діяльності. Залізничні перевезення належать до сфери природної монополії, що визначає особливі умови розвитку і функціонування залізничного транспорту як галузі матеріального виробництва України.

Основні фонди (ОФ) — матеріальні активи, які підприємство утримує з метою використання їх у процесі виробництва або постачання товарів, надання послуг, здавання в оренду іншим особам або для здійснення адміністративних і соціально-культурних функцій, очікуваний строк корисного використання (експлуатації) яких більше одного року (або операційного циклу, якщо він довший за рік).

Особа — будь-яка фізична чи юридична особа.

Особа, що відповідає за утилізацію/видалення — будь-яка особа, якій відвантажуються відходи і яка здійснює їх утилізацію/видалення.

Особи, пов'язані безпосередньо з рухом поїздів — працівники, професійна діяльність яких прямо пов'язана з процесом перевезення: ведення поїздів, підготовка маршрутів приймання (відправлення) або пропускання поїздів на станції; ведення поїздів дільницею; технічне обслуговування поїздів; утримання колії, штучних споруд, технічних засобів, електропостачання, сигналізації, централізації та зв'язку тощо.

Особливі колійні знаки — межа залізничної смуги відведення, покажчик номера стрілки, знак осі пасажирської будівлі, знаки на лінійних колійних будівлях, репери початку і кінця кругових кривих, а також початок, середини і кін-

ця перехідних кривих, прихованих споруджень земляного полотна, найвищого горизонту води і максимальної висоти хвилі.

Острівок для розвороту — розширення тунелю, яке дає змогу здійснити аварійний розворот автомобілів в тунелю на 180 °.

Офіційний валютний курс — курс обміну іноземної валюти на національну, офіційно встановлений урядом.

Охорона вод — 1) система заходів, спрямована на запобігання, обмеження та усунення наслідків забруднення, засмічення та вичерпання вод; 2) система заходів, направлених на запобігання і усунення наслідків забруднення, засмічення і виснаження вод. О. в. передбачає встановлення видів і значень показників водоспоживання і водовідведення, а також якості води і розробку методів та засобів очищення стоків, контролю якості вод і стоків.

Охорона здоров'я працівників — комплекс заходів для збереження здоров'я працівників, враховуючи категорію виконуваних робіт та виробниче середовище.

Охорона земель — 1) комплекс правових, технічних, санітарно-гігієнічних, організаційних та інших заходів, спрямованих на поліпшення стану і використання земельних фондів. Порушення верхнього земляного шару пов'язане з природними і антропогенними факторами; 2) комплекс організаційно-господарчих, агрономічних, технічних, меліоративних, економічних і правових заходів з запобігання і усунення процесів, що погіршують стан земель, а також випадків порушення порядку використання земель. О. з. виконується на основі комплексного підходу до угідь як до складних екосистем. Використання земель повинно носити природоохоронний ресурсозберігаючий характер, передбачати збереження родючості ґрунтів.

Охорона навколишнього середовища — 1) комплекс заходів, що передбачаються і виконуються на будь-якому виробництві, в тому числі і в будівництві, пов'язаних із забезпеченням охорони довкілля, життєдіяльності людей, тварин тощо; 2) законодавча система державних і суспільних заходів, яка забезпечує раціональне використання, збереження і відтворення природних ресурсів; 3) цілеспрямовані дії із збереження оточуючого природного середовища і раціонального використання природних ресурсів. Управління О. н. с. є функціональною цільовою підсистемою управління залізничним транспортом і підпорядковується загальним принципам розробки і реалізації управлінських рішень.

Охорона праці — 1) система правових, соціально-економічних, організаційних, технічних, гігієнічних, санітарно-профілактичних заходів та засобів, спрямованих на збереження здоров'я і працездатності людини в процесі праці; 2) система законодавчих актів, соціально-економічних, організаційних, технічних, гігієнічних, лікувально-профілактичних заходів і засобів, що забезпечують безпеку, збереження здоров'я і працездатності людини в процесі праці.

Охоронна зона тунелю — підземний простір у вигляді циліндра, який оточує тубу тунелю, з поздовжньою віссю, що проходить центром тяги перерізу тунелю в світлі.

Охоронна смуга тунелю — смуга на поверхні землі, встановленої ширини, кромки якої паралельні зовнішнім лицьовим граням конструкції туби тунелю у плані.

Охоронна стрілка — 1) стрілка, яку встановлюють при приготуванні маршруту приймання або відправлення поїзда в положення, що виключає можливість виходу на цей підготовлений маршрут рухомому складу іншого поїзда, маневрового составу або локомотиву; 2) стрілка, що встановлюється в положення, яке виключає можливість виходу рухомого складу на колії підготовленого маршруту.

Оцінка впливів на навколишнє середовище (ОВНС) — визначення масштабів і рівнів впливів планованої діяльності на навколишнє середовище, заходів щодо запобігання або зменшення цих впливів, прийнятності проектних рішень з точки зору безпеки навколишнього середовища.

Оцінка технічного стану — встановлення міри пошкодження і категорії технічного стану будівельних конструкцій або будівель і споруд в цілому на основі зіставлення фактичних значень кількісно оцінюваних ознак із значеннями цих же ознак, встановлених проектом або нормативним документом.

Очисні споруди — піскоуловлювачі, опосереднювачі, флотатори-відстійники, механічні фільтри тощо.

II

Панамакс — судно з габаритами, котрі дають йому змогу проходити через Панамський канал; його максимальні параметри: довжина — 295 м, ширина — 32,25 м, осадка — 13,5 м.

Паралельний розпуск составів — одночасний розпуск двох составів на сортувальній гірці, що має не менше двох колій насуву і двох спускних колій. П. р. с. збільшує продуктивність гірки, але пов'язаний з додатковою маневровою роботою, що викликає необхідність повторного сортування перехресного потоку вагонів, які направляються при цьому на колію відсіву.

Парк колій — 1) станційні колії, призначені для виконання однакових (неоднакових) технологічних операцій; 2) група станційних колій однакового призначення, об'єднаних спільними стрілочними горловинами. Розрізняють парки приймальні, відправні, сортувальні (підгіркові), приймально-відправні (транзитні), сортувально-відправні, сортувально-группувальні, стоянки пасажирських составів та ін.

Парк станції — станційні колії, призначені для виконання однакових (неоднакових) технологічних операцій.

Партія товарів — товари та інші предмети, що надходять на станцію призначення одночасно у складі однієї відправки, на адресу одного вантажоодержувача від одного вантажовідправника, з однієї станції відправлення.

Партія товарів або партія вантажу — **1)** (за умови перевезення залізничним транспортом) **1.1)** товари та інші предмети, що надходять на одну станцію призначення одночасно у складі однієї партії для відправлення, на адресу одного вантажоодержувача, від одного вантажовідправника за одним або декількома транспортними документами, з однієї станції відправлення; **1.2)** товари та інші предмети, що надходять на станцію призначення одночасно у складі однієї відправки на адресу одного вантажоодержувача від одного вантажовідправника з однієї станції відправлення; **2)** (за умови поставки трубопровідним транспортом) товари, що надходять за одним актом про приймання-передання, протягом терміну, потрібного для переміщення товару в обсязі, зазначеному в акті. Визначений термін не може бути більшим за один місяць; **3)** (за умови перевезення іншими видами транспорту) **3.1)** товари та інші предмети, що відправляються на адресу одного вантажоодержувача за одним транспортним документом, від одного вантажовідправника, а також товари, що пересилаються за однією поштовою накладною або переміщуються як ручна поклажа однією особою, яка перетинає митний кордон України; **3.2)** товари та інші предмети, що відправляються на адресу одного одержувача за одним транспортним документом відповідно до транспортних правил, а також товари, що пересилаються за однією поштовою накладною або переміщуються як ручна поклажа однією особою, яка перетинає митний кордон України.

Пасажир — **1)** фізична особа, яка користується залізничним транспортом на підставі особистого проїзного документа або є членом організованої групи осіб, яка проїздить на підставі придбаного групового проїзного документа. Названі особи вважаються П. з моменту придбання квитка на поїзд до моменту завершення поїздки. П. також вважаються особи, що здійснюють поїздку за посвідченням, якщо це передбачено законодавством України; **2)** особа, яка здійснює поїздку в поїзді за дійсним проїзним документом (квитком) або яка має проїзний документ (квиток) і знаходиться на території залізничної станції, залізничного вокзалу або пасажирської платформи безпосередньо перед вказаною поїздкою або безпосередньо після неї; **3)** фізична особа, яка користується залізничним транспортом на підставі особистого проїзного документа або є членом організованої групи осіб, яка проїздить на підставі придбаного групового проїзного документа. П. також вважаються особи, що здійснюють поїздку за посвідченням, якщо це передбачено законодавством України.

Пасажир транзитний — пасажир, який здійснює пересадки на станціях і має документи на виїзд з пунктів пересадки, оформлені в пункті початкового відправлення.

Пасажирооборот — загальний обсяг пасажирської роботи який дорівнює сумі добутків кількості пасажирів (групи пасажирів) на відстань їх перевезення, вимірюється в пасажиро-кілометрах (на морському транспорті — у пасажиро-милях).

Пасажиропотік — характеристика пасажироперевезень на окремих ділянках транспортної мережі або між певними пунктами, районами, країнами.

Пасажирська будівля — будівля на станції, де відсутній вокзал, з приміщеннями, обладнаними для оформлення проїзних документів, багажних та вантажобагажних квитанцій, очікування поїзда.

Пасажирська платформа, перон — благоустроєна площадка на станціях або зупинних пунктах для зручного і безпечного проходу, накопичення, а також посадки пасажирів у вагони та їх висадки.

Пасажирська станція — станція, основною роботою якої є обслуговування пасажирів далекого, місцевого й приміського сполучень і зв'язані з цим операції з приймання і відправлення кінцевих та транзитних пасажирських поїздів далекого, місцевого й приміського сполучень, а також подача, перестановка вагонів на пасажирську технічну станцію (технічні парки), приймання, відправлення, технічне обслуговування й екіпіровка транзитних пасажирських поїздів, продаж квитків, прийом та відправлення пошти, багажу, вантажобагажу, схоронність багажу.

Пасажирський довгосоставний поїзд — пасажирський поїзд, довжина якого перевищує довжину, встановлену схемою формування даного поїзда.

Пасажирський зупинний пункт — 1) пункт на перегоні, що не має колійного розвитку і призначений виключно для посадки та висадки пасажирів (не є роздільним пунктом); 2) пункт на перегоні, облаштований пасажирськими платформами, не має колійного розвитку і призначений тільки для посадки й висадки пасажирів (не є роздільним пунктом).

Пасажирський павільйон — будівля, призначена для обслуговування пасажирів (головним чином приміських поїздів). У П. п. на кінцевих пунктах прибуття і відправлення приміських поїздів розташовано касовий зал, часто суміщений з залом очікування, службовими і допоміжними приміщеннями. На проміжних пунктах в П. п. розташовують пасажирські і службові приміщення, а також влаштовують навіс над платформою для захисту від атмосферних опадів.

Пасажирський поїзд — поїзд для перевезення пасажирів, багажу й пошти, сформований з пасажирських вагонів.

Паспорт об'єкта — документ, у якому обумовлено умови експлуатації і запроваджено обмеження можливих змін з боку власника або користувача об'єкта. Якщо зміни відбудуться без згоди автора, це дає йому право вимагати відповідних санкцій (відшкодування збитків або повного відновлення (відтворення) об'єкта).

Паспортний документ — документ, що підтверджує громадянство громадянина України, іноземця, посвідчує особу іноземця або особу без громадянства і виданий уповноваженими органами України, іноземної держави або статутними організаціями ООН, який дає право виїзду за кордон і визнаний Україною.

Первинний інструктаж на робочому місці — інструктаж, який проводять з усіма прийнятими робочими, учнями, студентами, що прибули на практику, а також працівниками, переведеними на нову роботу.

Переадресування — зміна вантажоодержувача або станції призначення.

Перевалювання — переміщення ІТО з одного виду транспорту на інший.

Перевезення в міжнародному сполученні з участю залізничного транспорту — перевезення в прямому і непрямому міжнародному сполученні пасажирів, вантажів, багажу, вантажобагажу між Україною і іноземними державами, у тому числі транзит територією України, в результаті яких пасажирів, вантажі, багаж, вантажобагаж перетинають Державний кордон України, якщо інше не передбачене міжнародними договорами України.

Перевезення в непрямому змішаному сполученні — перевезення, здійснювані в межах території України декількома видами транспорту за окремими перевізними документами на транспорті кожного виду.

Перевезення в непрямому міжнародному сполученні — перевезення в міжнародному сполученні пасажирів, вантажів, багажу, вантажобагажу, здійснювані через розташовані в межах прикордонної території залізничні станції і порти за перевізними документами, оформленими в державах, що беруть участь в перевезеннях, а також перевезення декількома видами транспорту за окремими перевізними документами на транспорті кожного виду.

Перевезення в прямому залізничному сполученні — перевезення пасажирів, вантажів, багажу, вантажобагажу між залізничними станціями в Україні за участю однієї і більше інфраструктур за єдиним перевізним документом, оформленим на весь маршрут прямування.

Перевезення в прямому змішаному сполученні — перевезення, здійснювані в межах території України декількома видами транспорту за єдиним транспортним документом (транспортна накладна), оформленим на весь маршрут прямування.

Перевезення в прямому міжнародному сполученні — перевезення в міжнародному сполученні пасажирів, вантажів, багажу, вантажобагажу, здійснювані між залізничними станціями в різних державах або декількома видами транспорту в різних державах за єдиним перевізним документом, оформленим на весь маршрут прямування.

Перевезення вантажів — 1) загальний обсяг вантажів, який навантажено та транспортовано рухомим складом окремих видів транспорту (вантажними автомобілями, залізничними вагонами, річковими та морськими суднами, літаками) або трубопроводами; вимірюється в тоннах (перекачка горючого газу, аміаку — в тоннах або кубічних метрах); 2) послуги, пов'язані з безпосереднім виконанням процесу перевезення вантажів різними видами транспорту.

Перевезення небезпечних вантажів — діяльність, пов'язана з переміщенням небезпечних вантажів від місця їх виготовлення чи зберігання до місця призначення з підготовкою вантажу, тари, транспортних засобів та екіпажу, прийманням вантажу, здійсненням вантажних операцій та короткостроковим зберіганням вантажів на всіх етапах переміщення.

Перевезення пасажирів — загальна кількість пасажирів, які перевозяться рухомим складом окремих видів транспорту (автобусами, тролейбусами, трамваями, метрополітемом, залізничними пасажирськими вагонами, річковими та морськими суднами, літаками).

Перевезення транзитних вантажів — 1) транспортування вантажів, вироблених за кордоном, через територію України без будь-якого використання їх вітчизняними споживачами. П. т. в. може здійснюватися з перевантаженням з одного виду транспорту на інший, складуванням, роздрібненням партій тощо; 2) транспортування вантажів, вироблених за кордоном, через територію України без будь-якого використання їх вітчизняними споживачами.

Перевізний документ — документ, підтверджуючий укладення договору перевезення вантажу (транспортна залізнична накладна) або такий, що засвідчує укладення договору перевезення пасажирів, багажу, вантажобагажу (проїзний документ — квиток, багажна квитанція, вантажобагажна квитанція).

Перевізник — 1) юридична або фізична особа, яка має право користування транспортним засобом, а також власник товарів або уповноважена ним особа, яка здійснює безпосередньо переміщення вантажу, у тому числі на договірній основі, від місця відправлення до місця призначення. На водному транспорті П. або фрахтівник — юридична чи фізична особа, яка уклала з відправником або фрахтувальником договір і зобов'язалась перевезти доручений їй відправником вантаж з порту відправлення в порт призначення; 2) юридична особа або індивідуальний підприємець, що перейняли на себе за договором перевезення залізничним транспортом загального користування зобов'язання доставити пасажирів, довірений їм відправником вантаж, багаж, вантажобагаж з пункту відправлення в пункт призначення, а також видати вантаж, багаж, вантажобагаж уповноваженій на його отримання особі (одержувачеві); 3) будь-яка особа, яка здійснює транспортування відходів; 4) власник товарів або уповноважена ним особа, яка безпосередньо володіє товарами та здійснює перевезення впродовж усього терміну їх переміщення між митницями України; 5) власник товарів або уповноважена ним особа, яка здійснює безпосередньо переміщення вантажу, у тому числі на договірній основі, від місця відправлення до місця призначення; 6) залізниці, які беруть участь у переміщенні багажу і вантажобагажу та несуть відповідальність за доставку цих відправлень від залізничної станції (митниці) відправлення до залізничної станції (митниці) призначення відповідно до чинного законодавства України; 7) надавач послуги з перевезення пасажирів чи (та) вантажу автомобільним транспортом загального користування; 8) юридична особа — власник або орендар вагона, який уклав договір на перевезення з пасажиром або відправником вантажобагажу або замовником організованої групи пасажирів.

Перевізник небезпечного вантажу — юридична (резидент і нерезидент) або фізична особа (громадянин України, іноземець, особа без громадянства), яка здійснює перевезення небезпечного вантажу.

Перевізні документи — накладна та інші залізничні документи на вантаж.

Перевірочний розрахунок — розрахунок існуючої конструкції за чинними нормами проектування з введенням в розрахунок отриманих в результаті обстеження або за проектною і виконавчою документацією геометричних параметрів конструкції, фактичної міцності будівельних матеріалів при діючих наван-

таженнях, уточненої розрахункової схеми з урахуванням наявних дефектів і пошкоджень.

Перевтома — сукупність стійких несприятливих для здоров'я працівників функціональних порушень в організмі, які виникають внаслідок накопичення втоми.

Перегін — частина залізничної лінії, обмежена суміжними станціями, роз'їздами, обгінними пунктами або колійними постами.

Передвузловий роздільний пункт — розв'язка залізничних ліній у вузлі для забезпечення безпеки руху і потрібної пропускнуєї спроможності.

Передгіркова і підгіркова горловини — відповідно горловини парку прийому і сортувального парку, між якими розташовується сортувальна гірка.

Передпортальна виїмка — виїмка перед входом до тунелю, що дозволяє споруджувати його портал без додаткових бетонних робіт.

Передпортова станція — станція, яка безпосередньо обслуговує порт з числом причалів менше чотирьох.

Передпроектні роботи — роботи, які можуть виконуватись до початку процесу проектування для визначення принципових об'ємно-просторових та містобудівних рішень: розробка попередніх концептуальних архітектурних пропозицій (фор-ескізи); розробка пропозицій щодо розміщення об'єктів будівництва на земельних ділянках (обґрунтування місця розміщення, необхідної території та умов будівництва); опрацювання інженерної характеристики об'єкта і складання опитувальних листів; складання завдання на інженерні вишукування; складання завдання на проектування; обміри та обстеження будівель, які підлягають реконструкції, переоснащенню, розширенню, переплануванню або надбудові; інші види робіт, необхідні для початку процесу проектування.

Передтунельна виїмка — виїмка на підходах до тунелю.

Переїзд — місце перетину залізниць на одному рівні з автомобільними дорогами або трамвайними коліями.

Переїзна сигналізація — сукупність сигналів і сигнальних пристроїв, розташованих на перетині в одному рівні залізничних колій з автомобільними дорогами; служить для закриття руху через переїзд при наближенні до нього поїзда.

Перекладка рейок з заміною робочого канта — процедура, яка широко застосовується для кривих радіусом менше 500—550 м у тих випадках, коли інтенсивність бічного зносу зовнішньої рейки $\gamma_{\text{біч}}$ більше або дорівнює $\gamma_{\text{біч}}^{\text{опт}}$. Після взаємного суміщення зовнішньої і внутрішньої рейкових ниток колишні неробочі канти (зазвичай мають невеликий знос) стають після перекладки робочими, що дозволяє використовувати обидва боки головки рейок.

Перелік мінімального обладнання (MEL) — перелік, який дозволяє експлуатацію повітряного судна в певних умовах при відмові конкретного компонента обладнання, що складається експлуатантом відповідно до основного переліку мінімального обладнання для даного типу повітряних суден або більш жорстких вимог.

Переміщення через митний кордон України — 1) сукупність дій, пов'язаних із увезенням на митну територію України, вивезенням із цієї території транспортних засобів і товарів будь-якими шляхами, засобами та видами транспорту; 2) ввезення на митну територію України, вивезення з цієї території або транзит через територію України товарів та інших предметів; 3) ввезення на митну територію України, вивезення з цієї території або транзит через територію України товарів та інших предметів у будь-який спосіб, включаючи використання з цією метою трубопровідний транспорт та лінії електропередачі.

Переріз тунелю у світлі — вільна площа всередині лицьової поверхні конструкції тунелю (оправа), визначена з урахуванням гранично допустимих відхилень.

Переробна спроможність — 1) виконання певного обсягу роботи в межах однієї доби; 2) найбільш імовірна кількість вантажних поїздів (вагонів), які можуть бути перероблені станцією за добу при застосуванні прогресивних технологій з найкращим використанням колійного розвитку та технічного оснащення станції.

Пересадочна станція — станція приміської дільниці у місці стикування залізничної і ліній метрополітену, призначена для масової пересадки пасажирів з одного виду транспорту на інший.

Перетікання контактною мережею електроенергії — перетікання контактною мережею електроенергії між енергосистемами.

Перетрасування підходів — зміна трас головних колій на підходах до залізничних вузлів і станцій.

Перехідна економіка — економічна система, в якій поєднуються економічні стосунки і механізми, властиві як для системи, що відмирає, так і для системи, що народжується; взаємодія елементів старої і нової систем приводить до витіснення перших і утвердження останніх як пануючих.

Перехресний стрілочний перевід — комбінація глухого косокутного перехрещення і елементів одиночних стрілочних переводів, що дозволяють рух поїздів і окремих екіпажів чотирма напрямками. П. с. п. заміняє собою систему, яка складається із двох звичайних стрілочних переводів.

Період графіка на одноколійних дільницях — час, протягом якого перегін зайнято групою поїздів, характерною для прийнятого типу графіка.

Період передінвестиційний — етап розробки інвестиційного проекту, на якому готується його техніко-економічне обґрунтування, проводяться маркетингові дослідження, здійснюється юридичне оформлення проекту, випускаються акції і виконуються інші дії, що закінчуються, як правило, складанням розгорнутого бізнес-плану, пов'язаного з реалізацією інвестиційного проекту.

Періодичний медичний огляд — медичний огляд працівників, який проводять з установленою періодичністю з метою виявлення ранніх ознак виробничо-зумовлених захворювань, а також патологічних станів, що розвинулися протягом трудової діяльності і перешкоджають продовженню роботи за певним фахом.

Перон — частина території вокзалу, на якій провадиться посадка та висадка пасажирів, завантажування та розвантажування багажних і поштових вагонів.

Пестициди — токсичні речовини, їх сполуки або суміші речовин хімічного чи біологічного походження, призначені для знищення, регуляції та припинення розвитку шкідливих організмів, внаслідок діяльності яких уражаються рослини, тварини, люди, завдається шкода матеріальним цінностям, а також гризунів, бур'янів, деревної, чагарникової рослинності, засмічуючих видів риб.

Пилоподібний вантаж — насипний вантаж, до складу якого включені пилоподібні фракції.

Письмове повідомлення — документ, що підтверджує пред'явлення до приймального контролю продукції, яка отримала задовільні результати за всіма операціями виробничого контролю і прийнята службами технічного контролю підприємства-виробника.

Підвищення вітростійкості контактної мережі — технологічні заходи щодо погашення коливань контактної мережі в місцях, що особливо потерпають від дії вітру.

Підгірковий парк — сортувальний парк, що використовує як сортувальний пристрій сортувальну гірку.

Піддон — як правило, дерев'яна платформа для підймання та штабелювання вантажів. П. мають стандартні розміри. Найчастіше в Європі використовуються П. з такими габаритами: 1000×1200 мм (180) і 800×1200 мм (ЕКС).

Під'їзди до залізничних станцій — автомобільні дороги, які примикають до території залізничної станції.

Під'їзна колія — 1) колія, призначена для обслуговування окремих підприємств, організацій, установ, зв'язана із загальною мережею залізниць безперервною рейковою колією і належить залізниці чи підприємству, організації, установі; 2) залізнична колія, призначена для транспортного обслуговування одного або кількох підприємств, організацій та установ у взаємодії із залізничним транспортом загального користування.

Підйомний кран — машина циклічної (перервної) дії, призначена для переміщення підвішеного до неї вантажу довільною просторовою трасою.

Підкарантинні матеріали — об'єкти і матеріали, які підлягають фітосанітарному контролю на державному кордоні та супроводжуються фітосанітарними документами.

Підконтрольні матеріали — матеріали, які належать до категорії підкарантинних матеріалів та об'єктів і підлягають карантинному догляду без супроводження фітосанітарними документами.

Підконтрольні об'єкти — об'єкти, які входять до категорії підкарантинних матеріалів та об'єктів і контролюються спеціалістами державної служби з карантину рослин.

Підмостове русло — обрис підмостового простору, призначеного для пропуску судна, суднових і плотових составів.

Підмостові судноплавні габарити — улаштування огорожувальних і запобіжних вертикальних щитів та запобіжних вертикальних щитів і вертикальних щитів для обгородження.

Підприємницький ризик — узагальнюючий термін для групи ризиків, що виникають на різних етапах кругообігу капіталу в результаті дій конкурентів, постачальників сировини і матеріалів, зміни кон'юнктури, технологічних помилок і т. д.

Підприємство — **1)** окрема виробнича установа або об'єднання кількох одиниць, підпорядкованих одному керівництву (завод, фабрика тощо); **2)** самостійний господарський об'єкт, створений у встановленому законом порядку. За організаційно-правовою формою П. може бути: державним, муніципальним, індивідуальним (сімейним) приватним, повним товариством, змішаним товариством, товариством з обмеженою відповідальністю, акціонерним товариством закритого типу, акціонерним товариством відкритого типу; **3)** самостійний суб'єкт господарювання, який має права юридичної особи та здійснює виробничу, науково-дослідну, торговельну іншу господарську діяльність. П. може мати в своєму складі філії, представництва, відділення та інші відокремлені підрозділи, що здійснюють господарську діяльність за одним або кількома видами економічної діяльності та розташовані на одній або декількох територіях. П. не має у своєму складі інших юридичних осіб; **4)** українські підприємства, установи та інші організації, а також будь-які іноземні суб'єкти господарської діяльності.

Підприємство-виробник — підприємство, що виконує розробку, виготовлення, капітальний ремонт, модернізацію продукції, яка вказана в Регламенті і призначена для обороту на інфраструктурі залізничного транспорту.

Підрейкова зона — елемент верхньої будови колії, що сприймає вертикальні, бічні і поздовжні сили від рейок і передає їх на баластний шар або елементи штучної споруди.

Підрейкові опори, підрейкові основи — елементи верхньої будови колії, що сприймають вертикальні, бокові і поздовжні зусилля від рейок і передають їх на баластний шар або елементи штучної споруди.

Підрядна організація, підрядник, генеральний підрядник, субпідрядник — будівельна, ремонтно-будівельна, будівельно-монтажна або інша стороння організація, яка знаходиться в договірних умовах з залізницею і виконує роботи, надає послуги залізниці відповідно до договору.

Підсистеми залізничного транспорту — **1)** (залізничний транспорт загального користування) самостійна транспортна галузь, що здійснює комерційні перевезення вантажів і пасажирів, обслуговує всі галузі економіки, усі соціальні групи і верстви населення, керуючись загальними для всієї мережі залізниць України правилами перевезень вантажів і пасажирів; **2)** (залізничний транспорт неагального користування, або промисловий транспорт) виконує, як правило, технологічне переміщення вантажів і перевезення працівників на територіях підприємств (заводів, шахт, рудників, елеваторів і т. ін.), вирішуючи обмежене

коло задач. Матеріальною основою підсистеми служать залізничні під'їзні колії промислових підприємств, необхідне устаткування, а часто і власний рухомий склад.

Підхил рейок — нахил всередину колії по відношенню до верхньої площини (постелі) шпал. П. р. 1:20 відповідає конічності основної поверхні катання коліс.

Підштовхуючий локомотив — локомотив, призначений для допомоги ведучому локомотиву на окремих перегонах або частині перегону (знаходиться у хвості поїзда).

Пізнавальна модель — форма організації і представлення знань, засіб з'єднання нових і старих знань.

Пікет — 1) точка траси, призначена для закріплення заданого інтервалу. Зазвичай П. установлюють на осі траси через кожні 100 м, а на забудованій території — через 40, 20 або 10 м. При нівелюванні траси П. служать для розміщення на них рейок. За вирахованими відмітками П. та інших закріплених точок складають профіль траси; 2) точка, що фіксується на місцевості для виконання горизонтальної або вертикальної зйомки площ і різних трас — доріг, ліній електропередач та ін.

Пікетні знаки — знаки (із дерева, каменю або бетону) висотою, як правило, 500 мм, які встановлюють на обочині земляного полотна.

Піски гравелисті, крупні та середньої крупності — пісок гравелистий — маса часточок більше 2 мм складає понад 25%; пісок крупний — маса часточок більше 0,5 мм складає понад 50%; пісок середньої крупності — маса часточок більше 0,25 мм складає понад 56%.

Піскопостачання локомотивів — технологічна система для екіпіровки локомотивів і моторвагонного рухомого складу.

Піскосушарка — технологічний пристрій для висушування піску, що використовується в системі гальмування локомотивів і моторвагонного рухомого складу.

Пішохідний міст — споруда, що будується над транспортними комунікаціями (залізничними коліями, автомобільними дорогами та ін.) для прокладки пішохідних доріг, а також у великих містах на перетинах вуличних магістралей, над залізничними коліями великих залізничних станцій. П. м. на вокзалах використовується як перехід в різних рівнях з залізничними коліями між пасажирською будівлею і платформами.

Пішохідний тунель — підземна споруда для прокладання пішохідних проходів. Будується у великих містах на перетинах вуличних магістралей, під вокзальними коліями великих залізничних станцій. П. т. на вокзалах — переважний тип переходу в різних рівнях між пасажирською будівлею і платформами, оскільки значно покращує обслуговування пасажирів та умови роботи станції.

План аудиту — опис діяльності і заходів з проведення аудиту.

План станції (масштабний, схематичний) — графічне зображення колійного розвитку і усіх елементів станції (технічного оснащення, споруд, будівель

тощо). Масштабний план станції складається, як правило, в масштабі 1:1000, схематичний план станції — у масштабах: поздовжній 1:5000, поперечний 1:1000 або 1:2000.

План траси залізничної колії, план лінії — проекція траси на горизонтальну площину. Складається з трьох елементів: прямих ділянок, кругових кривих і перехідних кривих. Основні показники П. т. з. к. включають: частку кривих в загальній протяжності траси, кут повороту, що припадає на один кілометр довжини лінії, середній і мінімальний радіуси кривих.

План формування поїздів — 1) система організації вагонопотоків, що визначає обсяг роботи станцій з формування і розформування поїздів, формування поїздів маршрутами без переробки на технічних станціях і розподіл маневрової роботи між сортувальними станціями; 2) система комплексного регулювання парку вантажних вагонів, що визначає завдання щодобової задачі навантажених і порожніх вагонів на стикових пунктах дороги і своєчасне підведення порожніх вагонів до місць навантаження найкоротшими маршрутами. Наразі введені також угоди, що регламентують використання парку вантажних вагонів Країнами — учасницями Співдружності: єдині технологічні процеси роботи станцій і під'їзних колій, які органічно погоджують виробничу діяльність станцій і під'їзних колій підприємств, що обслуговуються; єдині технологічні процеси роботи залізничних станцій, морських і річкових портів, автомобільних транспортних підприємств і роботи транспорту в пунктах перевалки вантажів і пересадки пасажирів; 3) техніко-економічний план організації вагонопотоків у поїзди та одночасно план розподілу роботи між сортувальними, дільничними, вантажними та іншими станціями з формування-розформування, наскрізного пропускання поїздів.

План-графік роботи станції (добовий) — графічне зображення роботи залізничної станції з обробки поїздів, а також місцевих вагонів, з якими виконуються операції на коліях станції.

Планування — процес зі створення і підтримки відповідності між цілями організації, її реальними можливостями і шансами на успіх у галузі реалізації продукції і послуг.

Платформа — рівний підвищений майданчик, збудований згідно із нормами будівництва, біля якого зупиняється поїзд для здійснення посадки та висадки пасажирів.

Плацкарта — одна із частин проїзного документа, яка засвідчує право пасажирів на зайняття місця у вагоні, може бути оформлена як разом із квитком, так і окремо.

Пневматична пошта — система апаратури і трубопроводів, якими під дією стиснутого повітря переміщуються перевізні документи або сортувальні листки, запаковані зазвичай в поліетиленові патрони.

Пневматичне транспортне устаткування — обладнання для пневматичного транспортування будівельних матеріалів.

Пневматичне транспортування — процес переміщення сипких, поштучних і пластично-в'язких матеріалів трубопроводами за допомогою стиснутого або розрідженого повітря (чи газу).

Пневматичний транспорт — різновид трубопровідного транспорту, що забезпечує переміщення вкладених у патрон (контейнер, капсулу) штучних вантажів за рахунок перепаду тиску («пневмопошта») або сипучих вантажів, що перебувають у розпиленому (в потоці повітря) стані.

Пневмонабризування бетону — нагнітання бетону під тиском в пори ґрунтів для їх зміцнення або зменшення просочування води. При струменевому нагнітанні проводиться змішування цементу з ґрунтом для утворення стовпчиків зміцненого ґрунту.

Повздовжній профіль залізничної колії — вертикальний розріз траси, розгорнутий на площину. Траса залізничної колії в цьому перерізі являє собою проектну лінію. Разом з проектною лінією на П. п. з. к. показують також лінію землі, інженерно-геологічні умови, водопропускні споруди (мости, труби, лотки та ін.), тунелі, станції, переїзди і т. д.

Повітряне судно (ПС) — будь-який пілотований державний (використовується на військовій, міліцейській/поліцейській, митній, прикордонній службі) або цивільний апарат, що самостійно прибуває на митну територію України або вибуває за її межі.

Повітряний контейнер — контейнер, який відповідає нормам авіаперевезень.

Повне оформлення ВМД — проставляння на всіх її аркушах особистої номерної печатки інспектора митниці.

Поводження з відходами — збирання, перевезення, зберігання, оброблення, утилізація і видалення відходів, включаючи контроль за цими операціями та нагляд за місцями утилізації/видалення.

Повторний інструктаж — закріплення знань безпечних методів і прийомів праці за програмою первинного інструктажу на робочому місці. П. і. проходять всі працюючі незалежно від кваліфікації, освіти і стажу роботи.

Погонне навантаження — навантаження, що здійснює рухомий склад на 1 пог. м залізничної колії (максимальна маса рухомої одиниці бруто ділиться на її довжину, визначається по осях голівок автоматичних зчіпних пристроїв).

Податки — обов'язкові внески до держбюджету або позабюджетні фонди в порядку і на умовах, визначених законодавчими актами.

Податок на додану вартість — податок на вартість, додану в процесі виробництва товару або послуги.

Податок на прибуток (корпорацій, підприємств) — податок, що стягується з прибутку юридичних осіб.

Пожежа — неконтрольоване горіння поза спеціальним вогнищем, що розповсюджується в часі і просторі.

Пожежна безпека об'єкту — стан, при якому виключається можливість виникнення і розвитку пожеж, а також впливу на людей небезпечних факторів пожежі, і забезпечується захист матеріальних цінностей.

Пожежна безпечність — стан об'єкта або виробничого процесу, при якому виключається можливість пожежі.

Пожежна небезпека — можливість виникнення та (або) розвитку пожежі.

Пожежний поїзд — поїзд з насосним агрегатом, запасом вогнегасильних речовин та пожежнотехнічним озброєнням, призначений для гасіння пожеж на об'єктах та в рухомому складі залізничного транспорту, а також надання допомоги при аваріях, повенях та інших стихійних лихах у межах його тактико-технічних можливостей.

Позаплановий інструктаж — інструктаж, необхідний в наступних випадках: при зміні технологічного процесу, заміні або модернізації машин і обладнання, механізмів, матеріалів, перенавантаженого вантажу, які впливають на безпеку праці; при порушенні працюючим правил і інструкцій з техніки безпеки, технологічної і виробничої дисципліни, які призвели до травми, аварії, вибуху, пожежі або отруєнню; при перервах в роботі.

Поїзд — сформований і зчеплений состав вагонів з одним або декількома діючими локомотивами чи моторними вагонами, що мають встановлені сигнали. Локомотиви без вагонів, моторні вагони та спеціальний самохідний рухомий склад, що відправляються на перегін, вважаються поїздом.

Поїзд вантажний великоваговий — вантажний поїзд, маса якого для відповідних серій локомотивів на 100 т і більше перевищує встановлену графіком руху вагову норму на ділянці прямування цього поїзда.

Поїзд вантажний довгосоставний — вантажний поїзд, довжина якого (в умовних вагонах) перевищує максимальну норму, встановлену графіком руху на ділянці прямування цього поїзда.

Поїзд вантажний з'єднаний — поїзд, складений з двох і більше зчеплених між собою вантажних поїздів з діючими локомотивами в голові кожного поїзда.

Поїзд вантажний підвищеної ваги — вантажний поїзд масою понад 6 тис. т з одним або декількома діючими локомотивами — в голові состава, в голові і хвості, в голові і останній третині состава.

Поїзд вантажний підвищеної довжини — вантажний поїзд, довжина якого 350 осей і більше.

Поїзд вантажно-пасажирський — поїзд, який формується на малодіяльних ділянках з вантажних і пасажирських вагонів, призначених для перевезення вантажів і пасажирів.

Поїзд господарський — поїзд, сформований з діючого локомотиву або спеціального самохідного рухомого складу, використовуюваного як локомотив, вагонів, виділених для спеціальних і технічних потреб залізниць, спеціального самохідного і несамохідного рухомого складу, призначеного для виконання робіт з утримання, обслуговування та ремонту споруд і пристроїв залізниць.

Поїзд людський — вантажний поїзд, в якому знаходиться 10 і більше вагонів, зайнятих людьми.

Поїзд пасажирський — 1) поїзд для перевезення пасажирів, багажу і пошти, сформований з пасажирських вагонів. За видами сполучення пасажирські поїзди поділяються на дальні — ті, що прямують на відстань понад 700 км, міські — до 700 км і приміські — до 150 км; 2) поїзд, сформований із вагонів, призначених для перевезення пасажирів, багажу, вантажобагажу та пошти. Залежно від швидкості поїзди можуть бути пасажирськими, швидкими, швидкісними, високошвидкісними.

Поїзд пасажирський довгосоставний — пасажирський поїзд, довжина якого перевищує встановлену схемою формування даного поїзда.

Поїзд пасажирський з'єднаний — поїзд, складений з двох пасажирських поїздів, зчеплених між собою, з локомотивами, що діють, в голові кожного поїзда.

Поїзд пасажирський підвищеної довжини — пасажирський поїзд, що має своєму у складі 20 і більше вагонів.

Поїзд підвищеного комфорту — поїзд, сформований із вагонів, яким присвоєна категорія підвищеного комфорту.

Поїзд поштово-багажний — поїзд, який формується з пасажирських і вантажних вагонів, призначених для перевезення пошти, багажу і вантажобагажу, а також окремих пасажирських вагонів, що причіплюються лише на ділянках, де не курсують пасажирські поїзди.

Поїзд спеціальний — поїзд, призначений в установленому порядку (за замовленням будь-якої юридичної чи фізичної особи) для перевезення груп пасажирів.

Поїзди погоджені — поїзди, погоджені з пасажиром при оформленні проїзду з пересадками, якими пасажир прибував та від'їздив з пункту пересадки.

Поїздопотік — число призначень поїздів за категоріями і напрямками прямування.

Поїздоутворення — формування поїздів на сортувальних, дільничних, вантажних і технічних станціях (пасажирських і приміських поїздів).

Поїзна передавальна відомість — документ, який складається на станції передачі вагонів між державами.

Поїзна робота — проходження поїзда від пункту формування до пункту призначення з виконанням технологічних операцій на шляху прямування.

Поїзний диспетчер (ДНЦ) — змінний працівник, який одноособово керує рухом поїздів на підпорядкованій йому залізничній дільниці.

Поїзні документи — комплект документів, потрібних для перевезення (супроводження) вагонів як порожніх, так і завантажених, від місця відправлення до місця призначення.

Поїзні сигнали — сигнали, що застосовуються для означення поїздів, локомотивів та інших рухомих одиниць.

Показчик колійного загородження — сигнальний показчик, що огорожує небезпечне місце.

Показники інфляції — індекси цін; дані кількості грошей в обороті і випуску грошей в оборот; індекс вартості життя; показники і динаміка прожиткового мінімуму; перевищення доходів населення над витратами тощо.

Показники якості транспортного обслуговування вантажовласників — швидкість і терміни доставки вантажів; схоронність перевезених вантажів; регулярність і своєчасність чи ритмічність і рівномірність перевезень; комплексність і повнота транспортного обслуговування; безпека руху транспорту; екологічність перевезень.

Показники якості транспортного обслуговування пасажирів — безпека проїзду пасажирів; швидкість пасажирських перевезень; комфортність, комплексність і культура транспортного обслуговування в дорозі та у пунктах відправлення, пересадки і прибуття; регулярність перевезень і зручність розкладу руху транспортних засобів.

Полій — намерзання значних об'ємів льоду в місцях виходу ґрунтової води на поверхню в зимовий період. П. може бути як природного характеру (ключі, струмки і т. п.), так і техногенного (порушення природної циркуляції ґрунтових вод в процесі будівництва, витікання води з мереж водопостачання і водовідведення тощо).

Польоти підвищеної дальності (ETOPS) — польоти на літаках з двома двигунами за маршрутами, де час польоту на рекомендованій швидкості у разі відмови одного двигуна до найближчого запасного аеродрому, придатного для посадки, перевищує 60 хв.

Помилка персоналу — неумисна неправильна дія чи пропущення правильної дії при створенні або технічному обслуговуванні будівельного об'єкта.

Помилкова вільність рейкових кіл — відмова в роботі рейкових кіл внаслідок неправильних дій обслуговуючого персоналу, порушення чергування полярності, підживлення колійного реле від сторонніх джерел живлення, несправності або відсутності перемичок, з'єднувачів, несправності апаратури, несправності монтажу, порушення регульовального режиму обслуговуючим персоналом та інші відмови.

Понижувальний (тяговий) трансформатор — силовий трансформатор, який понижує первинну напругу, що підводиться до нього від енергопостачальної системи з 110 або 220 кВ до 27,5 кВ змінного струму.

Попереджуваче виявлення перед аварійного стану обладнання — відстежування ознак, що передують відмові технологічного обладнання.

Попередній медичний огляд — медичний огляд, який проводять під час влаштування на роботу для визначення початкового стану здоров'я претендента та його відповідності конкретно обраній професії.

Поперечний профіль земляного полотна — обрис земляного полотна в площині, перпендикулярній осі траси. П. п. вибирається таким, щоб забезпечити стабільність земляного полотна і створити нормальні умови для руху поїздів.

Попит — 1) бажання і можливість споживача розмістити замовлення у визначений час у визначеному місці; 2) суспільна або власна потреба здійснити цільову поїздку, відправити багаж або вантажобагаж, забезпечені покупною спроможністю, тобто грошовими засобами прийдешніх пасажирів (покупців). Не всяка потреба є П., а тільки платоспроможна. Потенційний пасажир, що купив послугу, є покупцем.

Портал тунелю — частина тунелю, яка зовні обмежує тубу тунелю і утворює в'їзний, виїзний або комбінований отвір туби тунелю та простір навколо його.

Портальний кран — мостовий кран, конструкція якого являє собою горизонтальний портал, встановлений на опорах, що є або стаціонарними, або рухаються рейковою колією, чи мають пневмохід з відносно обмеженим маневром в одній площині. Вантаж може переміщуватися горизонтально, вертикально й у бічному напрямку. П. к. зазвичай забезпечують переміщення вантажів з автотранспортного засобу на залізницю або із судна на берег.

Портальний навантажувач — портальний підйомник на пневмоході, призначений для переміщення чи штабелювання контейнерів на укріпленій поверхні.

Портова станція — станція, яка обслуговує морський або річковий порт при перевалюванні вантажів з залізничного на водний транспорт і назад, і виконує роботу у взаємозв'язку з передпортовою сортувальною станцією і сортує вагони за районами порту.

Порто-франко — зона, у межах якої товари можуть виготовлятися і/або зберігатися без сплати мита і податків.

Портфельні інвестиції — підприємницькі інвестиції, які не дають їх власникові управлінського контролю над об'єктом вкладення капіталу.

Посвідчення на реєстрацію транспортного засобу (номерних агрегатів) в органах ДАІ МВС України (бланк форми МД-6) — документ суворої звітності, що видається митними органами власнику транспортного засобу (довіреній особі) для реєстрації в установленій законодавством термін зазначеного в ньому транспортного засобу у відповідних реєстраційних органах на ім'я особи, вказаної в ньому, і є підтвердженням здійснення митного оформлення.

Посилена тяга — випадок, коли тяга поїзда виконується двома або трьома локомотивами (кратна тяга).

Посилення — комплекс заходів, що забезпечують підвищення несучої спроможності і експлуатаційних властивостей будівельної конструкції або будівлі і споруди в цілому порівняно з фактичним станом або проектними показниками.

Посилення земляного полотна — заходи з посилення земляного полотна і забезпечення його експлуатаційної надійності, що полягають в регулюванні поверхневого і підземного стоків, теплових і гравітаційних процесів, меліорації ґрунтів.

Посилючий провід — провід, електрично з'єднаний з контактною підвіскою, що служить для зниження загального електричного опору контактної мережі.

Послідовність і етапність — конкретизація заходів на короткострокову перспективу; визначення черговості і загальної спрямованості заходів на довгострокову перспективу.

Послуга додаткова — послуга, що надається громадянам під час оформлення проїзду, приймання багажу чи вантажобагажу, перебування в поїзді чи на вокзалі, під час повернення невикористаних проїзних та перевізних документів.

Послуга транспортна основна — перевезення пасажирів у загальному, міжобласному, плацкартному, м'якому, купейному, фірмовому, підвищеного комфорту та СВ вагонах у складі швидкого та пасажирського поїздів, приміських та місцевих поїздів, перевезення багажу, вантажобагажу у багажних вагонах.

Пост секціонування — електричне з'єднання секцій контактної мережі двокільних ділянок електрифікованих залізниць, що служить захистом від струмів короткого замикання і струмів перевантаження.

Постійні витрати — витрати, розмір яких не залежить від обсягів виробництва.

Потенційний — можливий, прихований.

Потік вигод — розподілена за роками серія надходжень від реалізації проекту за планований період його експлуатації.

Потік реальних грошей, кеш флоу, потік готівки, потік грошових коштів — показник, вживаний при оцінці комерційної ефективності проекту. Визначається як різниця між припливом і відтоком грошових засобів на кожному кроці розрахунку. Відрізняється від прибутку тим, що капіталовкладення враховуються повністю в тому році, в якому вони здійснюються, а не у вигляді амортизаційних відрахувань.

Поточна вартість — вартість минулих або майбутніх сум, приведена до нинішнього моменту часу. П. в. суми, що належить сплаті або отриманню в майбутньому, визначається множенням цієї суми (що розглядається як майбутня вартість) на коефіцієнт дисконтування.

Поточний ремонт (ПР) — ремонт вагона з відчепленням із состава поїзда і подачею до місця ремонту.

Поточний ремонт будівлі — комплекс будівельних і організаційно-технічних заходів з метою усунення несправностей (відновлення працездатності) елементів будівлі і підтримки нормального рівня експлуатаційних показників.

Поточні витрати — витрати на оплату праці робітників, які зайняті розробкою і впровадженням технологічних інновацій, відрахування на соціальні потреби, а також витрати, які не входять до складу капітальних витрат, такі як витрати на придбання сировини, матеріалів, обладнання, необхідних для забезпечення інноваційної діяльності, що здійснюється підприємством протягом року.

Поточні ціни — фактично діючі ціни.

Потреба — похідна від нужди, тобто спосіб її задоволення (поїздка швидким або пасажирським поїздом; автобусом або літаком; в плацкартному, купейному або вагоні СВ та ін.). П. задовольняється залежно від звичок, характеру, традицій тощо.

Пошкодження — 1) відхилення від первісного рівня якості елементів та конструкцій, які виникають під час експлуатації та аварії; 2) несправність, отримана конструкцією при виготовленні, транспортуванні, монтажі або експлуатації

Пошта — сукупність поштових відправлень та закритих поштових речей.

Поштове відправлення — предмети, упаковані та оформлені відповідно до вимог поштових правил, які відправник доручає підприємствам поштового зв'язку для пересилання за призначенням та вручення адресату.

Поштовий вагон — залізничний вагон спеціальної конструкції призначений для перевезення, обробки та обміну пошти на шляху прямування.

Поштово-багажний поїзд — поїзд, сформований з поштово-багажних і вантажних вагонів і призначений перевозити пошту, багаж й вантажобагаж, а також окремі пасажирські вагони, що їх причіплюють тільки на дільницях, де не ходять пасажирські поїзди.

Поштово-багажні пристрої — комплекс будівель і споруд (включаючи колійний розвиток) для виконання операцій з навантаження/розвантаження пошти, багажу і вантажобагажу. Розташовуються, як правило, на території пасажирської або пасажирської технічної станції.

Правила перевезення вантажів, Правила — нормативний акт, що конкретизує передбачені Статутом положення, які регламентують участь та обов'язки сторін у процесі перевезення вантажів.

Правила технічної експлуатації (ПТЕ) залізниць — правила, що формують систему організації руху поїздів, вимоги до рухомого складу, споруд і пристроїв, порядок роботи залізниць і працівників залізничною транспорту.

Правила технічної експлуатації залізниць Російської федерації (ПТЭ) — основні положення з технічної експлуатації залізниць і порядок дій працівників доріг при їх експлуатації, основні розміри, норми утримання найважливіших споруд, пристроїв і рухомого складу та вимоги до них, систему організації руху поїздів і принципи сигналізації.

Прагматична модель — засіб керування практичними діями, спосіб представлення необхідних дій чи їхнього результату, тобто робоче представлення мети. У випадку виявлення розбіжності між П. м. і реальним об'єктом основні зусилля повинні бути спрямовані на корекцію (зміну) реальності. П. м. носять нормативний характер, виконують роль стандарту, зразка, під який підганяються реальні об'єкти. Приклади: програми, статuti, кодекси законів, креслення, шаблони і т.п.

Працездатний стан — категорія технічного стану, при якій деякі з чисельно оцінюваних контрольованих параметрів не відповідають вимогам проекту,

норм і стандартів, але наявні порушення вимог, наприклад, за деформативністю, а в залізобетоні і за тріщиностійкістю, у даних конкретних умовах експлуатації не призводять до порушення працездатності, і несуча спроможність конструкцій, з урахуванням впливу наявних дефектів і пошкоджень, забезпечується.

Працездатність — здатність людини до праці, яка визначається рівнем її фізичних та психофізіологічних можливостей, а також станом здоров'я і професійною підготовкою.

Працездатність транспортних систем типу станцій, вантажних дворів, складів, контейнерних терміналів, вокзалів і ін. — здатність забезпечувати регулярний прийом транспортного потоку на вході (в міру надходження потоку, а у разі його відсутності — зберігати готовність до його прийому) і, функціонуючи відповідно до встановленої технології, безперервно відправляти потік із системи або зберігати відповідну готовність до його відправлення. Цей термін в теорії надійності стандартизований. Під працездатністю розуміється стан системи, при якому вона виконує або може виконувати задані функції, зберігаючи значення основних параметрів у межах, встановлених нормативно-технічною документацією.

Предмети — 1) будь-які предмети, що переміщуються через державний кордон України; 2) будь-які предмети, що переміщуються через митний кордон України.

Прибудова — вид реконструкції будинків, пов'язаний з їх укрупненням або заміною окремих зношених частин на нові.

Прибутковий податок — основний вид прямих податків, який виплачується з доходів фізичних (зарплати, дивідендів тощо) та юридичних осіб (з прибутків підприємств, організацій тощо).

Прибуток — 1) в широкому сенсі слова — різниця між отриманою вигодою і понесеними при цьому витратами; у вузькому — дохід від реального капіталу; 2) одна з форм чистого доходу в умовах розвинених товарно-грошових відносин, що виражає вартість додаткового і частково необхідного продукту. Узагальнений показник фінансових результатів виробничо-господарської діяльності будівельної організації. Збільшення активів або зменшення зобов'язань компанії, викликані звичайною господарською діяльністю підприємства, і приводять до збільшення власного капіталу. До П. включають виторг від реалізації продукції або надання послуг, дивіденди, ренту та ін.

Прибуток/збиток від звичайної діяльності до оподаткування — алгебраїчна сума прибутку/збитку від операційної діяльності, фінансових та інших доходів (прибутків), фінансових та інших витрат (збитків).

Прибуття імпортованих вантажів — прибуття вантажів, вироблених за кордоном, на адресу споживачів України.

Приватизація — перетворення стосунків власності шляхом передачі або продажу на різних умовах державної чи муніципальної власності приватним або колективним господарюючим суб'єктам.

Приватна під'їзна колія — пряме залізничне сполучення з якоюсь компанією.

Приведені витрати — показник, що використовується для порівняння взаємозамінних технічних і виробничо-господарських рішень з метою вибору кращого за економічними параметрами варіанта шляхом приведення до однієї розмірності поточних і одноразових витрат.

Привокзальна площа — складова частина території міста (населеного пункту), що обмежується існуючою або проектною забудовою і прилягає до вокзалу (залізничної станції, аеропорту).

Прив'язка — визначення параметрів змінюваної частини документа в процесі розробки (прийняття) організаційно-технологічних рішень з метою урахування специфічних умов будівництва об'єкта.

Прив'язка будівель — внесення необхідних корективів у типові або повторно застосовувані проекти будівель залежно від конкретних умов ділянок будівництва і можливостей місцевих заводів (підприємств), що виготовляють будівельні конструкції та матеріали.

Приймальний контроль — **1)** контроль встановленої частини характеристик продукції на відповідність вимогам, за результатами якого приймається рішення про її придатність до використання за призначенням. П. к. є завершальним елементом приймання продукції; **2)** перевірка якості виконаних робіт із встановленням відповідності їх проекту і нормативним вимогам. У процесі П. к. перевіряють: дотримання технологічних допусків, правил виконання робіт та виконання вимог будівельних норм, технічних умов і проекту; наявність паспортів і сертифікатів на будівельні матеріали, вироби і напівфабрикати та відповідність якісних характеристик їх державним стандартам і вимогам проекту, а також лабораторні випробування і їхні результати; наявність і правильність заповнення журналів виконання робіт; точність геодезичного розмічування і фактичне положення конструктивних частин та інші параметри і вимоги. Оцінку якості і приймання завершених робіт і конструктивних частин здійснюють спеціальні служби будівельних організацій, оснащені технічними засобами, що забезпечують потрібну достовірність і обсяг контролю. Результати оцінки фіксуються на виконавчих схемах і кресленнях, у журналах робіт (загальний журнал робіт, журнали на виконання окремих видів робіт: монтажних, бетонних, зварювальних тощо) та в інших виконавчих документах.

Приймально-відправна колія — станційна колія, на якій виконуються технологічні операції, пов'язані з прийманням та відправленням поїздів, посадкою та висадкою пасажирів, схрещенням поїздів на одноколійних лініях і очікуванням обгону найбільш терміновими поїздами.

Приймання об'єкта — порядок прийняття від виконавця робіт (генпідрядника) завершеного будівельного об'єкта. П. о. здійснює замовник або встановлена інвестором особа на основі результатів виконаних замовником обстежень, перевірок, контрольних випробувань і досліджень, вимірювань, вивчення доку-

ментів виконавця робіт, що підтверджують відповідність прийманого об'єкта, а також висновків наглядових органів.

Приймання продукції — процес перевірки відповідності продукції вимогам, встановлених стандартами, конструкторською документацією, технічними умовами, договорами на поставку (розробку), і оформлення відповідних документів. П. п. є складовою виробничого контролю, охоплює весь процес виготовлення продукції і, як правило, виконується персоналом підприємства-виробника за установленими ним правилами.

Приймання робіт — систематична перевірка виконання проміжних будівельно-монтажних робіт на предмет точного дотримання вимог проекту, Державних будівельних норм (ДБН) і технічних умов.

Приймач-здавач багажу, приймач-здавач вагона — (згідно з Класифікатором професій ДК 003-95) службовець станції, який приймає багаж та вантажобагаж для перевезення у багажному вагоні та видає його на станціях зупинки поїзда працівникам станції або пасажиру.

Приймач стічних вод — водний об'єкт, призначений приймати стічні води.

Прийняття ВМД для оформлення — процедура попередньої перевірки відомостей, зазначених у ВМД, на відповідність вимогам, визначеним у нормативних актах з митних питань, та поданим комерційним документам.

Прийомоздавальник — технологічна посада з приймання, зберігання і видачі вантажів (у складах), з приймання і здачі рухомого складу і вантажів (на спеціалізованих станціях).

Прикордонна митниця, прикордонний митний орган — митний орган України будь-якого рівня, розташований на митному кордоні України.

Прикордонна передавальна станція — остання перед суміжною державою дільнична чи сортувальна залізнична станція, призначена для виконання операцій з технічного, комерційного огляду вагонів, оформлення перевізних документів, а також для здійснення контрольними органами всіх видів контролю товарів, які переміщуються залізничним транспортом.

Прикордонний пункт з карантину рослин — пункт з карантину рослин, розміщений при морських, річкових портах (на пристанях), на залізничних станціях і в аеропортах (на аеродромах), на підприємствах поштового зв'язку, автомобільних дорогах (автовокзалах, автостанціях), пунктах пропуску на державному кордоні України.

Приміська зона — **1)** прилегла до міста територія, призначена для обслуговування різноманітних потреб міського населення і господарства У П. з. можуть розташовуватися місця роботи, навчання, спеціалізовані підприємства культурно-побутового обслуговування, зони відпочинку, лікувально-профілактичні установи, менші населені пункти, промислові підприємства тощо; **2)** околиця міста, віддалена від центру.

Приміське сполучення — перевезення пасажирів приміськими і місцевими електро- та дизель-поїздами, поїздами, сформованими з класних вагонів з локомотивною тягою без нумерації місць у вагонах, за приміськими тарифами.

Приміський квиток — документ для проїзду в приміському сполученні одного або декількох пасажирів на вказаний поїзд або дату.

Приміські перевезення — перевезення пасажирів або вантажів за внутрішньо-обласними маршрутами на середню дальність, яка не перевищує 50 км.

Приміщення — 1) відокремлена огорожувальними конструкціями частина внутрішнього об'єму будинку; 2) відгороджений з усіх боків єдиний простір всередині будівлі; 3) обмежений будівельними конструкціями простір усередині будівлі, призначений для проживання і трудової діяльності людей та ін.

Принципал — 1) особа, стосовно якої інша особа виступає як агент; 2) особа, стосовно якої інша особа виступає як агент. Фактичний перевізник/субпідрядник — третя сторона, котра здійснює повне або часткове перевезення.

Принципи митного регулювання — Україна самостійно визначає митну політику, створює митну систему та здійснює митне регулювання на своїй території.

Принципи управління — основні правила, яких повинні дотримуватись працівники управлінь, приймаючи різного роду рішення у певних умовах і на відповідних рівнях.

Принципова схема — схема, яка дає уявлення про повний склад її структурних елементів, взаємозв'язок між ними і про цілісність вирішення об'єкта.

Принципова схема станції — схематичне зображення станції в контурах парків (або в осях колій) і станційних пристроїв.

Припинення дії Сертифіката — офіційна процедура Укравіатрансу, яка фіксує тимчасове припинення дії Сертифіката з правом відновлення його дії після усунення недоліків, що призвели до припинення.

Припис — обов'язковий для виконання документ про усунення виявлених порушень нормативних вимог, що видається підприємству-виробнику при виконанні заходів з контролю.

Природні ресурси — земля і надра, рослинний і тваринний світ, лісові і водні ресурси, повітряний басейн і клімат.

Природоохоронне законодавство — 1) прийняті правові норми, в яких проявляється функція захисту довкілля державою; 2) видання і застосування законів, постанов та інших нормативних актів, спрямованих на охорону і збереження навколишнього середовища.

Прискорена амортизація, прискорене амортизаційне списання основного капіталу — важливий інструмент державного регулювання економіки, суть якого в прискореному перенесенні вартості засобів праці на товари, що виробляються, і послуги за рахунок підвищення норм амортизаційних відрахувань.

Пристань — спеціально обладнане стаціонарне місце, споруджене для причалу, стоянки, навантаження і розвантаження суден, посадки і висадки пасажирів. Плавучі П. називаються дебаркадерами.

Пристрій — 1) конструктивно закінчена технічна система, що має певне функціональне призначення; 2) сукупність елементів, що створюють єдину конс-

трукцію. П. може не мати суворо визначеного функціонального призначення в об'єкті.

Пристрої автодії вхідних, маршрутних і вихідних світлофорів — електричний рейковий ланцюг в межах блок-ділянки, через який потяг впливає на апаратуру управління вогнями світлофорів.

Пристрої безпеки кранів — прилади і пристрої, що попереджують про небезпеку при експлуатації кранів з метою попередження аварій і виробничого травматизму.

Приховані роботи — окремі види робіт (будівництво фундаментів, прокладання гідроізоляції, встановлення арматури в залізобетонні конструкції тощо), які недоступні для візуальної оцінки приймальною комісією при здачі будівлі чи споруди в експлуатацію і пред'являються будівельною організацією для огляду та приймання до їх закриття при виконанні подальших робіт.

Прицільне гальмування — зниження швидкості руху відчепів на гальмівних позиціях спускової частини гірки і сортувальних колій для забезпечення потрібної швидкості підходу відчепів до наступних гальмівних позицій або необхідної дальності пробігу і допустимої швидкості їх співударяння з вагонами на підгіркових коліях.

Причал — частина набережної території зі спорудами та обладнанням для стоянки, обслуговування і вантажно-розвантажувальних робіт на судах. П. буває: пасажирським, вантажним, судноремонтним, складським та ін.

Причальні споруди — гідротехнічні портові споруди для причалювання і захистку суден.

Причина — подія, що передує та викликає іншу подію, яка називається наслідком.

Причини технічних і техногенних аварій — відсутність необхідного інженерного забезпечення засобами і методами контролю і діагностики за якісними і кількісними характеристиками будинків (об'єктів) — їх паспортами, обладнанням, трубопроводами, режимами роботи й експлуатації, управлінням поведінкою конструкцій і виробництвом, тобто незадовільний стан кваліметричного моніторингу промислових об'єктів (за аналогією і спільно з екологічним моніторингом).

Причіп — 1) автомобільний транспортний засіб без власного джерела енергії, який повністю опирається на дорогу колесами, призначений для перевезення пасажирів чи вантажів і пристосований для буксирування автомобілем; 2) транспортний засіб, призначений для руху в з'єднанні з механічним транспортним засобом. До цього виду транспортного засобу належать напівпричепа і причепа-розпуски.

Причіп вантажний загального призначення — причіп з бортовою платформою відкритого або закритого типу, не обладнаний засобами самонавантаження-саморозвантаження чи іншим спеціальним устаткуванням.

Причіп спеціалізований — причіп, який за своєю конструкцією та обладнанням призначений для перевезення людей або вантажів певних категорій.

Причіп-трейлер — транспортний засіб без двигуна, котрий використовується для перевезення вантажів і призначений для зчеплення з автотранспортним засобом, крім напівпричепів.

Пріоритети — об'єктивно обумовлена оцінка, на основі якої віддається перевага одному об'єкту перед іншим при формуванні інвестиційних програм в умовах обмеженості ресурсів. Оцінка пріоритетності здійснюється на основі вибору факторів, що впливають на перевагу одного об'єкта перед іншим, і встановлення кількісної характеристики цих факторів (градацій).

Прогінна споруда мосту — **1)** прогін — один з основних елементів мосту (шляхопроводу, естакади), на якому розташовуються продовження проїжджої частини автотраси або залізниці, тобто мостове полотно; **2)** конструкція, що перекриває простір мосту між підпорами, сприймає всі навантаження та передає їх на підпори.

Прогноз (грецьк. prognosis — передбачення) — передбачення, правдоподібно міркування про майбутнє на основі спеціальних наукових досліджень.

Прогнозні ціни — очікувані ціни на майбутніх кроках розрахунку.

Прогнозування (грецьк. prognosis — передбачення) — процес наукового передбачення майбутнього стану предмета чи явища.

Прогнозування економічне — **1)** наукове передбачення найбільш вірогідних змін стану, структури й динаміки народного господарства; **2)** спосіб наукового передбачення основних напрямків розвитку економічної системи або її окремих елементів.

Прогнозування науково-технічне — система оцінок можливих цілей і шляхів розвитку науки і техніки.

Прогнозування технологічне — оцінка, сценарій майбутньої діяльності з метою визначення напрямку і тенденцій розвитку технології, технологічних процесів, можливих строків настання подій, виконання подальших робіт.

Програма (грецьк. programma — оголошення розпорядження) — **1)** зміст і план виконання будь-якої роботи, проекту тощо; **2)** група пов'язаних проектів, керована координовано, що включають елемент поточної роботи; план діяльності науково-дослідних робіт, виконання будівельно-монтажних робіт тощо; **3)** короткий виклад змісту навчального предмета.

Програма капітального виробництва — комплекс заходів з реалізації однієї або кількох цілей у капітальному будівництві.

Програма сертифікації — документ, що містить комплекс організаційно-технічних заходів, спрямованих на визначення відповідності заявника вимогам певних правил.

Продавець — підприємство, установа, організація або громадянин-підприємець, які реалізують товари за договором купівлі-продажу.

Продуктивна сила (ПС) системи — здатність виробляти певну кількість продукції (робіт, послуг) при заданому рівні якості в одиницю часу (рік, квартал, місяць, доба та ін.) і збереження системою властивості стабільно відтворювати і розвиватися.

Продуктивність машин — обсяг робіт, кількість готової продукції, що виконує (виробляє) машина за одиницю часу. Річна П. м. визначається її продуктивністю за годину і кількістю годин роботи протягом року.

Продуктивність праці — **1)** показник, що характеризує ефективність виробничої діяльності людей у процесі створення матеріальних благ і послуг; **2)** кількість продукції, виробленої за певний період часу одним працівником; **3)** виробіток або кількість робочого часу, витраченого на виконання одиниці будівельно-монтажних робіт; **4)** трудомісткість робіт; **5)** плідність, ефективність виробничої діяльності людей.

Продукція — всі види рухомого складу, його складові частини, компоненти, що використовуються в залізничній інфраструктурі, і їх складові, при виготовленні, ремонті і модернізації яких, за вимогами нормативної і технічної документації, присвоюються індивідуальні ідентифікаційні номери або ідентифікаційні номери підприємства виробника, клеймо, приймальний і інспекційний контроль. Рухомий склад і його складові частини після капітального ремонту і модернізації також належать до П..

Проект (лат. *projectus*, букв. кинутий вперед; англ. *project, design* — проект, креслення, розрахунок, замисел тощо) — **1)** проектно-кошторисна документація на споруду (будинок) у вигляді обґрунтованого технічними й економічними розрахунками текстового і графічного матеріалу; **2)** сукупність технічних документів (креслень, описів, розрахунків тощо), необхідних для будівництва і реконструкції будинків, споруд та їх комплексів; **3)** система розрахунків, робочих креслень, макетів та інших документів, яка обґрунтовує економічну і технічну доцільність будівництва об'єкта і визначає його архітектурно-конструктивні рішення й оптимальні будівельно-технологічні умови виконання будівельних процесів, що забезпечують завершення будівництва у задані терміни з мінімальними витратами матеріально-технічних і трудових ресурсів. П. розробляють як на будівництво невеликих будинків або їхніх елементів (напр., окремих конструкцій, технологічного обладнання, інтер'єрів тощо), так і на будівництво великих міст, житлових масивів, промислових підприємств, електростанцій, залізниць тощо; **3)** на відміну від розуміння цього терміну, прийнятого в російській мові (як сукупність документації, креслень і розрахунків, необхідних для створення об'єкта) в англійській мові П. розуміється як інвестиційна акція, що передбачає вкладення певної кількості ресурсів (грошових, фізичних) з метою здобуття запланованого результату (фінансового прибутку, вирішення народногосподарської проблеми) в обумовлені терміни.

Проект виконання робіт (ПВР) — **1)** організаційно-технологічна документація, яка розробляється на основі робочої документації будівельними організаціями (або за їх замовленням НДІ, оргтехбудами) і затверджується головним інженером генпідрядних і субпідрядних будівельних і монтажних організацій; **2)** проект, що визначає технологію і організацію всіх будівельних процесів, пов'язаних із спорудженням будівлі від підготовки території під будівництво до здачі її в експлуатацію, строки виконання і порядок забезпечення ресурсами бу-

дівельно-монтажних робіт, і служить правилами для організації виробничих процесів із спорудження частини або будинку в цілому; **3)** організаційно-технологічний документ, що розроблюється організацією, яка виконує ці роботи, або за її замовленням спеціалізованими організаціями, що мають ліцензії на ці роботи, і призначений для координації рішень з забезпечення безпечних умов праці і промислової безпеки при виконанні підрядником конкретних видів робіт на об'єктах замовника.

Проект організації будівництва (ПОБ) — **1)** організаційно-технологічний документ, що розробляється генеральною проектною організацією з залученням спеціалізованих проектних організацій, які мають ліцензію на даний вид діяльності, для узгодження рішень з організації будівництва, реконструкції, капітального ремонту будівель і споруд; **2)** організаційно-технологічна документація, що входить до розділу «Організація будівництва» проекту (робочого проекту) і затверджується разом з проектно-кошторисною документацією у встановленому порядку.

Проект організації реконструкції — документація, розроблена у складі проектно-кошторисних документів на реконструкцію будинків і споруд за рахунок коштів на проектування реконструкції проектною організацією, що здійснює основне проектування, або, за її дорученням, спеціалізованою проектно-технологічною організацією.

Проект організації ремонту — документація, що розробляється з метою забезпечення раціональної організації ремонтно-будівельного виробництва згідно з вимогами нормативних документів.

Проект організації робіт (ПОР) — організаційно-технологічна документація, розроблена при підготовці будівельної організації до виробництва для всіх об'єктів, передбачених виробничою програмою.

Проект повторного застосування (ППЗ) — проект, розроблений для конкретного об'єкта, але застосований без істотних змін для іншого аналогічного будівництва.

Проект робочий будівлі — графічні й текстові матеріали, які визначають архітектурно-планувальні та об'ємно-конструктивні рішення будівель, матеріали для їх спорудження, склад і послідовність виконання робіт, а також їх вартість.

Проект типовий — проект, первісно призначений для багаторазового використання, як правило, у будівництві масових будинків і споруд.

Проектант, проектувальник — спеціаліст із складання (розробки) проекту; особа, яка професійно займається проектуванням.

Проектна відмітка — задана проектом висота точки відносно вихідного рівня.

Проектна документація — затвержені у встановленому порядку текстові та графічні матеріали, якими визначаються містобудівні, об'ємно-планувальні, архітектурні, конструктивні, технічні, технологічні рішення, а також кошториси об'єктів будівництва

Проектне завдання — документ, у якому виявляють технічну можливість та економічну доцільність передбачуваного будівництва, визначають правильність вибору майданчика для майбутнього будівництва, джерела забезпечення сировиною, матеріалами, паливом, енергією, водою та ін., вирішують транспортні питання, попередньо встановлюють загальну вартість будівництва.

Проектний аналіз — 1) концепція, що лежить в основі інвестиційних проектів в країнах з ринковою економікою і базується на співставленні витрат на інвестиційний проект і вигоду від цього проекту; 2) методологічна система аналізів, проектів як взаємозв'язаних процесів вкладення ресурсів і здобуття результатів. Ця система (як і сам термін) розроблена і широко застосовується у Світовому Банку. Разом з використанням широко розповсюджених методів аналізу технічних і фінансових аспектів включається досить розвинутий набір методів для аналізу проектів з народногосподарської і соціальної точок зору, що відповідає цілям Світового Банку як організації, покликаної сприяти економічному розвитку.

Проектний цикл — 1) концепція, що розглядає інвестиційний проект або стадії, кожна з яких має своє призначення і часові межі. Зазвичай розрізняються такі фази П. ц.: ідентифікація, розробка, експертна оцінка, будівництво, експлуатація, оцінка результатів; 2) тимчасові стадії розробки і реалізації інвестиційного проекту.

Проектні матеріали — документ (комплекс документів), що містить підставу П. Цим терміном охоплюються як документи, обов'язкові при проектуванні об'єктів капітального будівництва, так і додаткові матеріали, що розробляються учасниками П, при експертизі, підготовці, реалізації і в процесі здійснення проектів. Передбачається, що П. м. містять всю необхідну інформацію про технічні, технологічні, економічні і організаційні характеристики проекту.

Проектні організації — державні або приватні організації, що виконують на основі ліцензій проектні і розвідувальні роботи для будівництва.

Проектні роботи — роботи, пов'язані зі створенням проектної документації для будівництва.

Проектно-будівельний комплекс — об'єднані проектна і будівельна організації.

Проектно-дослідні роботи — роботи, виконувані на основі договорів, що укладаються замовником з проектними організаціями (генеральним проектувальником), і регламентовані правилами про договори на виконання дослідних і проектних робіт.

Проектно-кошторисна документація — результат проектування будівельної продукції, який включає архітектурні, технічні, технологічно-кошторисні та інші документи.

Проектувальник — спеціалізовані проектні організації, що розробляють проектно-кошторисну документацію. Відповідальною за виконання усього комплексу робіт є одна організація, що називається генеральним П.

Проектування — 1) процес взаємопов'язаного комплексу робіт колективу спеціалістів-проектувальників, результатом яких є проектно-кошторисна документація для будівництва або реконструкції будинків, споруд та їх комплексів; 2) створення проекту прототипу, прообразу передбачуваного або можливого об'єкта (стану).

Проектування варіантне — вид архітектурного проектування, розробка за одним завданням кількох проектів (варіантів).

Проектування доріг — галузь інженерної діяльності з розробки комплексу проектно-кошторисної документації (проекту) в обсязі, необхідному для будівництва (реконструкції) автомобільної дороги або залізниці.

Проектування екологічне — обґрунтування будь-якого проекту втручання в навколишнє природне середовище або у вже порушене середовище на основі екологічних вимог і нормативів, а також з урахуванням всього комплексу екологічних знань.

Проектування із застосуванням темплетів та моделей — метод розробки проектних рішень за допомогою темплетів та/або моделей, що забезпечує можливість їх швидкого виконання, порівняння та вироблення оптимального варіанта. Не можна вважати П. із з. т. та м. виготовлення демонстраційних або діючих макетів, а також навчальних посібників.

Проектування індивідуальне — вид архітектурного проектування, розробка проекту конкретного об'єкта (будинку, споруди тощо) як одиничного.

Проектування конкурсне — вид архітектурного проектування, розробка за одним завданням (для одного об'єкта) кількох проектів і вибір оптимального на основі їх порівняння.

Проектування конструкцій — творчий процес, який включає складання та аналіз конструктивної схеми, вибір розрахункової схеми, статичний та конструктивний розрахунок, конструювання складових елементів і конструкцій в цілому.

Проектування концептуальне — архітектурне пошукове проектування, яке має нові ідеї, концепції.

Проектування реконструкції — 1) комплекс проектних і дослідних робіт, виконуваних для реконструкції будинків і споруд. Основними відмінними рисами реконструкції є збереження незмінними конструкцій реконструйованих будинків (фундаменти, стіни) і необхідність виконання робіт у межах існуючої забудови; 2) взаємопов'язаний комплекс робіт, результатом яких є технічна документація, необхідна для реконструкції підприємств, будинків і споруд.

Проектування ремонту — комплекс проектних і дослідних робіт, що виконуються з метою ремонту будинку.

Проектування робіт — визначення організаційно-технологічних параметрів виконання монтажних і спеціальних будівельних робіт у технологічній послідовності будівництва, монтажу і введення в експлуатацію виробничих потужностей та об'єктів залежно від заданих строків початку і закінчення будівництва об'єктів і виконання опоряджувальних робіт тощо.

Проектування станцій і вузлів — вибір раціональних конструкцій (схем) залізничних станцій і вузлів для їх будівництва, оптимального розміщення окремих пристроїв (парків колій, сортувальних гірок, локомотивного і вагонного господарств і таке ін.) з урахуванням забезпечення раціонального технологічного процесу роботи станції (вузла) і ув'язки цього розміщення з плануванням прилеглої території забудови і сумісної роботи залізниці з іншими видами транспорту.

Проектування типове — вид архітектурного проектування, розробка проєктів, призначених для багаторазового використання у масовому будівництві.

Проектування функціонування будівельної організації — розробка комплексу документів (розрахунків, графіків, креслень і таблиць), що забезпечують раціональну збалансованість потенціалоємності з планом робіт, ресурсами, організаційно-технологічними рішеннями, техніко-економічними показниками та іншими умовами виробничо-господарської діяльності.

Прожекторне освітлення — освітлення, що створюється за допомогою прожекторів і широко застосовується в будівництві (освітлення будівельних майданчиків, заводських дворів домобудівних комбінатів, територій складів тощо).

Проїжджа частина — частина поверхні земляного полотна, у межах якої влаштовується дорожній одяг і здійснюється рух автомашин.

Проїзний документ, перевізний документ — 1) розрахунковий документ установленої форми, оформлений відповідно до вимог Порядку, що засвідчує укладення договору між залізницею і пасажиром (вантажовласником) на проїзд (перевезення вантажу, вантажобагажу, багажу) і видається пасажиру (відправнику, одержувачу багажу, вантажобагажу, вантажу) після оплати ним вартості цієї послуги; 2) документ встановленого зразка, який посвідчує право пасажирів на проїзд залізничним транспортом. Складовими вартості П. д. є: плацкарта — частина вартості проїзду, змінювана залежно від категорії вагона, поїзда, що компенсує витрати на підготовку в рейс та обслуговування вагона; квиток — частина вартості проїзду, змінювана залежно від категорії вагона та поїзда, що компенсує витрати на переміщення вагона. До складових вартості П. д. включаться також плата (збір), передбачена законодавством: податок на додану вартість, страховий збір, плата за продаж проїзного документа (комісійний збір). При оформленні проїзду із використанням автоматизованих систем, складові вартості П. д. мають шифри, встановлені технологічними процесами відповідних систем. Види П. д.: повні, пільгові, безплатні; дитячі, групові; службові. В приміських поїздах та місцевих поїздах без нумерації місць в вагонах П. д. є квиток; 3) документ установленого Укрзалізницею зразка, який посвідчує право пасажирів на проїзд залізничним транспортом. Складовими вартості П. д. є: плацкарта — частина вартості проїзду, змінювана залежно від категорії вагона, поїзда, що компенсує витрати на підготовку в рейс та обслуговування вагона; квиток — частина вартості проїзду, змінювана залежно від категорії вагона та поїзда, що компенсує витрати на переміщення вагона. Види П. д.: повні, пільго-

ві, безплатні; дитячі, групові; службові. У приміських поїздах та місцевих поїздах без нумерації місць у вагонах П. д. є квиток.

Прокладка інженерних мереж — улаштування комплексу комунікацій, які обслуговують різні системи інженерного устаткування населених пунктів. До інженерних мереж належать: водопровід, каналізація, теплофікація, електричні і газові мережі.

Промислова залізнична станція — роздільний пункт з колійним розвитком і технічними пристроями для приймання, відправлення і схрещення поїздів, їх формування і розформування, виконання маневрової роботи, подачі вагонів в цехи і до фронтів навантаження/розвантаження і прибирання їх на колії.

Промислова зона — особлива функціональна зона міста, основне призначення якої — розміщення виробничих і складських комплексів.

Промислова сировина — сировина, що видобувається і виробляється у промисловості.

Промислове будівництво — галузь будівництва, яка створює основні фонди промисловості. Призначення П. б.: виконання всього комплексу будівельних і монтажних робіт, що забезпечує введення в дію нових і розширення або реконструкцію (модернізацію) діючих виробничих підприємств. Для П. б. характерне широке використання засобів механізації будівельно-монтажних робіт, великорозмірних збірних будівельних елементів, удосконалення методів організації та управління будівництвом.

Промислове підприємство, що знаходиться в системі МШС — невід’ємна частина єдиного виробничо-технологічного комплексу залізничного транспорту, що забезпечує постійну підтримку рухомого складу, який експлуатується, і багатьох інших технічних засобів у справному стані, а також створює необхідну базу матеріально-технічного забезпечення підприємств транспорту спеціальними матеріалами, обладнанням, інструментами, пристосуваннями і запасними частинами.

Промисловий вузол — відособлена територія міста, на якій розміщується група промислових підприємств, що мають спільну інфраструктуру, спільну систему транспортного, соціально-побутового та інших видів обслуговування.

Промисловий залізничний транспорт — транспортно-технологічний комплекс, який забезпечує системне переміщення вантажів у процесі виробництва (між виробництвами, виробничими циклами, окремими операціями або підприємствами в цілому) та взаємодію із залізничним транспортом загального користування і не належить до нього.

Промислові будівлі — будівлі, призначені для розміщення засобів промислових виробництв, де відбувається технологічний процес і де забезпечено необхідні експлуатаційні умови та нормальну життєдіяльність для людини, зайнятої у виробничому процесі.

Промислові споруди — об’єкти, призначені для виконання певних функцій у виробничому процесі (напр., димова труба для видалення продуктів горіння), для зберігання і переміщення сировини, сприймання навантаження від облад-

нання (напр., фундаменти для верстатів) та ін. Номенклатура типів і видів П. с. включає понад сто найменувань: будівлі, види і конструктивні рішення обладнання для опирання і розміщення устаткування; комунікації, споруди транспорту; місткості та споруди водопостачання, вентиляції і каналізації тощо.

Проміжна митниця — будь-який митний орган, де здійснюється часткове довантаження, розвантаження, перевантаження товарів або інші операції з товарами, пов'язані з необхідністю зміни транспортного засобу, митного режиму, усунення загрози псування вантажу тощо.

Проміжна станція — 1) роздільний пункт призначений для схрещення і обгону поїздів, посадки і висадки пасажирів, навантаження і розвантаження вантажів і багажу, маневрових операцій з відчеплення вагонів від збірних поїздів і причеплення до них, обслуговування під'їзних колій; 2) станція, на якій виконують регулярні операції пропускання, схрещення, обгону поїздів, маневрову роботу зі збірними поїздами, операції навантажування-розвантажування вантажів, обслуговування пасажирів.

Проміжні скріплення — кріплення, які виконують зв'язок між рейками і підрейковою основою. Вони повинні забезпечувати: стабільність ширини колії; притиснення рейок до основи, що виключає відрив і угон рейок; найкращі умови температурної роботи рейок; проведення регулювання положення рейок за висотою і шириною колії; заміну скріплення без переривів у русі поїздів; механізовану зборку і утримання вузлів скріплення; раціональну просторову пружність і вібростійкість вузлів скріплення; електроізоляцію рейок від основи; економічну ефективність конструкції верхньої будови колії.

Пропозиція — 1) бажання і можливість транспортного підприємства прийняти і виконати замовлення у визначений час і визначеному місці; 2) отримання запитів, тендерної П., офертної або тендерної документації у встановленому порядку.

Пропорції архітектурні — розмірність елементів, система співвідношень частин споруди між собою і самою спорудою, що додає твору архітектури гармонійної цілісності і художньої завершеності.

Пропуск через митний кордон України — дозвіл митниці на використання товарів та інших предметів на митній території України або за межами цієї території з метою, заявленою митниці.

Пропускна спроможність станції — 1) найбільш вірогідне число вантажних поїздів (окремо без переробки і з переробкою) і задане число пасажирських поїздів, які можуть бути пропущені станцією за добу за всіма напрямками, що примикають до неї, залежно від її технічного оснащення при умовах роботи, які забезпечують повне використання наявних засобів; визначається для станційних колій з прийому і відправлення поїздів і для стрілочних горловин; 2) — найбільш імовірна кількість вантажних поїздів (окремо без переробки та з переробкою) і задана кількість пасажирських поїздів, які можуть бути пропущені станцією за добу на всіх напрямках, що до неї примикають, за умови роботи, що забезпечує повне використання існуючих технічних засобів. При розрахун-

ку П. с. с. використовуються прогресивні технологічні норми на виконання усіх операцій, які враховують технічне оснащення та специфіку роботи станції. Пропускна спроможність пасажирської станції визначається найбільш імовірною кількістю пасажирських поїздів, які можуть бути пропущені станцією за добу або в години інтенсивного руху кожним прилеглим напрямком

Просадочний ґрунт — глинистий ґрунт, що має властивість додатково ущільнюватися при корінній зміні його залягання під дією факторів, не пов'язаних зі зміною навантажень, які передаються на нього.

Просідання ґрунту — поступове опускання поверхні землі на певній ділянці. Може бути результатом відкачування підземних вод, видобування нафти і газу чи твердих корисних копалин шахтним способом, а також наслідком природних або ініційованих людиною карстових і суфозійних процесів та прогрівання вічномерзлих порід.

Проста норма прибутку, простий темп повернення інвестиції — один з показників, що визначається при спрощеному методі оцінки ефективності інвестицій в ринкових умовах. П. н. п. — відношення прибутку, отриманого в результаті реалізації інвестиційного проекту за певний період (зазвичай за рік), до інвестиційних витрат за той же період (без дисконтування). Прибуток може прийматися або валовий (оподатковуваний), або чистий, з додаванням амортизаційних відрахувань.

Простежувальний аудит — аудит, що здійснюється з метою оцінки результативності виконання коригувальних і запобіжних заходів, розроблених підприємством-виробником за підсумками раніше проведених аудитів.

Протекторні та протекторно-дренажні установки — вид електрозахисту, коли в системі два метали (один той, що захищається, і другий, той, що захищає — протектор) приводяться в тісний контакт, внаслідок чого виникає направлений потік електронів; метал протектора підбирається таким чином, щоб він виявився анодом по відношенню до виробу, що захищається, — в першу чергу руйнується анод, а виріб, що захищається, зберігається.

Протидеформаційні заходи — інженерні заходи, що використовуються при спорудженні земляного полотна, пристроїв і будівель, і які виключають руйнівні прояви осідання або здимання ґрунтів основи, де ведеться будівництво.

Протидимний захист — комплекс технічних рішень та організаційних заходів, спрямованих на запобігання дії на людей диму і токсичних продуктів, що утворюються при пожежі. Основне призначення П. з. полягає в безпечній евакуації людей при пожежі. Ці заходи визначаються залежно від призначення.

Протипожежна завіса — димонепроникна конструкція, наприклад у театрах, з нормованою межею вогнетривкості, яка виготовлена з незаймистих матеріалів і опускається при пожежі для відокремлення сцени від залу для глядачів.

Протипожежна перепона — конструкції у вигляді стіни, перегородки, перекриття або об'ємний елемент будівлі, призначені для запобігання розповсюдженню пожежі у суміжних приміщеннях протягом нормованого часу.

Протипожежне водопостачання — 1) система технічних заходів, що забезпечують подачу води, яка необхідна для гасіння пожеж, із водопроводу або безпосередньо з водоймищ; 2) сукупність інженерно-технічних засобів та споруд, які забезпечують подачу води для гасіння пожежі.

Протипожежний розрив — нормована відстань між будівлями і/або спорудами, що встановлюється для запобігання розповсюдженню пожежі.

Протипожежні двері (ворота, вікно, люк) — конструктивні елементи, які служать для заповнення профілів у протипожежних перепонах і перешкоджають розповсюдженню пожежі у суміжні приміщення протягом нормованого часу.

Протипожежні заходи — система заходів, спрямованих на запобігання виникненню пожеж і обмеження їх поширення. П. з. здійснюються при проектуванні, будівництві та експлуатації будинків, споруд, промислових підприємств, технологічного устаткування тощо.

Протиугони колійні — пристрої для защеплення підшви рейки і передачі поздовжніх сил при проході рухомого складу на підрейкові опори; перешкоджають повздовжньому переміщенню рейок — угону колії, що відбувається, як правило, в бік руху поїзда.

Протокол — 1) документ із записом усього того, що відбувається на засіданні, допиті; 2) документ, яким засвідчується який-небудь факт.

Професійна захворюваність — явище, що характеризується сукупністю професійних захворювань.

Професійне захворювання — 1) патологічний стан людини, зумовлений роботою і пов'язаний з надмірним напруженням організму або несприятливою дією шкідливих факторів; 2) патологічний стан людини, обумовлений роботою і пов'язаний з надмірним напруженням організму або несприятливою дією шкідливих виробничих факторів; 3) захворювання, викликане дією шкідливих виробничих факторів, зафіксоване й підтвержене в установленому порядку. Для робітників-будівельників характерна низка П. з., пов'язаних із їх трудовою діяльністю.

Професійний відбір — сукупність заходів, метою яких є відбір осіб для виконання певного виду трудової діяльності за їх професійними знаннями, анатомо-фізіологічними і психологічними особливостями, а також за станом здоров'я та віком.

Професіоналізм — високий рівень знань, умінь і навичок у якій-небудь галузі діяльності, що стала для людини її постійною професією (напр., професіоналізм в архітектурі, спорудженні об'єктів тощо).

Професія (лат. *professio* — постійна спеціальність, фах, вид занять) — 1) вид трудової діяльності, що потребує відповідного навчання (напр., монтажник, штукатур); 2) сталий і відносно широкий вид трудової діяльності людини, яка оволоділа комплексом спеціальних теоретичних знань і практичних навичок у процесі спеціальної підготовки та завдяки досвіду роботи.

Профілактика захворювань — система гігієнічних, виховних, соціальних та медичних заходів, спрямованих на попередження захворювань шляхом усунення причин та умов, що їх викликають, а також підвищення опору організму до шкідливого впливу факторів навколишнього середовища.

Профілактичні заходи — система організаційно-технічних, гігієнічних та лікувально-профілактичних заходів, спрямованих на створення сприятливих умов праці для здоров'я працівників.

Профіль місцевості — обриси, зовнішній контур вертикального перерізу ділянки земної поверхні, що відображає рельєф місцевості.

Профільне шліфування рейок — робота, виконувана спеціальними поїздами, обладнаними обертаючими абразивними кругами, з формуванням, так званих, ремонтних профілів головки (залежно від форми зносу рейки) для відновлення початкового проектного контуру рейки, видалення металу в зоні викружки головки, де є внутрішні мікротріщини, вирівнювання поверхні катання.

Проходка тунелю — комплекс взаємопов'язаних технологічних операцій з розробки і вибирання ґрунту, установки наземного кріплення, зведення та гідроізоляції оброблення.

Проходка щитова — сукупність виробничих процесів, що здійснюються за допомогою прохідницьких щитів.

Процедура управління — сукупність взаємопов'язаних дій з обробки інформації для реалізації певного етапу управління.

Процес (лат. processus — проходження, просування вперед) — послідовна закономірна зміна станів у розвитку явищ і предметів.

Процес будівельний — процес зведення будинків і споруд безпосередньо на місці їх майбутнього функціонування.

Процес насування (состава поїзда на) — подача состава поїзда до горба сортувальної гірки з подальшим розформуванням потягу. П. н. це маневровий процес, при якому маневровий локомотив насовує состав (групу вагонів) для розпуску через сортувальну гірку.

Процес перевезення — сукупність операцій від моменту підготовки вантажу до відправлення і до моменту його отримання, пов'язаних з переміщенням вантажу в просторі без зміни його геометричних форм, розмірів і фізико-хімічних властивостей.

Процес переміщення — сукупність навантажувальних операцій в пункті навантаження, перевантажувальних операцій в пунктах передачі вантажу з одного виду транспорту на інший, проміжного його зберігання, транспортування і розвантажувальних операцій в пункті розвантаження.

Пряма плацкарта — додаткова послуга пасажирів, що надається в пункті початкового відправлення з оформлення виїзду з пункту пересадки.

Пряме залізничне сполучення — 1) перевезення вантажів і пасажирів у межах двох і більше залізниць України; 2) перевезення вантажів, пасажирів, багажу і вантажобагажу у межах двох і більше залізниць України.

Пряме змішане сполучення — **1)** перевезення, що здійснюється залізницями та іншими видами транспорту за єдиним транспортним документом протягом усього шляху прямування; **2)** перевезення, що здійснюється залізницями разом з іншими видами транспорту за єдиним транспортним документом, складеним на весь шлях.

Прямі витрати — витрати, які можуть бути безпосередньо пов'язані з визначеною діяльністю і виглядом продукції.

Прямі інвестиції — підприємницькі інвестиції, в результаті яких інвестор набуває управлінського контролю над об'єктом вкладення капіталу.

Пункт — місце в просторі, що характеризується певними ознаками (географічне положення, природні особливості тощо).

Пункт пасажирський зупиночний — пункт на перегоні, що не має колійного розвитку і призначений виключно для посадки та висадки пасажирів.

Пункт продажу проїзних документів — мережа залізничних квиткових кас, що здійснюють оформлення проїзду, повернення платежів за невикористані проїзні документи, об'єднаних спільним обліком та звітністю.

Пункт пропуску — **1)** спеціально виділена територія в аеропортах (на аеродромах) з комплексом будівель, споруд і технічних засобів, де здійснюються прикордонний, митний та інші види контролю й пропуск через державний кордон осіб, транспортних засобів, товарів та інших предметів; **2)** об'єкт для здійснення прикордонного, митного та інших видів контролю пасажирів, транспортних засобів та вантажів з метою перетину державного кордону України на шляхах сполучення: залізничного, автомобільного, повітряного, морського та річкового транспорту, а також пішохідних дорогах.

Пункт пропуску через державний кордон України — ділянка місцевості, територія або частина території залізничної, автомобільної станції, морського, річкового порту, аеропорту (аеродрому) з комплексом будівель, споруд та інженерно-технічних засобів, де здійснюються визначені законодавством прикордонний, митний та інші види контролю з метою пропуску через державний кордон осіб, транспортних засобів, вантажів та іншого майна.

Пусковий комплекс — **1)** група будівель і споруд, що є частиною підприємства, яке будується і реконструюється, транспортного об'єкта, житлового масиву (або однією з черг, що здається в експлуатацію), готові до випуску певної продукції, руху транспорту і заселення; **2)** замкнений цикл виробництва, що виготовляють який-небудь вид продукції у вигляді деталей, напівфабрикатів або виробів, які використовуються у подальших виробничих циклах; **3)** визначена проектною документацією частина будови (об'єкта) виробничого або цивільного призначення, яка після введення її в експлуатацію забезпечує випуск продукції або надання послуг на об'єктах підсобного та обслуговуючого призначення за відповідною супровідною номенклатурою і може експлуатуватися за розсудом інвестора до випуску продукції або надання послуг на повну проектну потужність за основною номенклатурою.

Пусковий об'єкт — будинок або споруда підприємства чи житлового масиву, що здається в експлуатацію.

Пуско-налагоджувальні роботи — комплекс налагоджувальних робіт, що виконуються в період індивідуальних випробувань і в період комплексного випробування обладнання.

Пучинонебезпечні ділянки — місця з перемежованими, різнорідними за своїми здиманими властивостями ґрунтами в зоні промерзання: ділянки з локальним зволоженням пучинистих ґрунтів; кінцеві ділянки скельних виїмок.

Р

Рампа «RO-RO» — регульована пряма або похила рампа, яка дає змогу автотранспортним засобам заїжджати на судно чи залізничний вагон або виїжджати з них.

Раудмайстер — великотоннажний трейлер, який облаштовано пристроєм для швидкої установки залізничних коліс.

Раудрейлер — великотоннажний трейлер, пристосований для переходу з автомобільного шосе на залізничну колію за рахунок опускання залізничної колісної пари.

Рахунок-фактура (англ. invoice, account, final invoice, фр. facture, нім. Redlining, Faktura, Handels faktura) — вид комерційного рахунку. Окрім свого основного призначення як документа, в якому зазначено суму належного за товар платежу, Р.-ф. може бути використана як супровідний документ.

Реалізація проекту — зведення будівлі або споруди, будівництво населеного пункту, а також інших будов у натурі, тобто в певних конкретних умовах на певній ділянці.

Реальна процентна ставка — процентна ставка з урахуванням інфляції; дорівнює номінальній ставці, очищеній від інфляції.

Регіональна сортувальна станція (РСС) — організаційна структура, створена для виконання агентських угод з міжнародними корпораціями в галузі міжнародного прискореного транспортування вантажів та підпорядкована ЦСС.

Регламент переговорів — правила, що регламентують порядок надання вказівок та доповідей, за допомогою яких ведуть всі розмови між працівниками, задіяними в процесі руху поїздів.

Регульований переїзд — переїзд, обладнаний пристроями переїзної сигналізації для водіїв транспортних засобів, або такий, що обладнаний шлагбаумом, і його обслуговує черговий працівник.

Регуляційні споруди — споруди, які доповнюють укріплення укосів насипу в зонах постійного або тимчасового підтоплення, регулюють швидкість водного потоку і захищають їх від розмиву.

Регуляційні споруди мостових переходів — споруди, призначені для регулювання водного потоку, що перетинається дорогою, з метою забезпечення те-

чії води і руху наносів у потрібному напрямку при дотриманні необхідних умов експлуатації мостового переходу і водотоку.

Реєстрація (пізньолат. *registratio*, від *reg-istrum* — список) — **1)** процедура, за допомогою якої певний орган визначає відповідні характеристики продукції, процесу чи послуги; **2)** занесення у список, взяття на облік.

Режим зони митного контролю — **1)** порядок доступу й перебування в такій зоні, включаючи службових осіб, які безпосередньо забезпечують процес митного контролю й оформлення, та громадян, які проходять митний контроль або уповноважені пред'явити для такого контролю товари, транспортні засоби та інші предмети, а також порядок переміщення товарів, транспортних засобів та інших предметів за межі зони митного контролю; **2)** порядок доступу та перебування в таких зонах, включаючи службових осіб, які безпосередньо забезпечують процес митного контролю, та громадян, які проходять митний контроль або уповноважені пред'явити такому контролю товари та інші предмети, а також порядок переміщення товарів та інших предметів за межі зони митного контролю.

Режим небезпечного стану — сукупність значень контрольованого параметра, які характеризують можливість виникнення відмови або порушення технологічного процесу.

Режим нормального стану — сукупність значень контрольованих параметрів, які характеризують працездатний стан системи машин і задані показники технологічного процесу.

Режим роботи — категорія робочого стану машини, яка характеризується: коливаннями зовнішнього навантаження на робочий орган — відношенням його максимального значення до середнього; частотою коливань, тривалістю включень приводу в процентному відношенні до загальної тривалості роботи машини, кількістю включень за годину, навантаженнями робочих рухів, реверсивністю, тривалістю безперервної роботи.

Режим технологічний — сукупність технологічних параметрів, що регулюють перебіг фізичних, хімічних, механічних та інших процесів при виконанні будівельно-монтажних робіт з метою планомірного зменшення витрат ресурсів (часу, матеріалів та ін.) і одержання максимально корисних результатів.

Режимні правила в зонах прикордонного контролю — порядок пропуску та перебування в зоні прикордонного контролю осіб і транспортних засобів (у тому числі службових транспортних засобів тощо), які здійснюють контроль (забезпечують здійснення контролю) пасажирів і транспортних засобів, вантажів, товарів та іншого майна, що переміщуються через державний кордон України, порядок прибуття, відправлення із зони прикордонного контролю осіб, транспортних засобів, що прибувають в Україну і вибувають за кордон, а також інші обмеження для запобігання незаконному перетину державного кордону України.

Резерв — **1)** певна кількість часу, на яку робота може бути затримана (від її раннього старту) без запізнення щодо дати фінішу проекту. Розраховується Р.

математично і може змінюватися у міру виконання проекту і врахування змін, що вносяться в план проекту; **2)** запас чого-небудь, що спеціально зберігається і в разі потреби може бути використаний (напр., матеріальні Р.).

Резерв колійний — водовідвід вздовж насипу, утворений плануванням кар'єру, з якого було взято ґрунт для його відсипки. Призначення Р. к.— перехвачувати і відводити воду, що тече до тіла насипу.

Резерв коштів на непередбачені витрати — складова витрат у зведеному кошторисному розрахунку на непередбачені роботи.

Резервний капітал — частина власного капіталу компанії, що не належить ні до сплаченого акціонерного капіталу, ні до розподіленого прибутку. Складається з нерозподіленого прибутку, а також з доходів, що виникають завдяки перевищенню курсової вартості акцій порівняно з їх номінальною ціною.

Резервуар — місткість (споруда), призначена для зберігання рідин. У будівництві використовують металеві та залізобетонні Р.

Резервування — заходи в плані проекту, прийняті з метою пом'якшення вартісного і/або планового ризику; Р. часто використовується разом з уточнювальним терміном (напр., часткове банківське Р., чисте Р.) для більш детального уточнення того, які типи ризиків необхідно пом'якшити.

Резервування місць — виділення заздалегідь за заявками організацій чи фізичних осіб місць з відстроченим оформленням проїзних документів.

Результат будівництва — споруджені й передані в експлуатацію довговічні будівлі і споруди.

Результат маркетингу пасажирських перевезень — створення інформаційно-аналітичної бази для прийняття ефективних управлінських рішень, що дозволяє забезпечити залучення на залізничний транспорт максимального пасажиропотоку за рахунок конкурентоспроможної тарифної політики і надання населенню транспортних послуг необхідного обсягу і рівня якості.

Результативність управління — відношення витрат на досягнення мети (вирішення поставленого завдання) до одержаного результату, якщо він піддається кількісному вимірюванню.

Результуючий параметр — параметр, який входить до розрахункової схеми і залежить від ряду складових параметрів.

Реімпорт відходів — ввезення на національну територію раніше експортованих за її межі відходів.

Реінвестиції — грошові кошти, отримані у вигляді прибутку від інвестицій і знов використані для довгострокових вкладень; направлення прибутку на розвиток виробництва.

Рейки — сталеві балки спеціального перерізу, що укладаються на шпали або інші опори для утворення, як правило, двохниткової колії якою переміщується залізничний рухомий склад (у т.ч. міський трамвай і метрополітен), спеціалізований состав у шахтах і кар'єрах, кранове обладнання.

Рейкова колія (РК) — **1)** дві паралельні металеві рейки на точно встановленій відстані одна від одної, прикріплені до шпал або плит; **2)** дві паралельні

рейкові нитки, укладені на основі (шпали, бруски, блоки) і закріплені на визначеній відстані одна від одної. Призначення РК — направлення коліс рухомого складу при русі на прямих і криволінійних ділянках. До основних параметрів РК належать: ширина колії, положення рейкових ниток за рівнем і підхил рейок. Важливим параметром є ширина колії — відстань між робочими гранями головок рейок, виміряна в розрахунковій площині найбільш вірогідних контактів головок рейок з робочими гранями гребенів коліс (близько 13 мм нижче поверхні катання головок рейок).

Рейкове коло — 1) ізольована ділянка (блок-ділянка) залізничної колії, в якій провідниками електричного струму служать рейкові нитки, обладнані колійними датчиками, що спрацьовують під впливом коліс рухомого складу, забезпечуючи зв'язок між ним і пристроями управління залізничними стрілками і сигналами; 2) комплекс технічних засобів, призначених для контролю стану рейкової лінії, а саме, для контролю цілісності рейкових ниток і вільності рейкової колії в межах блок-ділянки.

Рейкове скріплення — з'єднання рейок між собою і прикріплення їх до рейкових опор. Залежно від призначення Р. с. поділяються на стикові і проміжні.

Рейкозмашувач — стаціонарний колійний пристрій, що встановлюється в зоні кривих певних радіусів для нанесення мастила на реборди колісних пар і рейкову колію для зменшення сил тертя між рейкою та ребордою колеса і відповідно продовження терміну експлуатації рейкової колії. Р. застосовують на криволінійних ділянках колії і в горлових станцій з інтенсивним боковим зносом рейок (включаючи рамні) і вістряків.

Реклама — форма комунікації, яка переносить якість послуг на мову нужд і запитів пасажирів. Її мета — «привернути» потенційних пасажирів до послуг, що надаються, розробляються і впроваджуються в сфері пасажирських перевезень, поінформувати про різноманітність послуг, щоб пасажирів їх оцінили і при необхідності скористалися ними, вибрали вид транспорту і купили його послуги.

Рекогносцировка (нім. *Recognoszierung*) — огляд місцевості, що підлягає зйомці. Р. здійснюється з метою складання плану робіт за зйомкою. В результаті Р. вирішується питання про геодезичну основу, вибираються прийоми нівелювання та масштаб зйомки, вирішуються інші питання, пов'язані з її виконанням.

Реконструкція (лат. *re* — префікс повторюваності, *constructio* — побудова) — 1) комплекс будівельних робіт, пов'язаних із зміною техніко-економічних показників або використанням об'єкта за новим призначенням в межах існуючих будівельних габаритів. Складовою частиною Р. об'єкта може бути його капітальний ремонт; 2) перебудова існуючих об'єктів виробничого та цивільного призначення, пов'язана з удосконаленням виробництва, підвищенням його техніко-економічного рівня та якості вироблюваної продукції, поліпшенням умов експлуатації та проживання, якості послуг, зміною основних техніко-

економічних показників (кількість продукції, потужність, функціональне призначення, геометричні розміри); **3)** докорінне перетворення архітектурної форми окремих будинків і споруд; **4)** особлива різновидність будівництва, пов'язана з перебудовою існуючих будинків і споруд з метою повної або часткової зміни їх функціонального призначення, заміни морально і фізично застарілого технологічного та інженерного обладнання, зношених конструкцій та інженерних систем або таких, що не відповідають експлуатаційним вимогам, приведення будинків у відповідність до сучасних санітарно-гігієнічних, технічних та економічних вимог; **5)** корінна перебудова будівлі, пов'язана з необхідністю розширення виробництва, модернізацією технологічного процесу, встановленням нового обладнання, поліпшенням умов праці та побуту.

Реконструкція будівлі — комплекс будівельних робіт і організаційно-технічних заходів, пов'язаних із зміною основних техніко-економічних показників (навантажень, планування приміщень, будівельного об'єму і загальної площі будівлі, інженерної оснащеності) з метою зміни умов експлуатації максимального заповнення втрати від фізичного і морального зносу, що мав місце, досягнення нових цілей експлуатації будівлі.

Реконструкція комплексна — розробка і реалізація комплексу взаємопов'язаних заходів з відновлення і збереження цілісного історичного середовища.

Рекуперація (лат. recuperatio — зворотне одержання) — використання частини тепла газоподібних продуктів згоряння палива для підігрівання повітря, газу або живильної води котлів.

Релейний захист електричних систем — сукупність пристроїв (або окремих пристрій), що містить одне або кілька реле, яка здатна реагувати на порушення норм режиму роботи (напр., при короткому замиканні, перенапруженні) різних елементів електричної системи, автоматично виявляти їх і давати команду на відключення пошкодженої ділянки або на інше перемикання в електричній системі.

Рельєф (фр. relief, лат. relevo — піднімаю) — **1)** будова земної поверхні, сукупність форм нерівностей поверхні землі (суші, дна морів, океанів, різних за величиною, формою, будовою тощо). Р. є однією з найважливіших характеристик конкретних умов місцевості і безпосередньо впливає на архітектурне вирішення об'єкта; **2)** вид скульптури, в якому саме зображення виступає над фоном. Розрізняють Р: високий (горельєф) і низький (барельєф). В архітектурі Давнього Єгипту використовувався заглиблений Р. (койлапогліф).

Рельєф техногенний — рельєф, утворений в результаті діяльності людини.

Ремонт (фр. remonter — знову зібрати, поправити) — **1)** виправлення пошкоджень, усунення дефектів, поломок, лагодження чого-небудь; **2)** повторні будівельні роботи з повернення будівлі до такого стану, який існував на початку попереднього циклу її експлуатації. У вітчизняній практиці Р. поділяються на капітальні, косметичні і поточні. Капітальні Р. передбачають відновлення або заміну несучих конструкцій, вбудованих елементів та опорядження і здій-

снюються, як правило, при виведенні з експлуатації будівлі або її частини; косметичні Р. стосуються відновлення опорядження (як правило, фасадів); на пам'ятках архітектури допускаються тільки поточні Р., тобто періодичні роботи в процесі експлуатації будівлі з підтримання її технічного та естетичного стану (без зміни її існуючого вигляду), інші види робіт виконуються лише на реставраційних засадах.

Ремонтно-будівельні роботи — комплекс робіт з усунення фізичного і морального зношення будинків без зміни їх техніко-економічних показників (при капітальному ремонті) і з частковими змінами (при реконструкції). Виконуються Р.-б. р. підрядним або господарським способом.

Ремонтно-відновлювальні роботи — виправлення (полагодження) спрацьованих деталей, усунення пошкоджень, поломок і дефектів в об'єкті з метою приведення його в належний стан зі збереженням технологічних та експлуатаційних якостей.

Ремонтно-екіпірувальне депо (РЕД) — депо з ремонту та екіпірування сформованих пасажирських составів. Як правило, розміщуються в місцях їх формування або обертання.

Ремонтопридатність — 1) властивість конструкції, що характеризується пристосованістю до попередження і виявлення її відмови чи пошкоджень та усунення їх наслідків шляхом здійснення технічного обслуговування і ремонту; 2) властивість рухомого складу і його складових частин, що полягає в їх пристосованості до попередження і виявлення причин виникнення відмов і усунення наслідків шляхом проведення технічних обслуговувань, діагностики і ремонтів. Р. оцінюється вірогідністю відновлення рухомого складу після відмов в заданий час і середнім часом відновлення.

Реновація — відновлення основних фондів, що вибувають в результаті фізичного або морального зносу, заміна їх новими. Джерелом капіталовкладень в Р. служить амортизаційний фонд. Синонім: повне відновлення основних фондів.

Рентабельність проекту — співвідношення між всіма дисконтованими доходами від інвестиційного проекту і всіма дисконтованими витратами на проект.

Реорганізація — перебудова, перетворення, зміна структури і функцій установи, організації тощо, які здійснюються у зв'язку зі зміною умов їх функціонування і цілей, поставлених перед системою управління. Форми Р.: об'єднання, приєднання, розділення і виокремлення.

Ресора — пружна сталева частина підвіски машин і повозок різних типів (напр., пружинна ресора).

Реставрація — повне або часткове відновлення пошкоджених чи втрачених будівельних та художніх характеристик об'єкта у первісному або відтвореному вигляді на пам'ятниках архітектури. Складовою частиною Р. може бути консервація або капітальний ремонт.

Ресурси — засоби, запаси, можливості і джерела, необхідні для виробництва, задоволення матеріальних і духовних потреб суспільства при сучасних технологіях і соціально-економічних відносинах. Р. виробництва поділяються на матеріальні, трудові і економічні (фінансові). Матеріальні Р. поділяються на біологічні (органічні) і економічні (фінансові). Біологічні Р. складаються із рослинного і тваринного світу і розподілені нерівномірно. Вони використовуються для забезпечення населення продовольством і частково для виробництва. Особливе місце в господарській діяльності займають трудові Р., що характеризуються кількісними, якісними показниками, рівнем знань і умінням, які необхідні людям для здійснення різних видів діяльності. Управління Р. будується на принципах створення прогресивної нормативної бази, планування і урахування матеріальних витрат на одиницю продукції, оцінки заходів з ресурсозбереження, ефективного використання Р., скорочення термінів оборотності Р. у виробництві.

Реформа — перетворення, зміна, перебудова (напр., економічна Р. — перебудова господарського механізму; Р. ціноутворення — корінна зміна системи цін).

Рефрижераторний поїзд — поїзд, сформований з рефрижераторних вагонів.

Речовини — матерія будь-якого походження (органічна, мінеральна) різноманітного хімічного складу і фізичного стану.

Ризик — **1)** (в прикладній теорії надійності) середній очікуваний збиток з причини відмов об'єкта за визначений період; **2)** відношення інвестора до можливостей заробити, або втратити гроші; **3)** вірогідність настання небезпеки з конкретними наслідками і невизначеною величиною збитків; **4)** кількісна оцінка небезпеки. Визначається як частота або імовірність виникнення однієї події при настанні іншої події. Звичайно це безрозмірна величина, що лежить у межах від 0 до 1. Може визначатися й іншими зручними способами; **5)** невизначеність, пов'язана з можливістю виникнення в ході здійснення проекту несприятливих ситуацій і наслідків; **6)** ступінь імовірності певного негативного впливу на навколишнє середовище, який може відбутися в певний час або за певних обставин від планованої діяльності; **7)** небезпека потенційно можливої, вірогідної втрати ресурсів або недоотримання доходів порівняно з варіантом, який розрахований на раціональне використання ресурсів в даному виді діяльності. Іншими словами, Р. — це загроза того, що підприємець зазнає втрат у вигляді додаткових витрат або отримає доходи нижче за тих, на які він розраховував.

Ризик економічний — небезпека одержання в результаті господарської і фінансової діяльності негативних результатів (збитків), що виникають як наслідок відхилення реальної господарської (фінансової) ситуації від наміченої (прогнозованої) системи поведінки.

Ризик проекту — **1)** небезпека, можливість збитків або втрат при управлінні проектом; **2)** можливість, імовірність, небезпека настання подій з негативними наслідками: втрати частини ресурсів, недоотримання прибутків або появи додаткових втрат в процесі здійснення проекту.

Ринкова економіка — 1) економіка, у якій відповідь на важливі економічні питання, такі як: що й для кого виготовляти — здійснюються в основному за допомогою ринку; 2) система відносин (між людьми, організаціями чи навіть державами), коли вибір того чи іншого товару або послуги залежить від попиту (тобто від того, придбають цей товар покупці чи ні).

Ринкова ціна — 1) ціна виходу на ринок, що складається на певну продукцію у зв'язку з тенденціями попиту, пропозиції, конкуренції; 2) в проектному аналізі називається також «фінансовою ціною», тобто реальною ціною, використовуваною у фінансовому аналізі (на відміну від розрахункових тінювих цін, використовуваних в народногосподарському аналізі).

Ринковий механізм — взаємодія ринкових елементів: ціни, конкуренції, попиту, пропозиції кон'юнктури, що надає певної спрямованості економічній поведінці суспільства та узгоджує приватні й суспільні інтереси.

Ринок капіталів — ринок середньо- і довгострокових кредитів, акцій і облігацій.

Ринок пасажирських перевезень — взаємодія залізниці і пасажирів при вільному продажі їм послуг, пов'язаних з перевезеннями, тобто система обміну послуг між продавцями (залізницею) і покупцями (пасажирами).

Ринок цінних паперів, фондовий ринок — ринок, що забезпечує довгострокові потреби у фінансових ресурсах шляхом обороту на ньому акцій, облігацій, депозитних сертифікатів, казначейських зобов'язань і інших аналогічних документів.

Рівень рентабельності — відношення фінансового результату від операційної діяльності до витрат операційної діяльності нового використання або ж на використанні результатів досліджень і розробок.

Рівень суспільного розвитку країни — синтетичний показник, що об'єднує встановлене число економічних і соціальних показників, включає ВВП і виробництво основних продуктів на душу населення, а також освітній рівень населення, тривалість життя, тривалість робочого тижня і ряд інших.

Рівновага — стан системи, з якого вона може вийти тільки у результаті зовнішньої дії, а не під дією внутрішніх сил.

Рівновага гранична — рівноважний стан перерізу залізобетонного елемента безпосередньо перед руйнуванням, тобто перед переходом у змінну систему.

Рівновага екологічна — матеріально-енергетичний баланс між антропогенним впливом (навантаженням) і природними системами, що встановлюється за рахунок зворотних зв'язків та адаптаційної здатності природних систем за умови, що дія (навантаження) не перевищує деякого критичного значення.

Рідкі викиди — кислоти, луки, розчини солей, розчини рідких металів, органічні сполуки, синтетичні матеріали.

Рішення про будівництво — вибір замовником (власником) однієї або декількох альтернатив з багатьох можливих варіантів Р. п. б. підприємства (будинку, споруди) на базі вивчення попередніх розрахунків і матеріалів.

Рішення управлінське — директивний або адміністративний акт, що визначає виробничу мету і діяльність підлеглих працівників для її досягнення. В загальному трактуванні — це закони, укази, постанови, накази, розпорядження, виробничі плани і графіки тощо.

Роботи будівельно-монтажні — комплекс робіт, що виконується при спорудженні будинків і включає загально-будівельні, опоряджувальні, санітарно-технічні, спеціальні, а також монтажні роботи та ін.

Роботи нульового циклу — виконання геодезичних робіт, копання котловану, розмітка осі будівлі; монтаж фундаментів, стін підвалу, перекриття над підвалом, ізоляційні роботи, засипання порожнин, ущільнення ґрунту.

Робоча документація — проектно-кошторисна документація на будівництво підприємств, будинків і споруд, що розробляється послідовно після завершення і затвердження проекту при двостадійному проектуванні.

Робоча зона — простір, обмежений висотою 2 м над рівнем підлоги чи майданчика, на якому знаходяться робочі місця постійного або непостійного (тимчасового) перебування працівників.

Робоча зона земляного полотна — зона під рейко-шпальною решіткою залізничної колії, в якій реалізується динамічний силовий вплив рухомого складу.

Робоча комісія — комісія з приймання в експлуатацію завершених збудованих будинків і споруд, що призначається рішенням (наказом, постановою та ін.) замовника (забудовника). До її складу входять: представник замовника — голова комісії, генпідрядної і субпідрядних організацій, експлуатуючої організації, генпроектувальника, органів Держсанепідемстанції, Держпожежнагляду, Мінпирини, профспілкової організації замовника або експлуатуючої організації та інших організацій за профілем прийманого об'єкта.

Робоче місце — місце постійного або тимчасового перебування працівника в процесі трудової діяльності.

Робочий період — робочий час, необхідний для перетворення предметів праці на готовий продукт.

Робочий прийом — сукупність раціональних робочих рухів, які виконуються із заданою метою і характеризуються постійною послідовністю.

Робочий проект — **1)** комплекс креслень та іншої технічної документації. Р. п. містить дані про композицію простору, конструктивно-технічне вирішення, інженерне обладнання, про будівельні матеріали та вироби, їх специфікацію, а також дані про вартість будівництва; **2)** проектно-кошторисна документація на будівництво нескладних підприємств, будинків і споруд, що розробляється одразу на одну стадію проектування.

Розвідки інженерно-геологічні — комплекс робіт, що виконуються з метою вивчення топографічних умов району будівництва. Включають: збирання даних про раніше виконані топографо-геодезичні роботи на ділянці (майданчику) будівництва; створення або розвиток геодезичних мереж для виконання геодезичних зйомок і перенесення проекту споруди на місцевість; виконання великомасштабних зйомок, зйомок підземних комунікацій і споруд, трасування лінійних

споруд; геодезичну прив'язку геологічних виробок, геофізичне і гідрологічне сходження віх; узгодження з різними організаціями питань з відведення землі, місць, прилеглих до під'їзних доріг та інших комунікацій, забезпечення об'єктів будівництва електроенергією, газом, водою тощо.

Розвідний міст — 1) міст з рухомою (розвідною) прогоною будовою для проходження суден значної висоти; 2) низьководний міст, прогонові будови якого (одна, дві) можуть змінювати своє положення, забезпечуючи вільний прохід суден та інших плаваючих об'єктів.

Роздержавлення — 1) зміна форм власності, перетворення державних підприємств у підприємства, що базуються на інших (недержавних) формах власності; 2) ліквідація механізмів прямого державного управління економікою шляхом передачі відповідних повноважень на рівень підприємства без зміни характеру власності.

Роздільний пункт — пункт, що розділяє залізничну лінію на перегони чи блок-ділянки.

Роз'їзд — роздільний пункт на одноколійних лініях, що має колійний розвиток, призначений для схрещення й обгону поїздів.

Розклад руху — графік або таблиця, що містить відомості про час прибуття, стоянки та відправлення поїзда.

Розпуск состава — основний елемент циклу операцій розформування составів на сортувальній гірці. Підготовка состава до розпуску відбувається в приймальному парку, де виконується операція відпуску гальм вагонів, роз'єднання гальмівної магістралі в місцях ділення состава на відчепи.

Розрахункова ціна — цей термін часто використовується як синонім тіньової ціни і в загальному випадку означає ціну, не співпадаючу з ринковою.

Розрахунок колії на міцність і стійкість — визначення напружень і деформацій в елементах колії під навантаженням з урахуванням динамічного характеру взаємодії.

Розрахунок стійкості укосів — спроможність укосів протистояти зсувним зусиллям в ґрунтах, що виникають під дією об'ємних сил і поїзного навантаження і прагнуть вивести укоси з вихідного стану статистичної (при відсутності поїзда) або динамічної (при проходженні поїзда) рівноваги.

Розробник — організація, підприємство або інша юридична особа, що здійснює розробку авіаційної техніки, зміни схваленої типової конструкції і є відповідальною за конструкцію типу цієї авіаційної техніки.

Розслідування — процес, який проводиться для попередження транспортних подій і включає збір та аналіз інформації, підготовку висновків, встановлення обставин і причин та розроблення рекомендацій щодо забезпечення безпеки руху.

Розформування состава — розподіл вагонів состава поїзда, що прибув на станцію призначення, за сортувальними коліями накопичення составів нових поїздів і груп вагонів, що підлягають подачі на пункти виконання вантажних операцій на під'їзних коліях і в місцях загального користування станції.

Розширення — будівництво додаткових до існуючих приміщень, будівель, споруд, що будуються в межах єдиного комплексу за окремими проектами, яке веде до збільшення будівельних габаритів об'єкта та (або) поліпшення його техніко-економічних показників

Рух транспорту — сукупність суспільних відносин, що виникають в процесі переміщення людей і вантажів за допомогою транспортних засобів в межах шляхів сполучення. За своєю значимістю дорожній рух входить в першу десятку найважливіших систем життєзабезпечення суспільства.

Рухомий склад залізничного транспорту — сукупність усіх незнімних рухомих залізничних одиниць.

Рухомий шлях (RoLa) — перевезення укомплектованих автотранспортних засобів з використанням горизонтального методу навантаження чи розвантаження на залізничних платформах зі зниженою підлогою.

Ручна поклажа — предмети або речі, які перевозяться разом з пасажирями.

Ручна поклажа великогабаритна — ручна поклажа, розміри якої за сумою трьох вимірювань перевищують 180 см.

Саморозчіплювання вагонів і локомотивів — вихід із зчеплення головок авто зачіпних пристроїв. Як правило, відбувається в місцях поздовжнього профілю сортувальних гірок, де порушені норми стикування його сусідніх елементів.

Санітарна характеристика умов праці — об'єктивні дані стану виробничого середовища і трудового процесу з висновком про їх відповідність гігієнічним вимогам і нормативам.

Санітарний нагляд — система державних установ, яка здійснює контроль санітарного стану в державі, розробку і проведення санітарно-профілактичного і протиепідемічних заходів. До її складу входять: Головне санітарно-епідемічне управління в складі Міністерства охорони здоров'я України, територіальні відомчі санітарно-епідемічні станції.

Санітарні правила, норми і гігієнічні нормативи — нормативні акти, які встановлюють критерії або показники безпечності і нешкідливості для людини стану середовища його проживання і вимоги до забезпечення сприятливих умов його життєдіяльності.

Санітарно-гігієнічні заходи — система практичних заходів, що базується на вивченні впливу умов праці на організм і здоров'я людини і спрямовані на попередження, послаблення або повне усунення шкідливого впливу виробничої обстановки та режиму праці на учасника виробничого процесу.

Санітарно-захисна зона — 1) величина санітарного розриву між промисловим підприємством і житловими забудовами, що забезпечує захист населення від впливу шкідливих факторів виробництва (хімічних шкідливих речовин, пилу, шуму, електричних і електромагнітних полів та ін.); 2) зона, що відо-

кремлює промислові підприємства від житлової території; ширина С.-з. з. залежить від ступеня виробничої шкідливості сусідніх промислових підприємств і становить від 50 до 1000 м; 3) функціональна територія між межами промислових підприємств (та інших виробничих об'єктів) і селітебну територію, яка призначена для зменшення несприятливого впливу виробничих факторів на здоров'я населення.

Санкціоновані об'єкти для утилізації/видалення — об'єкти для утилізації або видалення відходів, на експлуатацію яких з цією метою отримано письмовий дозвіл або ліцензію спеціально уповноважених органів.

Санкція — частина юридичної норми, що передбачує заходи державного примусу, які застосовуються в разі порушення цієї норми. Залежно від характеру примусу і порядку застосування С. поділяються на кримінально-правові, адміністративні, дисциплінарні, цивільно-правові.

Свідоцтва аудиту — записи, викладення фактів або інша інформація, які мають відношення до критеріїв аудиту і можуть бути перевірені і/або відтворені.

Світлофор — оптичний прилад залізничної сигналізації, за допомогою якого у будь-який час доби кольором передають на відстань накази, що прямо відносяться до руху поїздів.

Світлофорна сигналізація — пристрої залежності між переїзною сигналізацією і маневровими світлофорами.

Секційні роз'єднувачі — пристрої для з'єднання (або роз'єднання) окремих секцій (ділянок) контактної мережі між собою.

Секціонування контактної мережі — 1) поділ контактної мережі на окремі ділянки (секції), електрично роз'єднані ізолюючими сполученнями анкерних ділянок чи секційними ізоляторами; 2) ділення контактної мережі на окремі секції, що дозволяє виключати окремі з них, не порушуючи загальної системи обслуговування електротяги.

Селепропуск — інженерна споруда, що забезпечує безпечне пропускання селів повз або через залізничні споруди. Утворення селів обумовлюється місцевими особливостями рельєфу, геологічними характеристиками ґрунтів, характером водотоків, накопиченням снігових мас тощо.

Селеспуск з мінімальним стисненням потоку — струмененапрямні дамби на заплавах для напряму і плавного введення заплавної потоки в отвір моста та плавного виведення стиснутого потоку з-під моста.

Сельбищна частина міста — частина міста, де сконцентрована основна частина населення (основна частина житлової забудови).

Середній дохід на балансову вартість капіталовкладень — недисконтований показник цінності проекту, який визначається як відношення середньорічного доходу на балансову вартість активів.

Середній коефіцієнт готовності — усереднене на заданому інтервалі часу значення нестационарного коефіцієнта готовності.

Середній час відновлення — математичне очікування часу відновлення працездатності.

Середній час простою — математичне очікування часу вимушеного, нерегламентованого знаходження об'єкта в неробочому стані.

Середньотоннажний контейнер — контейнер для маси бруто 3—5 т.

Середня відстань перевезень — показник, який визначається діленням вантажообороту (пасажирообороту) на обсяг перевезеного вантажу (кількість перевезених пасажирів).

Середовище життєдіяльності людини — навколишнє середовище території населених пунктів, курортних та рекреаційних зон, водні об'єкти, призначені для господарсько-питного та рекреаційного використання, землі сільгоспугідь.

Сертифікат — 1) документ, що засвідчує певні права його власника (напр., на навчання); 2) свідоцтво про здобуту професійну підготовку, стан здоров'я, медичне щеплення при виїзді за кордон тощо; 3) документ, виданий компетентним органом, що засвідчує якість товару; 4) найменування облігацій, акцій та ін.; 5) документ підприємства-виробника, який підтверджує відповідність виготовлених матеріалів, виробів, конструкцій стандартам або технічним умовам.

Сертифікат відповідності — документ, виданий за правилами системи сертифікації, який засвідчує, що належним чином ідентифікована продукція, процес або послуга відповідають конкретному стандарту чи іншому нормативному документу.

Сертифікат експлуатанта — юридичний документ, який видається згідно з Правилами та свідчить про те, що експлуатант відповідає вимогам Повітряного кодексу України, вимогам цих Правил та рекомендаціям Міжнародної організації цивільної авіації.

Сертифікат льотної придатності — документ, що свідчить про відповідність екземпляра ПС чинним вимогам льотної придатності і дає право на льотну експлуатацію ПС згідно зі встановленими обмеженнями.

Сертифікат організації — юридичний документ, що свідчить про відповідність організації вимогам цих Правил.

Сертифікат типу — документ, що засвідчує відповідність типу авіаційної техніки чинним нормам льотної придатності.

Сертифікат фахівця цивільної авіації — юридичний документ, що встановлює особу власника сертифіката, визначає її право на здійснення професійної діяльності в галузі цивільної авіації та підтверджує наявність у неї потрібних знань, освіти, навичок та відповідного стану здоров'я.

Сертифікація — 1) дії, що провадяться з метою підтвердження відповідності продукції конкретним стандартам або технічним умовам з видачею відповідного документа (сертифіката); 2) процедура, за допомогою якої третя сторона дає письмову гарантію, що продукція, процес або послуга відповідають заданим вимогам; для зазначення об'єктів сертифікації використовують терміни «товари», «роботи», «послуги».

Сертифікація експлуатанта — офіційна процедура щодо перевірки здатності експлуатанта забезпечити відповідність установленим вимогам з забезпечення безпеки авіації.

Сертифікація організації — офіційна процедура, яка доводить, що забезпечується впевненість в тому, що організація належним чином відповідає вимогам нормативних документів з виконання технічного обслуговування.

Сигнал — умовний видимий чи звуковий знак, за допомогою якого подається певний наказ.

Сигналізація, централізація і блокування (СЦБ) — 1) (на залізничному транспорті) комплекс електромеханічного обладнання, призначеного забезпечувати безпеку руху поїздів, збільшувати пропускну спроможність перегонів і станцій, усувати ручні операції; **2)** комплекс технічних засобів, за допомогою яких забезпечується необхідна пропускну спроможність ділянок залізниць та безпечний рух поїздів. За допомогою пристроїв СЦБ виконують автоматичний контроль стану ділянок залізниць з метою передачі усієї інформації локомотивним бригадам та іншим працівникам залізниць. Завдяки пристроям СЦБ можливі автоматичне регулювання руху поїздів та дистанційне керування об'єктами залізничної автоматики на станціях та перегонах.

Сигнальний знак — умовний видимий знак, за допомогою якого подають наказ або вказівку певній категорії працівників

Сигнальні прилади — засоби візуального та слухового сповіщення, призначені для передавання сигналів.

Сильна завірюха — завірюха тривалістю не менше 12 год при середній швидкості вітру 15 м/с і більше. Наслідки від 3. для транспорту аналогічні як при сильному снігопаді.

Сильна ожеледь — шар щільного льоду, що утворюється від намерзання крапель переохолодженого дощу або мряки, який вимірюється на проводах стандартного ожеледного станка і має діаметр не менше 25 мм. Ожеледь негативно впливає на стан дорожніх покриттів, додаючи їм підвищену ковзкість.

Сильний дощ — дощ, при якому кількість опадів складає понад 50 мм (у селенебезпечних районах не менше 30 мм) за період не більше 12 год.

Сильний зливовий дощ — дощ, при якому випадає не менше 30 мм опадів за 1 год. Злива різко погіршує видимість при русі, знижує коефіцієнт зчеплення шин з дорожнім покриттям, збільшує гальмівний шлях.

Сильний снігопад — снігопад, що характеризується кількістю опадів не менше 20 мм протягом 12 год. Снігопади і снігові бурі можуть бути пагубні для людей. Снігопад понижує видимість, призводить до заносів на залізницях і автомобільних дорогах, відміни польотів літаків. На залізничному транспорті при снігопаді серйозні порушення безпеки руху обумовлені ростом частоти проїздів заборонних сигналів і довжини колії до зупинки із-за пониження коефіцієнта тертя гальмівних колодок.

Сильний тривалий туман — скупчення водяних крапель, крижаних кристалів або інших твердих часток в приземному шарі атмосфери, що скорочує да-

льність видимості до 50 м за період часу не менше 6 год. Туман створює велику небезпеку для руху всіх видів транспорту.

Сильнонабухаючі ґрунти — ґрунт, який при замочуванні водою або іншою рідиною збільшується в об'ємі і має відносну деформацію набухання понад 10% при вологості до 0,6W₀.

Симетрування навантажень ліній електропередачі — вирівнювання навантажень ліній електропередачі.

Синергетичний ефект — здобуття більшого ефекту за рахунок: системного вирішення завдань підвищення ефективності діяльності, якості, мотивації, розвитку лідерства, талантів, інноваційності, постійних удосконалень, виконання системно пов'язаних із Стратегією окремих програм і концепцій.

Синергізм — одна з властивостей логістичних систем, що виражається в підвищенні ефективності функціонування системи в цілому порівняно з сумарною ефективністю окремих її частин.

Сировина — предмети праці, які зазнали під її впливом певних змін і підлягають подальшій переробці.

Система — 1) сукупність елементів, об'єднаних взаємодією і взаємозалежністю. Більшість транспортних систем, таких, наприклад, як сортувальна станція, інформаційно-управлінська система вузла та ін., відрізняються характером взаємодії елементів, причому ця взаємодія проявляється в постійно повторюваному регулярному процесі виконання різних операції з поїздами, вагонами, вантажами, документами, інформацією. Транспортні С. — станції, вузли, дільниці, полігони, депо, вантажні двори, склади тощо — С. і підсистеми з входом і виходом; 2) сукупність елементів, взаємодія між якими адекватна меті.

Система водопостачання — комплекс споруд, призначений для забору води з джерела, її кондиціонування і подачі в необхідній кількості до місця споживання потрібної якості і під необхідним тиском при забезпеченій надійності роботи системи.

Система гарячого водопостачання — сукупність пристроїв, що забезпечують нагрівання холодної води і розподіл її водопровідною мережею (арматурою).

Система каналізації — комплекс споруд, призначений для відведення (з населених пунктів і підприємств) та очищення стічних вод, що складається з мережі труб, насосних станцій для перекачування стічних вод, споруд для їх очищення і випуску у водойми.

Система контролю — сукупність засобів, виконавців та певних об'єктів контролю, які взаємодіють за правилами, встановленими нормативною документацією.

Система контролю і нагляду у будівництві — органи державного і відомчого контролю, відповідні служби генерального проектувальника та замовника, що здійснюють авторський і технічний нагляд за додержанням умов проекту та вимог нормативної документації, а також служби будівельно-монтажних організацій, які проводять виробничий контроль якості будівельно-монтажних робіт.

Тобто це система установ, організацій і підрозділів, функціональне призначення яких регламентовано системою законодавчих і підзаконних актів та нормативними документами.

Система нормативних документів — комплекс норм, правил, положень і вимог, обов'язкових при розробці проектно-кошторисної документації і для інженерних розвідок у будівництві, реконструкції, реставрації, розширенні і технічному переозброєнні діючих підприємств, у виробництві будівельних конструкцій і матеріалів, а також при організації і управлінні будівельним виробництвом.

Система нормативних документів з організації будівництва — нормативні документи, що містять будівельні норми і правила (ДБН), та інші нормативні документи, необхідні для розробки проектів організації будівництва, виконання робіт та організації робіт (ПОБ, ПВР, ПОР), а також для визначення тривалості будівництва і напрацювань у будівництві підприємств, будинків і споруд.

Система опалення — технічна установка, що складається з пов'язаних між собою конструктивних елементів, призначених для одержання, перенесення і передачі необхідної кількості тепла в опалювані приміщення.

Система оплати праці — сукупність взаємопов'язаних форм і методів оплати праці, структура і принципи її організації, які відповідають вимогам розвитку продуктивних сил і змісту виробничих відносин.

Система показників ефективності — структурована сукупність показників для вимірювання й аналізу рівня і динаміки ефективності виробництва. Використовується для розрахунку ефективності функціонування народного господарства, галузей, підприємств.

Система сертифікації — система, що має власні правила, процедури та управління для здійснення сертифікації на відповідність.

Система стандартів — сукупність взаємопов'язаних стандартів, спрямованих на збереження, відновлення природних багатств і раціональне використання природних ресурсів

Система управління безпекою руху поїздів — структурована і документована система, що дозволяє персоналу Укрзалізниці, залізниць, підприємств та структурних підрозділів ефективно проводити політику у сфері забезпечення безпеки руху поїздів.

Система управління документацію — комплекс робіт і технічні засоби із створення, оформлення і проходження документів при поточному використанні та їх підготовки до збереження в архівах, призначені для швидкої безперебійної й ефективної роботи апарату управління.

Система управління надійністю авіаційної техніки (АТ) — сукупність взаємопов'язаних програм, заходів, нормативів, методів і засобів, що спрямовані на зберігання льотної придатності ПС та підвищення надійності виробів АТ, які здійснюються підприємствами та організаціями на основі нормування їх діяльності комплексом процедур.

Система якості — 1) контроль за діяльністю акредитованих органів із сертифікації, дослідних лабораторій, а також за сертифікованою продукцією і станом її виробництва; 2) сукупність організаційної структури, відповідності процедур, процесів та ресурсів, що забезпечує здійснення загального управління якістю; 3) сукупність організаційної структури, визначених відповідальностей, повноважень та процедур організації, а також процесів та ресурсів, які забезпечують здійснення загального керівництва якістю та відповідність її встановленим вимогам; 4) сукупність організаційної структури, визначених експлуатантом норм відповідальності, повноважень та процедур експлуатанта, а також процесів та ресурсів, які забезпечують здійснення керівництва якістю та відповідність її до встановлених вимог.

Системність — цілісність матеріальних, інформаційних і фінансових потоків, що піддаються логістичній дії в рамках керованої системи.

Сідельний тягач — автомобіль, який за своєю конструкцією та обладнанням призначений для буксирування напівпричепа.

Скельні ґрунти — 1) магматичні, осадові або метаморфічні гірські породи з жорстким зв'язком між зернами (спаяні або зцементовані), що залягають у вигляді суцільного масиву або тріщинуватого шару, який утворює подібність сухого мурування; 2) зцементовані водостійкі породи, що практично не піддаються стисканню (граніти, пісковики, вапняки тощо) і залягають переважно у вигляді суцільних або тріщинуватих масивів.

Скидальна стрілка — стрілочний перевід без хрестовини, в якому безпечний рух рухомого складу передбачений тільки в одному з напрямів (прямою або боковою колією). Для запобігання заїзду на зайняту колію стрілка встановлюється в напрямі, де відсутня залізнична колія на «скидання». В цьому випадку при русі стрілочним переводом, встановленим на «скидання», відбувається навмисний схід («скидання») рухомого складу з рейок, чим досягається надійна охорона основного маршруту (колії).

Склад — спеціально обладнане на території пункту пропуску місце, де створено зону митного контролю і яке призначено для зберігання товарів та інших предметів, що перебувають під митним контролем.

Склад проекту — частини і розділи проектно-кошторисної документації, що розробляються на різних стадіях проектування згідно з діючими нормативними документами.

Складач поїздів — змінний працівник, який керує маневрами відповідно до розпоряджень тільки одного з працівників — чергового по станції, маневрового диспетчера, чергового сортувальної гірки або парку, а на ділянках, що обладнані диспетчерською централізацією, — поїзного диспетчера.

Складові криві — криві, направлені в одну сторону і, що складаються з кривих різних радіусів.

Складські послуги, дистрибуція — послуги, пов'язані з обробкою вантажу, складуванням, переробкою, зберіганням, а також ті, що надаються, як правило, на території термінально-складських комплексів.

Скотопрогін — штучна споруда, що використовується для прогону худоби в сільській місцевості (може бути як спеціальна, так і пристосована).

Слізник — 1) жолобок або виступ на нижній поверхні виробів, що захищає будівельні конструкції від зволоження; 2) елемент карниза, виносна плита, що має на нижній грані борозну або наплив, який перешкоджає затіканню дощової води під плиту.

Служби залізниці — галузеві або функціональні підрозділи Управління залізниці. Галузеві служби виконують технічне керівництво не підпорядкованим їм адміністративно структурними одиницями відповідного профілю і питаннями їх технічного розвитку. Функціональні служби обслуговують відповідні профілі їх роботи потреби галузевих служб і Управління в цілому. До функціональних служб належать економічна, статистики, капітального будівництва, управління персоналом, матеріально-технічного забезпечення, безпеки руху.

Службове і екстрене гальмування: службове — гальмування ступенями певної величини для плавного зниження швидкості або зупинки поїзда в заздалегідь передбаченому місці; **екстрене** — гальмування, що застосовується для негайної зупинки поїзда шляхом екстреної розрядки магістралі і реалізації максимальної гальмівної сили.

Смерч — сильний атмосферний вихор у вигляді стовпа або воронки у напрямку до поверхні землі або моря. Його також називають торнадо, тромб, тифон. Характерною частиною С. є стінки його воронки, як найбільш активна і руйнівна частина. Безпосередньо виміряти швидкість вітру в С. не вдається, оскільки прилади не витримують навантажень. Тому про швидкість судять за непрямыми показниками.

Смуга відведення — земельні ділянки, зайняті земляним полотном, прилеглі до залізничних колій і призначені для розміщення залізничних станцій, водовідвідних і укріплювальних пристроїв, захисних лісонасаджень, ліній зв'язку, пристроїв електропостачання, виробничих і інших будівель, будов і споруд та інших об'єктів залізничного транспорту. Ширина С. в. встановлюється згідно з будівельними нормами.

Сніговідкладення — відкладення снігу на коліях при снігопадах і завірюхах.

Снігозанесення — занесення колії та щільні відкладення снігу при снігопадах і завірюхах.

Снігозаносимі ділянки — ділянки, на яких відбувається занесення колій хуртовинним снігом.

Снігопереніс — вітрове переміщення снігової маси впродовж зимового періоду.

Собівартість продукції — всі види витрат, окрім збутових витрат.

Сорбція — процес поглинання забруднень твердими і рідкими сорбентами (активованим вугіллям, золою, дрібним коксом, торфом, силікагелем, активною глиною та ін.).

Сортувальна гірка — 1) елемент залізничного сортувального пристрою з штучно підвищеною ділянкою колії і ухилом, яким вагони під впливом власної сили тяжіння скачуються на колію сортувального парку; 2) споруда на території залізничної станції у вигляді насипу, на якій укладено колії, призначена для формування і розформування составів поїздів. С. г. складається з трьох основних елементів: насувної частини, горба гірки і спускної частини; 3) штучно зроблене підвищення перед коліями сортувального парку, призначене для прискорення процесу розформування-формування вантажних поїздів.

Сортувальна колія — станційна колія, призначена для накопичення составів та груп вагонів і формування односторонніх і групових поїздів, а також для вагонів під навантаження або розвантаження, потребуючих ремонту, з небезпечними вантажами і т. д.

Сортувальна станція — роздільний пункт, основною роботою якого є: сортування вагонів за призначенням прямування і формування із цих вагонів составів відповідно до діючого плану формування поїздів; формування передач на під'їзні колії підприємств промислового транспорту і прийом вагонів з під'їзних колій; підбір (групування) вагонів у составах передач на вантажні станції вузла і поїздів на портові і поромні станції, а також в составах збірних і інших багатогрупних і групових поїздів місцевого призначення на прилеглі ділянки; огляд і підготовка составів поїздів і окремих вагонів в технічному і комерційному відношенні; виконання операцій з пропуску поїздів без переробки составів і з їх частковою переробкою та заміною груп.

Сортувальна станція сітьового значення — класифікація станції за значенням роботи для мережі залізниць України: сітьового значення, регіонального.

Сортувальний парк — група станційних колій, призначена для накопичення перероблюваних вагонів, згідно з призначенням плану формування поїздів, і що має необхідне технічне оснащення. Колії С. п. об'єднуються в пучки, в яких міститься від трьох до восьми колій.

Соціальні аспекти проектного аналізу — аспекти аналізу, до яких належать зміни в розподілі національного доходу, зміни в зайнятості населення, міграція населення і інші очікувані наслідки соціального характеру.

Соціальні результати проекту — наслідки реалізації проекту, що забезпечують підвищення рівня матеріального добробуту населення, гармонійний фізичний і інтелектуальний розвиток особи. С. р. п., що піддаються вартісній оцінці, включаються до складу загальних результатів проекту при визначенні його економічної ефективності. У випадках, коли визначається комерційна і бюджетна ефективність, С. р. п. не враховуються.

Спарені гальмові башмаки — два гальмових башмаки, які жорстко з'єднані між собою, мають на кожному гальмовому башмаку одне й те саме тавро, яке ідентичне звичайним гальмовим башмакам, із доповненням у кінці тавра через знак «_» індексу «П».

Спеціалізований автомобіль — автомобіль, який за своєю конструкцією та обладнанням призначений для перевезення пасажирів або вантажів певних категорій.

Спеціалізований завод — завод, що спеціалізується на ремонті локомотивів певних типів.

Спеціалізовані вагони — вагони спеціального призначення (вагон-бар, вагон-їдальня, вагон-салон, вагон-клуб, службовий вагон, вагон-лабораторія, вагон-електростанція, вагон для перевезення коштовностей, вагон для перевезення спецконтингенту).

Спеціальне експлуатаційне положення (СЕП) — юридичний документ, де обумовлені права та обмеження, що долучається до Сертифіката експлуатанта. СЕП використовуються для доповнення загальних положень Сертифіката і не є чинними окремо без Сертифіката експлуатанта.

Спеціальний автомобіль — автомобіль, який за своєю конструкцією та обладнанням призначений для виконання спеціальних робочих функцій.

Спеціальний рухомий склад — 1) сукупність незнімних рухомих одиниць на залізничному ході, призначених для будівельних, ремонтних і обслуговуючих робіт (снігоочисники, снігоприбиральні та щибенеочисні машини, баластери, колієукладачі, вантажопідйомні крани, дрезини тощо); 2) незнімні рухомі одиниці на залізничному ході: спеціальний самохідний рухомий склад — мотовози, дрезини, спеціальні автотриси для перевезення матеріалів, потрібних для виконання робіт або доставки працівників підприємств до місця робіт, залізнично-будівельні машини, що мають автономний двигун з тяговим приводом у транспортному режимі; спеціальний несамохідний рухомий склад — залізнично-будівельні машини без тягового приводу в транспортному режимі, причепи та інший С. р. с., призначений для виконання робіт з утримання, обслуговування й ремонту споруд і пристроїв залізниць, включених до господарчого поїзда.

Спеціальний стаціонарний пристрій для закріплення составів (окремих вагонів) — пристрій призначений для механічного закріплення состава або окремих вагонів на станційних коліях з метою попередження самовільного виходу вагонів на перегін в сторону ухилу після відчеплення локомотива.

Спеціальні залізничні перевезення — залізничні перевезення, призначені для задоволення особливо важливих державних і оборонних потреб, а також залізничні перевезення засуджених і осіб, що містяться під вартою.

Спеціальні митні зони — на території України можуть створюватися С. м. з. різного типу. Статус і територія зазначених зон встановлюються Верховною Радою України відповідно до законів України про С. м. з.

Спеціальні митні режими — Україна може укласти з державами дво- та багатосторонні договори, які на основі взаємності встановлюють С. м. р., що передбачають пільгові умови для суб'єктів господарської діяльності цих держав.

Сповіщальна і загороджувальна сигналізація — сигналізація для сповіщення і загородження.

Сповіщальна сигналізація — система, яка складається з електричних рейкових кіл (ділянки наближення), пристрою подавання сповіщення на переїзд (кнопки на пульті управління у чергового станції), щитка управління переїзною сигналізацією.

Споживач — громадянин, який купує, замовляє, використовує або має намір придбати чи замовити товари (роботи, послуги) для власних побутових потреб.

Сполучення пасажирське — 1) перевезення пасажирів, багажу та вантажобагажу в пасажирських, швидких, швидкісних, високошвидкісних, фірмових поїздах, електро- та дизель-поїздах підвищеного комфорту між пунктами, розташованими: а) на мережі однієї залізниці — місцеве; б) на мережі двох та більше залізниць — пряме. Залежно від способів доставки пасажирів до місця призначення С. п. поділяється на пересадочне та безпересадочне; 2) перевезення пасажирів, багажу та вантажобагажу в пасажирських, швидких, фірмових поїздах між пунктами, розташованими: а) на мережі однієї залізниці — місцеве; б) на мережі двох та більше залізниць — пряме. Залежно від способів доставки пасажирів до місця призначення С. п. поділяється на пересадкове та безпересадкове.

Сполучення приміське — 1) перевезення пасажирів приміськими і місцевими електро- та дизель-поїздами, поїздами, сформованими із класних вагонів з локомотивною тягою без нумерації місць у вагонах за приміськими тарифами; 2) перевезення пасажирів приміськими і місцевими електро- та дизель-поїздами без нумерації місць у вагонах й автотрисами за приміськими тарифами.

Споруда — лінійна, площинна чи об'ємна підземна, наземна або надземна будівельна система, яка складається з тримальних, а в окремих випадках і огорожуючих конструкцій, виробів і обладнання, і слугує для переміщення вантажів і персоналу або тимчасового перебування людей.

Споруди інженерні — мости, радіощогли, греблі, дамби, канали, шлюзи тощо.

Способи виконання земляних робіт — гідротехнічний, вибуховий або механічний способи, що їх застосовують залежно від будівельних властивостей ґрунту. Гідротехнічний спосіб полягає у розробленні ґрунту за допомогою напірного водяного струменя гідротехнічних установок або висмоктуванні ґрунту з дна водоймищ плавучими землевсмоктувальними снарядами. Вибуховий спосіб полягає у використанні сили вибухової хвилі, що виникає внаслідок розкладання різних вибухових речовин, закладених у спеціально влаштовані шпури, свердловини чи шурфи; цей спосіб є одним з ефективних засобів механізації трудомістких земляних робіт. Механічний спосіб полягає в копанні ґрунту за допомогою землерийних (одноківшевих та багатоківшевих екскаваторів) та землерийно-транспортних (бульдозерів, скреперів, грейдерів, грейдерів-елеваторів) машин; у будівельному виробництві цим способом виконують 80—85 % земляних робіт, у тому числі із застосуванням одноківшевих екскава-

торів — 39 %, бульдозерів — 29 %, скреперів — 15 %, багатоківшевих екскаваторів — 6 %, навантажувачів — 6 %, інших машин — 5 %.

Справний стан — категорія технічного стану будівельної конструкції або будівлі та споруди в цілому, що характеризується відсутністю дефектів і пошкоджень, які впливають на зниження несучої спроможності й експлуатаційної придатності

Спредер — регульований фітінг на піднімальному устаткуванні, призначений для з'єднання з фітінгами верхніх кутів ІТО або для з'єднання за допомогою механізмів захоплення ІТО знизу.

Спуск затяжний — спуск при наступних значеннях крутості і протяжності: від 0,008 до 0,010 (8 км і більше); понад 0,010 до 0,014 (6 км і більше); понад 0,014 до 0,017 (5 км і більше); понад 0,017 до 0,020 (4 км і більше); понад 0,020 і крутіше (2 км і більше).

Спуск керівний — найбільший за крутістю спуск (з урахуванням опору кривих) протяжністю не менше гальмівного шляху.

Спускова колія — колія по якій відчепи, що сортуються, скочуються від вершини сортувальної гірки до першого розділово-стрілочного перевалу розподільної зони гірки.

Ставка дисконту — процентна ставка для дисконтування.

Стагфляція — ситуація в економіці, коли інфляція супроводжується зниженням виробництва.

Стадії проектування — складові частини проектної документації: — ескізний проект (ЕП); — техніко-економічне обґрунтування (ТЕО); — техніко-економічний розрахунок (ТЕР); — проект (П); — робочий проект (РП); — робоча документація (Р).

Стан нормативний — стан території (акваторії), за якого кількісні і якісні характеристики компонентів навколишнього середовища відповідають існуючим нормам і вимогам.

Стан прогнозований — прогнозна оцінка стану навколишнього середовища на розрахунковий період із урахуванням змін інфраструктури території та реалізації планованої діяльності.

Стандарт (англ. standard — еталон, норма, зразок) — **1)** еталонний зразок; **2)** нормативно-технічний документ, розроблений за згодою більшості зацікавлених сторін та прийнятий компетентним органом, який встановлює комплекс правил, загальних принципів, характеристик і вимог, що стосуються кожного об'єкта стандартизації; **3)** типовий зразок, якому повинні відповідати інші зразки за розмірами, формою, якістю (напр., стандарт якості); **4)** єдина типова форма організації, проведення, здійснення чого-небудь (напр., європейські стандарти життя).

Стандартизація природоохоронна — система стандартів, що має за мету збереження навколишнього природного середовища. За допомогою стандартів покращуються та уніфікуються методи контролю, підвищується їх точність, по-

ліпшується якість роботи газо-, пиловловлювального і водоочисного устаткування.

Станційний інтервал — 1) мінімальний проміжок часу, необхідний для виконання операцій з приймання, відправлення або пропускання поїздів через роздільний пункт (станцію, обгінний пункт, роз'їзд); 2) мінімальні проміжки часу для виконання операцій з приймання, відправлення та пропуску поїздів через станцію.

Станційний маршрут — підготовлена і огорожена колія прямування рухомої одиниці в межах залізничної станції від світлофора до світлофора або до межі станції. Рух С. м. виконується при повному забезпеченні безпеки за дозвільним показником світлофора при замкнених стрілками з контролем вільності стрілочних і колійних секцій.

Станційний пост централізації — пост на станції, у якому зосереджується управління групою централізованих стрілок і сигналів.

Станційний радіозв'язок — зв'язок між черговим станції, маневровим диспетчером, черговим гірки, черговим парку, складачем поїздів із машиністами маневрових локомотивів (маневровий); черговим гірки з машиністами гіркових локомотивів (гірковий); операторами станційного технологічного центру з обробки поїзної інформації і перевізних документів (технологічний).

Станційний технологічний центр — виробничий підрозділ станції з обробки поїзної інформації, поїзних і перевізних документів.

Станційні колії — колії у межах станції: головні, приймально-відправні, сортувальні, навантажувально-розвантажувальні, витяжні, деповські (локомотивного і вагонного господарств), з'єднувальні, а також інші, призначення яких визначається виконуваними на них операціями.

Станційні пристрої — основні елементи станції. Принципи взаємного розташування С. п. — це комплексне, взаємопогоджене, раціональне рішення щодо розміщення основних елементів станції, їх внутрішніх і зовнішніх зв'язків для забезпечення заданих обсягів і умов роботи при визначеній системі виконання послідовних і паралельних операцій з урахуванням розвитку станції на перспективу.

Станція — роздільний пункт з колійним розвитком, що дозволяє проводити операції з приймання, відправлення, схрещення й обгону поїздів, операції з приймання, видачі вантажів та обслуговування пасажирів, а за умови розвинених колійних пристроїв — маневрову роботу з розформування та формування поїздів і технічні операції з поїздами. У тексті Інструкції для всіх випадків, коли йдеться про роздільні пункти, що мають колійний розвиток або обслуговуються черговими працівниками (С., роз'їзд, обгінний пункт, колійний пост), застосовані загальні терміни «станція» або «черговий станції» за винятком місць, де за характером вимог необхідно зазначити точно, про які саме роздільні пункти йдеться.

Станція відправлення — залізнична станція на території України, з якої починається переміщення залізничним транспортом товарів (вантажів) та інших предметів, що перебувають під митним контролем.

Станція водопідготовки — комплекс будівель, споруд та обладнання для підготовки води до використання в народному господарстві.

Станція очищення води — комплекс будівель, споруд та обладнання, призначеного тільки для освітлювання та знебарвлення води.

Станція очищення стічних вод — комплекс будівель, споруд і обладнання для очищення стічних вод та обробки осаду.

Станція призначення — залізнична станція на території України, де закінчується переміщення товарів (вантажів) та інших предметів, що перебувають під митним контролем.

Станція проміжна — будь-яка станція, розташована між початковою та кінцевою станціями маршруту прямування поїзда.

Станція стикування — роздільний пункт, на якому сходяться ділянки, електрифіковані на постійному і на змінному струмі. Таким роздільним пунктом зазвичай вибирають дільничну (у разі можливості з пунктом обороту локомотивів) станцію з парками, спеціалізованими за напрямками руху.

Старопридатні рейки, шпали — рейки і шпали повторного укладання, зняті при капремонті і перекладені на менш діяльні колії.

Статистика (нім. *Statislik*, піздньолат. *status* — держава) — **1)** різновид діяльності, спрямованої на одержання, обробку й аналіз інформації; **2)** наука, що вивчає кількісний бік масових суспільних явищ і процесів в органічному зв'язку з їх якісною визначеністю, характерною для конкретних умов і часу; **3)** кількісний облік в економіці, суспільному житті, а також дані такого обліку (напр., демографічна С.).

Статистичний контроль — метод технічного контролю й аналізу якості продукції та ходу технологічних процесів, що базуються на сучасних прийомах теорії ймовірностей і математичної статистики. С. к. полягає: в періодичному відборі проб (вибірка) від виробничого потоку матеріалів, напівфабрикатів, а також готової продукції; в аналізі якості вибірки з метою своєчасного (за результатами цього аналізу) виявлення початку розладу ходу процесу; в регулюванні ходу процесу (шляхом зміни в потрібний бік технологічного режиму, налагодження обладнання тощо) з метою своєчасної ліквідації відхилень, що виникли, та попередження виходу бракованих виробів.

Статут залізниць — законодавчий акт, що регулює взаємодію залізниць і клієнтури з виконання перевезень. Він визначає порядок виконання перевезень, права, обов'язки і відповідальність залізниць, організацій, що користуються залізничним транспортом.

Статут залізниць України — документ, що визначає обов'язки права і відповідальність залізниць, а також підприємств, організацій, установ і громадян, які користуються залізничним транспортом. Статутом регламентуються порядок укладання договорів, організація та основні умови перевезення вантажів, паса-

жирів, багажу, вантажобагажу і пошти, основні положення експлуатації залізничних під'їзних колій, а також взаємовідносини залізниць з іншими видами транспорту.

Стафінг/стрипінг — навантаження вантажу в ІТО або його вивантаження з неї.

Стики — місця з'єднання рейок між собою.

Стикові скріплення — спеціальні накладки, які з'єднують рейки за допомогою болтів.

Стихийне гідрометеорологічне явище — гідрометеорологічне явище або їх комплекси, які за своїм значенням, інтенсивністю, тривалістю чи часом виникнення можуть нанести значну шкоду окремим галузям господарства і становити загрозу безпеці людей.

Стихийне лихо — 1) катастрофічне природне явище чи процес, який може викликати людські жертви, значну матеріальну шкоду та інші тяжкі наслідки; 2) катастрофічне природне явище або процес, що має велику руйнівну силу і призводить до тяжких трагічних наслідків для суспільства.

Стійкість — критична межа спроможності ЛС втратити засадничі якісні характеристики при втраті окремих своїх елементів; ЛС має бути спроможна до адаптації в умовах невизначеності зовнішнього середовища.

Стійкість укосів — величина, що оцінюється коефіцієнтом K , який в загальному випадку являє собою відношення факторів, утримуючих укос у стані рівноваги, до факторів, що сприяють його порушенню.

Стоянка таксі — спеціально обладнаний пункт для зупинки таксі та посадки пасажирів.

Стратегічний план — основна частина програми маркетингу будівельної організації для створення і підтримання стратегічної рівноваги між цілями її діяльності, потенційними можливостями і шансами на успіх.

Стратегія підприємства — перспективні цілі суб'єкта управління чи господарювання та організація менеджерів їх досягнення.

Страховий збір — плата, встановлена чинним законодавством України, яку вносить пасажир під час оформлення проїзду для обов'язкового особистого страхування від нещасного випадку.

Стрілка — частина стрілочного переводу, що складається з рамних рейок, вістряків та перевідного механізму

Стрілка ключової залежності — стрілочний перевід з механічним приводом системи станційної централізації та блокування, в якій залежність між стрілками і сигналами здійснюється за допомогою механічних пристроїв.

Стрілка нецентралізована — стрілка, вістряки якої переводяться вручну за допомогою перевідного механізму безпосередньо в стрілки.

Стрілка розділова — стрілочний перевід на спусковій частині сортувальної гірки, який забезпечує розділення маршрутів руху відчепів, послідовно скочуваних на різні пучки колій і сортувальні колії.

Стрілка централізована — стрілка, вістряки якої (за наявності хрестовини з рухомим осердям і осердя) переводяться спеціальними пристроями, що управляються з одного центрального пункту.

Стрілочна горловина — 1) структурний елемент залізничної станції, через який здійснюється технологічний зв'язок окремих її підсистем і парків колій між собою, а також станції в цілому з примикаючими до неї ділянками; 2) структурний елемент залізничної станції, через який здійснюється технологічний зв'язок окремих її підсистем і парків між собою, а також станції в цілому з примикаючими до неї ділянками. Розрізняють С. г. вхідні, вихідні, центральні, гіркові та горловини спеціальних парків, баз і під'їзних колій.

Стрілочна зона гірки — ділянка спускової частини сортувальної гірки від першої розділової стрілки до останньої стрілки в сортувальному парку. Для зменшення довжини С. з. г. застосовують симетричні переводи з хрестовинами марки 1/6.

Стрілочний перевід — 1) пристрій, що служить для переведення рухомого складу з однієї колії на іншу; 2) пристрій, що забезпечує розгалуження рейкових колій при їх з'єднанні і пересіченні. Залежно від числа розгалужень С. п. бувають одиночні, двійні і перехресні; 3) основні елементи (пристрої) з'єднань і пересічень рейкових колій, що слугують для перевodu рухомого складу з однієї колії на іншу.

Стрілочний пост — один або декілька стрілочних переводів нецентралізованого управління, що обслуговуються одним черговим стрілочного поста.

Стрілочний район — група суміжних стрілочних постів, що перебувають під контролем одного старшого чергового стрілочного поста.

Структура капіталу — співвідношення різних видів власних і позикових засобів в пасиві балансу компанії.

Струмененапрямні дамби — один з типів регуляційних споруд.

Струмознімання — процес передачі електричної енергії від контактного проводу або контактної рейки до електрообладнання рухомого або нерухомого ЕРС через струмоприймач, що забезпечує ковзний (на магістральному, промисловому і більшій частині міського електротранспорту) або що котиться (на деяких видах ЕРС міського електротранспорту) електричний контакт. Порушення контакту при С. призводить до виникнення безконтактної електродугової ерозії, внаслідок чого інтенсивно зношується контактний провід і контактні вставки струмоприймача.

Струна — елемент ланцюгової контактної підвіски, за допомогою якого один з його проводів (як правило, контактний) підвішується до іншого — несучого тросу.

Суб'єкт господарювання — юридична особа, незалежно від організаційно-правової форми та форми власності, яка займається перевезенням пасажирів, багажу, вантажобагажу, обслуговуванням пасажирів.

Суб'єкт перевезення небезпечних вантажів — підприємство, установа, організація або фізична особа, які відправляють, перевозять або одержують небезпечні вантажі (відправники, перевізники та одержувачі).

Суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності — будь-які юридичні особи, їх об'єднання чи структурні одиниці, інші суб'єкти господарської діяльності та фізичні особи, зареєстровані як суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності згідно із Законом України «Про зовнішньоекономічну діяльність».

Субсидія — прями або непрямі платежі з державного бюджету на користь виробників окремих товарів або послуг. До непрямих субсидій належить, зокрема, підтримка низьких цін на продукцію підприємств, що знаходяться в державній власності (виробництво електроенергії, окремих видів сировини). У народногосподарському аналізі С. розглядаються як передавальні (трансфертні) платежі, що не збільшують і не зменшують національний дохід, і виключаються з розрахунків.

Суміжні служби — державні служби (інспекції), які контролюють додержання вимог чинного законодавства з питань екологічного, ветеринарного, санітарного, фітосанітарного, епідеміологічного, радіологічного та інших видів контролю.

Суміщений рух поїздів — рух однією лінією поїздів різних категорій: пасажирських і вантажних.

Суперпанамакс — судно, у якого щонайменше один із габаритів перевищує габарити судна панамакс.

Супровідні документи — оформлені документи, на підставі яких здійснюються облік, прийняття, передача товарів та взаємні розрахунки між вантажовідправником і вантажоодержувачем чи експедитором.

Супроводжувані комбіновані перевезення — перевезення укомплектованих автотранспортних засобів у супроводі водія з використанням іншого виду транспорту (напр., поромів або поїздів).

Суспільна значимість (масштаб) проекту — вплив результатів реалізації проекту на хоч би один з (внутрішніх або зовнішніх) ринків: фінансовий, матеріальних продуктів і послуг, праці, а також на екологічну і соціальну обстановку. Залежно від значимості (масштабу) проекти підрозділяються на: 1) народногосподарські, реалізація яких істотно впливає на економічну, соціальну або екологічну ситуацію в країні і не робить істотного впливу на ситуацію в інших країнах; 2) галузеві, реалізація яких істотно впливає на економічну, соціальну або екологічну ситуацію на залізничному транспорті; 3) локальні, реалізація яких робить вплив на економічну, соціальну і екологічну ситуацію в структурних одиницях доріг, підприємств і організацій залізничного транспорту.

Сухопутний контейнер — контейнер, виготовлений відповідно до норм Міжнародного союзу залізниць (UIC) для використання в залізнично-автомобільних комбінованих перевезеннях.

Сухопутний порт — внутрішній термінал, безпосередньо пов'язаний з морським портом.

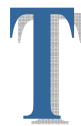
Сучасна ринкова економіка, сучасний капіталізм — економічна система, що склалася в розвинених країнах з ринковою економікою. Характеризується при наявності колективної приватної (акціонерної) власності, активним державним регулюванням господарської діяльності, розвинутою приватною і державною системи соціального страхування і соціального забезпечення.

Сфера аудиту — зміст (охвачені структурні підрозділи, види діяльності, процеси, період часу) і межі аудиту.

Схема формування поїзда — порядок розташування вагонів у складі пасажирського чи поштово-багажного поїзда.

Схід з рейок рухомого складу залізничного транспорту — подія, що призвела до втрати взаємодії хоча б одного колеса рухомого складу залізничного транспорту з рейкою в результаті зміщення колеса від свого нормального положення щодо головки рейки.

Схрещення поїздів — процес зустрічного руху поїздів на станції однокільній залізничній лінії. Для С. п. один поїзд приймається на бокову колію станції, а інший (зустрічного призначення) пропускається головною колією. Одночасно приймання на станцію поїздів протилежних напрямків дозволяється при відсутності на підходах до станції затяжних спусків і при наявності ізольованих маршрутів приймання поїздів (напр., запобіжного тупика).

Таксі — спеціальний легковий автомобіль, обладнаний таксометром і призначений для перевезення пасажирів та багажу в порядку індивідуального користування.

Тара — (італ. tara — те, що відкинута) **1)** вага ІТО або транспортного засобу (вагона, автомобіля) без вантажу; **2)** виріб для збереження, транспортування та упакування товарів.

Тариф пасажирський — система цін, яка включає затверджені у встановленому порядку розміри плати за перевезення пасажирів, багажу, вантажобагажу, а також правила їх обчислення та застосування.

Тарифи (італ. tariffe) — офіційно встановлена система ставок для оплати різних послуг виробничого і невиробничого характеру.

Тарифи на перевезення вантажів, пасажирів, багажу, вантажобагажу — система цінних ставок та правил їх застосування, за якими провадяться розрахунки за перевезення залізницями.

Тарифна система — **1)** сукупність нормативів, за допомогою яких держава регулює зміну рівня, а також рівень постійної частини заробітної плати робітників і службовців; **2)** сукупність нормативів, за допомогою яких диференціюється заробітна плата робітників та службовців залежно від умов праці, її складності, значення галузі в народному господарстві.

Тарифні керівництва — збірники, в яких публікуються затверджені у встановленому законодавством порядку тарифи, ставки плати і зборів за роботи і послуги залізничного транспорту, правила застосування таких тарифів, ставок плати, зборів, а також затверджені федеральним органом виконавчої влади в області залізничного транспорту переліки залізничних станцій, відстані між ними і виконувані на територіях залізничних станцій операції.

Твістлок — стандартний пристрій для закріплення ІТО на судах та інших транспортних засобах.

Телемеханіка — 1) наука про управління і контроль на відстані, з передачею каналом зв'язку кодованих електричних або радіосигналів, що несуть управляючу інформацію про стан контролюваного об'єкта; 2) галузь техніки, що розробляє, створює і використовує засоби кодування, передавання та приймання інформації каналами дротового і радіозв'язку.

Телеобслуговування об'єктів — системи дистанційного керування об'єктами.

Телеуправління — спосіб передачі каналом зв'язку кодованих електричних і радіосигналів, що несуть від оператора (або ЕОМ) до об'єкта управління інформацію (команду) про зміни режиму роботи цього об'єкта, його стан або положення в просторі. Сигнали Т. на об'єкті управління перетворюються в управляючу дію.

Телефонна станція — комплекс споруд з апаратурою, що забезпечує з'єднання абонентів між собою.

Телефонний зв'язок — зв'язок для передавання на відстань мовної інформації, що поширюється проводами.

Телефонограма керівника робіт — зареєстроване повідомлення керівника робіт про стан робіт, передане телефоном службовим особам, що керують рухом поїздів.

Тендер — форма розміщення замовлення на виконання проектних робіт та будівництва об'єкта, що передбачає відбір підрядника шляхом оцінки його пропозицій і умов, за яких він згоден виконати замовлення

ТЕО — транспортно-експедиційна організація.

Теоретична лицьова поверхня конструкції тунелю — внутрішня лицьова поверхня конструкції тунелю, яка визначена в проектній документації.

Тепловоз — автономний локомотив, на якому як силова електрична установка використовується тепловий поршневий двигун внутрішнього згорання — дизельний двигун, величина ефективного к. к. д. якого досягає 40—45%.

Термін життя проекту — період від моменту ухвалення рішень про капіталовкладення в певний проект до кінця передбачуваного економічного терміну життя об'єкта (підприємства, споруди), побудованого відповідно до даного проекту. Розділяється на інвестиційний період і період експлуатації.

Термін завершення будівництва — дата введення об'єкта в експлуатацію. Цією датою вважається день підписання акта державною приймальною комісією.

Термін окупності, період окупності, період повернення інвестицій — 1) мінімальний часовий інтервал (від початку здійснення проекту), за межами якого інтегральний ефект стає і надалі залишається ненегативним; 2) період, після закінчення якого первинні вкладення і інші витрати, пов'язані з інвестиційним проектом, покриваються сумарними результатами його реалізації.

Термін початку будівництва — дата початку виконання комплексу підготовчих внутрішньо-майданчикових робіт.

Термін чинності проїзного документа — період часу, протягом якого проїзний документ є чинним для здійснення поїздки.

Термінал — місце, обладнане для перевалки і збереження ІТО. У французькій мові для контейлерних перевезень використовується також термін «chantier terminal».

Термозміцненні рейки — рейки, що пройшли термообробку.

ТЕУ (TEU) — одиниця, еквівалентна двадцятьом футам. Стандартна одиниця, якою є контейнер ISO завдовжки 20 футів (6,10 м); використовується для статистичних вимірів щодо транспортних потоків або пропускнуої спроможності. Один стандартний 40-футувий контейнер серії 1 ISO дорівнює 2 ТЕУ.

Техніка безпеки — система організаційних заходів і технічних засобів, яка унеможливорює вплив на працюючих небезпечних виробничих факторів.

Техніко-економічне обґрунтування — 1) розробка для об'єктів виробничого призначення, що вимагають детального обґрунтування, відповідних рішень, визначення варіантів і доцільність будівництва об'єктів; 2) термін має в принципі той самий зміст, що і проектний аналіз, проте, як правило, розуміється вужче як аналіз інвестиційних проектів лише з точки зору комерційних, технічних і фінансових аспектів.

Технікум — спеціальний середньоосвітній заклад. Як правило, Т. розміщується в районах розташування підприємств відповідного профілю.

Технічна документація на продукцію — сукупність документів, необхідних для безпосереднього використання на стадії життєвого циклу продукції.

Технічна експлуатація — комплекс заходів щодо технічного нагляду, догляду, утримання і усіх видів ремонту будівель та споруд.

Технічна експлуатація споруди — комплекс заходів, що забезпечують функціонування й використання будівлі за призначенням, її технічне обслуговування і ремонт. Система технічної експлуатації будинку — це сукупність засобів, матеріалів та виробів, призначених для експлуатації, а також виконавців і документації, яка встановлює правила їх взаємодії, необхідної і достатньої при виконанні завдань експлуатації будинку.

Технічна посадка — посадка ПС з некомерційною метою (без висадки/посадки пасажирів, навантаження/вивантаження товарів та інших предметів чи пошти): у зв'язку з метеорологічними умовами, для заправлення ПС пально-мастильними матеріалами, з метою заміни екіпажу чи з інших причин.

Технічне завдання (ТЗ) — 1) вихідний документ для здійснення різних досліджень і проектування нових виробів і споруд; 2) основний документ, що ви-

значає технічні експлуатаційні вимоги до дослідження або запроєктованого об'єкта; як правило, в ТЗ зазначаються етапи виконання робіт, розроблена технічна документація, показники якості і техніко-економічні вимоги.

Технічне обслуговування — 1) капітальний ремонт (або еквівалентні йому роботи), ремонт, перевірка, заміна, модифікація або усунення дефекту авіаційної техніки, що виконуються як окремо, так і разом з цими роботами; 2) огляд, виявлення та усунення технічних несправностей вагонів на станції, у пунктах приписки й обороту складів працівниками пункту технічного обслуговування вагонів.

Технічне обслуговування будинку — комплекс робіт з підтримання справно-го стану елементів будинку і заданих параметрів та режимів роботи його технічних пристроїв. До Т. о. б. належать: щорічне налагодження інженерного обладнання, огляди і підготовка до сезонної експлуатації, виконання заявок населення. Обсяги цих робіт не завжди піддаються точному плануванню, оскільки виникнення невеликих відмов має випадковий характер.

Технічне обслуговування машин — 1) комплекс заходів, що здійснюються з метою створення нормальних умов роботи машин під час їх експлуатації шляхом підтримання працездатності їх деталей і вузлів; 2) безперервний процес догляду за машинами протягом усього циклу експлуатації (транспортування, збирання, монтажу і використання).

Технічне обстеження — процес визначення (контроль) технічного стану експлуатованого будинку або його елемента. Вирізняють такі види Т. о.: інструментально-приймальний контроль закінченого будівництва, капітально відремонтованого або реконструйованого будинку; інструментальний контроль технічного стану будівельних конструкцій та інженерного обладнання перед поточним ремонтом будинку; обстеження житлових будинків для постановки на плановий капітальний ремонт, модернізацію або реконструкцію; обстеження житлових будинків у разі пошкодження конструкцій або в разі виникнення аварії в процесі експлуатації.

Технічне оглядання вагонів — система обслуговування вагонів, що перебувають у складах або поїздах, а також порожніх вагонів під час підготовки їх до навантажування з огляданням, ремонтними та профілактичними роботами, які не потребують відчеплення вагонів від состава.

Технічне переозброєння підприємств — комплекс заходів з підвищення техніко-економічного рівня окремих виробництв, цехів і дільниць діючих підприємств на основі впровадження новітньої передової техніки і технології, механізації і автоматизації виробництва, модернізації і заміни застарілого і фізично зношеного обладнання новим продуктивнішим, а також з удосконалення загальнозаводського господарства і допоміжних служб.

Технічне переоснащення об'єктів виробничого призначення — комплекс заходів щодо підвищення техніко-економічного рівня окремих виробництв, цехів та дільниць на основі впровадження передової техніки та технології, механізації й автоматизації виробництва, модернізації та заміни застарілого і фізично

зношеного устаткування новим, продуктивнішим, а також щодо удосконалення загальнозаводського господарства та допоміжних служб. Технічне переоснащення діючих підприємств здійснюється, як правило, без розширення виробничих площ за проектами і кошторисами на окремі об'єкти або види робіт

Технічний аналіз — сукупність хімічних, фізичних, фізико-хімічних методів аналізу сировини (напівфабрикатів, готової продукції), що їх виробляє або споживає промисловість.

Технічний висновок — результати технічного обстеження (діагностики) стану будинку або його елемента. Т. в. входить до складу проектної документації з ремонту або реконструкції будинку (його елемента).

Технічний експерт — працівник, що має спеціальні знання і досвід стосовно об'єкта, що підлягає технічному аудиту.

Технічний ефект (лат. *effecius* — дія, вплив) — результат, наслідок якої-небудь причини в технічних і технологічних системах (напр., ефективна потужність будівельної машини як відношення фактичної потужності до паспортної).

Технічний контроль — 1) перевірка відповідності об'єкта встановленим технічним вимогам, тобто контроль технічного стану будь-якого об'єкта; 2) система заходів, спрямованих на перевірку стану технічних і технологічних елементів виробничого процесу; 3) одержання первинної інформації про фактичний стан контрольованого об'єкта, його ознаки або параметри та одержання вторинної інформації шляхом порівняння первинної інформації і заздалегідь встановлених вимог, норм, критеріїв.

Технічний огляд вантажопідіймальних машин — обов'язковий плановий захід, що здійснюється для оцінки технічного стану і допуску до експлуатації вантажопідіймальних машин.

Технічний проект — 1) спеціальна будівельна документація, що містить більш глибоко і всебічно розроблені та закладені у проектному завданні технічні, загально-будівельні об'ємно-планувальні рішення, визначений обсяг будівництва, його техніко-економічні показники. Як правило, Т. п. узгоджується з пожежною охороною, санітарною інспекцією і затверджується у відповідних інстанціях; 2) сукупність конструкторських документів, які повинні містити завершені технічні рішення, що дають повне уявлення про будову розроблюваного виробу (об'єкта) і вихідні дані для розробки робочої документації; 3) початкова стадія розроблення проекту будівлі, споруди, комплексу та ін.

Технічні вимоги — сукупність технічних характеристик вироблюваної продукції, що задовольняють споживчі і комерційні параметри, задані замовником.

Технічні ресурси — сукупність матеріальних цінностей, засобів виробництва, які беруть участь та обслуговують виробничий будівельний процес у багатьох виробничих циклах протягом тривалого часу.

Технічні умови (ТУ) — 1) документ, що включає вимоги до продукції, процесам їх виготовлення, методам контролю і приймання; 2) нормативно-технічний документ, що встановлює вимоги щодо конкретної продукції (моду-

лів, марок, типів, артикулів та ін.), яким повинна відповідати продукція, процес або послуги. ТУ розробляються на продукцію, призначену для самостійного постачання (реалізації) споживачеві (замовнику); ТУ є невід'ємною частиною технічної документації на продукцію і погоджуються із замовником; ТУ містять вимоги до споживчих експлуатаційних показників і методів контролю якості одного або кількох видів (групові ТУ) продукції всіх галузей народного господарства.

Технічні умови навантаження і кріплення вантажів — обов'язкові для дотримання всіма учасниками перевезення вимоги щодо розміщення, закріплення, способу навантаження, розвантаження вагонів, забезпечення безпеки руху, збереження залізничного рухомого складу та вантажів.

Технічно-розпорядчий акт (ТРА), технічно-розпорядчий акт станції — 1) нормативний документ, що регламентує безпечне і безперешкодне приймання, відправлення та проходження поїздів через станцію, безпеку внутрішньостанційної маневрової роботи і дотримання вимог техніки безпеки; 2) документ, що засвідчує безпечне і безперешкодне приймання, відправлення та проходження поїздів через станцію, безпеку внутрішньостанційної маневрової роботи і дотримання техніки безпеки.

Технологічна структура основних виробничих фондів — співвідношення між активною частиною основних фондів (робочі машини, обладнання і ін.) і пасивною частиною (будівлі, споруди та ін.).

Технологічний процес роботи вокзалу — процес, що складається із цілеспрямованих і послідовних дій у сенсі забезпечення перевезень пасажирів та обслуговування їх під час перебування на вокзалі.

Технологічний процес роботи станції — нормативний документ, у якому викладена система організації роботи станції, заснована на застосуванні перевірених методів праці, послідовності та норм часу виконання технологічних операцій з приймання, відправлення й обробки поїздів і вагонів усіх категорій при безумовному забезпеченні безпеки руху, збереженні вантажів, що перевозяться, дотриманні вимог охорони праці і навколишнього середовища. Передбачає наукову організацію праці та управління, організацію комплексних бригад на станції, високу культуру обслуговування пасажирів, підготовку і передачу достовірної інформації для планування і управління, інтенсифікацію використання всіх технічних засобів станції і покращення експлуатації поїзних локомотивів для виконання планових завдань з переробки вагонів та мінімального часу їх знаходження на станції.

Технологія процесу перевезення вантажу — спосіб реалізації людьми конкретного перевізного процесу шляхом розділення його на систему послідовних взаємопов'язаних етапів і операцій, які виконуються більш або менш однозначно і мають за мету досягнення високої ефективності перевезень.

Технологія управління — сукупність формалізованих і неформалізованих операцій і прийомів їх виконання апаратом управління та особами, що приймають рішення.

Тимчасове ввезення на митну територію України та тимчасове вивезення — ввезення товарів та інших предметів на митну територію України за умови їх зворотного вивезення за межі України та вивезення з митної території України товарів чи інших предметів за умови їх зворотного ввезення.

Тимчасове навантаження — навантаження, яке діє на споруду певний період часу, що є меншим за термін її служби; вирізняють снігові, вітрові, кранові та інші Т. н.

Тимчасовий водопровід — водопровід зі сталевих труб діаметром 25—150 мм, рідше з азбестоцементних діаметром 50—200 мм або чавунних труб, що його закладають нижче глибини промерзання ґрунту, а якщо глибина менша, то утеплюють теплоізоляційними матеріалами (шлаком, пінопластом та ін.). Якщо Т. в. використовується тільки влітку, достатньо покласти труби на глибину 30 см або на поверхні ґрунту, забезпечивши їх захист від механічних пошкоджень.

Тимчасові земляні споруди — котловани, траншеї, перемички, тимчасові нагрінні та водоперехоплювальні канали тощо. Т. з. с. влаштовують до початку будівельно-монтажних робіт.

Тимчасові споруди — житлові, культурно-побутові та інші будинки і споруди для обслуговування будівельників (дороги, склади, бетонорозчинні вузли та ін.), споруди виробничого призначення, необхідні для виконання будівельно-монтажних робіт, які розбираються після закінчення будівництва.

Типова конструкція — опис конструкції виробу авіаційної техніки, що включає його льотні характеристики та експлуатаційні обмеження і визначає відповідність типу діючим нормам льотної придатності.

Типовий проект — краще з аналогічних за призначенням і основним показником проектне рішення для підприємства (будинку або споруди), затверджене у відповідному порядку для масового застосування в будівництві.

Тіньовий або розрахунковий валютний курс — в народногосподарському аналізі розрахункове значення валютного курсу, що відрізняється від офіційно встановленого і такого, що відображає реальну купівельну здатність іноземної валюти відносно товарів і послуг на місцевому ринку. Включає валютний надлишок.

Товар — **1)** все, що може задовольнити потребу або нужду і пропонується ринку з метою привернути увагу, придбання, використання чи споживання; **2)** будь-яка переміщувана через митний кордон України продукція, в тому числі продукція, на яку поширюються права інтелектуальної власності, послуги, роботи, що є об'єктом купівлі-продажу або обміну; **3)** — будь-яка переміщувана через державний кордон України продукція, у тому числі продукція, на яку поширюються права інтелектуальної власності.

Товари або вантажі — будь-які товари та інші предмети, що переміщуються через митний кордон України під митним контролем у будь-якому митному режимі, за винятком транспортних засобів, що перевозять ці товари та інші предмети.

Товарна партія — товари одного чи різних найменувань, які придбані в Україні та вивозяться (пересилаються в несупроводжуваному багажі), а також пересилаються в міжнародних поштових відправленнях громадянами України, іноземцями та особами без громадянства за митний кордон України на суму у валюті України, еквівалентну 100000 єкю, перераховану за курсом Національного банку на день оформлення митної декларації.

Товарно-транспортні документи — документи, відповідно до яких здійснюється переміщення транспортних засобів, у тому числі документи, за якими здійснюється перевезення до пункту пропуску (при вивезенні товарів) та від пункту пропуску до місця призначення (при ввезенні товарів). До основних документів на транспортний засіб належать лист контролю та свідоцтво про допущення транспортного засобу до перевезення товарів та інших предметів під митним контролем.

Товаросупровідні документи — документи, що прямують разом з товарами й містять дані про товари, що переміщуються транспортним засобом. До основних Т. д. зокрема належать вантажна митна декларація, товарно-транспортна накладна, рахунок-фактура, відвантажувальна специфікація, пакувальний лист тощо.

Токсичні хімічні, радіоактивні та інші небезпечні для навколишнього природного середовища і здоров'я людей речовини — речовини, фізичні, хімічні чи біологічні характеристики яких створюють чи можуть створити значну небезпеку для навколишнього природного середовища і здоров'я людини та які потребують спеціальних методів і засобів поводження з ними.

Точка беззбитковості — виручка і обсяг виробництва фірми, які забезпечують покриття всіх її витрат і нульовий прибуток. Виручка, відповідна Т. б., називається пороговою виручкою, а обсяг виробництва (продажів) в цій точці — пороговим обсягом виробництва (продажів).

Точка оптимального випуску, критична точка обсягу виробництва — обсяг виробництва, при якому граничний дохід дорівнює граничним витратам.

Точність — показник якості, ступінь наближення істотного значення розглядуваного параметра процесу, речовини або предмета до його теоретичного номінального значення.

Траверси (шпори або буни) — берегозахисні споруди для гасіння морських хвиль і захисту берегів від розмивів. До Т. належать віджимачі поперечні споруди для захисту підхідного насипу від розмиву заплавним потоком.

Травма — пошкодження тканин або органів тіла, що виникає внаслідок впливу на людину зовнішнього чинника або фактора (механічного, хімічного, термічного, електричного та ін.). До Т. належать: забите місце (гематома), поранення, переломи кісток, хімічні або термічні опіки, теплові удари і обмороження, гостре отруєння, ураження електричним струмом, внаслідок чого порушується діяльність того чи іншого органу тощо.

Травосіяння — створення штучного дернового покриття, що знижує швидкість перебігу поверхневої води, армує поверхневі шари ґрунту і забезпечує

транспірацію (випаровування) вологи з ґрунтів. Т. захищає полотно від шкідливої інфільтрації води, а також від розмивів.

Транзит вантажів — перевезення транспортними засобами транзиту транзитних вантажів під митним контролем через територію України між двома пунктами або в межах одного пункту пропуску через державний кордон України.

Транзит відходів — безперервне перевезення відходів від одного кордону національної території до іншого без зберігання, за винятком зберігання, обумовленого технологічним процесом перевезення відходів.

Транзит через територію України — переміщення товарів та інших предметів під митним контролем територією України між двома або в межах одного пункту пропуску.

Транзитний рейс — рейс, що починається та закінчується за межами митної території України з виконанням однієї посадки на митній території України зі зміною комерційного завантаження або з більшою кількістю посадок зі зміною комерційного завантаження, або з некомерційною метою.

Транзитні послуги, транзитні роботи — безпосередньо пов'язана з транзитом вантажів підприємницька діяльність учасників транзиту, що здійснюється в межах договорів (контрактів) перевезення, транспортного експедирування, доручення, агентських угод тощо.

Транскордонне перевезення — будь-яке переміщення відходів з району, який перебуває під національною юрисдикцією однієї держави, у район чи через район, який перебуває під національною юрисдикцією іншої держави, або у район чи через район, який не перебуває під юрисдикцією будь-якої держави, за умови, що таке перевезення стосується, принаймні, двох держав.

Транспорт — самостійна галузь матеріального виробництва, що існує поряд із промисловістю і сільським господарством. Економічна особливість Т. полягає в тому, що він не створює яких-небудь матеріальних об'єктів, а забезпечує їхнє переміщення в просторі. Т. зв'язує в єдине ціле всі галузі суспільного виробництва. Крім того, він продовжує процес виробництва продукції в сфері обороту, доставляючи продукцію до місця її споживання. Продукцією Т. є безпосередньо процес транспортування, що виражається в перевезенні людей і вантажів. Т. є складовою частиною всіх стадій виробництва продукції підприємств галузей. Це велика багатогалузева сфера, що включає усі види вантажного і пасажирського Т.: залізничного, автомобільного, морського, річкового, трубопровідного, повітряного, промислового і міського. Т. — це сполучна ланка між виробниками і споживачами товарів, продукції, послуг, без якої ринок і ринкові відносини не можливі.

Транспорتابельність вантажу — ступінь придатності (або готовності) вантажу до перевізного процесу.

Транспортна втома — втрата продуктивності праці робітників у зв'язку з довготривалим перебуванням у транспортних засобах. Проявляється Т. в. у перші години роботи на виробництві і залежить від тривалості перебування в

транспорті; враховується при вирішенні низки економічних завдань, пов'язаних з розміщенням трудових ресурсів у межах міст, при обґрунтуванні схем розвитку міського транспорту.

Транспортна експедиція — сукупність організацій-посередників між транспортом і його користувачами, що здійснюють формування попиту на транспортні, платіжно-фінансові та інформаційні послуги, на завезення-вивезення вантажів, вантажно-розвантажувальні, складські й інші супутні перевезенням операції.

Транспортна мережа населеного пункту — система шляхів і вулиць різного значення та рівня впорядкованості для руху транспортних засобів і пішоходів.

Транспортна небезпека — узагальнений показник, що характеризує несприятливий вплив небезпечного вантажу на навколишнє середовище, обслуговуючий персонал і населення під час нетривалого впливу в умовах аварійної ситуації.

Транспортна послуга — 1) результат діяльності виконавця транспортної послуги щодо задоволення потреб пасажирів, вантажовідправника і вантажодержувача в перевезеннях відповідно до встановлених норм і вимог; 2) безпосереднє переміщення вантажів і пасажирів, а також комплекс супутніх послуг, що здійснюється для користувачів транспорту, включаючи оформлення проїзних документів, вантажно-розвантажувальні та початково-кінцеві операції, посадку і висадку пасажирів, обслуговування в дорозі, на вокзалах і таке ін.

Транспортна продукція — маса вантажу в натуральному вираженні, доставлена від місця виробництва до місця споживання.

Транспортна розв'язка — дорожня споруда на місці перетину транспортних шляхів у двох або кількох напрямках для переміщення з одного напрямку на інший; на місці перетину кількох автомобільних доріг і прилягання у різних рівнях.

Транспортне будівництво — будівництво нових і реконструкція існуючих споруд залізничного, автомобільного, водного, повітряного і трубопровідного транспорту, що включає будівництво земляного полотна залізничних і автомобільних доріг, обладнання верхньої будівлі залізничного шляху, дорожнього і аеродромного покриття, мостобудування, тунеле- і метробудування, електрифікацію залізничної колії, будівництво портових і гідротехнічних споруд, магістральних, нафто- і газопроводів, а також транспортних будівель.

Транспортний вузол — 1) комплекс транспортних обладнань у пункті стикування кількох видів транспорту, що спільно виконують операції з обслуговування транзитних, місцевих і міських перевезень вантажів і пасажирів; 2) центральний пункт збирання, сортування, перевалки і розподілу вантажів для визначеного району. Ця концепція («Хаб энд Споук») походить від терміна, використовуваного в повітряних перевезеннях як пасажирів, так і вантажів. Вона припускає збирання та розподіл вантажів через єдиний пункт; 3) центра-

льний пункт збирання, сортування, перевалки і розподілу вантажів для визначеного району.

Транспортний процес — сукупність операцій навантаження в навантажувальному і перевантажувальному пунктах, транспортування, розвантажувальних операцій в пунктах передачі вантажу з одного виду транспорту на інший і пункті розвантаження і подачі рухомого складу під навантаження.

Транспортний ринок — полігон транспортних комунікацій, на яких діє сукупність транспортних підприємств одного чи кількох видів транспорту, що здійснюють (реалізують) транспортні послуги для користувачів транспорту на певній території, виходячи зі своїх техніко-економічних особливостей, можливостей і запитів споживачів.

Транспортний тариф — ціна перевезення та інших видів послуг транспортних підприємств і організацій, що надаються користувачам транспорту, яка встановлюється на основі собівартості перевезень чи співвідношення попиту та пропозиції на транспортні послуги з урахуванням цін конкурентів чи іншими способами.

Транспортні засоби — **1)** пристрої, призначені для перевезення людей і (або) вантажу, а також установленого на них спеціального обладнання чи механізмів; **2)** залізничний рухомий склад (вагони всіх видів, локомотиви, моторейковий транспорт) і контейнери; **3)** Т. з., що власним ходом прибувають на митну територію України або відбувають з цієї території та використовуються для міжнародних перевезень вантажу, багажу та пасажирів; **4)** Т. з., що прибувають на митну територію України, тимчасово на ній перебувають або відбувають з цієї території та використовуються для міжнародних перевезень вантажу, багажу й пасажирів.

Транспортні події — катастрофи, аварії, серйозні інциденти, інциденти та порушення, що виникли при русі рухомого складу й призвели до загибелі або травмування людей, пошкодження технічних засобів, вантажу, об'єктів залізничного транспорту, дезорганізації руху.

Транспортно-експедиторські послуги — низка додаткових послуг, пов'язаних з процесом організації перевезення вантажів. Основними суб'єктами тут є компанії, що надають якийсь певний набір послуг з організації доставки вантажів (перевезення одним видом транспорту на визначеній ділянці, розмитнення, страхування). Сюди не включаються компанії, що надають послуги з повної організації транспортування вантажу «від дверей до дверей».

Транспортування — операція переміщення вантажу визначеним маршрутом від місця розвантаження або перевантаження.

Траса залізничної колії — геометрична лінія в трьохмірному просторі, яка співпадає у вертикальній площині з віссю колії, а в горизонтальній — з рівнем брівки земляного полотна (нова залізнична лінія) або головки рейки (існуюча залізниця). Проекцію траси на горизонтальну площину називають планом лінії (траси), а розгортку на вертикальну площину — проектною лінією, чи поздовжнім профілем колії.

Трасування — прокладка напрямку траси (напр., дороги, каналу, лінії зв'язку та ін.) на плані або карті.

Трафарет — **1)** показник інформації на вагоні про маршрут вагона; **2)** показник інформації на вагоні про маршрут його прямування.

Триангуляція (лат. triangulum — трикутник) — мережа геодезичних точок, закріплених на місцевості спеціальними (наземними, підземними) знаками. Точки повинні утворювати трикутники, близькі до рівнобічних. Всі трикутники послідовно зв'язані між собою і покривають певну частину території у вигляді рядів (ланцюга) трикутників та їх мережі, що заповнює простір між рядами.

Трьохниткова або чотирьохниткова колія — сплетення головних і приймально-відправних колій.

Туба тунелю — частина тунелю, яка обмежена порталами і якою проходить автодорога.

Тунель (англ., нім., фр., італ. tunnel — канал) — **1)** горизонтальний або похилий рукотворний підземний коридор; **2)** протяжна підземна чи підводна споруда у вигляді циліндра великого діаметра, висота до виступних конструкцій якої становить не менше 2—5 м, призначена для організації руху автомобільного, залізничного транспорту та пішоходів, для пропускання води та прокладення комунікацій. Розрізняють Т. залізничні, автодорожні, комунальні, гідротехнічні, метрополітену та ін.

Тунель автодорожній — лінійний підземний об'єкт, яким проходить автодорога, забезпечуючи постійний та безпечний проїзд автомобілів під гірським масивом, водною перепорою, жилим масивом, культурно-історичною чи екологічно цінною місцевістю тощо.

Тунель глибокого закладення — тип тунелю, який споруджується проходкою у природному середовищі, без вилучення породи, що знаходиться вище, або проходкою під забудовою.

Тунель залізничний — лінійний підземний об'єкт, яким проходить залізниця, забезпечуючи постійний та безпечний рух поїздів під гірським масивом, водною перепорою, житловим масивом, культурно-історичною чи екологічно цінною місцевістю і т. п.

Тунель мілкового закладення — тип тунелю, який споруджується відкритим способом у котловані, або який споруджується на поверхні і потім засипається.

Турнікети — спеціальні пристрої, що встановлюються на пасажирських платформах станцій або вокзалів для обліку проходу пасажирів на платформи, а також контролю наявності у них проїзних документів.

Тягова підстанція — **1)** перетворювальна підстанція, споруда з комплексом обладнання, яке служить для постачання електричною енергією залізничних колій; **2)** комплекс споруд і установок, призначених для живлення електроенергією тягових споживачів (рухомий склад залізничного потягу, трамвай, троллейбус, поїзди метрополітену).

Тяжкість праці — характеристика трудової діяльності людини, яка визначає ступінь залучення до роботи м'язів і відображає фізіологічні затрати внаслідок переважаючого фізичного перевантаження.

У

Увезення в Україну й вивезення з України — фактичне переміщення через митний кордон України товарів, транспортних засобів та інших предметів.

Увідний інструктаж — інструктаж робочих, спеціалістів, службовців, призначений для ознайомлення тих, хто оформляється на підприємство, з загальними поняттями і основними положеннями техніки безпеки, правилами поведінки на території, в цехах і дільницях підприємства і зонах руху транспортних засобів.

Угон рейкової колії — поздовжнє переміщення рейкової колії під впливом дії рухомого складу при гальмуванні і розгоні.

Узбіччя — 1) обочина; бокова частина дороги, шосе тощо; 2) смуга, простір вздовж залізниці; 3) край лісу, поля.

Укіс земляного полотна — похила бокова поверхня насипів і виїмок. Ухил (крутизна), що надається У. з. п., повинен забезпечувати їх стійкість і встановлюється залежно від висоти насипу (виїмки), характеру і властивостей ґрунтів, геологічних і кліматичних умов місцевості.

Укосоукріплюючі споруди — споруди, що слугують для укріплення укосів насипу в зонах постійного або тимчасового підтоплення і захищають їх від розмиву.

Укравіатранс — урядовий орган державного управління з питань розвитку цивільної авіації, здійснення централізованого державного регулювання в галузі цивільної авіації України, організації та забезпечення авіаційних перевезень, робіт та послуг, використання повітряного простору, здійснення сертифікації об'єктів і суб'єктів цивільної авіації та ліцензування їх діяльності, нагляду за забезпеченням безпеки в галузі цивільної авіації.

Укріплення ґрунту — надання ґрунту, що перебуває в природному стані, нових фізико-механічних властивостей (підвищення міцності, зв'язності, водонепроникності) шляхом спеціальної обробки (цементзації, силікатизації, смолізації, глинізації, бітумізації, методами електрохімічної або термічної дії, заморожування та ін.) з метою підвищення тримальної здатності основи, закріплення стінок котловану і гірничих виробок, створення протифільтраційних завіс тощо.

Укрупнені кошторисні норми (УКН) — кошторисні нормативні документи міжгалузевого або галузевого призначення, які служать для визначення кошторисної вартості будівельно-монтажних робіт як для будинків і споруд у цілому, так і для окремих конструктивних частин будинків і видів робіт, а також для вузлів технологічних установок.

Уловлюючий тупик — тупикова колія, призначена для зупинки некерованого (який утратив керування) поїзда, або частини поїзда під час руху на зтяжному ухилі.

Ультрафільтрація — мембранний процес розділення розчинів, осмотичний тиск яких малий. Застосовується для очистки стічних вод від високомолекулярних речовин, завислих часток і колоїдів.

Умови діяльності — сукупність факторів середовища перебування, що діють на людину.

Умови праці — сукупність факторів виробничого середовища і трудового процесу, які впливають на здоров'я і працездатність людини в процесі її професійної діяльності.

Уніфікація (англ., фр. unification — об'єднання) — **1)** встановлення доцільної однотипності об'ємно-планувальних і конструктивних рішень будинків і споруд, конструкцій, деталей, обладнання з метою скорочення кількості типорозмірів і забезпечення взаємозамінності виробів; **2)** різновид методів стандартизації, що полягає в раціональному скороченні кількості типів, видів та розмірів об'єктів однакового функціонального призначення. У. спрямована на зменшення кількості різновидів виробів шляхом комбінування двох і більше видів (характеристик). Результати робіт з У. подаються в різній формі: альбоми типових (уніфікованих) конструкцій деталей, вузлів, складальних одиниць та ін.; **3)** стандарти типів, параметрів і розмірів, конструкцій, сортаменту та ін.

Уположування укосів — засіб захисту земляного полотна від скельних обвалів і осипів.

Упори колійні — запобіжні пристрої, що перешкоджають сходу рухомого складу з рейок.

Управління безпекою руху — підготовка, прийняття та реалізація управлінських рішень щодо здійснення організаційних і технічних заходів, спрямованих на забезпечення безпеки руху, збереження здоров'я людини, майна та навколишнього природного середовища.

Управління виробничою діяльністю — процес планування, організації, мотивації і контролю, необхідний для забезпечення ефективного функціонування і розвитку виробничої системи.

Управління залізниці — керівний орган, структура апарата якого встановлюється залізницею за узгодженням з МШС. У. з. об'єднує роботу служб колії, що складаються з галузевих підрозділів, виконуючих певні виробничі завдання в сфері перевезень.

Управління організацією — розробка і реалізація цілеспрямованих керівних дій для забезпечення роботи об'єкта управління. Система управління включає в себе об'єкт і суб'єкт управління. В системі управління будівельним виробництвом об'єктом управління є виробничий процес зі спорудження будинків і споруд, а суб'єктом — відповідні органи управління будівництвом.

Управління попитом — активний вплив на формування попиту, що проводиться через ціноутворення і розширює круг споживачів, у тому числі споживачів транспортної продукції, вантажовласників.

Управління працею — розробка і здійснення заходів з поліпшення організації виробництва, що сприяє підвищенню продуктивності праці в будівництві: застосування конструкцій заводського виготовлення, нових ефективних матеріалів, підвищення рівня механізації виробництва і скорочення обсягів ручної праці, поліпшення використання машин і механізмів тощо.

Управління проектом — методологія організації, планування, керівництва, координації людських і матеріальних ресурсів протягом життєвого циклу проекту, спрямована на ефективне досягнення його цілей шляхом застосування системи сучасних методів, техніки й технологій управління для одержання певних результатів проекту за складом і обсягом робіт, вартістю, часом, якістю.

Управлінське рішення — директивний акт цілеспрямованого впливу на об'єкт управління, що характеризує конкретну управлінську ситуацію і містить заходи, програму досягнення мети.

Упущені доходи — доходи, які могли б бути отримані при використанні засобів за одним із варіантів, проте втрачені, тому що використовувалися за іншим варіантом.

Урівноважені ухили — ухили, крутіші керівного, які застосовуються для невантажного напрямку, якщо на залізничній лінії має місце велика різниця розмірів перевезень за напрямками і ця різниця стійка в часі, з метою зменшення вартості лінії. Їх величина залежить від співвідношення вагових норм за напрямками, які в цих умовах доцільно прийняти різними (менше у невантажному напрямку). У. у. особливо ефективні, якщо підйоми розташовані переважно в сторону меншого вантажопотоку.

Уряд — сукупність всіх урядових установ (міністерств, агентств і т. п.). Будь-яке окреме міністерство або відомство є представником У. і веде справи від його імені.

Установка компресорна — машина для одержання стисненого повітря, що використовується фарбувальною апаратурою при виконанні фарбувальних робіт. Комплектується поршнеvim або діафрагмовим компресором.

Установлені вимоги — положення, що викладені в чинному законодавстві України, інструкціях, керівництвах та інших нормативних документах і регулюють експлуатацію цивільних ПС, застосування засобів виконання робіт, контроль якості технічного обслуговування, підготовку персоналу.

Утилізація — 1) будь-яка операція, зазначена у розділі Б додатка 1 до Положення про контроль за транскордонними перевезеннями небезпечних відходів та їх утилізацією/видаленням; 2) використання відходів як вторинної сировини, палива, добрива та для інших цілей. При різних видах діяльності суспільства утворюються відходи виробництва і відходи споживання.

Ухил — елемент поздовжнього профілю залізничної колії, що має нахил до горизонтальної лінії. У. для поїзда, що рухається від нижчої точки до вищої, називається підйомом, а від вищої до нижчої — спуском.

Ухили посиленої тяги — ухили, які долаються за рахунок сили тяги декількох локомотивів. При використанні однакових локомотивів або їх секцій такі У. називають У. кратної тяги.

Учасник залізничного руху — особа, яка бере особисту участь у процесі руху як пасажир, персонал залізничного транспорту або представник законних інтересів фізичних і юридичних осіб, суспільства і держави під час перевезення пасажирів, вантажів, багажу, вантажобагажу і пошти залізничним транспортом.

Учасник перевізного процесу — юридична особа, представник якої прийняв багаж або вантажобагаж для перевезення або зберігання.

Учасники транзиту — вантажовласники та суб'єкти підприємницької діяльності (перевізники, порти, станції, експедитори, морські агенти, декларанти та ін.), які у встановленому порядку надають (виконують) транзитні послуги (роботи).

Фаза проекту — множина логічно пов'язаних робіт проекту; Ф. п. прив'язується до завершення головного елемента.

Фактична вартість виконаної роботи — загальні витрати (прямі і непрямі), необхідні для завершення роботи в заданий період.

Фактична відмітка — існуюча висота точки відносно вихідного рівня.

Фактичний перевізник/субпідрядник — третя сторона, котра здійснює повне або часткове перевезення.

Фауна — сукупність видів живих організмів, заселених на визначеній території.

Фідерне судно — судно, призначене для обслуговування фідерних портів з основного порту, який обслуговується материнськими суднами.

Фідерні перевезення — морські перевезення на невелику відстань між, щонайменше, двома портами з метою згрупування (розподілу) вантажів (звичайно контейнерів) в одному з цих портів для перевезення у відкритому морі чи після такого перевезення.

Фізичний знос будівлі — погіршення технічних і пов'язаних з ними експлуатаційних показників будівлі, викликане об'єктивними причинами.

Фіксатор контактного проводу — пристрій для фіксації положення контактного проводу в горизонтальній площині відносно осі струмоприймачів. На криволінійних ділянках, де рівні головок рейок різні і вісь струмоприймача не співпадає з віссю колії, застосовують незчленовані і зчленовані фіксатори.

Філія квиткової каси — каса, яка здійснює одну або декілька операцій квиткової каси (прийом замовлень без оформлення проїзних документів, продаж

проїзних документів без повернення платежів, продаж проїзних документів за-
здалегідь, без добового продажу тощо.).

Фінансова надійність контейнерного терміналу — фінансова стійкість, тобто здатність працювати з певним рівнем ефективності при різних відхиленнях параметрів від оптимальних значень. У свою чергу, Ф. с. означає можливість КТ отримувати прибуток, бути платоспроможним. Крім того, вона є критерієм оцінки ризику.

Фінансова реалізованість — свідоцтво наявності фінансових можливостей виконання проекту.

Фінансове забезпечення інвестицій в основні засоби КТ — крупні капіталовкладення в підприємства залізничного транспорту для підвищення якості транспортного обслуговування, розширення виробничих потужностей і упровадження нової техніки та прогресивних технологій.

Фінансовий план — 1) план використання різних джерел (випуск акцій засобів національного бюджету, внутрішні і іноземні позики і т. д.) для фінансування інвестиційного проекту; 2) план чистих грошових потоків за роками життя проекту, що дозволяє визначити періоди нестачі і надлишку ліквідності.

Фінансові гарантії — спосіб грошового забезпечення виконання зобов'язань перевізника щодо вивезення товарів, заявлених під час ввезення в Україну як транзитні.

Фірмовий поїзд — поїзд, сформований із вагонів, яким присвоєна категорія фірмових. До складу Ф. п. можуть включатись нефірмові вагони, і навпаки, до складу нефірмового поїзда можуть включатись фірмові вагони.

Фітомеліорація — використання рослинності в системі стокорегуляції.

Фітосанітарний контроль на державному кордоні, зовнішній карантин рослин — система заходів, спрямована на охорону території України від проникнення з-за кордону карантинних та інших небезпечних шкідників, хвороб рослин і бур'янів (карантинні об'єкти), що можуть завдавати значні збитки народному господарству України. Фітосанітарний контроль поширюється на всі підкарантинні матеріали та об'єкти, транспортні засоби, що надходять в Україну.

Флора — історично складена сукупність видів рослин, які ростуть на будь-якій території.

Фон прогнозований — прогнозна оцінка стану навколишнього середовища на розрахунковий період із урахуванням змін інфраструктури території, але без урахування планованої діяльності.

Фондовіддача — відношення вартості випущеної продукції до середньорічної вартості основних фондів.

Фундамент (лат. fundamentum — основа) — основа, як правило, підземна або підводна частина будівлі (споруди) з каменю, бетону тощо, що сприймає на себе всі навантаження від будівлі (споруди) і передає їх на основу (грунт). Ф. сприймає вертикальні навантаження від маси інших конструкцій будівлі і обладнання, а також бічний тиск ґрунту. Розрізняють стрічкові Ф. (під стіни, коло-

ни), окремі Ф. (у вигляді стовпів або плит), суцільні Ф. (у вигляді масиву, плити), а також Ф. гнучкі, монолітні, жорсткі, збірні, пальові, кесонні тощо. Верхня площина Ф. називається обрізом, а нижня — подошвою.

Фундамент машин — конструкція чи споруда, яка сприймає навантаження від машин або обладнання і передає їх на ґрунт.

Функції управління — певний вид управлінської діяльності, об'єктивно необхідний для забезпечення цілеспрямованого впливу на об'єкт управління.

Х

Хід теодолітний — спосіб визначення за допомогою теодоліта координат пунктів знімального обґрунтування шляхом розташування на місцевості ламаної лінії (Х. т.). За формою Х. т. може бути замкненим, розімкненим або являти собою систему ходів з вузловими точками.

Хід теодолітно-нівелірний — один із способів створення планово-висотного обґрунтування топографічних зйомок великого масштабу або виконання інженерно-геодезичних робіт на будівельному майданчику. В Х. т.-н. кути повороту вимірюють теодолітом, сторони — стрічками, рулетками або далекомірами, координати і відмітки точок ходу розраховують геометричним нівелюванням.

Хімічна очистка води — самостійний метод очищення або попередній перед фізико-хімічним і біологічним очищенням.

Хімічні сполуки — хімічні індивідуальні речовини, в яких атоми одного або різних елементів сполучені між собою тим чи іншим типом хімічного зв'язку.

Ходові властивості вагонів — характеристика рівня основного питомого опору руху, за яким вагон (відчіп) відносять до визначеної групи бігунів («хороший», «поганий» і т. д.).

Холостий пробіг — рух вантажної машини з одного пункту в інший без вантажу (напр., пробіг з гаража на заготівельну базу); проїзд екскаватора, бульдозера або іншої землерийної машини з бази до робочого майданчика.

Ц

Центральна сортувальна станція (ЦСС) — організаційна структура відповідного експрес-перевізника, створена ним для виконання агентських угод з міжнародними корпораціями в галузі міжнародного прискореного транспортування вантажів.

Цикл транспортного процесу — виробничий процес з перевезення вантажу, коли виконуються етапи подачі рухомого складу під навантаження, транспортування і розвантаження. Закінчений Ц. т. п. називається також їздкою.

Цільовий інструктаж — інструктаж, обов'язковий при виконанні разових робіт, не пов'язаних з прямим напрямом діяльності робітника; ліквідації наслідків аварій, катастроф і стихійного лиха; виконання робіт, на які потрібен наряд-допуск, і в деяких інших випадках.

Цільовий процесний підхід — перехід від функціонального підходу (прийом і розвиток персоналу, стосунки з профспілками, молодь) до Ц. п. п. (забезпечення досягнення цільових параметрів).

Ціна — 1) грошове вираження вартості уречевленої в товарі праці окремих товаровиробників; 2) грошове вираження вартості, кількість грошей або інших товарів і послуг, що їх платять чи отримують за одиницю товару або послуги.

Ціна планово-розрахункова — 1) ціна, що призначається для розрахунку між будівельними організаціями і постачальниками матеріальних ресурсів при централізованому забезпеченні будівельними матеріалами; 2) ціна машинозміни для розрахунків за орендовані будівельні машини.

Ціна, що відображає реальну вартість — методологічна концепція, використовувана в народногосподарському аналізі. Виходить з припущення, що ринкові ціни точно відображають вартість, або реальну цінність, товарів лише в умовах досконалої конкуренції, коли на ринку діє велика кількість продавців і покупців, що мають однакову і повну інформацію. В умовах незавершеної конкуренції і особливо за наявності спотворень, викликаних економічною політикою держави, ринкові ціни не відображають реальної цінності продуктів, у зв'язку з чим необхідно використовувати розрахункові («тіньові») ціни, що є кращим наближенням до реальної вартості продуктів, ніж ринкові.

Цінова еластичність попиту — зміна в процентному відношенні величини попиту на товар при зміні ціни на 1%.

Ч

Черга будівництва — визначена проектною документацією частина будови (об'єкта) виробничого або цивільного призначення, яка після введення її в експлуатацію частково забезпечує випуск продукції або надання послуг за основною номенклатурою.

Черговий станції (ДСП) — змінний помічник начальника станції, який одноосібно розпоряджається прийманням, відправленням і пропусканням поїздів, а також іншим переміщенням рухомого складу на головних та приймально-відправних коліях станції (а де немає маневрового диспетчера — і на інших коліях).

Чистий дисконтований дохід, чиста дисконтована вартість, чиста поточна вартість, чиста справжня цінність, інтегральний ефект, актуалізований прибуток — показник ефективності інвестиційного проекту, визначений як сума ефектів за весь розрахунковий період, приведені методом дисконтування до початкового моменту, або як перевищення суми дисконтованих ви-

трат. Термін не можна вважати коректним, оскільки в показнику «Ч. д. д.» відбиваються не лише доходи, але і поточні одноразові витрати.

Чистий національний продукт (ЧНП) — валовий внутрішній продукт за вирахуванням амортизаційних відрахувань.

Чистий прибуток/збиток — алгебраїчна сума прибутку/збитку від звичайної діяльності та надзвичайного прибутку, надзвичайного збитку та податків з надзвичайного прибутку.

Ш

Швидкісна лінія — ділянка залізниці, якою рухаються швидкісні поїзди.

Швидкісний пасажирський поїзд — пасажирський поїзд, що рухається з встановленими швидкостями.

Швидкісний поїзд — пасажирський поїзд, який рухається зі швидкістю 161—200 км/год..

Швидкісний рух пасажирських поїздів — рух пасажирських поїздів зі швидкостями в інтервалах, км/год.: 141—160 (прискорений рух), 161—200 (швидкісний рух) і понад 200 (високошвидкісний рух).

Швидкість розпуску — середня швидкість руху составу, що розпускається, яка може бути змінною залежно від довжини відчепів і маршрутів їх прямування.

Швидкостемір гірковий — станційний технічний пристрій, як правило, радіолокаційного принципу дії для виміру швидкості руху скочуваних відчепів (вагонів).

Шкідлива речовина — 1) речовина, що при контакті з організмом людини за умов порушення вимог безпеки може призвести до виробничої травми, професійного захворювання або розладів у стані здоров'я, які визначаються сучасними методами як у процесі праці, так і у віддалені строки життя теперішнього і наступних поколінь; 2) речовина, що негативно діє на організм людини і викликає порушення процесів нормальної життєдіяльності. Результатом дії Ш. р. можуть бути гострі або хронічні отруєння.

Шкідливий виробничий фактор — виробничий фактор, вплив якого може призвести до погіршення стану здоров'я, зниження працездатності працівника.

Шкідливі виділення — потоки тепла, вологи, шкідливих парів, газів і пилу, що потрапляють у приміщення і погіршують санітарно-гігієнічні умови в ньому.

Шкода — збиток, втрата економічного, соціального, екологічного або змішаного характеру, що визначається як умовні середні втрати за відповідний період часу. Очікувана Ш. в ситуаціях, пов'язаних з ризиком, відрізняється невідзначеністю своєї величини.

Шкода, збитки — втрати будівельної організації (підприємства) в результаті невиконання працівником покладених на нього функцій, порушення умов до-

говору. Це прямі втрати (напр., у результаті систематичного невиконання поставальником договірних зобов'язань будівельна організація вимушена змінити поставальника на іншого, що перебуває на більшій віддалі від споруджуваного об'єкта. Додаткові транспортні витрати будуть для організації збитками).

Шкода здоров'ю — захворювання, травмування, у тому числі з летальним наслідком, інвалідністю, тощо.

Шляхопровід з безбаластною проїжджою частиною — шляхопровід, прогінні частини якого передбачають кріплення верхньої будови колії безпосередньо до бетонних конструкцій.

Шляхопровідна розв'язка — перетин залізничних ліній в різних рівнях за допомогою спеціалізованого моста — шляхопроводу.

Шпала (гол. *spalk* — підпірка) — рейкова опора у вигляді бруса, що укладається на баластний шар верхньої будови залізничної колії і призначена для сприйняття навантаження, що передається через залізничні колії від маси поїздів, які проходять.

Шпали і бруски дерев'яні — вироби з дерева для конструювання верхньої частини залізничної колії, опори для рейок у вигляді дерев'яних брусів, які кладуться на баластний шар і забезпечують незмінність положення рейок.

Штабелер — самохідна підйомно-транспортна машина циклічної або безперервної дії, що слугує для навантаження, розвантаження, укладання вантажів в штабелі.

Штабелер-підйомник — транспортний засіб-тягач, обладнаний фронтальним механізмом для піднімання, штабелювання або переміщення ІТО.

Штабелювання, стакінг — збереження або перевезення ІТО з установами їх одна на іншу.

Штучне освітлення — освітлення, при якому використовуються штучні джерела світла (люмінесцентні лампи, лампи розжарювання). Вирізняють: загальні, місцеві і комбіновані джерела Ш. о.

Штучний дерновий покрив — трав'яний покрив, що утворюється посівом насіння багатолітніх злакових і бобових трав (травосіяння). Він здатний уберігати поверхню земляного полотна від розмиву при швидкості течії поверхневої води до 1,5 м/с і навіть захищати від невеликого хвильового впливу при висоті хвилі до 20 см.

Шум — різні небажані для людини звуки, що заважають праці або відпочинку, які створюють акустичний дискомфорт.

Шумопоглинаючий пристрій — технологічний пристрій, який використовується для зниження рівня шуму, що утворюється при виконанні технологічних процесів, до прийняттого рівня, безпечного для виробничого персоналу або населення довколишніх поселень і міст відповідно до вимог технічних нормативів із шумозахисту.

Шунтова чутливість — властивість рейкового кола забезпечувати контроль зайнятого стану колійної ділянки у разі шунтування рейкової лінії.

Щ

Щебінь — продукт дроблення природних або штучних кам'яних матеріалів (брукового каменю), який застосовується як заповнювач бетонів або для інших цілей.

Щебінь з відходів — щебінь з відходів гірничо-збагачувальних підприємств вугільної, металургійної, хімічної та інших галузей промисловості, а також щебінь, який одержують подрібненням чи розмелюванням гірських порід, видобутих попутно.

Щебінь з гравію — неорганічний зернистий сипучий будівельний матеріал, одержаний подрібненням гравію і відсівом продуктів подрібнення.

Щебінь з природного каменю — неорганічний зернистий сипучий будівельний матеріал, одержаний подрібненням скельних гірських порід (валунів) і відсівом продуктів подрібнення.

Ю

Юзом — пересування (волочіння) матеріалу, габаритних конструкцій чи громіздких деталей землею, настилом, рейками за допомогою ковзання, без обертальних (колісних) пристроїв.

Я

Якість — **1)** категорія сукупної визначеності (ознак, властивостей тощо) того чи іншого предмета, що відрізняє його від решти; **2)** сукупність технічних, економічних, експлуатаційних, соціальних та інших властивостей речей і процесів, які характеризують їх корисність. Я. є одним з головних показників ефективності виробництва, науково-технічного, економічного і соціального прогресу; **3)** ступінь, до якого сукупність власних характеристик задовольняє вимоги; **4)** сукупність характеристик продукції або послуги, що стосуються її здатності задовольняти встановлені і передбачувані потреби.

Якість продукції — сукупність корисних властивостей, які зумовлюють їх здатність задовольняти відповідні потреби людини і потреби в цілому.

ДОВІДКОВЕ ВИДАННЯ

**СЛОВНИК
ОСНОВНИХ ТРАНСПОРТНИХ
ТА СУМІЖНИХ ТЕРМІНІВ**

Укладач
ТОРОПОВ
Борис Іванович

Київ, Державний економіко-технологічний університет транспорту,
НВО ГПРОТРАНС, 2013

*Комп'ютерна верстка
та редагування — Д. В. Зеркалов*

Підписано до друку 06.01.2013 р.
Папір Amicus/ Гарнітура Times.
Ум. друк. арк. 13,1.
Наклад 100. Зам. 1/1.
ТОВ «Основа»
03150, Київ, вул. Жилянська, 87/30.
тел. (044) 584-38-97, т/ф: 584-38-95, 584-38-96

Свідотство суб'єкта видавничої справи
ДК № 1982 від 21.10.2004 р.

Наукове електронне видання
комбінованого використання.
Можна використовувати в локальному та мереженому режимах.

Системні вимоги:
процесор Pentium; 512 Mb RAM;
Windows 98/2000/XP; Acrobat Reader 7.0.

Один електронний оптичний диск (CD-ROM);
супровідна документація.
Обсяг даних 1,6 Мб., 13,1 а.л. Тираж 100 пр.

«ТОВ “Основа”», вул. Жилянська, 87/30,
м. Київ, 01032, тел. (044) 584-38-95, 584-38-96, 584-38-97.

Свідотство суб'єкта видавничої справи
ДК № 1982 від 21.10.2004 р.

Торопов Б. І. Словник основних транспортних і суміжних термінів